a.j.greimas

Despre sens ▪ Considerații asupra limbajului ● Structura semantică ● Condițiile unei semiotici a lumii naturale ● Pentru o sociologie a simțului comun ▪ Structură și istorie ● Mitologia comparată ● Jocul constrîngerilor semiotice ▪ Elemente pentru o gramatică narativă ▪ Contribuții la teoria interpretării povestirii mitice ● Căutarea fricii ● Structura actanților povestirii ● Lingvistica structurală și poetica ● Scriitura cruciverbistă ▪ Proverbele și dictoanele ●

despre sens

eseuri semiotice

editura univers

INTRODUCERE

PAGINILE ACESTEA nu au ambiția să întreprindă un examen critic al concepției lui Algirdas Julien Greimas; ele nu se justifică decît prin dorința de a scoate în evidență importanța și originalitatea unor contribuții la fundamentarea teoretică a unei științe în curs de instituire ca atare: semiotica literaturii.

Deși preocupările lingvistice ale lui A. J. Greimas capătă aspecte aparent diversificate, menționarea în primul rînd a preocupărilor semantice ar reflecta nu numai o realitate cronologică dar și o dominantă în activitatea științifică a autorului. Titlul, aproape simbolic, al volumului pe care l-am tradus, *Despre sens*, pare să susțină o eventuală afirmație privind înscrierea studiilor greimasiene în inepuizabila zonă a semanticii. Pentru Greimas sensul este virtutea proteică [1] generatoare de metamorfoze sub care recunoaștem fapte culturale variate: limba, gestul, mitologia, povestirea, poezia, cuvintele încrucișate, proverbele etc., lumea „simțului comun", un semnificant uriaș, loc de manifestare a sensului; această extindere a semnificantului marchează trecerea de la semantică la semiotică[2].

Pentru menționarea, în primul rînd, a volumului *Sémantique structurale* (Paris, Larousse, 1966) pledează și caracterul lui de program, întrucît aici se găsesc „anunțate" structura relațiilor actanțiale, izotopia discursului, aspecte ale gramaticii „povestirii", adevărate linii de forță pe care cercetătorul le va păstra cu perseverență în activitatea sa.

În 1966, cînd apărea *Sémantique structurale*, în ciuda numărului mare de studii în care erau angajați specialiști în toate ramurile lingvisticii (lexicologi, sintacticieni, specialiști în traducerea automată, semanticieni propriu-zis, care-și propuneau exploatarea diverselor nivele ale limbii), în ciuda rezultatelor, adesea foarte valoroase, folosite pentru definirea

---

[1] Cf. Claude Bremond, „Le modèle constitutionnel de A. J. Greimas", *Semiotica*, V (4), 1972, pp. 362–382, inclus în vol. *Logique du récit*, Paris, Seuil, 1973, pp. 81–102.

[2] A. J. Greimas: „Sur l'histoire événementielle et l'histoire fondamentale", în *Geschichte, Ereignis und Erzälung*, München, Wilhelm Fink Verlag, 1973, pp. 139–153.

tot mai nuanțată a domeniului semanticii[1], Greimas afirma că aceasta nu este decît o rudă săracă a lingvisticii, ultima născută dintre disciplinele ei; lipsită de o metodologie proprie, semantica se servește de metode împrumutate fie de la retorică, fie de la psihologia introspecției (*Sémantique structurale*, p. 6); întrucît aceste metode nu se bucurau de acordul unanim în ceea ce privește compatibilitatea lor cu semantica, iar teoriile construite pe baza lor nu păreau a fi încă în măsură să îndrume analizele concrete, Greimas se simțea îndreptățit să susțină că semantica este o disciplină „qui se cherche" (p. 7), ceea ce, după părerea noastră, poate, la urma urmei, constitui o calitate, întrucît ea întreține efervescența activității.

Operînd o alegere în doctrina unor lingviști adesea foarte deosebiți prin concepțiile lor (Hjelmslev, Tesnière, Jakobson, Bröndal) și încercînd să fructifice date puse la dispoziție de discipline nonlingvistice (antropologie, psihologie, psihanaliză), Greimas pornește la construirea unei teorii „universale" care să poată sluji la descrierea oricărui semnificant (p. 16).

Lucrarea *Sémantique structurale* se dezvoltă în planuri succesive de structuri din ce în ce mai întinse: primele analize se opresc asupra *cuvîntului*: ele sînt urmate de investigații asupra elementelor *frazei*, după care vin considerațiile — consecință firească a demonstrației teoretice — asupra unor texte.

Semnalînd ca o piedică în calea elaborării unei teorii obiective absența, sau mai exact, necesitatea de a inventa un limbaj descriptiv care să nu fie limba naturală, Greimas caută o terminologie cu valoare operatorie care acoperă fie concepte noi, fie concepte redefinite în lumina exigențelor revelate de cercetările mai recente. Printre conceptele de bază, preluate de cercetarea ulterioară, semnalăm: *axa semantică* (p. 21), (concept întîlnit la Meillet sub numele de „les petits groupes lexicaux"), *categorie semantică* (pp. 26—27), *sem* (p. 27), *lexem* (pp. 27, 36), *semem* (p. 45), *clasem* (p 53,

---

[1] Apăruseră pînă la data aceea: E. Benveniste, „Nature du signe linguistique", în *Acta Linguistica*, I, 1939, și „Les problèmes sémantiques de la reconstruction", în *Word*, déc. 1954; R. Barthes, *Le degré zéro de l'écriture. Eléments de sémiologie*, Paris, Gonthier, 1953; R. Carnap, *Introduction to Semantics*, Cambridge, Mass., 1942; J. J. Katz — J.—A. Fodor, „Structure d'une théorie sémantique", în *Cahiers de lexicologie*, II, 1966; Ch. Morris, *Foundations of the Theory of Signs*, Chicago, 1938; A. W. Read, „An Account of the word « Semantics »", "în *Word*, IV, 1948; T. Todorov, „Recherches sémantiques", în *Langages*, 1, 1966; S. Ullmann, *The Principles of Semantics*, Glasgow, 1951, și *Précis de sémantique*, Berne, 1952; U. Weinreich, „Exploration in Semantic Theory", in *Current Trends in Linguistics*, 3, Paris — Le Haye, Mouton, 1966; ș.a.

noţiune definită de B. Pottier ca totalitatea semelor generice, a acelor seme care arată apartenenţa la o clasă, de pildă, „verde" face parte din clasa culorilor; Greimas defineşte clasemul raportîndu-l la manifestarea în cadrul discursului, de unde şi denumirea de *sem contextual*). Aceste noţiuni nu sînt definite cu pretenţia de a le impune ca hotărîri indiscutabile; ele nu vor să fie decît contribuţii la un aparat conceptual şi terminologic care se află încă departe de forma lui definitivă.[1]

Partea a doua a lucrării este, aşa cum spuneam, o semantică sintactică, o analiză a elementelor frazei. Aici este „lansat" conceptul de *izotopie*, fără îndoială, una din contribuţiile cele mai originale la analiza textuală, şi punct de plecare al unor studii[2] — abia începute — ce făgăduiesc să fie factori de seamă în identificarea semnificaţiilor.

Modul cel mai rudimentar de a defini conceptul de izotopie ar fi să spunem că aceasta constă în repetarea unei unităţi lingvistice oarecare şi că ea este fundamentală pentru analiza discursului, adică a nivelului transfrastic. Greimas se serveşte de conceptul de izotopie încercînd să dea o bază ideii de *totalitate de semnificaţii* care există într-un mesaj cu alte cuvinte, un text este alcătuit, fapt intuit empiric, dintr-o sumă de semnificaţii de nivele diferite; ideea de ierarhie a acestor semnificaţi este implicită; scopul practic al acestei fundamentări teoretice este facilitarea descrierii semnificaţiilor manifestate (*Sémantique structurale*, p. 53) Datorită acestui concept, nivelul frazei este depăşit; prin mijlocirea lui se poate demonstra în ce fel texte întregi se află la nivele semantice omogene, în ce fel semnificatul global al unui ansamblu semnificant, în loc să fie postulat *a priori* (cf. Hjelmslev), poate fi interpretat ca o realitate structurală a manifestării lingvistice. Prin urmare, izotopia intervine odată cu depăşirea nivelului semanticii cuvîntului, odată cu abordarea studiului elementelor frazei cînd se păşeşte pe domeniul semanticii funcţionale, domeniu în care deosebirile de semnificaţie pot fi mai uşor puse in relaţie cu elementele ce le generează; la acest nivel, izotopia deter-

---

[1] În numărul 2/974 al revistei *Le Français Moderne*, Philippe Hamon („Analyse du récit" — Elements pour un lexique) incearcă, pornind de la definiţiile lui Greimas, să adune laolaltă, într-o schiţă de „dicţionar", terminologia indispensabilă analizei povestirii.

[2] François Rastier, „Systématique des isotopies", în *Essais de sémiotique poétique*, Paris, Larousse, 1972, pp. 80—105; J.—M. Klinkenberg, „Le concept d'isotopie en sémantique et en sémiotique littéraire", în *Le Français Moderne*, 3/973, pp. 285—290; Michel Arrivé, „Pour une théorie des textes poly-isotopiques", în *Langages*, 31/973, pp. 53—63.

mină semnificația coerentă, organizarea, structurarea unui plan de semnificație într-o secvență de discurs sau într-un discurs întreg [1].

Problema izotopiilor lecturii intervine, în mod special, odată cu introducerea dimensiunii narative în analiza discursului poetic. Aplicațiile concrete la diferite texte dau la iveală aspecte necunoscute care, prin recurența lor, pot aduce elemente noi, hotărîtoare, la teoria izotopiei: distincția dintre *poliizotopia textelor* (proprietate imanentă a discursului) și *pluralitatea lecturilor* (performanță a cititorului), analiza procedeelor de trecere de la o izotopie la alta („les embrayeurs"), autonomia sau dependența izotopiilor, ierarhia izotopiilor semantice etc., etc. [2].

Modelul sintactic fundamental stabilit de A. J. Greimas prin împărțirea sememelor frazei în două clase, *actanți* și *predicați*, și analiza relațiilor actanțiale se numără, ca și izotopiile, printre aspectele a căror cunoaștere este indispensabilă în analiza structurală a povestirii; investigarea discursului literar se îmbogățește astfel cu încă un instrument a cărui mînuire permite analize din ce în ce mai fine și cuprinzătoare în același timp.

Noțiunea de actant, în sensul foarte aproximativ de participant la un proces, este, evident, preluată de la Lucien Tesnière [3]. Observînd, ca și acesta, criteriul funcției, Greimas operează, totuși, distincții mai nuanțate: „sujet" *vs* „objet", „destinateur" *vs* „destinataire" și chiar „adjuvant" *vs* „opposant", lărgind astfel modelul „actants", „circonstants", prezentat de Tesnière. Schema actanțială propusă de Greimas are mai curînd caracterul unei încercări de „tipologie a personajelor" în care se valorifică, la nivelul unor sinteze, cu deosebire studiul lui V. Propp despre

[1] Dintre definițiile date de Greimas conceptului de izotopie pot fi reținute cel puțin două: „(...) c'est la permanence d'une base classématique hierarchisée qui permet, grâce à l'ouverture des paradigmes, qui sont les catégories classématiques, les variations des unités des manifestations, variations qui, au lieu de détruire l'isotopie, ne font, au contraire, que la confirmer" *(Sémantique structurale*, p. 96). „Par isotopie nous entendons un ensemble qui rend possible la lecture uniforme du récit telle qu'elle résulte des lectures partielles des énoncés et de la résolution de leurs ambiguités qui est guidée par la recherche de la lecture unique", („Pour une théorie de l'interprétation du récit mythique", în *Du sens*, p. 188, respectiv p. 200, ediția de față).

[2] „Pour une théorie du discours poétique", în *Essais de sémiotique poétique*, pp. 18–21.

[3] *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, Klincksieck, 1959.

„roluri" şi cel al lui Étienne Souriau despre „funcţiile dramatice" [1]. Relaţiile care se instituie între acești actanţi formează un *model actanţial.* Greimas revine asupra conceptului de actant, îmbogăţindu-l, fie in consideraţii diseminate în lucrări cu alt obiectiv, fie in studii special închinate acestei chestiuni [2]. Modelele actanţiale pot fi foarte numeroase întrucît relaţiile dintre „personaje" sînt susceptibile de variaţii; distribuirea diferită a actanţilor este generatoare de povestiri („récits"), așa cum se demonstrează în „La structure des actants du récit". Studiul „Les Actants, les Acteurs et les Figures" subordonează chestiunea actanţilor foarte complexei problematici a narativităţii; se procedează la o „punere la punct" atît terminologică cît și didactică (p. 162), fapt din care deducem că etapa actuală este simţită ca un moment de bilanţ destinat să precizeze temeliile pe care se vor sprijini elaborările ulterioare privitoare la naratívitate.

Examinarea structurii actanţiale promite să ducă la obţinerea unor date deosebit de utile pentru înţelegerea organizării „imaginarului" omenesc, pentru definirea *enunţului* al cărui predicat capătă statutul de „funcţie" (în sens logic de relaţie formală). Datoria cercetării semiotice faţă de lingvistică, și anume faţă de lingvistica generativă, sporește prin împrumutarea conceptelor de *performanţă* și de *competenţă*, care, pe plan narativ, desemnează *încercarea* prin care trece eroul și, respectiv, *voința, posibilitatea* și/sau *iscusința* eroului, adică modalităţi aflate intr-un firesc raport dialectic cu performanţa pe care o condiţionează. Spre deosebire de orice enunţ manifestat care presupune, la subiectul enunţării, facultatea de a forma enunţuri, dar care, în general, rămîne doar implicită, naraţiunea, dimpotrivă, în măsura în care este o proiectare imaginară a situaţiilor „reale", caută să expliciteze aceste „présupposés" manifestînd, rînd pe rînd, atît competenţele cît și performanţele subiectului (p. 164). Competența subiectului vorbitor poate cumula, într-un fel de sincretism, mai multe modalităţi („vouloir", + „pouvoir" + „savoir-dire"); in acest caz, naraţiunea poate disjunge competenţele unei aceleiași înfăptuiri semiotice, fie prin atribuirea lor unor actanţi deosebiţi, fie prin dotarea succesivă a unui singur actant cu toate aceste modalităţi, in cursul unui aceluiași program narativ. Se ajunge astfel la constatarea că, dacă *subiectul competent* se deosebește de *subiectul performant*, nu este, totuși, vorba de două subiecte diferite, ci numai de două

---

[1] V. Propp: *Morphology of the folk tale,* Bloomington, Indiana Univ., 1958; E. Souriau: *Les 200.000 situations dramatiques,* Paris, 1950.

[2] „Contribuţii la teoria interpretării povestirii mitice, Căutarea fricii, Jocul constrîngerilor semiotice, Structura actanţilor povestirii" (toate în *Despre sens*); „Les Actants, les Acteurs et les Figures" în *Sémiotique narrative et textuelle,* collab., Paris, Larousse, 1973, pp. 161—176.

instanțe deosebite ale unuia și aceluiași actant: într-un program narativ dat, actantul subiect poate asuma mai multe roluri actanțiale; în acest caz, rolul actanțial întrunește două trăsături definitorii: *poziția* actantului în înlănțuirea logică a narațiunii (definire sintactică) și *investirea modală* (definire morfologică); această situație sugerează și încurajează cercetările ce-și propun reglementarea gramaticală a narativității.

Dinamica rolurilor actanțiale are, după cum ni se arată, implicații hotărîtoare în rezolvarea raportului *existență/aparență (être/paraître)*, adică în ceea ce Greimas numește „le probléme de la véridiction" [1] care, dealtfel, depășește cu mult domeniul structurii actanțiale. Introducînd categoriile „existență" și „aparență" în cadrul structurii actanțiale ca modalități de supradeterminare a subiectelor competente, jocul narativ se complică deoarece numărul rolurilor actanțiale este substanțial sporit. Totul se transformă într-un „joc de măști", esențial pentru „l'imaginaire narratif" (p. 116); adoptarea conceptului de *rol actanțial*, pornind de la structurile actanțiale elementare, face ca ideea construirii unei sintaxe narative să apară mai puțin himerică, mai puțin frivolă decît ar fi dispuși să creadă adversarii teoriei actanților [2].

Răspunzînd unei exigențe a subiectului tratat, considerațiile despre *poetică* — domeniu insuficient sau prost definit — sînt prezente în multe din studiile lui A. J. Greimas. Ținînd seama, însă, de criteriul „densității", trei dintre aceste studii ni se par a se ocupa cu precădere de „poetic" și „poetică": „La linguistique structurale et la poétique" [3], „Réflexions" sur les objets ethno-sèmiotiques" [4] și „Pour une théorie du discours poètique" [5].

Sublinierea faptului că metoda de investigare în poetică este de natură lingvistică revine cu mare frecvență: nimic mai firesc, dealtfel, decît ca cercetarea literară să împrumute metodele lingvisticii, de vreme ce obiectul descris de ambele discipline este același: limba, căci literatura este, așa

---

[1] „(...) la véridiction constitue une isotopie narrative indépendante, susceptible de poser son propre niveau référentiel et d'en typologiser les écarts et les déviations instituant ainsi la « vérité intrinsèque du récit »" („Les Actants, les Acteurs...", în *Sémiotique narrative...*, pp. 165—166).

[2] Pentru verificarea productivității teoriei, a se vedea J. Kristeva, *Le texte du roman*, Paris—La Haye, Mouton, 1970.

[3] *Revue internationale des sciences sociales*, vol. XIX, no. 1, 1967, reprodus în *Du sens*, pp. 271—283, respectiv pp. 284—285 ediția de față).

[4] *Langages*, nr. 10, 1968, pp. 63—72.

[5] *Essais de sémiotique poétique*, Paris, Larousse, 1972, pp. 6—24.

cum au susţinut formaliştii ruşi încă de acum o jumătate de veac, în primul rînd, *limbă*.

Pentru a circumscrie domeniul disciplinei pe care o numeşte *semiotică poetică* [1], Greimas propune ca trăsături definitorii ale discursului literar a) faptul de a nu fi coextensiv cu conceptul de literatură, b) indiferenţa faţă de limbajul în care este produs, c) izolarea lui ca discurs poetic şi sacru, în acelaşi timp, drept urmare a efectelor de sens caracteristice pentru o anumită clasă de discursuri [2].

Avînd în vedere aceste trăsături, problematica faptului poetic se situează în aria foarte largă a discursului de orice tip; specificitatea lui va fi recunoscută numai dacă efectul produs se justifică printr-un aranjament structural propriu unui discurs. Luîndu-şi drept postulat *corelaţia planului expresiei cu planul conţinutului* — care defineşte specificul semioticii poetice (p. 7) — Greimas reafirmă [3] credinţa sa într-un limbaj „adecvat" [4], deşi, de data aceasta, se pare că nu este vorba de identitatea, limitată, poetică = poezie. Funcţionînd sub acest dublu plan, al expresiei şi al conţinutului, discursul poetic poate fi apropiat de definiţia

---

[1] De vreme ce orice structură literară este integrată unui sistem de semne, tratarea poeticii cu metodele semioticii apare ca o consecinţă aşteptată; implicit se recunoaşte faptul că semiotica este astăzi cadrul general epistemologic şi metodologic al exegezei literare.

[2] *Essais de sémiotique...*, p. 6.

[3] „On sait que la spécificité du langage poétique consiste, en premier lieu, dans le traitement particulier auquel ce langage soumet son plan du signifiant: le rythme, la rime, l'assonnance, etc., ne sont, dans les formes de la poésie diffuses, que des éléments dispersés d'une organisation de l'expression telle qu'elle apparait, avec sa densité maximale, dans certaines formes de la poésie moderne ou dans d'anciennes formes de la poésie sacrée. L'articulation poétique du signifiant se définit dans ces cas-limites par un ensemble de structures qui se trouvent en corrélation avec celles du signifié et peuvent être homologuées avec ces dernières. Le langage poétique se présente aussi comme une organisation specifique de la parole qui cherche à echapper à l'arbitraire des signes linguistiques et à retrouver sa motivation originelle telle qu'on la retrouve dans les signes onomatopéiques ou, à la limite, dans le cri humain. Cette prise en charge du signifiant du langage qui se trouve ainsi rapproché de son signifié peut être interprétée comme un effort du sujet du discours poétique de retrouver, par delà les signes et les symboles, *la matérialité* du langage et a pour effet de sens produit sur le récepteur l'impression de vérité, de la réalité de la chose dite" („Réflexions sur les objets ethno-sémiotiques", *Langages*, nr. 10, p. 69).

[4] „Ce qu'il y a de commun dans tous ces phénomènes, c'est le raccourcissement de la distance entre le signifiant et le signifié; on dirait que le langage poétique, tout en restant langage, cherche à rejoindre le «cri originel» et se situe ainsi à mi-chemin entre l'articulation simple et l'arti-

saussuriană a semnului ca asociație între un semnificant și un semnificat; discursul, în măsura în care se manifestă ca unitate discretă, poate fi socotit un *semn complex*; descompunerea lui pune în lumină articulațiile paralele ale semnificantului. Încercînd să-și ușureze demonstrația, Greimas identifică *semnificantul* discursului poetic cu *nivelul prosodic*, iar *semnificatul* cu *nivelul sintactic*. Din același paralelism între semnificant și semnificat decurge problema izomorfismului celor două planuri, al expresiei și al conținutului, fapt de importanță maximă pentru semiotica poetică. Reproșul ce se poate face cercetării lingvistice este acela de a nu fi realizat progrese egale în aceste două direcții, fonologia — nivelul semnificantului — găsindu-se net avantajată de mai multe decenii de explorări. Totuși, chiar și în acest stadiu „inițial", semantica pune la dispoziție elemente care permit să se vadă că izomorfismul de care pomeneam nu duce la omologarea totală a elementelor celor două planuri ale discursului poetic [1].

Am amintit doar cîteva aspecte din contribuțiile lui Greimas la definirea limbajului poetic; ele se inscriu în efortul general de a realiza o metodă în care maniera „atomistă" a vechii stilistici să fie remaniată prin considerarea operei ca un întreg coerent și sistematic, prin eliminarea asociațiilor eteroclite între criteriile riguros lingvistice — subordonate principiului de imanență, care presupune perceperea limbajului în el însuși, nu ca mediator a „altceva", nu ca substitut — și niște judecăți de valoare estetică supuse numeroaselor fluctuații ale domeniului extraliterar care introduce metodologii străine, proprii sociologiei, psihologiei, etnologiei etc.; legitimitatea acestor metode în cercetarea literară nu poate fi negată, dar aplicarea lor se justifică numai ca demers ulterior și numai în măsura in care examinarea textuală, imanentă, lingvistică, o precede, o cere și chiar o domină. Vehicularea unor noțiuni ca „închiderea (clôture) textului, „desăvîrșire" (finition) structurală [2] etc., subliniază tocmai faptul că obiectul demersului poetic este format de o operă în structurarea ei ca

---

culation linguistique double". („La linguistique structurale et la poétique", în *Du sens*, p. 279, respectiv p. 292, ediția de față).

Ideea aceasta se întîlnește și la Paul Zumthor, de pildă, care demonstrează că, în poezia medievală, sensul se identifică cu ansamblul funcțiilor poemului, producerea sensului (semioza) fiind, mai ales, o „activitate a textului" (*Essai de poétique médievale*, Paris, Seuil, 1972, p. 113 și urm.); asemenea afirmații se înscriu în cadrul concepției potrivit căreia discursul literar se reprezintă pe sine în mai mare măsură decît reprezintă „lumea", iar funcția lui nu este — cel puțin *nu în primul rînd* — o funcție epistemologică.

[1] „Pour une théorie ...", în *Essais de sémiotique...*, p. 14.

[2] M. Arrivé, *Les langages de Jarry*, „Introduction", Paris, Klincksieck, 1972.

ansamblu sistematic. Studiile cele mai convingătoare în acest sens ni se par a fi acelea al căror scop este construirea unei *gramatici a povestirii*, care ar îngădui depășirea analizei frastice și ar duce la elaborarea legilor *discursului transfrastic*[1].

Necesitatea de a construi instrumentele conceptuale proprii investigației discursului este o preocupare veșnic actuală în studiile lui Greimas. Încă de la *Sémantique structurale* avem o dovadă a acestui interes pentru manifestarea discursului. Așa cum am mai spus, în această lucrare, analiza semantică operează la trei nivele, al treilea fiind acela al unor texte de o oarecare întindere in care sînt urmărite schimbările suferite de situațiile narative.

Cercetările — numeroase[2] — asupra construcției și funcționării narațiunii pornesc, îndeobște, de la modelul analizei frastice și sînt generate, încurajate, proliferate, tocmai de insuficiența acestui model.

Una dintre sarcinile poeticianului este, fără îndoială, descrierea sistematică a structurilor discursive în care se manifestă structurile narative. „Substanțele" în care pot fi identificate aceste structuri sînt foarte diverse: lingvistice, iconice, gestuale, ceea ce, de fapt, introducînd dimensiunea, inerentă, a specificității, complică mult problema manifestării discursive. Într-un studiu recent[3], Claude Chabrol se întreabă

[1] E. Benveniste, „Les niveaux de l'analyse linguistique", 1962, în *Problèmes de linguistique générale*, Paris, Gallimard, 1966, pp. 119—132; R. Barthes, „Introduction à l'analyse structurale des récits", *Communications*, 8/966, pp. 1—27; Cl. Bremond, „La logique des possibles narratifs", *Communications*, 8/966, pp. 60—76; T. Todorov, *Grammaire du Décaméron*, The Hague — Paris, Mouton, 1969; R. Barthes, „La linguistique du discours", 1965, în *Sign — Language — Culture/Signe — Langage — Culture*, The Hague — Paris, Mouton, 1970, pp. 80—85; Paul Zumthor, *Essai de poétique médiévale*, Paris, Seuil, 1972, p. 144 și urm; Ph. Hamon, „Mise au point sur les problèmes de l'analyse du récit", *Le Français Moderne*, 3/972, pp. 200—220; G. Genette, *Figures III* (cap. „Discours du récit"), Paris, Seuil, 1973 etc.

[2] *Communications* nr 8/966 reunește studii de R. Barthes, A. J. Greimas, Cl. Bremond, U. Eco, T. Todorov, G. Genette etc., scrise pe tema „Analyse structurale du récit"; *Langages* nr. 13/1969 este întocmit, sub direcția lui J. Dubois și J. Sumpf, pe tema „L'analyse du discours"; T. Todorov, *La grammaire du Décaméron*, The Hague-Paris, Mouton, 1969; J. Kristeva, *Semeiotikè*. Paris, Minuit, 1969; J. Kristeva, *Le texte du roman*, Paris — La Haye, 1970; T. Todorov *Poétique de la prose*, Paris, Seuil, 1971; P. Zumthor, *Essai de poétique médievale*, 1972; Cl. Bremond, *Logique du récit*, Paris, Seuil, 1973; J. Cl. Coquet, *Sémiotique litteraire*, Paris, Mame, 1973; *Sémiotique narrative*, (vol. col.), Paris, Larousse, 1973 etc.

[3] „De quelques problèmes de grammaire narrative et textuelle", în *Sémiotique narrative et textuelle*, Paris, Larousse, 1973, pp. 7—28.

dacă această manifestare va fi sau nu comună tuturor acestor substanțe, sau, dimpotrivă, vor trebui prevăzute, așa cum spuneam, manifestări discursive particulare fiecărei substanțe? Răspunsul nu-l vor da, desigur, decît cercetările concrete; în afara acestora nu se va putea depăși nivelul unor speculații metateoretice discutabile și vulnerabile [1].

Tot de la cercetările concrete se așteaptă răspunsul la o întrebare pe care și-o pun mulți specialiști în momentul în care încearcă să treacă de la structurile profunde la structurile de suprafață; un același text, prin modul cum funcționează, reflectă apartenența la o singură gramatică sau la mai multe?

Căutînd să dea un răspuns, Greimas a conceput un nivel semantic fundamental comun tuturor gramaticilor care, față de acest nivel fundamental, ar fi „superficiale" [2]; „modelul constituțional" al semanticii fundamentale, schițat chiar în *Sémantique structurale*, este reexaminat și amendat ulterior [3]: sînt puse în evidență structurile elementare ale semnificației în măsură să explice primele articulații ale sensului, „principiul semiotic" (Hjelmslev), în cadrul unui microunivers semantic. Aici trebuie situate premisele unei gramatici fundamentale.

Secțiunea intitulată „Povestirea" din volumul *Despre sens* are drept scop izolarea elementelor ce contribuie la formarea sensului povestirii; studiile (IX—XII) adunate în această secțiune confirmă continuitatea preocupărilor pentru stabilirea modului în care, pornind de la niște structuri abstracte, ia naștere universul antropomorf al povestirii.

Greimas revine asupra narativității și multiplelor aspecte ce i se asociază în „Narrative Grammar: Units and Levels" [4]. Extinderea cîmpului de cercetare — mitologie, religie, filozofie, gestualitate, dans, cinema, pictură figurativă, folclor — trezește, în mod legitim, întrebarea în legătură cu metoda cea mai adecvată de a investiga cu rigoarea presupusă de știință, metoda proprie să aducă la un numitor comun aceste manifestări, atît de diverse, ale discursului care, în ciuda deosebirii de substanță, a variatelor tehnici de expresie, conține aceeași structură imanentă.

În primul rînd atenția cercetătorului este reținută de necesitatea de a restabili relația între structura narativă și structura lingvistică,

---

[1] În această privință ar trebui amintită atitudinea lui Tzvetan Todorov care se abține, în general, să formuleze reguli universal operatorii; observațiile sale par să-și limiteze aria de validitate exclusiv la corpusul studiat.

[2] Cf. Éléments d'une grammaire narrative", în *Du sens*, pp. 157—183, respectiv p. 170—196, ediția de față.

[3] „Le jeu des contraintes sémiotiques", în *Du sens*, pp. 135—155, respectiv p. 150—169, ediția de față.

[4] *Modern Languages Notes*, vol. 86, nr. 6, December, 1971, pp. 793—806.

deoarece astfel se poate prefigura un model de metodă ce ar putea fi adaptat și la alte tipuri de manifestări discursive. Greimas începe prin a face cîteva precizări de „bun-simț" — un bun-simț condiționat de familiarizarea cu domeniul — ca: a) structurile narative sînt translingvistice întrucît ele se întîlnesc în culturi bazate pe limbi deosebite, b) structurile narative sînt deosebite de structurile lingvistice întrucît ele pot fi recunoscute în limbaje „nonlingvistice", c) structurile narative nu trebuie confundate cu așa-numitele genuri literare, întrucît o aceeași structură poate fi întîlnită atît în roman cît și într-o piesă de teatru, d) structurile narative, deși servesc drept principiu intr-un mare număr de discursuri, nu participă la economia acestora; chiar dacă discursul poate fi redus la „reprezentările lui semantice de profunzime", deosebirea dintre secvențele narative poate fi, totuși, foarte mare, în ciuda faptului că aceste două tipuri de secvențe sînt izotopice. Din aceste precizări necesare, credem, nu numai pentru a readuce în memoria cititorului prevenit niște constatări anterioare, dar și pentru a elimina posibilitatea extrapolărilor abuziv empirice, se deduce că: a) structurile narative sînt situate la un nivel mai profund decît structurile lingvistice profunde; b) deși existența lor poate fi verificată și/sau identificată la nivelul limbilor naturale, structurile narative se bucură de o oarecare autonomie față de structurile lingvistice și nu trebuie confundate cu acestea; structurile narative sînt, logic, anterioare nivelului lingvistic.

În ipoteza că lingvistul acceptă aceste principii, el poate socoti fie că studiul structurilor narative nu este de competența unei semiotici generale, prin urmare, că acest studiu depășește propria sa competență, fie că structurile narative operează ca factor de organizare a unui vast domeniu al manifestărilor discursive, de substanță variabilă, în care este cuprins, cu implicații egale, și discursul lingvistic.

Adoptînd cel de al doilea termen al alternativei și pornind de la observarea unor fenomene recurente, lingvistul va conveni asupra necesității construirii unei gramatici narative; conceptul de gramatică este folosit în accepția lui cea mai răspîndită: un număr restrîns de legi ale organizării structurale proprie unităților narative, la care se adaugă regulile de combinare și funcționare a acestor unități în vederea producerii de „obiecte narative" [1]. Structurile narative nu ar putea fi asociate, prin urmare, decît acestor *obiecte narative* generate de o gramatică narativă.

O distincție necesară pentru evitarea confuziilor în timpul analizei este aceea dintre *obiectele narative* și *semnele narative*; acestea din urmă reprezintă forma de existență a obiectelor narative, discursul în care se

[1] „Narrative Grammar ...", p. 794.

manifestă ele în cadrul limbilor naturale. Formele discursului asimilate semnelor vor putea fi investite cu statutul morfemelor și al propozițiunilor, ele vor putea fi socotite ca *unități lingvistice*, nu numai ca înlănțuiri de propozițiuni; în acest caz gramatica narativă se prezintă ca unul din principiile fundamentale ale organizării interne a discursului, ca un aspect indispensabil unei teorii generale a discursului căreia îi sînt subsumate discuțiile în jurul narativității.

Ca și în alte zone ale întinsului domeniu al semioticii, datorită unui înalt grad de adecvare, modelele lingvistice se dovedesc deosebit de fecunde și în realizarea acestei teorii. Avînd în vedere diversitatea substanței în care se manifestă narativitatea, diversitatea discursurilor pentru construirea unui corpus narativ, specialistul semiotician va trebui să caute să beneficieze de rezultatele obținute în diferitele arii semiotice particulare, nu în scopul unei simple colecționări ci pentru o structurare, care să fie atît oglindirea unei situații de fapt cît și o referință pentru identificarea altor situații.

O „gramatică narativă" comportă mai multe aspecte determinate, desigur, de modelul pe care-l urmează. Dacă va fi construită pe baza modelului generativ [1] ea va trebui să explice manifestarea lingvistică (struc-

---

[1] Greimas optează pentru demersul generativ, însă trebuie să amintim că, întrucît analiza structurală a povestirii urmează întotdeauna modelele lingvistice, aproape fiecare mare teorie a acestei discipline cunoaște aplicații in domeniul studiilor despre discursul literar, fie că lingviștii dintr-o școală oarecare încearcă să-și extindă investigațiile dincolo de frază, fie că specialiștii în literatură extrag din aceste doctrine metode ce pot servi ca punct de plecare unei critici științifice obiective. Greimas însuși, așa cum se constată la o lectură integrală a operei sale, face apel și la alte metode, printre care, de pildă, cea funcțională a dublei articulații ce poate fi recunoscută atunci cînd se întreprinde izolarea unităților minimale la diverse nivele de analiză.

Z. S. Harris („Discourse analysis", *Language*, 28, 1952, pp. 1—30) folosește o metodă care încearcă să repartizeze elementele unui text in clase de echivalență, a căror ordine de repetare constituie structura textului; o astfel de metodă se sprijină pe principiul „vecinătății identice", susținut de gramatica distribuțională.

Roland Barthes („Introduction à l'analyse ..., *Communications* 8/966, pp. 1—27) postulează un raport omologic între frază și discurs; el caută să ajungă la discurs pornind de la unitatea narativă, a cărei izolare se face potrivit lingvisticii funcționale; această unitate este integrată într-o unitate superioară, așa cum se arată în teoria nivelelor de analiză (E. Beneviste); treptat, la capătul unui șir de integrări în paliere tot mai vaste, se ajunge la nivelul povestirii („récit"). Barthes, a cărui metodă este inspirată de Propp și de formaliștii ruși, consideră că funcțiile se întrupează în diverse personaje care sînt socotite întocmai ca părțile de vorbire din

tura de suprafață) cu ajutorul tuturor demersurilor logice care vor fi date la iveală pentru a fi stabilite ca instanțe și nivele de articulare determinate de structura profundă.

Așa cum se arată încă din *Sémantique structurale*, există diferite nivele de articulare a semnificației, deosebite între ele prin gradul de profunzime; această distincție o amintește pe cea freudiană între nivelul manifest și cel latent, sau pe aceea a lui Lévi-Strauss, care identifică în mit o semnificație aparentă revelată de narațiunea textuală, și un sens adînc, paradigmatic și acronic [1].

Încercînd o conciliere între concepția lui Lévi-Strauss și aceea a lui Propp despre structura narativă, Greimas propune să se atribuie structurii degajate de Lévi-Strauss statutul de structură narativă profundă, capabilă să genereze, în procesul de sintagmatizare, o structură narativă de suprafață ce ar corespunde, aproximativ, lanțului sintagmatic al lui Propp [2]. De fapt ar fi vorba de o remodelare a structurilor lui Propp pe care Greimas a și încercat-o în „Éléments d'une grammaire narrative". Aplicînd cîteva operațiuni logice simple la un model de felul celor propuse de Lévi-Strauss, se poate ajunge la construirea unei sintaxe narative profunde situate la un nivel abstract, care reglementează funcționarea unităților narative; la rîndul ei, această sintaxă logică ar fi un mijloc de verificare a sintaxei narative de suprafață.

---

gramatica tradițională. Acest punct de vedere este împărtășit și de Cl. Bremond („La logique des possibles narratifs", *Communications*, 8/966, pp. 60—76).

Gramatica generativă și transformațională — potrivit căreia textul este rezultatul unei transformări — de la care se reclamă și Greimas, servește drept suport modelului de „structurare" adoptat de J. Kristeva, care vorbește despre trecerea de la „géno-texte" — text generator la „phéno-texte" — textul „fenomenalizat" — („Problémes de la structuration en texte", *La Nouvelle critique*, Colloque de Cluny, 1968, pp. 55—64); pe același suport teoretic se sprijină modelul lui Nicolas Ruwet, pentru care poemul reprezintă totalitatea transformărilor la care este supusă o singură frază („Analyse structurale d'un poème français: un sonnet de Louise Labbé", *Liguistics*, 3/966, pp.62—83, studiu inclus în vol. *Langage, musique, poèsie*, Paris, Seuil, 1972, pp. 176—199); și tot teoria generativă se află la baza modelului lui R. Ohmann („Generative grammar and the concept of lite rary style", *Word*, 3/964, pp. 423—439) care recunoaște în variantele stilistice („transforms") factorii determinanți ai transformării. Pentru formarea unei imagini mai complete despre fecunditatea procedurilor lingvistice aplicate la cercetarea literară a se vedea Delas-Filliolet: *Linguistique et poetique*, Paris, Larousse, 1974.

[1] Claude Lèvi-Strauss, *Anthropologie structurale*, Paris, Plon, 1971, pp. 93 și urm.

[2] „Narrative Grammar ...", p. 796.

Prin urmare, construirea unei gramatici narative ar duce la înmulțirea demersurilor generative; la cele două nivele pe care le comportă gramatica limbii, 1) structuri lingvistice de suprafață și 2) structuri lingvistice de profunzime, s-ar adăuga două nivele narative: 3) structuri narative de suprafață și 4) structuri narative de profunzime. Greutățile cu adevărat mari apar în momentul trecerii de la al doilea nivel, unde discursul lingvistic organizat de narativitate nu este încă identificat, la cel de al treilea nivel unde sînt situate obiectele narative. După opinia lui Greimas, aici trebuie să se producă principalele transformări: a) temporalizarea și spațializarea structurilor narative care, la cel de-al doilea nivel, se definesc numai prin relațiile lor logico-semantice, b) expansiunea și condensarea lingvistică, c) distanțarea stilistică caracterizată prin stabilirea unor relații de tip metaforic, metonimic etc., între secvențele narative și secvențele discursive. Explicarea detaliată și demonstrarea acestui proces, care presupune, firește, și alte aspecte, constituie o treaptă indispensabilă în orice teorie a discursului, iar pentru cercetătorul care-l citește pe Greimas, o sugestie ispititoare [1]. Deși gramatica narativă nu a fost încă realizată în toate implicațiile ei, deși ea nu se află, deocamdată, decît în stadiul experimentelor destinate să verifice realismul unor proiecte, deși ea nu există ca o culegere de precepte normative aplicabile oricărui discurs literar, deși se află încă în stadiul „pozitivist" al înregistrării unor rezultate parțiale care nu permit decît niște scheme rigide și sărăcăcioase, totuși, ceea ce s-a obținut pînă acum în domeniul studiului narativității reprezintă realizări de natură să elimine scepticismul și să-i încurajeze pe cercetătorii angajați în stabilirea metodelor de relevare a semnificațiilor textului literar [2].

---

[1] Deși suscită unele obiecții îndreptățite, examenul critic pe care-l face Cl. Bremond (*op. cit.*, „Le modèle constitutionnel") este edificator în acest sens. Se pare însă că la data cînd scria acest studiu, Bremond ignora existența articolului „Narrative Grammar", drept care, unele dintre criticile lui rămîn fără obiect.

[2] „(...) l'élaboration d'une théorie de la narrativité, qui justifierait et fonderait en droit l'analyse narrative comme un domaine de recherches méthodiquement autosuffisant, ne consiste pas seulement dans le perfectionnement et la formalisation des modèles narratifs, obtenus par des descriptions de plus en plus nombreuses et variées, ni dans une typologie de ces modèles qui les subsumerait tous, mais aussi, et surtout, dans l'installation des structures narratives en tant qu'*instance autonome* à l'intérieur de l'économie générale de la sémiotique, conçue comme science de la signification." („Eléments d'une grammaire narrative")

Încheind această „Introducere", care nu vrea să fie mai mult decît o inițiere într-o operă ce se distinge atît prin marea ei actualitate cît și printr-un coeficient foarte ridicat de originalitate, ținem să aducem mulțumiri, în primul rînd, domnului Algirdas-Julien Greimas pentru promptitudinea și spiritul de colaborare cu care ne-a ajutat să lămurîm unele chestiuni conjecturale din textul pe care l-am tradus; ne exprimăm profunda recunoștință față de domnul Stefano Agosti, autorul versiunii italiene, profesor la universitatea din Veneția, care a avut generozitatea să ne pună la dispoziție propriile sale soluții privind unele inadvertențe semnalate și de noi în textul francez și care, cu acordul domnului Greimas, au fost eliminate atit din versiunea italiană cît și din cea românească; îi mulțumim, de asemenea, domnului Maurice Toussaint, lector la facultatea de filologie din Iași, pentru colegialitatea cu care a răspuns apelului nostru de a supune competenței sale unele chestiuni — obiect de controversă.

MARIA CARPOV

DESPRE SENS

CÎND NE REFERIM la sens este extrem de greu să spunem despre el ceva cu sens. Ca s-o facem cum se cuvine, singurul mijloc ar fi să ne construim un limbaj care să nu însemne nimic: s-ar stabili astfel o distanță obiectivizantă ce ne-ar permite să ținem discursuri lipsite de sens despre discursuri pline de sens.

Este ceea ce visează și doresc logicienii care au inventat chiar și expresia „lipsit de sens" pentru a caracteriza o anumită clasă de cuvinte cu ajutorul cărora să se poată vorbi despre alte cuvinte. Însă, din păcate, expresia „lipsit de sens" nu este lipsită de sens: ba chiar ea se află la originea filozofiilor absurdului. După cum nici cuvintele la care se referă nu sînt lipsite de sens: întrebîndu-ne ce sens are „și", „sau", „dacă", și înlocuindu-le prîn „conjuncție", „disjuncție", „condîție", nu facem decît să începem o goană, de fapt simplă învîrtire în cerc, interminabilă, după sinonimele și definițiile care se succed, încrucișîndu-se adesea, în paginile unui dicționar.

Există, evident, întotdeauna posibilitatea de a ne opri la un palier metalingvistic oarecare și de a ne spune că nu vom merge mai departe, întrucît conceptele inventariate sînt de nedefinit, și că putem trece la lucrurile serioase, adică la stabilirea unei axiomatici care, numai ea, va îngădui să se coboare, treptat, pînă la sensurîle cuvintelor și la efectele pe care combinarea lor le produce asupra noastră. Este, poate, procedeul cel mai înțelept, dar, în același timp, este și o recunoaștere a neputinței.

Deocamdată ne putem descotorosi de acest sens stînjenitor deplasîndu-î problematica. Un tablou, un poem, nu sînt decît pretexte, nu au alt sens decît acela — sau acelea — pe care li-l dăm noi. Iată-l pe *noi* înălțat la rangul de instanță supremă a sensului: el este acela care comandă filtrul cultural al perceperii lumii de către noi, tot el este acela care

selecţionează şi rînduieşte epistemele ce „se implicitează" în obiectele particulare — tablouri, poeme, povestiri rezultate din încîlcirile semnificantului. Operaţia a reuşit, sensul este alungat din obiectele semnificante, relativismul a învins: sensul a dispărut, toate sensurile sînt posibile. De fapt, nimic nu s-a schimbat, căci aceeaşi problematică — cu aceleaşi taxinomii epistemice şi aceleaşi aranjamente sintactice — se pune din nou, la un nivel mai „profund" sau, pur şi simplu, la un alt nivel. Fie că sensul este situat chiar în spatele cuvintelor, fie că el este înaintea lor sau după ele, problema sensului tot nerezolvată rămîne.

S-a crezut cîndva, şi se mai crede şi astăzi, că se poate ieşi din acest impas afirmînd, ca şi Saussure, că în general cuvintele nu au sens, că nu există decît nişte opoziţii, nişte relaţii care dau o oarecare aparenţă de sens termenilor între care se stabilesc asemenea relaţii. Din păcate, cuvintele, lipsite astfel de sens, nu fac decît să-l transmită relaţiilor care semnifică ele mai departe, deşi, ce-i drept, într-un mod mai puţin direct, şi, mai ales, mai suplu, într-un mod ce permite să se reintroducă faimosul dinamism care nu este, cel mai adesea, decît o licenţă metodologică şi o beţie de cuvinte. Rămîne de învins, în primul rînd, un obstacol major: inevitabilul nostru amestec în universul închis al discursului care face ca, de îndată ce deschidem gura şi începem să vorbim de relaţii, acesta să se transforme, ca prin farmec, în substantive, adică în termeni al căror sens trebuie negat postulînd noi relaţii, şi tot aşa mai departe. Orice metalimbaj pe care-l putem imagina pentru a vorbi despre sens este nu numai un limbaj semnificant, dar şi substantivant, el încremeneşte orice intenţie dinamică într-o terminologie conceptuală.

Astfel ajungem să ne spunem că predecesorii noştri poate că nu erau chiar atît de naivi cum se crede cînd profesau, ca Bloomfield de pildă, că sensul există într-adevăr ca o evidenţă, ca un dat imediat, dar că nu se poate spune nimic mai mult despre el. Cel puţin ei au avut meritul de a fi redus problema la o scară mai accesibilă, căutînd să studieze condiţiile manifestării sensului, adică descriind acel înveliş sonor sau grafic care, deşi nu are nimic de-a face cu sensul, îl lasă pe acesta să treacă şi să ajungă pînă la noi. Dacă întreprinderea lor a eşuat în cele din urmă, faptul se explică,

în parte, prin aceea că, mulțumiți cu rezultatele obținute în analiza semnificantului, ei au trecut la studiul morfemelor, adică al semnelor, voind, cu ajutorul unor procedee formale, să amăgească întrucîtva sensul și să treacă, pe nesimțite, de la un nivel la altul, de undeva dinaintea sensului la distribuirea semnificațiilor. Ne-au lăsat totuși moștenire conceptul de „sens negativ", posibilitatea de a spune că „pas" nu este nicidecum „vas", nici „nas", nici „bas" etc., ci că între ele există o „deviere" („écart") de sens.

În felul acesta, uriașa muncă depusă pentru a împiedica întîlnirea cu sensul nu numai că se justifică în sine, dar chiar capătă un nou sens pentru noi: așa-zisele procedee de descriere și de descoperire ale nivelului semnificantului devin, pentru semantică, procedee de verificare, ce trebuie folosite simultan cu descrierea semnificației. Dacă cea mai mică schimbare în starea semnificantului semnalează într-adevăr o schimbare oarecare la nivelul sensului, tot așa, chiar și cea mai mică schimbare de sens nu trebuie să fie înregistrată dacă nu poate fi verificată prin recunoașterea unei devieri corespunzătoare la nivelul semnificantului.

Și totuși nu trebuie să ne facem iluzii: aceste procedee nu ne informează cîtuși de puțin asupra sensului, ele nu fac decît să stabilească o corelație de control între două planuri independente ale limbajului. Deși descrierea semnificației rămîne arbitrară, procedeele de control garantează, într-o mare măsură, coerența ei internă. Iar coerența este, după cum se știe, unul din rarele criterii ale adevărului imaginate de către om.

Să presupunem că, pentru a putea reflecta pe îndelete la această „deviere diferențială" („écart différentiel"), trebuie să folosim o serie de imagini; să ne închipuim așadar o perdea de fum ridicată pentru noi — universul sensului — și, chiar în fața acestei perdele, o pînză de păianjen ce abia se zărește, țesută din mii de deviații diferențiale: aceasta este viziunea saussuriană despre limbaj. Se vede limpede că această pînză articulată nu corespunde cu ceea ce se află în mod real la îndemîna perceperii noastre: pestrița, apăsătoarea, încremenita lume a lucrurilor; că, prin urmare, devierile diferențiale nu sînt date nemijlocit în această

„substanță"; că, dimpotrivă, ele nu sînt decît consecințele captării discontinuităților într-o lume despre care nu se știe nimic; că devierea se constituie prin stabilirea unei relații, a unei diferențe între aspectele comparabile ale lucrurilor.

De îndată ce recunoaștem că această captare este, logic, anterioară devierii semnalate și că se trag consecințele ce decurg de aici — spunînd, de pildă, că substanța semnificantului nu este decît un pretext ce îngăduie perceperea sensului, că ea este „informată" de amintita captare, că forma semnificantului, adică ansamblul devierilor, rezultă, ca o articulație, din operațiile ce contribuie la captare —, problema condițiilor semnificației, situată, cuminte, pe planul semnificantului și al nonsensului, apare deodată și vine să se așeze chiar în locul de unde țîșnește sensul. Căci problema constituirii semnificantului face parte din problema sensului. Conceptul de sens negativ, atît de liniștitor, nu este, dealtminteri, mai întemeiat decît procedeele imaginate de structuralismul formalist de altădată.

Dar nu această întoarcere la originile sensului este supărătoare, ci, mai curînd, constatarea că orice cercetare asupra condițiilor inițiale în care sensul a fost perceput — sau, dacă vrem, asupra condițiilor în care sensul a fost produs sau generat — ajunge, negreșit, la concepte epistemologice foarte generale cum este conceptul de „identitate" sau cel de „alteritate", cel de „negație" sau cel de „afirmație", de subiect și de obiect, de formă și de substanță etc. În felul acesta ne aflăm din nou cufundați, fără să fi vrut, în veșnica problematică a filozofiei; continuînd să mergem pe această cale, riscăm să ne schimbăm din lingviști — meserie în care ne simțim mai mult sau mai puțin în largul nostru — în niște filozofi proști. Căci, într-adevăr, a reflecta la condițiile necesare manifestării sensului presupune, mai întîi, obligația de a explicita și de a manipula toate conceptele ce se află la baza diferitelor teorii ale cunoașterii, toate categoriile axiomatice cu ajutorul cărora se construiesc limbajele formale: atît cele logice cît și cele matematice.

În acest concert epistemologic, vocea unui semiotician riscă, ce-i drept, să nu se prea audă. Dar este aceasta oare o rațiune suficientă pentru a lăsa în seama altora definirea semanticii?

Cea dintîi grijă a filozofului este aceea de a înțelege, iar pentru aceasta își va întocmi un discurs despre sens asemănător unei imense metafore izotopice [1] a lumii. Filozoful este un contemplativ. De aici pornește neînțelegerea căci semioticianul, dacă se vede silit să-și poarte gîndirea în domenii care, prin tradiție, aparțin filozofiei, n-o face decît împotriva voinței sale: preferă, chiar, să se ascundă în spatele unui paravan de termeni tehnici și al unui discurs depersonalizat, căci, ca om de știință, trebuie să renunțe la contemplare. În afară de această clauză de stil antifrasic, atitudinea lui se caracterizează și prin convingerea că reflecția fundamentală nu are sens pentru el decît în măsura în care ea duce la o realizare științifică. Pentru el știința este baza unei iscusințe și forma ei de manifestare. De aceea semioticianul nu se sfiește să împrumute ideile altora, să se folosească de informații euristice de mîna a doua: cite nu s-ar putea descoperi dacă am încerca să reconstituim sursele filozofice ale unui Saussure sau pe cele ale unui Hjelmslev? Semioticianul ține, mai presus de orice, ca aceste idei să se potrivească cu ceea ce crede el a fi starea actuală a disciplinei sale, drept care le cere, în același timp, să se înfigă în realitate: așa-zisele popoare primitive au o filozofie a limbajului care nu este cu nimic mai prejos decît a noastră, dar care nu se manifestă în lingvistică.

Atitudinea semioticianului față de limbajele formale se caracterizează printr-o admirație amestecată cu neîncredere. Astfel, el se simte atras, de pildă, de logica simbolică, întrucît aici găsește forma pe care ar dori, la urma urmei, s-o poată da conceptelor sale operaționale și relațiilor care, în felul acesta, ar putea fi reduse la niște simple calcule. Este, totuși, îngrijorat de caracterul tautologic al calculului logic: se întreabă dacă nu cumva orice transcodare, orice nouă articulare a sensului nu înseamnă o sporire a acestuia sau, măcar, o diferențiere menită să fie reținută și notată. Mai este stingherit și de modalitățile în care se manifestă adevărul și neadevărul, mai ales cînd ele se referă la o altă realitate decît cea lingvistică, o realitate pe care

---

[1] Prin izotopie se înțelege, în general, un mănunchi de categorii semantice redundante, subiacente discursului luat în considerare. Două discursuri pot fi izotopice dar nu izomorfe. (N.A.)

concepția lui despre limbaj îi interzice s-o aibă în vedere mai înainte de a-i fi conferit un statut semiotic. Ar avea nevoie de o logică lingvistică în măsură să trateze, de exemplu, minciuna și secretul, viclenia și sinceritatea, cu aceeași grijă metodologică cu care tratează adevărul și neadevărul. Ar avea nevoie mai curînd de o logică de echivalențe decît de una de identități.

Modelele logico-matematice îl atrag atît prin tradiționalele lor titluri de noblețe, cît și prin actuala lor eficacitate. Nu este vorba, desigur, de aplicarea unor calcule statistice a căror modă, superficială dealtfel, a trecut, ci de numărul, mereu crescînd, al modelelor formale ce se oferă ca tot atîtea tehnici și tipare gata să contribuie la construirea gramaticilor și a limbajelor. Ceea ce-l pune în încurcătură nu este atît numărul acestor modele cît mai degrabă, atitudinea pragmatică și aparent arbitrară legată de folosirea lor. Este evident că matematicianul nu are nici o vină: lucrind la nivelul limbajelor formale, el nu face decît să ofere un număr cît mai mare de modele posibile. Alegerea lor este sarcina semioticianului. Însă, pe cînd în așa-zisele științe exacte, aceste alegeri, — situate într-o rețea de restricții alcătuită dintr-o masă de știință acumulată — sint sancționate, sub raportul adecvării, de eficacitatea lor operatorie, în disciplinele tinere, în curs de formare, modelele selecționate nu numai că amenință în fiecare moment să răstoarne economia teoriei științifice care le servește ca suport, dar, pe deasupra, mai și formează și deformează după chipul și asemănarea lor un foarte discutabil stoc de știință acumulată. Așadar, gradul de dezvoltare al științei — criteriu greu de stabilit — este hotărîtor: aceleași modele care pentru o disciplină consolidată ca atare sînt obligatorii, pot fi cu totul arbitrare pentru o disciplină ce abia își caută drumul. Problema adecvării lor se pune în mod deosebit pentru fiecare caz.

Semioticianul este silit să-și conducă ancheta asupra sensului printr-o ușă îngustă, între două competențe indiscutabile: cea filozofică și cea logico-matematică. În cazul lui nu este vorba să întemeieze semantica, așa cum fac filozofii: cîte științe n-au fost create astfel ca să dispară apoi ca un fum? Și mai puțin încă este vorba de dezvoltarea unui metadiscurs despre sens: confuzia prelungită între

părerile filozofilor și cele ale eseiștilor care au scris despre „structuralism" precum și abordarea structurală a științelor umaniste au încurcat destul de mult lucrurile. Pentru a satisface nevoile reale ale semioticii, trebuie să dispunem de un minimum de concepte epistemologice explicitate care să îngăduie semioticianului să aprecieze, atunci cînd este vorba despre analiza semnificațiilor, adecvarea modelelor ce i se propun sau pe care și le construiește el singur. Semioticianul are nevoie de un control epistemologic al metodei sale.

Omul trăiește într-o lume semnificantă. Pentru el, problema sensului nu se pune, sensul există, se impune ca o evidență, ca „sentimentul de a înțelege", în mod foarte firesc. Într-un univers „alb" în care limbajul ar fi pură denotație a lucrurilor și a gesturilor, n-ar fi posibil să ne punem întrebări despre sens: orice întrebare este *metalingvistică*. Ce înseamnă acest cuvînt? Ce se înțelege prin aceasta? La cele două capete ale canalului comunicării răsar metafore antropomorfe prin care omul încearcă să iscodească cu naivitate sensul, ca și cum cuvintele ar voi într-adevăr să spună ceva, ca și cum sensul ar putea fi auzit ciulind urechea. Răspunsurile date nu sînt totuși decît răspunsuri prin procură, ele întrețin echivocul: niciodată nu sînt altceva decît niște parafraze, traduceri mai mult sau mai puțin inexacte ale unor cuvinte și enunțuri în alte cuvinte și în alte enunțuri.

Semnificația nu este, așadar, altceva decît această transpunere dintr-un nivel al limbajului în altul, dintr-un limbaj într-un limbaj diferit, iar sensul este tocmai această posibilitate de *transcodare*.

Dramatizînd puțin, ajungem să spunem că vorbirea metalingvistică a omului nu este decît o serie de minciuni, iar comunicarea un șir de neînțelegeri. Scriitura este, evident, o trădare, în vreme ce critica literară nu este decît, cel mult, o traducere liberă, metaforică, a unei activități semiotice care, ea însăși, nu este o activitate primă. Cîte variații literare nu se pot face pe această temă, cîte pretexte nu se pot găsi pentru a scrie despre imposibilitatea, indecența, absurditatea de a scrie...

În mod destul de curios, în timp ce literatura se ocupă cu propria ei denunțare, o activitate semiotică paralelă și sincronică ce constă în traducerea semnificațiilor sociale inconștiente este valorificată sub numele de demitificare. Ceea ce, pe plan individual, nu este decît minciună și sursa unor nenorociri pe plan social devine adevăr și eliberare.

Pentru semiotician, care este cînd neliniștit de utilizarea ideologică a obiectului cercetărilor sale, cînd mulțumit să constate că acestea folosesc totuși la ceva, minciuna și adevărul nu se mai deosebesc, ele sînt unul și același lucru. Însă, nu aceasta este problema, ea nu este pertinentă, cum va spune el în jargonul său. Faptul că activitatea metalingvistică de transcodare a sensului poate fi morală sau imorală, euforizantă sau disforizantă, este o constatare ce trebuie reținută și trecută la problematica acelor conținuturi ce sînt investite în operațiile metalingvistice și al căror mod de existență este axiologic. Poate cel mult să adauge — asemenea sociologului care, ocupîndu-se cu publicitatea, încurajează vînzarea săpunului — că descriind și obiectivizînd procesele de transcodare, el făurește eventual o armă a viitorului care, ca toate armele, poate cădea în mîinile trădătorului tot așa de bine ca în acelea ale eroului. Va reține, ca o primă constatare, faptul că: întrucît limba naturală nu este niciodată pur denotativă ci multiplană, existența sub amenințarea constantă a metaforei este o stare normală, o condiție a „condiției umane".

Dacă reducem astfel problema sensului la dimensiunile ei minime, adică la o transcodare de semnificații, și dacă ne spunem că aceste transcodări se petrec în mod firesc dar prost, ne putem întreba dacă nu cumva activitatea științifică în acest domeniu nu trebuie să constea în elaborarea unor *tehnici de transpunere* care să permită efectuarea transcodărilor în mod artificial, dar corect. Așadar, descrierea semiotică a semnificației va consta în construirea unui limbaj artificial adecvat. Dacă știm, de bine de rău, să construim un limbaj artificial — în fiecare an se confecționează cu sutele —, numai soluționarea satisfăcătoare a problemei adecvării, adică a stabilirii unui sistem de echivalențe între limbajul artificial și limba naturală, poate hotărî reușita întreprinderii. Pe o cale deosebită, iată-ne din nou ajunși la problema raporturilor dintre modelele de

descriere și structura elementară a semnificației, așa cum poate fi ea surprinsă și explicitată chiar la sursă.

Spunîndu-ne că, pentru a explica sensul este de ajuns să construim, în mod arbitrar, un limbaj secund, putem ajunge să ridicăm arbitrarul la rangul de principiu. Putem adăuga faptul că, întrucît criteriile adecvării nu sînt definitiv stabilite, această construcție poate fi concepută ca o activitate care, pe măsură ce se înfăptuiește ar fi, în același timp, o reflecție asupra propriei sale înfăptuiri, dar aceasta, poate însemna adesea, că ne liniștim cu prea multă ușurință conștiința noastră de semioticieni. Orice discurs despre sens devine astfel un exercițiu semiotic iar semiotica își revelă miile ei de neprețuite posibilități. Distanța stingheritoare care desparte praxisul individual de cel colectiv este uitată.

O asemenea atitudine dă totuși un suflu nou exercițiului literar, care își găsește astfel justificarea. Ceea ce altădată nu era decît o scriitură mincinoasă, bună doar să înșele pe cei ce-o citeau, acum devine o producție, o activitate constructivă conștientă de propria ei condiție din care caută să tragă cît mai multe foloase. Semioticianul se transformă în scriitor iar scriitorul devine semiotician.

Nenorocirea — sau renghiul pe care, o dată mai mult, îl joacă sensul celor ce-l manipulează — constă în aceea că praxisul, care vrea să fie o activitate cu două fețe însă globală, sub pana practicianului se desface în două nivele metalingvistice distincte: un limbaj semiotic, prezentat cu insistență ca subînțeles, și un metalimbaj reflexiv plin de întrebări și asertiuni. În felul acesta, pe o semiotică științifică, ce nu există încă, se ridică un discurs metasemiotic ce o postulează implicit și imperios, și care apare ca o nouă variantă a acelei scriituri „teroriste" depistată cîndva și demitificată de către Roland Barthes.

O astfel de activitate reflectă, probabil, un moment istoric al dezvoltării suprastructurilor, întocmai ca acțiunile anterioare de denunțare sau demitificare a sensului: toate aceste trei manifestări constituie variații paradigmatice asupra sensului în cadrul microuniversului literar la un moment dat. Însă scriitura semiotică nu constă numai în această nobilă manifestare a istoriei concepută ca o metamorfoză a formelor. Fiind un praxis istoric, este obligată să manipuleze conținuturi axiologice și ideologice, și chiar

crede că ea este aceea care le transformă; pentru ea asemenea transformări constituie sensul ultim al acțiunii sale. Istoria va judeca eficacitatea acestor proceduri. Ceea ce se poate reține de pe acum, este o ambiguitate înnoitoare: producerea sensului nu are sens decît dacă reprezintă transformarea sensului dat; prin urmare, producerea sensului este, în ea însăși, *o „punere în formă“ „semnificativă,“* indiferentă față de conținuturile ce urmează a fi transformate. *Sensul, ca formă a sensului, poate fi definit ca posibilitatea de transformare a sensului.*

Cînd deschidem din nou dicționarul ca să căutăm sensul cuvîntului sens, găsim un mănunchi de exemple unde „sensul interzis“ stă alături de expresii ca „sensul unei vieți“ sau „în sensul cuiva“. Sensul nu înseamnă, așadar, numai ceea ce vor să ne spună cuvintele, el mai înseamnă și o direcție, adică, în limbajul filozofilor, o intenționalitate și o finalitate. Tradus în limbaj lingvistic, sensul se identifică cu procesul de actualizare orientat care, ca orice proces semiotic, este presupus de către — și presupune — un sistem sau un program, virtual sau realizat.

Această interpretare potrivit căreia sensul, ca să se manifeste, poate lua cînd forma de sistem, cînd pe aceea de proces, fără să-și schimbe însă identitatea — căci procesul presupune sistemul, și invers —, îmbogățește cu noi posibilități cîmpul operațional al semanticii. Ea explică pentru ce contradicția între gramaticile sistematice și gramaticile sintagmatice nu este decît aparentă, explică de ce o acțiune („faire“) poate fi transcrisă ca un algoritm procesual și transcodat ca o iscusință („savoir-faire“) sistematică și virtuală. Ea stabilește o echivalență între axiologiile de ordin sistematic și ideologii, socotite ca reprezentări — recurente — ale proceselor de transformare.

Astfel producția literară se prezintă ca un caz particular al acelui proces de actualizare a sensului virtual ce poate fi comparat cu producția de automobile: se ajunge la construirea de obiecte semiotice ocurențiale, metonimice față de proiectul virtual ce le-a dat naștere. Cu o mică deosebire, totuși: în comparație cu muncitorul de la Renault, scriitorul este privilegiat întrucît el însuși este subiectul virtual al programului pe care-l realizează,

în timp ce muncitorul nu este decît un operator oarecare al unei înfăptuiri desemantizate.

Desemantizarea proceselor de actualizare este, dealtminteri, din punct de vedere axiologic, un fenomen ambiguu: ea îl transformă pe meseriaș în muncitor specializat, însă tot ea permite constituirea unor mari literaturi fără ca autorii lor să se sinchisească de problemele limbajului; și mai ales, ea îi permite omului să trăiască, traducînd miile lui de comportamente programate, gestuale sau lingvistice, în automatisme. Ce importanță are că gesticulația pianistului este absurdă, dacă din ea iese o sonată de Mozart.

Regăsim astfel planul semiotic al denotației din care sensul pare alungat, în care nu mai subzistă decît un semnificant sărăcit, rezultat, chiar și acesta, din automatisme de gesticulație și din familiarizarea noastră cu lucrurile. Văzute din acest unghi, denotația este locul în care apare și, în același timp, dispare sensul. Explicația faptului că sensul se poate deplasa astfel în orice moment se află în existența unor parcursuri metasemiotice previzibile ale transpunerii sale: procedeele de transcodare verticală oferă posibilități multiple de explicitare și implicitare a sensului; procedeele de transcodare orizontală explică dubla implicație a proceselor și a sistemelor [1]. Dacă, în traduceri, efectele de sens se manifestă la nivelul axei evidenței și a profunzimii, procesele orientate apar ca niște locuri de transformare a sensurilor articulate în sisteme.

Se poate spune că progresele semioticii înregistrate în ultima vreme constau mai ales în lărgirea domeniului ei de lucru, în explorarea mai profundă a posibilităților strategice de captare a semnificației. Fără să știm ceva mai mult despre natura sensului, am învățat să cunoaștem mai bine unde se manifestă el și cum se transformă. Astfel, renunțăm tot mai mult la ideea că sensul este înlănțuirea lineară și uniplană a semnificațiilor în texte și discursuri. Începem să ne dăm seama de caracterul iluzoriu al unui proiect despre o semantică sistematică ce și-ar propune să articuleze, întocmai ca o fonologie, planul semnificatului într-o limbă dată.

---

[1] Despre toate acestea, cf. mai departe *Structura semantică*, p. 53.

Alături de o semantică interpretativă al cărei drept la existență nu mai este contestat, posibilitatea unei semantici *formale*, care nu ar căuta să explice decît articularea și manipularea unor conținuturi oarecare, se precizează tot mai mult. Determinarea formelor multiple sub care se prezintă sensul și a modurilor sale de existență, interpretarea lor ca instanțe orizontale și nivele verticale ale semnificației, descrierea căilor de transpunere și de transformare a conținuturilor, sînt sarcini care astăzi nu mai par utopice. Numai o astfel de semiotică a formelor va putea constitui într-un viitor previzibil un limbaj ce va permite să se vorbească despre sens, întrucît forma semiotică nu este altceva decît tocmai sensul sensului.

CONSIDERAȚII ASUPRA LIMBAJULUI[1]

1. INTRODUCERE

1.1. VOCAȚIA UNIVERSALITĂȚII

DE CÎTĂVA VREME, în anumite medii se aude vorbindu-se tot mai des despre un anumit imperialism lingvistic. Deși lingviștii nu au nici o vină, lingvistica apare cînd ca o amenințare, cînd ca o făgăduială: potrivit disciplinelor sau indivizilor vizați, fie că se supraestimează posibilitățile metodologice ale lingvisticii, fie că nu se văd în ea decît excesele nefaste ale unei mode trecătoare.

Solicitările la care este expus lingvistul, precum și reticențele pe care acestea i le pot inspira, riscă uneori să provoace o dezbinare chiar în sînul comunității lingvistice: ca să folosim o expresie fericită, prinsă în zbor de la André Martinet, în prezent există o lingvistică „lingvistică" și o lingvistică „nonlingvistică".

Dacă ne-am gîndi mai bine, nu ar trebui să ne mire o concepție, încă foarte răspîndită printre lingviștii de peste Atlantic, ca aceea potrivit căreia drumul principal al lingvisticii din ultimii o sută de ani începe cu Schleicher, trece prin Bloomfield și ajunge la Chomsky. Punerea între paranteze a învățămintelor lui Saussure și Hjelmslev, fără să pomenim de acelea foarte recente ale lui Jakobson, provine, de fapt, din ceva mai adînc decît un simplu perspectivism regional, particular pe care l-am putea identifica aici. Aceasta întrucît nici Saussure, nici Hjelmslev, nici Jakobson, nici cei mai remarcabili lingviști de tradiție saussuriană nu s-au închis niciodată în domeniul lingvistic *stricto sensu*. Metaforele lui Saussure care și astăzi își mai păstrează încă expre-

---

[1] Comunicare prezentată la al II-lea Simpozion internațional de Semiologie de la Kazimierz (Polonia), 1966.

sivitatea: jocul de șah, recto și verso unei foi de hîrtie, trenul de Paris, toate sînt de natură extralingvistică, iar descrierea limbilor naturale nu este pentru el decît o sarcină oarecare situată în cadrul unei vaste semiologii.

Louis Hjelmslev, care completează și formalizează teoria saussuriană, se situează chiar dintru început dincolo de problematica limbilor naturale: acestea posedă într-adevăr un statut propriu, ele constituie într-adevăr un domeniu privilegiat de gîndire, însă teoria hjelmsleviană despre limbaj este, de fapt, o teorie a cunoașterii științifice referitoare la o întreagă serie de obiecte denumite „limbaje" (ce nu trebuie limitate numai la „limbile naturale"). Neînțelegerea persistă și este nedrept să i se facă lui Hjelmslev procesul glosematicii judecate în termeni de eficacitate: pentru el glosemele nu sînt decît „formele minimale pe care o teorie (ne) face să le stabilim ca baze de explicație"; prin urmare ele sînt niște concepte teoretice foarte generale, iar nu unitățile limbilor naturale. Chiar de la aceste prime formulări, teoria lîngvistică își afirmă vocația pentru universalitate.

1.2. STRUCTURALISM ȘI DIALECTICĂ

Paradoxul acestei lingvistici „non lingvistice" subzistă și astăzi: promotorul ei în Franța, Claude Lévi-Strauss, nici măcar nu este lingvist, iar teoria limbajului cunoscută sub numele de structuralism ocupă locul rezervat odinioară metodologiei dialectice: prin urmare, nu trebuie să ne mire faptul că, în cadrul „revizuirii sfîșietoare" la care asistăm, Saussure este invocat ca un mare filozof al istoriei (Merleau-Ponty) sau că Marx este considerat drept precursorul structuralismului.

Se pare totuși că, pe planul diacroniei (și al istoriei), dialectica hegeliană a jucat în secolul al XIX-lea același rol de catalizator epistemologic care astăzi este atribuit structuralismului și în care se vede singurul mijloc de a determina totalitățile și de a le analiza metodic. Ca un ecou îndepărtat al dezbaterilor de odinioară revin, cu transformările ce se impun, aceleași probleme esențiale: structurile descrise sînt „reale" sau „construite", ele există în lucruri sau în conștiințe?

1.3. LIMBĂ ŞI LIMBAJE

Ambiguitatea pe care franceza reuşise pînă acum s-o evite datorită opoziţiei între *langue* (limbă) şi *langage* (limbaj) dar care reapare în termenul *lingvistică*, nu se află numai în această polisemie denominativă. Teoria generală a limbajului se dezvoltă, ca să spunem aşa, foarte *firesc* pornind de la consideraţiile asupra statutului limbilor naturale pentru a se hrăni apoi cu cercetările lingvistice concrete care permit generalizarea procedeelor şi metodelor lor; însă, pe de altă parte, limbile naturale au nevoie de o teorie care să recomande şi să întemeieze demersurile esenţiale ale descrierii lor. Sînt necesare cel puţin două limbaje — o limbă naturală pe care ne propunem s-o descriem, şi un limbaj artificial în care se găsesc formulate condiţiile teoretice ale acestei descrieri — pentru ca întîlnirea lor să dea naştere unui al treilea limbaj, acea limbă particulară descrisă sub aspectul structurii şi al funcţionării ei. Pentru a zări la orizont obiectul cunoaşterii, trebuie parcurs un itinerar ce prevede mai multe releuri lingvistice. Exercitarea meseriei de lingvist, chiar şi în condiţiile unei reguli severe, comportă totuşi mînuirea mai multor limbaje în acelaşi timp.

2. TEORIA LINGVISTICĂ ŞI UNIVERSUL SEMANTIC

2.1. OBIECTUL ŞTIINŢIFIC: O SEMIOTICĂ

O epistemologie care-şi trage izvorul din reflectarea asupra limbajului nu poate decît să repună, o dată mai mult, deşi poate că în termeni oarecum deosebiţi, problema statutului ştiinţific al obiectului de cunoaştere şi a relaţiilor sale cu subiectul cunoscător: ***dar cu condiţia să ne facă să vedem şi în ştiinţă tot un limbaj.*** Însă, spunînd că obiectele ştiinţifice sînt limbaje, înseamnă că le situăm la mijlocul drumului dintre realitatea pe care căutăm s-o cunoaştem şi teoria care organizează cunoaşterea ei. Prin urmare, pe de o parte, se vede că ştiinţa nu ar putea fi un limbaj *sui generis* dacă ea nu ar reprezenta decît ansamblul părerilor despre lume exprimate de savanţi: fiind complet nemo-

tivată, nu vedem cum ar putea pretinde să fie *adevărată*, în orice sens am lua-o; pe de altă parte, știința nu este o acceptare a realității lumii, ci o prospectare a acestei realități, un efort de *inteligibilitate*, în sensul etimologic al acestui cuvînt. Știința nu este limbaj decît în măsura în care acesta este înțeles ca un loc de mediere, ca un ecran pe care se desenează formele inteligibile ale lumii. În felul acesta cunoașterea încetează de a mai fi subiectivă, ceea ce nu înseamnă însă că ea se află în obiectele „reale".

Însăși noțiunea de obiect științific cere, la rîndul ei, să fie formulată altfel: nici *limbile-obiect* — în măsura în care acest termen indică o prioritate logică sau genetică —, nici *termenii-obiect* — semne prin care lumea exterioară sau interioară ne este manifestată — nu sînt obiecte, nu constituie obiectul unei științe. Așa cum totalitatea plantelor nu formează obiectul botanicii, totalitatea cuvintelor unei limbi naturale nu constituie obiectul descrierii ei. Fie că sînt cuvinte, fie că sînt concepte sau simboluri algebrice, termenii-obiect nu se definesc decît ca niște rezultate ale unor relații sau puncte de întretăiere a categoriilor prospective ale cunoașterii; iar știința, la urma urmei, nu se sinchisește de condiția lor de termeni.

Conceptul de limbaj, chiar dacă este definit ca sistem de relații, continuă să dea naștere la confuzii, întrucît el desemnează atît obiectul științific cît și discursul pragmatic al cercetătorului: ar putea fi înlocuit cu acela de *semiotică*, definită, ca să-l parafrazăm pe Hjelmslev, ca „o ierarhie ce *poate* fi supusă analizei și ale cărei elemente *pot* fi determinate prin relațiile lor reciproce (și prin comutare)". Astfel, fiecare știință particulară constituie o semiotică particulară, iar totalitatea semioticilor constituie obiectul de cunoaștere al științei omenești în ansamblul ei.

2.2. SEMIOTICĂ ȘI DESCRIERE

Dacă o examinăm mai atent vedem că definiția hjelmsleviană explică pe deplin faptul că o semiotică oarecare nu are decît o existență implicită, că ea nu există decît ca o posibilitate de descriere: acțiunea descriptivă, demersul ce

ne duce spre cunoaştere, este singurul factor în măsură să-i determine existenţa manifestă.

Prin urmare semiotica este legată de descriere printr-o implicare reciprocă: o semiotică nu există ca un obiect în sine, ca o realitate de descris; iar descrierea, la rîndul ei, nu este posibilă decît dacă este ceva de descris.

Aşadar, progresele cunoaşterii pot lua două căi deosebite: 1) ele se pot manifesta sub forma unei extensiuni orizontale, cu ajutorul instaurării şi a anexării de către ştiinţă a unor noi semiotici; scopul principal al ştiinţei este, în acest caz, stabilirea unei izotopii comune universului semantic şi universul ştiinţific; 2) însă ele mai apar şi ca un ansamblu de construcţii pe verticală, sub formă de analize referitoare la semiotici ce au mai fost descrise: dat fiind că descrierea nu se poate concepe altfel decît ca producere a unui nou limbaj, acesta poate deveni, la rîndul său, obiectul unei noi descrieri, avînd ca scop fie perfecţionarea instrumentelor descriptive, fie corectarea primei descrieri.

Acest progres vertical, preţ al condiţiei noastre de prizonieri în universul vorbit, priveşte însăşi teoria limbajului. Chiar dacă este concepută ca o teorie generală, operînd, în vederea articulării lor interne, cu postulatele şi conceptele comune tuturor teoriilor ştiinţifice particulare, ea nu poate fi altceva decît o semiotică şi, ca atare, susceptibilă de o nouă descriere. Una din particularităţile teoriei limbajului constă, aşadar, în faptul că ea comportă, printre premisele ei, necesitatea autodepăşirii. În ciuda pretinsului său caracter static, ea pare mai deschisă către progres decît unele epistemologii care îşi spun dinamice.

2.3. OMOGENITATEA PLANULUI LINGVISTIC

Faptul că orice semiotică este un sistem de relaţii şi că ea nu se ocupă de natura termenilor-obiect (= a semnelor) simplifică, în aparenţă, problema omogenităţii descrierii: într-adevăr aceasta ar putea fi concepută ca o reţea de relaţii construită atît cu ajutorul denumirilor relaţiilor constatate cît şi cu cel al punctelor lor de intersecţie sau de disjuncţie; aceste două puncte sînt locurile

privilegiate pentru formarea conceptelor. În felul acesta o terminologie explicită s-ar substitui relațiilor implicite.

Ar fi o greşeală să credem că drumul ce duce la această descriere, aşa cum am prezentat-o noi aici sub forma ei ideală, nu este presărat cu obstacole. Termenii-obiect sînt, ce-i drept, excluşi din terminologie de îndată ce elaborarea acesteia s-a încheiat. Nu este însă mai puțin adevărat că descrierea debutează tocmai prin examinarea acestor termeni-obiect şi că statutul lor semiotic este departe de a fi univoc. Nu este suficient să spunem că termenii-obiect pot fi traduşi în orice limbă, că o plantă, de pildă, poate primi o denumire latină. În realitate, adesea termenii-obiect au o denumire în limbile naturale şi nu sîntem niciodată siguri că cele două expresii lingvistice — cea „artificială" şi cea „naturală" — despre care se crede că trimit la un singur termen-obiect, sînt sau nu echivalente. Fapt este că denumirea obiectelor, în cadrul unei limbi date, nu se face numai în funcție de referent, de lumea exterioară, ci și, și mai ales, în funcție de decupajul său clasificator: o semiotică implicită a şi luat asupra ei stabilirea categoriilor şi analizarea petecului de lume la care se referă.

Prin urmare, celui ce face descrierea i se oferă două posibilități, mai ales cînd este vorba de nivele semiotice apropiate de realitatea lumii sensibile: 1) ori să rețină termenii-obiect doar ca „nume proprii", ca simple denumiri ale figurilor acestei lumi, făcînd abstracție de semiotica implicită care-i organizează; 2) ori să dea la iveală semiotica implicită de care este vorba. Dacă examinăm un domeniu semiotic deocamdată virgin, pictura de pildă — descrierea ei n-a fost încă încercată în mod sistematic —, se vede uşor că aceasta este susceptibilă de o dublă descriere, după cum încercăm să răspundem fie la întrebarea: ce este pictura „în sine"? fie la: ce este ea pentru o comunitate culturală determinată?

În ambele cazuri, descrierea se va face cu ajutorul unei limbi naturale oarecare (sau a unui cod ce va fi derivat din ea). Constatarea că obiectele ştiințifice sînt limbaje nu este, prin urmare, de ordin metaforic (chiar dacă mai tîrziu metafora a fost înlocuită printr-o definiție): ele sînt lim-

baje datorită originii şi statutului lor. Deşi limbajul ştiinţific este în întregime „construit", adică, deşi denumirile lui sînt cu totul nemotivate şi nu se sprijină decît pe definiţiile lor, şi deşi îşi are gramatica lui proprie (= logica lui), limbajul ştiinţific este preluat, în procesul comunicării, de către categoriile semantice ale limbilor naturale care-l deformează la tot pasul, adăugînd conţinutului său noi elemente de semnificaţie. Această dublă interferenţă: cea a două sisteme de relaţii, şi cea a două moduri de funcţionare, dă o anumită fragilitate limbajelor ştiinţifice.

Totuşi aceste inconveniente sînt compensate de un avantaj esenţial: universalitatea planului lingvistic pe care se situează cunoaşterea garantează atît omogenitatea corpusurilor ce urmează a fi descrise cît şi posibilitatea de comparare a procedeelor de descriere.

2.4. DESCRIEREA

Faptul că putem afirma că există un loc unic unde se situează diferitele procedee de descriere permite să se conceapă, la un anumit nivel de generalitate, un studiu comparativ al „metodologiilor" şi chiar să se imagineze, ca posibil, un model ce le-ar subsuma pe toate. În perspectiva unei teorii lingvistice care postulează articularea limbajului, pe de o parte într-o paradigmatică, iar pe de alta într-o sintagmatică, totalitatea procedeelor de descriere ar putea duce tocmai la realizarea formei sintagmatice a teoriei ştiinţifice considerată, ea însăşi, ca o paradigmatică sau ca o formă desăvîrşită, la un moment dat, a descrierii. Demersul ştiinţific, acel limbaj interior şi exterior în acelaşi timp, surprins în funcţionarea şi productivitatea lui, nu mai poate fi socotit doar o anticameră a teoriei ştiinţifice: el este o parte constituitivă a acesteia. Descrierea, faptul de a descrie şi rezultatul lui în acelaşi timp, subsumează aşadar cei doi termeni — „imperfectiv şi perfectiv" — ai categoriei „aspectuale" ce conotează axa ştiinţei.

2.5. UNIVERSUL ȘTIINȚIFIC ȘI LIMITELE LUI

Observațiile care precedă permit să sintetizăm în felul următor concepția lingvistică pe care ne-o putem face despre universul științific:

1) Acesta este coextensiv cu universul semantic, decupat în semiotici particulare, definite fiecare ca o ierarhie relațională.

2) O semiotică nu poate fi considerată ca atare decît în măsura în care se postulează posibilitatea unei descrieri corespunzătoare.

3) Descrierea, implicînd traducerea (sau refolosirea) termenilor-obiect în semne lingvistice și denumirea categoriilor relaționale precum și a conceptelor la care se ajunge, conferă un statut omogen tuturor obiectelor științifice, deși introduce în ele un mare număr de ambiguități datorate interferențelor mai multor limbaje.

4) Descrierea, care, în felul acesta, se identifică cu construirea unui nou limbaj, se situează în mod necesar la un anumit nivel strategic de generalitate: rezultatul este că, odată terminată, ea acoperă un mare număr de termeni-obiect (sau de părți ale acestora) care n-au fost supuși analizei și că ea conține, în același timp, un anumit număr de concepte care, deși sînt indispensabile descrierii, nu au putut fi definite în cadrul semioticii tratate. Prin urmare, fiecare semiotică poate fi supusă unei noi descrieri, la un nivel ierarhic superior.

Văzut astfel, universul științific apare ca o ierarhie de semiotici, dominată de o teorie generală, ce poate fi analizată și depășită. În partea de jos a acestei ierarhii se află domenii de semnificație cu caracter implicit semiotic pe care le-am putea poate desemna, mai înainte ca ele să fie anexate de către știință, ca microuniversuri semantice. În partea de sus se situează metateoria care, cu toate că este și ea o semiotică, se distinge de semioticile de rang inferior printr-o anumită trăsătură: deși are, ca și celelalte, un anumit număr de concepte neanalizate, ea nu dispune, într-un moment oarecare al istoriei, de vreo metasemiotică capabilă să o explice.

Dacă se admite că o semiotică pentru a putea fi considerată științifică trebuie să se justifice cu ajutorul unei

metasemiotici izotope, metateoria ştiinţifică nu poate fi în nicí un fel considerată ca ştiinţifică. Numele de *teorie semantică*, ce ar sublinia caracterul ei particular, i s-ar potrivi poate maí bine: astfel vom putea spune că *universul ştiinţific*, alcătuit din juxtapuneri şi suprapuneri de semiotici, se situează între *universul semantic* şi *teoria semantică* întrucît amîndouă pot fi supuse descrierii.

3. MODELE PARADIGMATICE

3.1. ŞTIINŢE NATURALE ŞI ŞTIINŢE UMANISTE

Consideraţiile de mai înainte au încercat să precizeze condiţiile în care un statut ştiinţific minimal ar putea fi atribuit unei anumite descrieri semiotice, evitînd cu grijă introducerea unor criterii care, acordînd acest statut numai ştiinţelor exacte sau numai ştiinţelor naturii, ar exclude din universul ştiinţific ştiinţele despre om.

Totuşi, problema distincţiei dintre ele nu este lipsită de importanţă. Într-adevăr, în măsura în care teoria limbajului, însuşindu-şi dimensiunile unei epistemologii generale, refuză că socotească termenii-obiect sau colecţiile de astfel de termeni ca obiecte de cunoaştere, cuvintele „natură" şi „om" nu mai au sens pentru ea, sau, cel puţin, opoziţia lor nu mai ajunge pentru a justifica separarea domeniului naturii de cel al omului. De aceea împărţirea ştiinţelor nu se mai poate sprijini decît pe proprietăţile structurale sau metodologice ale semioticilor ce sînt avute în vedere.

Fără a avea pretenţia că dăm soluţia într-o chestiune atît de controversată, putem totuşi încerca să desprindem cîteva elemente care ne vor ajuta s-o delimităm mai bine. Cel mai bun mijloc ar fi să procedăm empiric, comparînd două semiotici izotope, dintre care una ar ţine de ştiinţele umaniste, iar cealaltă de ştiinţele naturii.

3.2. TAXINOMIILE BOTANICE

Asemenea exemple se întîlnesc rar: căci ori domeniile naturii şi ale omului par prea îndepărtate unul de altul, ori ştiinţele care încearcă să se stabilească în zonele lor li-

mitrofe, de pildă geografia umană sau medicina psihosomatică, par prea puțin deschise către problemele care ne preocupă. Abia de curînd cercetările lui Lévi-Strauss (*Gîndirea sălbatică*) au pus în evidență existența, în societățile arhaice, a unui soi de semiotici implicite a căror descriere ar putea furniza exemple de taxinomii botanice și zoologice, făcute în numele a ceea ce autorul numește „o logică concretă". Încă și mai aproape de noi, Pierre Guiraud consacră un capitol din lucrarea sa despre *Structurile etimologice* (Larousse) descrierii unei taxinomii botanice populare referitoare la domeniul francez. Astfel, o semiotică antropologică ce se prezintă sub forma unei taxinomii relativ simple poate fi comparată cu o semiotică cosmologică asemănătoare clasificării botanice elaborate în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea.

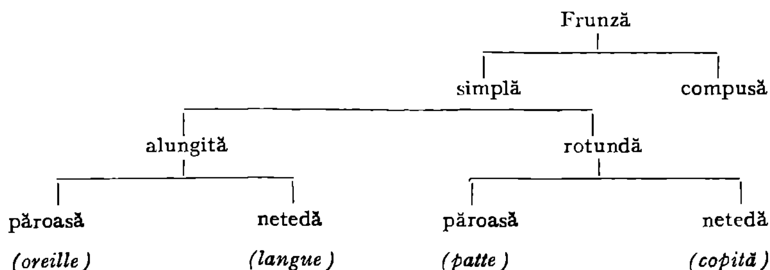
Cercetările făcute de Pierre Guiraud asupra limbii franceze și a dialectelor ei i-au permis să constituie un inventar de o mie de paralexeme de tip canonic: „gueule de loup", „oreille d'ours" etc., din franceza comună sau din cea dialectală, care servesc la desemnarea diferitelor ierburi medicinale. Deși în limba franceză mai există, în același timp, și alte coduri de denumire a plantelor (vreo trei sau patru probabil), omogenitatea acestuia și asemănarea lui, cel puțin superficială, cu clasificarea lui Linné, ne îngăduie să-l socotim potrivit ca termen de comparație.

3.3. TERMINOLOGIILE

Asemănările sînt, într-adevăr, izbitoare; ele apar chiar de la nivelul *codurilor* utilizate în vederea denumirii *termenilor-obiect*. Nomenclaturii științifice, mult deosebită de limbile naturale întrucît ea se servește pur și simplu de latină, îi corespunde un cod zoologic absolut omogen. Aceeași împerechere de termeni în sintagmă denominativă de tipul sintactic: determinat + determinant, se regăsește în ambele cazuri, numai că taxinomia populară folosește, pe deasupra, ca element generic, un termen ce aparține schemei morfologice a corpului (limitat, în esență, la *ochi, ureche, limbă, coadă* și *labă*), iar ca element de specificare, un nume de animal, de pasăre sau de reptilă: nu vedem cum, fără a face

apel la o limbă străină, s-ar putea proceda mai bine pentru a marca autonomia unui cod astfel constituit.

Diferenţele nu apar decît după o examinare mai atentă. Nomenclatura ştiinţifică este, în principiu, arbitrară: chiar dacă în mintea promotorilor săi ea trebuie „să amintească, pe cît posibil, natura", sintagma denominativă latină nu are alt conţinut decît definiţia sa, adică ansamblul de seme reprezentînd relaţiile ce constituie taxinomia. Codul botanic popular — cel puţin cel pe care-l examinăm noi — este diferit: structura gramaticală a termenilor săi, care-l face să fie un grup nominal canonic, folosirea schemei morfologice corporale pentru a procura elementele clasificatorii şi a inventarului zoologic pentru a alege elementele specificatorii, toate acestea îl semnalează ca pe un adevărat cod. Însă organizarea aceasta formală a codului în condiţia lui de cod nu are nici o incidenţă cu structura taxinomică pe care o acoperă. Căci ceea ce ne permite să spunem că este vorba de un cod *pentru* a denumi şi clasa o anumită floră, nu are nici o legătură cu structura lui formală de cod: cauza faptului că acoperă o taxinomie implicită se află în altă parte, ea se găseşte în caracterul lui motivat, iar trăsăturile clasificatorii ce permit descrierea taxinomiei se manifestă ca nişte figuri cu caracter esenţial vizual, întrucît ele transpun la nivelul reprezentării lingvistice configuraţiile unei flori („oeil de perdrix") sau ale unei frunze („oreille d'ours"). Numai analiza semică a unor astfel de figuri vizuale, realizate prin mijlocirea unei metonimii (iarbă → floare/frunză), permite reconstituirea taxinomiei implicite aşa cum este descrisă de Pierre Guiraud şi din care dăm o mostră:

Este limpede că, fără să aibă vreo legătură directă cu codul zoomorfologic, categoriile semice de ordin vizual și tactil pot constitui ele singure, fără alt ajutor, baza clasificării.

Așadar, codul popular funcționează în două feluri deosebite: 1) posedă un anumit număr de proprietăți formale care-i îngăduie să se înfățișeze ca un cod; 2) termenii-obiect cărora le dă naștere și care constituie manifestarea lui comportă, pe deasupra, destul de multe proprietăți semantice pentru a explica acea semiotică implicită a cărei descriere cade în sarcina etnolingvistului. Nomenclatura științifică, dimpotrivă, nu are nevoie să conțină în ea taxinomia, anterioară, în principiu, procedeelor de denumire; termenii ei, mai mult sau mai puțin arbitrar aleși, servesc numai ca relee conceptualizate ce indică punctele în care se întrerup rețelele taxinomice sau în care se sfîrșesc itinerariile relaționale ale semnificațiilor arborescente.

3.4. ANALIZĂ DISCRIMINATORIE ȘI ANALIZĂ CALITATIVĂ

/ Vedem că ceea ce am comparat mai înainte este, pe de o parte, o taxinomie implicită, extrasă din termenii-obiect care, doar ei, o manifestau pînă acum, și, pe de altă parte, o taxinomie construită pe baza unei rețele de categorii constitutive și desăvîrșită datorită denumirii termenilor-obiect. Am greși totuși dacă am crede că prima din aceste taxinomii își datorează caracterul ei antropologic naturii lingvistice a termenilor: limbajul gestual, jocul de șah ar putea, la rîndul lor, justifica o descriere ce ar pune în lumină o semiotică implicită.

În ciuda inversării sintagmatice a procedeelor ce par să facă din aceste taxinomii două categorii opuse, constatăm cu mirare, dacă nu identitatea, cel puțin prezența unor asemănări ce fac comparabile categoriile semice din care sînt alcătuite cele două taxinomii; dealtfel, Lévi-Strauss a remarcat acest fapt în legătură cu societățile arhaice. Prin urmare, criteriile pertinente pentru a stabili opoziția între categorii nu trebuie căutate în deosebirea dintre ele.

În fond, ce i se cere unei taxinomii științifice pentru a putea fi socotită potrivită? Mai întîi, să fie exhaustivă;

apoi să fie coerentă, adică fiecare termen-obiect să nu poată fi întîlnit decît într-un singur punct al arborelui taxinomic și nu în mai multe; în sfîrșit să fie simplă și să prezinte clasificarea sub forma ei cea mai economică.

Rezultă că, în măsura în care ele sînt folosite drept criterii de clasificare, categoriile semice nu sînt alese în virtutea semnificației lor, ci numai pentru caracterul lor *discriminator*; sensul lor este suspendat, provizoriu sau definitiv. Dimpotrivă, aceleași categorii taxinomice îl interesează pe antropolog tocmai *pentru semnificația lor*: el înregistrează nu numai existența lor, importantă în sine, ci mai ales posibilitatea pe care o oferă ele de a vedea cum operează această logică implicită, de a vedea în ce fel omul concepe lumea și o organizează umanizînd-o.

3.5. SEMIOTICI CALITATIVE

Presupunînd, deci, că într-o societate istorică oarecare, există o taxinomie populară care, prin structura ei ierarhică și prin categoriile ei semice, ar corespunde întocmai taxinomiilor folosite de către botanica științifică, cel care o descrie ar trebui totuși să se gîndească la *două* feluri de a o trata: mai întîi, ca lingvist, ar avea de verificat soliditatea formală a acesteia potrivit criteriilor de pertinență enumerate mai sus și care sînt valabile pentru orice tip de descriere. Însă, ca antropolog, el ar trebui să-și pună întrebări și asupra semnificației unei asemenea semiotici, semnificație prezentă atît în cod cît și în categoriile ei constitutive: l-ar impresiona mai puțin, de pildă, realitățile combinatorii ale codului decît manifestarea acestuia la nivel zoomorfologic, unde servește ca mediator între regnul vegetal și om. Într-adevăr, în exemplul citat, organizarea taxinomică, deși este alcătuită din articulări vizuale sau tactile, este aceea a ierburilor medicinale și trimite, în ultimă instanță, la om.

Pornind de la astfel de semiotici ale conținutului, ar putea fi concepute două feluri de studii, de ordin ierarhic superior. În primul rînd, de îndată ce ne aflăm în posesia unui număr suficient de mare de taxinomii, ne putem într-adevăr gîndi la stabilirea unei *tipologii* de taxinomii botanice: trebuie să recunoaștem că tot ce se poate spune despre

semnificația unei taxinomii particulare, proprie unei societăți date, nu prezintă decît un interes relativ, atîta vreme cît această taxinomie nu a fost comparată cu taxinomiile specifice altor comunități culturale. Studiul tipologic permite, pe de o parte, să se sublinieze, datorită articulărilor și trăsăturilor distinctive pe care le descoperă, originalitatea fiecărei comunități particulare, iar pe de altă parte, datorită caracterului universal pe care-l comportă, să explice, într-un caz precis, felul în care întreaga omenire pune stăpînire pe o părticică de lume.

În al doilea rînd, pe o cale deosebită, s-ar putea stabili un inventar al categoriilor semantice de care are nevoie o societate omenească pentru a-și organiza cunoașterea lumii și a se imagina înlăuntrul ei. Un astfel de inventar, alcătuit cu ajutorul descrierii tuturor semioticilor implicite unei singure societăți, ar explica tocmai conținutul acelei „logici concrete" despre care vorbește Lévi-Strauss: să reținem că, după părerea noastră, „concret" nu înseamnă nimic altceva decît luarea în considerație a sensului categoriilor folosite, sens pe care, în logicile formale, îl punem, cel puțin parțial, între paranteze. Se înțelege de la sine că inventarul exhaustiv al acestor logici sociale ar permite, la rîndul lui, să se construiască un model tipologic ce le-ar subsuma pe toate.

3.6. SEMIOTICI DISCRIMINATORII

Se vede limpede acum că ceea ce deosebește semioticile cosmologice de semioticile antropologice nu este — cum se crede în general — faptul că primele sînt universale iar cele din urmă particulare: atît unele cît și celelalte vizează „cognoscibilul" în totalitatea lui. Deosebirea constă în mediația socială care, transformînd semioticile particulare în tot atîtea obiecte științifice ce pot fi comparate între ele, intercalează o semiotică tipologică între particular și universal.

Analiza exhaustivă a corpusului nu va ajuta nici ea la stabilirea deosebirii dintre cele două semiotici. Că o societate indigenă oarecare ignoră cutare plantă și că un botanist neobosit izbutește s-o descopere este o chestiune de fapt, nu de drept, o chestiune de ordinul evenimentului nu al structurii. Se știe bine, dealtfel, că orice cod taxinomic nu-și

epuizează aproape niciodată posibilităţile şi lasă întotdeauna căsuţe disponibile pentru eventuale denumiri ale termenilor-obiect.

Dacă lăsăm de o parte problema mediaţiei sociale, singura trăsătură distinctivă între cele două feluri de descriere pare deci să fie faptul că semioticile cosmologice se mulţumesc cu o simplă constatare de existenţă, oricît de atente ar fi la articularea obiectelor pe care le analizează, în vreme ce semioticile antropologice se concentrează asupra sensului investit în categoriile care fac posibilă această articulare. Numai în felul acesta se poate spune că discriminările, creatoare de diferenţe, sînt „naturale", în timp ce sensul, captat datorită acestor diferenţe, este „uman".

Astfel ne dăm seama că în felul lor de a proceda, ştiinţele naturii sînt comparabile cu descrierile făcute planului lingvistic al expresiei, în care sistemele fonologice pot fi constituite, cu ajutorul unui număr redus de trăsături pertinente, numai în virtutea caracterului lor discriminatoriu, în timp ce ştiinţele umaniste corespund descrierii planului conţinutului, ale cărui trăsături pertinente sînt, *în acelaşi timp*, şi distinctive şi semnificative. Întrucît cele două planuri ale limbajului sînt complementare, aspiraţia ştiinţei pare să fie construirea unui limbaj unic.

Dacă obiceiul, încă neîncetăţenit, ar îngădui-o, s-ar putea rezerva numele de *semiotică* numai pentru ştiinţele expresiei, urmînd ca termenul rămas disponibil, *semiologie*, să fie folosit pentru disciplinele conţinutului.

3.7. METASEMIOTICI ŞI METASEMIOLOGII

În măsura în care este corect, raţionamentul urmat pînă în prezent lasă să se vadă că distincţia ce se poate stabili între semiotici şi semiologii, ştiinţele naturii şi ştiinţele umaniste, cel puţin la nivelul modelelor paradigmatice alese pentru a susţine această reflecţie, *nu este o distincţie de structură, ci una de metodă*. Aşa cum lingvistul trebuie să verifice soliditatea formală a modelului antropologic punîndu-i sensul între paranteze, tot aşa antropologul are dreptul să chestioneze modelul botanicii „ştiinţifice" ca să-i extragă semnificaţia şi să o compare cu semnificaţiile modelelor populare. Sem-

nificantul și semnificatul, după cum a remarcat Louis Hjelmslev, sînt concepte ce se pot înlocui reciproc.

Dacă dotăm cu prefixul *meta* — semioticile și semiologiile care nu operează asupra unor parcele din universul semantic, ci se referă la alte semiotici sau semiologii, putem spune că, alături de *metasemiologiile* care descriu semiologii (semiologiile tipologice) și de *metasemioticile* care au drept corpus inventare de semiotici (tipologia modelelor), pot sta *semioticile modelelor semiologice* și *semiologiile modelelor semiotice*. Teoria semantică ar fi o metasemiologie atît a semioticilor cît și a semiologiilor.

4. MODELE SINTAGMATICE

4.1. ACTIVITATEA ȘI DISCURSUL

Ne dăm limpede seama că exemplul pe care se sprijină aceste raționamente nu este proporțional cu concluziile la care încercăm să ajungem, și aceasta nu atît fiindcă modelele taxinomice sînt mult mai complexe și mai diversificate decît am lăsat noi să se înțeleagă, ci, mai ales, fiindcă aceste modele nu se referă decît la o parte din universul științific. Într-adevăr, cu bună știință, am evitat pînă acum să vorbim despre activitatea omului (și despre activitatea științifică ce face parte din ea): omul acționează asupra celorlalți oameni și asupra naturii (iar savantul prin experiențele sale dă o formă naturii). Este evident că în aceeași măsură în care natura și omul ni se manifestă sub formă de semne care, prin însăși medierea lingvistică, pot fi reunite în ansambluri, decupate și reinterpretate ca sisteme de relații, devenind astfel obiecte științifice, transformările fenomenelor naturii și schimbările ce rezultă din activitatea omenească pot și ele, la fel de bine, fi transcodate și denumite, prilejuind astfel descrieri despre unități lingvistice cu caracter *discursiv*.

Dealtfel am rezervat și noi un loc acestor modele sintagmatice subliniind, cînd a fost vorba de teoria limbajului, că aceasta nu este doar o paradigmatică, ci că presupune, ca parte integrată, și o sintagmatică ce subsumează toate procedeele de descriere și de descoperire. Ar trebui deci, în mod logic, să pornim din nou, de astă dată din josul ierarhiei unde se

află situate în cadrul universului semantic neanalizat, toate expresiile privitoare la activitățile umane și „naturale", și să refacem astfel drumul urmat în cazul semioticilor taxinomice, pentru a ajunge, mai devreme sau mai tîrziu, să constatăm posibilitatea de a concepe o metasemiologie a modelelor *tehnologice* (discriminatorii) și *ideologice* (calitative).

4.2. INSUFICIENȚELE CUNOȘTINȚELOR NOASTRE

Renunțăm la acest lucru, nu numai fiindcă dimensiunile unei astfel de expuneri ar depăși cadrele de care dispunem aici, ci și fiindcă dificultăți obiective, izvorîte atît din lipsurile teoriei lingvistice cît și din inegala dezvoltare a științelor, nu o îngăduie. Într-adevăr, dacă statutul lingvistic al actanților (al „numelor proprii" din logică) începe să fie cunoscut și dacă se poate chiar concepe cu ușurință procedeele ce permit reducerea lor la concepte, nu tot așa stau lucrurile cu predicatele și cu principiile organizării lor în secvențe ce depășesc limitele frazei și care denotează în mod normal seriile de comportamente omenești algoritmice. Astfel, „a treera" sau „a coase o rochie" subsumează, denumindu-le hipotaxic, lungi serii de comportamente susceptibile de a fi verbalizate fără a vedea pe ce baze structurale se sprijină asemenea condensări care sînt, totuși, denumiri de secvențe programate.

Alte greutăți provin din nivelul cunoștințelor noastre. Enciclopediștii din secolul al XVIII-lea erau foarte interesați de teoria artelor mecanice: eforturile lor nu par a fi fost continuate, drept care descrierea procedeelor tehnologice, care ar prezenta un interes metodologic neîndoielnic, ne lipsesc în foarte mare măsură. Descrierile metodelor experimentale în științele naturii, procedeele de demonstrație în matematici, calculul tautologic al propozițiilor în logică, deși furnizează modele sintagmatice de aceeași natură, se situează la nivele deosebite și nu sînt încă descrise într-o perspectivă semiotică.

4.3. SEMIOLOGIILE IDEOLOGICE

Ele constituie totuși, pentru cercetarea semiotică, un vast cîmp de modele tehnologice variate a căror valoare, din punct de vedere calitativ și cantitativ, nu poate fi comparată cu aceea a modelelor ideologice care ar trebui să constituie opusul semiologic al descrierii: insuficiența descrierilor acestora din urmă face imposibilă orice încercare de comparație.

Și totuși, de cînd Roland Barthes, în urmă cu vreo zece ani, a transpus la societățile moderne problematica conotației mitice a comportamentului omenesc, n-ar mai trebui să căutăm în societățile arhaice exemple din semioticele ce există implicit în algoritmele — practice și mitice în același timp —, ale vînătorii și ale pescuitului, de pildă: adevărul este că, dacă moda „mitologiilor", mai mari sau mai mici, prosperă în Franța, în schimb descrierile de modele ideologice sînt încă rare.

Această stare de lucruri permite situarea și evaluarea eforturilor ce se fac actualmente în domeniul analizei structurilor narative. Datorită lucrărilor de antropologie culturală, privitoare la mituri, extinse la domeniul folcloric și în cele din urmă la cercetarea asupra genurilor literaturii „scrise", un număr tot mai mare de scheme narative va alcătui, probabil, primele mostre de semiologie sintagmatică.

4.4. LITERATURA ȘI ISTORIA

Reticențele cu care sînt întîmpinate cercetările al căror obiect este explicitarea modelelor ideologice au rădăcini profunde: nu credem că, în acest caz, este vorba, așa cum se spune în mod curent, numai de reacțiile burgheziei ce-și apără propriile ei valori. De fapt este vorba de ansamblul valorilor culturale — atît populare cît și burgheze — pe care societatea occidentală și le însușește prin tradiție și care, sub numele de „umanism", constituie aspectul ei „trăit" implicit. Aproape toată lumea socotește că pricina crizei Occidentului se află în existența a două umanisme, unul

de tradiţie greco-latină şi un altul care caută să integreze, într-o antropologie unică, toate valorile umane, cele ale negrilor alături de cele ale albilor. În măsura în care nu este situată decît la nivelul *conţinuturilor* cunoştinţei, problema aceasta nu ni se pare esenţială: ea ar trebui să fie pusă la nivelul *formei* acestor conţinuturi, la nivelul articulărilor implicite.

Prin însuşi faptul că este posibilă, semiologia sintagmatică ameninţă cele două bastioane ale tradiţiei umaniste: literatura şi istoria. Este evident că aceste două „discipline" nu au nimic comun cu celelalte ştiinţe umaniste. Conţinutul lor, în general uman („literatura este un umanism"), este coextensiv cu ansamblul ştiinţelor umaniste, care aspiră, cel puţin în proiectele lor, să înglobeze universul semantic în totalitatea lui. Prin aceasta ele pot nădăjdui să devină discipline ale formei capabile să articuleze într-un anumit fel ştiinţa omenească şi, în acelaşi timp, să-i organizeze difuzarea: astfel, învăţămîntul literar aşa cum este predat în societăţile occidentale sau occidentalizate reprezintă, de fapt, transmiterea rituală a unui anumit număr de modele de organizare a discursurilor, scrise sau gîndite; după cum învăţămîntul istoriei se reduce la însuşirea modelelor discursului istoric, adică a schemelor diacronice potrivit cărora „se face istoria".

De aceea, operele literare, formele de transmitere a ştiinţei (cf. disertaţiile şi tezele), povestirile istoriei „ştiinţifice" precum şi diferite filozofii ale istoriei constituie domeniul privilegiat pentru descrierea acelor semiotici, implicite sau incomplet manifestate, din care sînt alcătuite civilizaţiile ce au o istorie. Într-o cercetare ca aceasta, care abia începe să se înfiripe, ceea ce pare surprinzător — sau promiţător — nu este faptul că valorile umane şi formele manifestărilor lor pot fi descrise, nici măcar acela că ele sînt comparate cu alte conţinuturi şi alte forme, întru nimic îndatorate tradiţiei greco-latine, ci faptul că aceste modele particulare, demitificate, şi care, prin urmare, au încetat să mai fie purtătoarele unui umanism universal, pot fi confruntate cu modele semiotice şi că pot fi situate, alături de acestea, pe acelaşi plan

de „bricolage" artizanal, pentru a fi apoi integrate, pur și simplu, în teoria generală a științei, condiție și aspirație a unui nou umanism.

5. CONCLUZII

Nu vrem să ascundem aspectul eminamente prospectiv și caracterul prea puțin sigur al reflecțiilor ce preced. După părerea noastră, în acest gen de întreprindere, intenția ar trebui să însemne mai mult decît rezultatul. Încercarea de a judeca, sub un unghi unic, cel al teoriei limbajului, întreg domeniul științei, încercînd să-i înțelegem articulările și să deosebim esențialul de secundar, ar fi un proiect prea ambițios, dacă n-ar fi temperat de dorința explicită de a descoperi imensele lacune din cunoștințele noastre și de a căuta posibilitățile pentru a le umple.

Propunerile terminologice incluse aici nu au decît o importanță secundară. Astfel, ni s-a părut potrivit să desemnăm prin *univers semantic* ceea ce cunoașterea are în vedere înainte de constituirea științei, iar prin *teorie semantică*, corpul de concepte care face posibilă știința, fără ca, datorită acestui fapt, el ca atare să constituie un obiect științific definitiv. Ca să evităm polisemia, am preferat numele de *microunivers* pentru a desemna acele „semiotici implicite" în care se împarte universul semantic în momentul descrierii, rezervînd termenii de *semiotică* și *semiologie* pentru microuniversurile ce au fost deja descrise. Întrucît deosebirea între acestea din urmă nu este decît de ordin metodologic, nu există izotopie necesară între dicotomia astfel instituită și aceea a științelor naturale și umaniste. În sfîrșit, numele de *metasemiotică* și *metasemiologie* sînt atribuite descrierii modelelor și a procedeelor, nu a universului semantic.

STRUCTURA SEMANTICĂ[1]

1. STRUCTURA SEMANTICĂ ȘI UNIVERSUL SEMANTIC

PRIN STRUCTURĂ SEMANTICĂ trebuie să înțelegem forma generală a organizării diferitelor universuri semantice — date sau pur și simplu posibile — de natură socială și individuală (culturi sau personalități). Întrebarea dacă structura semantică este imanentă, dacă ea se află implicată în universul semantic, sau dacă nu este decît o construcție metalingvistică ce explică universul dat, poate fi socotită ca nonpertinentă. Sensul apare întotdeauna ca un dat imediat: ceea ce pentru om este de ajuns ca să poată trăi și acționa într-o lume înzestrată cu semnificație. Chestiunea statutului structural al semnificației nu se pune decît în momentul în care se concepe proiectul descrierii ei științifice. Semanticianul poate invoca ipoteza structurală spunînd fie că există o structură semantică ce organizează universul sensului, fie că o atare structură este postulată în vederea investigării universului semantic. Consecințele practice vor fi aceleași: semanticianul va avea de elaborat o teorie care să-i permită construirea unor modele formale conforme cu structura semantică preexistentă (sau susceptibile să explice universurile semantice date) și o metateorie epistemologică ce-i va da posibilitatea să aprecieze adecvarea acestor modele.

2. STRUCTURA SEMANTICĂ ESTE O COMBINATORIE

Se pare că cel mai bun punct de plecare pentru înțelegerea structurii semantice este, deocamdată, concepția saussuriană despre cele două planuri ale limbajului — cel al expre-

[1] Comunicare prezentată la simpozionul organizat de Wenner-Gren Foundation despre *Cognitive Studies and Artificial Intelligence Research* (Chicago, martie 1969).

siei și cel al conținutului — existența expresiei fiind considerată drept condiție a existenței sensului.

O atare concepție permite:

a) să se postuleze paralelismul între expresie și conținut și astfel să se dea o idee aproximativă despre modul de existență și de articulare a semnificației;

b) să se considere planul expresiei ca fiind constituit din deviații diferențiale, care condiționează prezența sensului articulat, și care, prin urmare, sînt instrumente de apreciere a adecvării modelelor utilizate pentru descrierea planului semantic (potrivit regulii, derivată din principiul paralelismului, că fiecărei schimbări de expresie îi corespunde o schimbare de conținut).

Ipoteza izomorfismului dintre cele două planuri permite, deci, ca structura semantică să fie concepută ca o *articulare* a universului semantic în unități de semnificații minimale (= seme), care corespund, în planul conținutului, trăsăturilor distinctive din planul expresiei (= feme); aceste unități semantice sînt formate, ca și trăsăturile expresiei, în *categorii semice binare* (binaritatea fiind socotită ca o regulă de construcție și nu neapărat ca un principiu privind modul de existență al unităților analizate).

Pornind de la postulatul articulării este ușor să arătăm cum este posibil ca un foarte mic număr de categorii semice să genereze, cu ajutorul unei combinatorii, un număr considerabil de unități semantice mai întinse sau *sememe* (= accepții particulare de cuvinte polisemice, de pildă). Însă este la fel de ușor să se observe, că izomorfismul pe care l-am semnalat între structurile semantice și cele fonologice situate la un nivel profund al limbajului nu se mai poate aplica atunci cînd este vorba să fie evaluate dimensiunile unităților manifestate la nivelul superficial al limbilor naturale. Vom spune că există un izomorfism între seme și feme, și că, așa cum combinarea femelor produce foneme, combinarea semelor produce sememe; vedem însă că dimensiunile sintagmatice ale unui fonem nu mai corespund cu cele ale unui semem, întrucît (dimensiunile acestuia sînt echivalente, în general, cu cele ale unui lexem. Ducînd comparația mai departe, putem observa cum combinațiile de foneme constituie silabe, în timp ce combinațiile de sememe produc enunțuri semantice.

Această comparație, chiar dacă atunci cind se socotește doar nivelul manifestării lingvistice se dovedește nesatisfăcătoare, stabilește totuși un paralelism interesant între unitățile expresiei și cele ale conținutului socotite anterior manifestării lor. Astfel, dacă se acceptă principiul izomorfismului între silabe și enunțurile semantice, considerațiile relative la construcția și la posibilitățile combinatorii ale silabelor vor fi întotdeauna date valabile pentru înțelegerea structurii semantice, considerată la același nivel de articulare. Acest lucru poate fi formulat în modul următor:

a) Avînd în vedere diferența care există între posibilitățile structurale ale combinatoriei silabice și numărul foarte restrîns de silabe efectiv folosite de o limbă naturală oarecare, o combinatorie de enunțuri semantice realizată nu acoperă decît o zonă restrînsă a structurii semantice. Aceste restricții de tip semantic ar putea fi desemnate prin termenii de *uzaj semantic* pentru universurile culturale, și de *performanță semantică* pentru universurile individuale.

b) Avînd în vedere existența incompatibilităților sintagmatice în construirea lanțurilor silabice, ar trebui concepute și formulate *reguli de restricție* privitoare la construirea enunțurilor semantice și a combinațiilor transfrastice.

Structura semantică apare atunci ca o combinatorie virtuală, totuși exhaustivă, de categorii semice, în timp ce uzajele și performanțele semantice corespund unor manifestări restrînse, particularizate potrivit formei culturilor și a personalităților. Așadar, două abordări deosebite, deși paralele, sînt posibile: a) o explorare de universuri semantice virtuale și deschise, socotite ca *posibilități* creative ale omului; b) o descriere de universuri semantice trecute sau prezente, însă restrînse și *realizate*, care acoperă totalitatea dimensiunilor istorice și tipologice ale umanității.

3. FORMA SEMIOTICĂ ȘI FORMA ȘTIINȚIFICĂ

Potrivit concepției saussuriene despre *forma lingvistică* — însă prezentată sub formularea ei, mai elaborată pe care o datorăm lui Hjelmslev — orice limbaj poate fi definit

ca *o formă* obţinută prin *conjuncţia a două substanţe* diferite avînd fiecare *forma ei proprie*: substanţa expresiei şi substanţa conţinutului. O aplicare prudentă a principiului izomorfismului între aceste două substanţe ne permite să transpunem în planul conţinutului cunoştinţele noastre despre planul expresiei, ceea ce ne va ajuta să introducem o oarecare claritate în domeniul semanticii.

a) Substanţa expresiei poate să-şi schimbe forma fără să provoace schimbări în condiţiile semnificaţiei. Astfel, două descrieri deosebite, adică nonizomorfe, a trăsăturilor distinctive fonemice şi grafemice, unde o categorie ca *b* vs *p*, adică sonoră vs surdă, nu are nimic comun cu categoria *m* vs *n*, înţeleasă ca o opoziţie între trei bastonaşe vs două bastonaşe. De aceea, trebuie nu numai să admitem că alegerea cutărei sau cutărei substanţe a semnificantului nu este pertinentă pentru manifestarea sensului, ci şi să postulăm existenţa în fiecare caz a unei *forme a substanţei*, variabilă dar autonomă, şi, în toate cazurile, independentă de *forma lingvistică*.

b) Dacă recunoaştem existenţa unei forme particulare, proprie fiecărei substanţe utilizate în planul expresiei, trebuie, în acelaşi timp, să acceptăm şi că *forma* pe care o vom numi *semiotică* a substanţei trebuie să fie diferită de ceea ce s-ar putea numi *forma ei ştiinţifică*: dacă, de pildă chimia ca ştiinţă este o organizare formală particulară a unui domeniu determinat de substanţă, atunci elementele chimice sînt acele unităţi minimale (= acele trăsături distinctive) a căror combinatorie produce, în planul manifestării, unul din aspectele a ceea ce numim, în lipsa unui termen mai potrivit, lumea sensului comun. Chimia este o formă ştiinţifică a cărei manifestare superficială este folosită la construirea, cu ajutorul unei noi articulări, a formei semiotice care, prin toate tipurile limbajului, trebuie să servească la exprimarea sensului.

c) Este uşor să facem aceleaşi remarci asupra substanţei semantice. Forma semiotică a acestei substanţe (= structură semantică) se deosebeşte de formele ei ştiinţifice posibile (în măsura în care ştiinţele umaniste şi cele sociale, în starea lor actuală, pot fi considerate ca forme ştiinţifice).

Concepţia despre limbaj ca o formă ce organizează coocurenţa (prezenţa simultană) a două *substanţe* deosebite,

articulate în *formele* lor *semiotice* particulare, și care, pe deasupra, trebuie să fie deosebite de *formele științifice* ale acelorași substanțe, poate apărea ca o complicație inutilă. Ni se pare totuși că ea ajută la situarea structurii semantice în economia unei teorii epistemologice generale; mai mult, ea permite definirea științelor ca niște limbaje construite care manifestă într-un mod specific forma substanței. O astfel de concepție despre limbaj explică, de exemplu, și neînțelegerile relative la rolul logicii (și al modelelor ei) în relațiile cu științele naturii și cu semiotica. În timp ce logica poate fi definită, în terminologia noastră, drept forma conținutului utilizată pentru a verifica *formulările lingvistice îmbrăcate de forma științifică a universului socotit ca expresie* (această formă științifică fiind desemnată de către logicieni cu numele de „semantică") logica de care avem nevoie în semantică este un fel de *algebră a formei expresiei lingvistice* care ne-ar îngădui să verificăm articulările structurii semantice.

4. TRANSCODAREA VERTICALĂ ȘI ORIZONTALĂ

La ora actuală, se admite în general, că orice explicație sau descriere a sensului nu este decît o operație de transcodare. Să explici ceea ce înseamnă un cuvînt sau o frază, înseamnă să utilizezi alte cuvinte și alte fraze încercînd să dai o nouă versiune a „aceluiași lucru". Semnificația poate fi definită, în acest context, ca o corelație între două nivele lingvistice sau două coduri deosebite. Aceasta este natura tuturor descrierilor semantice, iar statutul lor științific nu poate fi asigurat decît introducînd un oarecare număr de reguli epistemologice ale transcodării (de pildă coerența și simplitatea descrierii) sau folosind în descriere, modele adaptate exigențelor transcrierii semantice.

Totuși, studii recente consacrate limbajului și practicilor gestuale arată că explicarea sensului poate fi încercată într-un fel cu totul deosebit: sensul poate fi conceput, cu precădere, fie ca proiect virtual, fie ca împlinire a unui proces programat; a doua versiune este aceea pe care o folosim

cînd vorbim despre „le sens de l'histoire" sau despre „priceperea" — savoir-faire — a unui cizmar.

Pentru o mai bună delimitare a acestui nou tip de manifestare a sensului, este nevoie de o categorie explicativă cu caracter mai general. De exemplu, dicotomia *proces* vs *sistem*, permite o triplă descriere atît a unui microunivers semantic precis, cît și a limbajului luat în ansamblu:

a) poate fi descris ca un *sistem virtual*, anterior, din punct de vedere logic, procesului ce urmează a fi îndeplinit;

b) poate fi descris ca un *proces*, adică ca un program orientat cu caracter algoritmic, comportînd o finalitate ce nu poate fi recunoscută decît *a posteriori* (cf. dezvoltarea embrionului în genetică);

c) poate fi prezentat ca un *sistem ce organizează rezultatele* procesului programat.

Aceste diferite descrieri — descrierea fiind întotdeauna concepută ca o nouă codificare — constituie trei faze distincte ale *transcodării orizontale*. De exemplu, planul expresiei limbajului poate fi conceput, în cadrul comunicării, ca o succesiune de operațiuni de transcodare orizontală, fiecare fază a acestui proces fiind caracterizată ca:

a) sistem virtual presupus, permițînd realizarea procesului gestual al organelor de fonație;

b) proces gestual al articulării sunetelor;

c) structura fonologică realizată;

d) sistem virtual ce permite executarea programului de decodare;

e) program de decodificare ca proces de percepție.

Cu această ocazie trebuie să facem două observații:

1. Prima este de ordin metodologic: două descrieri diferite — descrierea sistemelor virtuale sau realizate, și descrierea programelor orientate — sînt echivalente. Aceasta înseamnă, de pildă, că abordările metodologice și descrierile lui Hjelmslev și Chomsky pot fi considerate, *mutatis mutandis*, ca echivalente.

2. A doua observație este de ordin epistemologic: constituirea expresiei ca unul dintre planurile limbilor naturale implică o operație de transcodare al cărei mediator este omul.

5. DE LA EXPRESIE LA CONȚINUT

Această concepție despre forma semiotică susceptibilă de a fi supusă diferitelor transcodări, atît verticale (metalingvistice) cît și orizontale, precum și interpretarea pe care o propunem pentru procesul de comunicare ca succesiune de operații de transcodare, ne vor ajuta în încercarea noastră de a integra structura semantică într-o epistemologie generală; în această epistemologie universul va fi conceput ca o substanță articulată, descrisă progresiv prin diferitele tipuri de limbaje.

Dacă socotim că ceea ce se numește lumea sensului comun nu este decît nivelul la care se manifestă *forma științifică* (= universul ca știință), vedem că această lume manifestă, deși constituie substanța formei științifice, se oferă, în același timp, ca substanță *formei semiotice*, care o articulează în categorii perceptive de calități vizuale, olfactive sau gustative. Întîlnirea acestor două forme deosebite poate fi interpretată ca o transcodare specifică, o transcodare ce transformă unitățile sintagmatice ale formei științifice (de exemplu, formulele chimice de tip deosebit) în unități paradigmatice minimale ale formei semiotice (de exemplu, entități particulare de mirosuri sau de gusturi). Distanța dintre lumea fizică, socotită ca structură științifică, și lumea umană, ca structură semiotică poate atunci să fie umplută cu niște corelații stabilite între ceea ce se poate numi, cu aproximație, sintagmatica științifică și paradigmatica semiotică.

Admițînd că putem într-adevăr explica procesul de percepție prin care lumea manifestată este înțeleasă ca „lume a calităților sensibile", presupunînd un sistem virtual în corelație cu creierul și stabilind forma semiotică a expresiei acestei lumi, un nou fenomen de transcodare poate fi observat în acest stadiu: unitățile minimale, sau chiar configurații întregi ale acestui plan al expresiei, sînt transformate pentru a produce limbi naturale, în unități și configurații ale planului conținutului, și au aceleași caracteristici și aceleași dimensiuni. (Astfel, analiza semantică a unui lexem, *cap*, de exemplu, permite să se distingă o figură nucleară de natură exteroceptivă, constantă pentru toate ocurențele

și în toate contextele, figură ce poate fi descrisă ca „extremitate ascuțită sau sferoidă" a ceva). Transformarea expresiei în conținut, considerată ca un procedeu al procesului de corelare a două sisteme virtuale — dintre care unul comandă procesul percepției iar celălalt explică manifestarea lingvistică a structurii semantice —, poate fi prezentată ca o încercare de explicare a trecerii referentului extralingvistic în planul conținutului lingvistic, adică în structura semantică.

În acest caz, limbajul luat în ansamblul lui rezultă din conjuncția a două substanțe diferite, amîndouă de natură sensibilă (una constituind planul expresiei, cealaltă planul conținutului), articulate în două forme semiotice deosebite și transcodate în două feluri deosebite prin medierea formei lingvistice (procesul de mediație fiind el însuși în corelație cu activitățile fiziologice ale creierului). Însă, pe cînd planul expresiei este obținut prin transcodarea unui *proces* într-un *sistem*, ținînd fiecare de o substanță deosebită, planul conținutului este rezultatul stabilirii unei corelații între *două sisteme* dintre care unul aparține planului expresiei, iar celălalt planului conținutului.

Cu alte cuvinte, între manifestarea structurii științifice a universului acceptat de către om ca *existent* și manifestarea structurii semantice care proiectează acest univers ca *existent* și *semnificant*, ca un univers semantic, nu există o *discontinuitate* ci numai o serie de operații de transcodare.

6. UNIVERSALIILE LIMBAJULUI

Analiza unui corpus reprezentativ de unități semantice ca de pildă sememele sau enunțurile semantice revelă prezența, la nivelul semantic al limbajului, a două tipuri deosebite de seme. Primul grup din aceste categorii semice este constituit din *seme de origină exteroceptivă*, care corespunde categoriilor calitative ale lumii sensului comun. Al doilea grup este compus din categorii *interoceptive* (de pildă *ființe* vs *lucruri*, *obiecte* vs *operațiuni*); aceste categorii nu se pot explica prin transformarea unităților expresiei în unități ale conținutului drept care ele trebuie să fie consi-

derate ca nişte *categorii pur formale* (nu că ar fi lipsite de sens, ci fiindcă sînt elemente constitutive ale formei).

Este uşor de constatat că aceste categorii formale sînt folosite pentru încadrarea procesului comunicării, făcînd astfel posibilă transmiterea conţinutului, conceput ca o combinatorie de categorii exteroceptive. Ele sînt, aşadar, elemente constitutive ale categoriilor gramaticale, gramatica însăşi nefiind decît o organizare particulară a categoriilor formale.

Aceasta nu explică însă toate întrebuinţările lor funcţionale. Cînd încercăm să determinăm condiţiile minimale ale captării sensului şi considerăm că existenţa unor deviaţii *diferenţiale* în planul expresiei constituie o condiţie privilegiată a apariţiei diferenţelor în planul sensului, sîntem siliţi să recunoaştem că aceste deviaţii nu se lasă captate dacă nu sînt presupuse nişte categorii formale apriorice ca *identitate* vs *alteritate* (= diferenţă) sau *conjuncţie* vs *disjuncţie*. Cu alte cuvinte, aceasta înseamnă că sînt percepute nu două obiecte exterioare distincte, ci numai relaţia dintre ele. Planul expresiei, ca substanţă, nu este decît pretextul necesar captării unei deviaţii diferenţiale. De aceea operaţia de percepere trebuie să fie interpretată ca o organizare particulară de categorii formale, singura capabilă să explice fenomenul perceperii. Forma semiotică nu face decît „să informeze" substanţa, fără ca ea însăşi să facă parte din substanţă.

Astfel, organizarea formală a expresiei ne îngăduie să explicăm apariţia sensului ca o articulare de diferenţe la nivelul expresiei. Pot fi deosebite două forme semiotice paralele — o formă a expresiei şi o formă a conţinutului; ele sînt *omoloage*, deoarece ambele derivă dintr-o singură *formă lingvistică*, dar nu sînt *izomorfe*, întrucît planul expresiei şi cel al conţinutului sînt articulate în două moduri diferite.

Această concepţie despre paralelismul a două *forme semiotice* ne îngăduie să înţelegem procesul de transformare a categoriilor expresiei în categorii ale conţinutului, proces ce constituie una din problemele esenţiale ale semioticii. Forma lingvistică fiind constituită din două forme semiotice caracterizate prin articulări omoloage, trecerea de la structura expresiei la structura semantică nu este de conceput

decît dacă, în anumite circumstanțe particulare, aceste două forme sînt nu numai în relație de omologie, ci și de izomorfism în același timp: categoriile calitative ale lumii exterioare sînt identificate, în acest caz, cu categoriile semice ale structurii semantice. Izomorfismul formelor semiotice explică, așadar, fenomenul de interiorizare a lumii exterioare.

Un repertoriu, fie și superficial, de categorii formale (la categoriile menționate trebuie să se adauge, pentru a înmulți exemplele, categorii ca: *relație* vs *termen*, *negație* vs *afirmație*, *proces* vs *sistem*, *virtual* vs *actual* etc.) arată că aceste categorii ce se prezintă ca unelte necesare pentru examinarea condițiilor sensului sînt aceleași care folosesc și la construirea unei teorii generalizate a limbajului; în același timp, ele servesc ca un corpus de concepte epistemologice în scopul investigării și al teoretizării științifice, adică la construirea unor modele științifice particulare și la elaborarea teoriei generale a cunoașterii științifice. Acest lucru traduce foarte bine concepția noastră despre semiotică și anume că științele nu sînt nimic altceva decît forme științifice construite ca niște limbaje.

Dacă același inventar de categorii formale este folosit pentru construirea modelelor științifice și semiotice, dacă modelele operaționale sînt, *mutatis mutandis*, transcodabile în modele sistematice și invers, atunci se poate postula un plan omogen pentru descrierea atît a universului științific cît și a celui semantic.

CONDIȚIILE UNEI SEMIOTICI A LUMII NATURALE[1]

1. INTRODUCERE

Afirmarea arbitrariului semnului, nu numai că a înlesnit progrese considerabile în cunoașterea structurii interne a limbilor naturale, dar a dus și la lărgirea, prin consecințe mai întîi imprevizibile, a problematicii statutului limbajului; lingvistul a fost silit să se întrebe care sînt posibilitățile unei teorii semiotice generalizate, răspunzătoare de toate formele și de toate manifestările semnificației. Raportul între semnificant și semnificat este arbitrar nu numai la nivelul semnului, adică al cuvîntului sau al unei unități sintagmatice oarecare, dar și la nivelul tuturor discursurilor prin care limba se face prezentă: ea este o formă—sau, mai exact, împletirea a două forme — *indiferentă față de substanța* în care se află manifestată.

Este suficient să inversăm punctul de vedere pentru a ne da seama că singurul mod în care poate fi concepută prezența semnificației în lume este manifestarea ei prin „substanța" care-l înglobează pe om: lumea așa-zis sensibilă devine astfel, în totalitatea ei, obiectul căutării semnificației; ea se prezintă în ansamblu și în articulările ei, ca o virtualitate de sens cu condiția să fie supusă unei forme. Semnificația se poate ascunde sub toate aparențele sensibile, ea este *în spatele* sunetelor, după cum este și în spatele imaginilor, al mirosurilor și al aromelor, ceea ce nu înseamnă însă că ea se află *în* sunete sau în imagini (ca percepții).

În anumite teorii lingvistice influențate de behaviorism și pline de elemente luate din teoria comunicației, s-a crezut că se poate interpreta diversitatea semnificanților ca o problemă de codificări diversificate, fără să se pună problema

[1] Publicat cu acest titlu în „Langages", 10, iunie 1968, număr special consacrat *Practicilor și Limbajelor gestuale.*

variațiilor de sens care se produc concomitent cu cele ale semnificantului; adepții acestor teorii au considerat că multiplicitatea și autonomia relativă a *codurilor de expresie* ține de o tipologie a *canalelor de transmisiune*, aceasta sprijinindu-se la rîndul ei pe o articulare a percepției noastre în cinci, șase sau șapte simțuri. Totuși, ipoteza potrivit căreia aceste coduri de expresie s-ar putea substitui unele altora — conținutul rămînînd invariant și, adesea, necunoscut — nu ni se pare că explică suficient complexitatea fenomenului, chiar dacă se admite că trecerea de la un cod la altul poate să producă o restrîngere sau o lărgire a cîmpului semnificatului.

a) Admițînd că *substanțele* de expresie pot fi clasate după canalele de transmisie pe care semnificația se îndreaptă pentru a ajunge pînă la noi, nimic nu indică în mod aprioric, că acele *coduri* care organizează astfel de manifestări pot fi ele însele *clasate* potrivit aceluiași criteriu (adică potrivit *canalelor de transmisie*) sau că aceste forme de expresie pot fi de fiecare dată *descrise* prin pură analogie cu modelele extrase din *limbile naturale*.

b) Experiența lingvistică *stricto sensu* ne arată de pe acum că semnificantul lingvistic poate fi tratat în diferite moduri; el poate fi captat și codificat (adică să primească o interpretare metalingvistică cu ajutorul unui nou limbaj științific) atît la nivelul propriu-zis „fiziologic" al fonației cît și la nivelul „acustic" sau „perceptiv". Lăsăm deoparte greutățile, încă nerezolvate, privind corelarea și transpunerea acestor diverse interpretări despre un același cod lingvistic; nimic nu ne arată, aprioric, că în funcție de *substanțele* de manifestare avute în vedere, *codurile* de expresie adecvate nu corespund cutărui plan de captare a unui anumit fenomen lingvistic mai bine decît altuia. Vom reveni asupra acestui lucru.

c) Dacă, în cele din urmă, respingem jocul behaviorist și toate implicațiile lui, ne dăm seama că *problema semiozei*, adică a *relației semiotice dintre expresie și conținut*, constitutivă a sensului și inerentă axiomaticii oricărei teorii a limbajului, se pune în orice clipă cînd reflectăm la statutul codurilor de expresie de natură non lingvistică.

Este aproape imposibil să realizăm reconstituirea arheologică a procesului inventării scrisului nostru, adică transpu-

nerea unui cod ce utilizează substanţa sonoră într-un cod de tip vizual; progresele lente şi şovăitoare, precum şi complexitatea problemelor de rezolvat — printre care, mai ales, constituirea unei fonologii implicite necesare unei astfel de transpuneri — ne fac să ne gîndim, nu fără temei, că poate nu calul, ci scrisul, este cea mai nobilă cucerire a omului, că o mutaţie neaşteptată a gîndirii omeneşti trebuie să fie pusă în legătură cu această descoperire. De aceea, efortul, la care asistăm astăzi, de a depăşi o lingvistică limitată la limbile naturale şi de a ajunge la o semiotică generală anunţă, poate, o altă revoluţie, la fel de şovăitoare şi la fel de greu de realizat. Aceasta evident, nu este decît o metaforă care ţine de discursul didactic şi care, dorind să disocieze cercetarea semiotică de fluctuaţiile trecătoare ale modei, arată, aşa cum se va vedea din cele ce urmează, disproporţia dintre amploarea ambiţiilor şi modestia mijloacelor de care dispunem pentru a le duce la îndeplinire.

Progresele recente ale lingvisticii s-au produs paralel cu cele ale logicii; ambele discipline sînt preocupate să construiască un limbaj coerent care să permită să se vorbească, în mod eficace, despre alte limbaje. Însă, dacă zelul pentru coerenţa limbajului a unit cîtva timp cele două discipline, concepţiile respective despre eficacitate le-a despărţit curînd: descoperirea caracterului arbitrar al semnelor i-a îngăduit lui Saussure să proclame autonomia obiectului lingvisticii; pentru a fi adecvat obiectului său, discursul ştiinţific se putea, deci, mulţumi cu coerenţa lui internă; cît despre discursul logic, acesta nu se mulţumea să verifice soliditatea propriilor sale judecăţi, el voia, pe deasupra ca, în scopul garantării adecvării sale, să se adapteze la ceea ce nu era el însuşi, adică la lumea extralingvistică.

În felul acesta s-a introdus conceptul de *referent* în dezbaterea lingvistică. Poziţia logicianului neopozitivist care afirmă existenţa unei referinţe a „numelor proprii" la obiecte ale lumii nu-l putea decît nemulţumi pe lingvist, întrucît el era conştient atît de participarea limbii la construirea lumii obiectelor cît şi de relativitatea, determinată de diversitatea societăţilor omeneşti, a decupajului lumii semnificaţiilor. În acelaşi timp, el însuşi, simţindu-se prost în universul închis

și autosuficient al limbajului, avea tendința să-l ipostazieze, mergînd pînă la a identifica lumea cu limbajul.

Apariția semioticii care se consideră a fi teoria tuturor limbajelor și a tuturor sistemelor de semnificație poate, probabil, să pună capăt acestei dezbateri sau măcar s-o situeze la nivelul epistemologiei științifice scoțînd-o din acela al presupozițiilor filozofice. Pentru a obține acest rezultat, semiotica socotește lumea extralingvistică nu ca un referent *absolut*, ci ca locul de manifestare a sensibilului susceptibil să devină *manifestare* a sensului uman, adică, a semnificației pentru om; referentul—lumea este conceput ca un ansamblu de sisteme semiotice mai mult sau mai puțin implicite. Susținînd caracterul privilegiat al *semioticii limbilor naturale* — întrucît acestea au proprietatea de a traduce toate celelalte sisteme semiotice —, trebuie, în același timp, să postulăm existența și posibilitatea unei *semiotici a lumii naturale*; trebuie să concepem relația dintre semnele și sistemele lingvistice („naturale"), pe de o parte, și semnele și sistemele de semnificație ale lumii naturale, pe de alta, nu ca o referire a simbolicului la natural, a variabilului la invariant, ci ca o *rețea de corelații între două nivele de realitate semnificantă.* Ca și științele naturale, științele umaniste pot astfel să-și proclame autonomia, care nu provine din „natura" obiectelor de investigație (cuvinte sau lucruri, natură sau cultură), ci din *metoda de abordare care le consideră pe toate ca obiecte umane, adică semnificante pentru om.*

2. LUMEA NATURALĂ ȘI SEMNIFICAȚIA EI

Limitînd reflectarea noastră asupra lumii sensibile la *vizual* — atît pentru că tema noastră ne invită la aceasta, cît și pentru că manifestarea sensului prin *vizibil* pare a fi cea mai importantă, din punct de vedere cantitativ și chiar calitativ — ne vom putea întreba, mai întîi în mod naiv, asupra modalităților de manifestare a vizibilului. Ajungem, astfel, numaidecît să recunoaștem faptul că lumea vizibilă, în loc să se proiecteze în fața noastră ca un ecran omogen de forme, ne apare ca fiind constituită din mai multe *straturi de semnificanți* suprapuse, sau uneori, chiar juxtapuse.

2.1. SEMNELE NATURALE

Un prim nivel ni se impune ca o realitate obiectivă, ca lume a sensului comun, alcătuită din obiecte imobile sau care se deplasează în spațiu. Așa cum se prezintă ea, vedem că este constituită din obiecte — nume și din procese — verbe, și că se pretează, prin urmare, potrivit ordinului de priorități ce ne interesează la un moment dat, la o interpretare care vede în ea fie rezultatul unei activități lingvistice constructive și categorizante, fie sursa simbolismului lingvistic; în ambele cazuri el îndreptățește, deși *a posteriori*, stabilirea unor echivalențe intre cuvinte și lucruri pe de o parte, între procese și funcții, pe de alta.

Dar dacă, acceptînd principiul acestor echivalențe, vrem să stabilim consecințele și să considerăm lucrurile și procesele ca niște semne — pe care le-am putea chiar denumi *semne naturale* — nu trebuie să ne mai mulțumim cu constatarea obișnuită care spune că lucrurile *sînt*, sau că ele sînt ceea ce sînt: în felul acesta ajungem să ne întrebăm care este *statutul lor semiotic*. Într-adevăr, dacă este, ca să spunem așa, în natura semnelor să semnifice, nu este de ajuns să spunem că obiectul masă are drept conținut „masa" — în felul acesta n-am face decît să trimitem lucrurile la cuvinte; trebuie să ne întrebăm care este statutul semnului natural *ca semn*. Atunci ne dăm seama că trăsătura comună a semnelor naturale este aceea de a *trimite* la altceva decît la ele însele însă că această relație referențială — deși poate fi definită în termeni structurali și, deși, ca relație, ea poate fi socotită ca un invariant — posedă articulații diferite, *variabile* în funcție de comunitățile culturale avute în vedere.

Să luăm ca exemplu însăși noțiunea de semn natural [1], pusă în valoare de secolul al XVIII-lea european; în acea vreme semnul natural era conceput ca o referință sau o trimitere la un alt semn natural: astfel, semnul „nor" trimite la semnul „ploaie". În legătură cu aceasta trebuie să notăm că a) relația referențială, odată dată, se articulează ca o relație de la cauză la efect; de aceea relația de la efect la cauză care se întîlnește în semiologia medicală (reflex rotulian→sănă-

---

[1] Cf. „Langages", 7, F. Rastier, *Comportement et Signification*, pp. 76—86.

tate) nu este decît inversarea celei dintîi; b) relația este o referință care trimite la un alt semn, situat la același nivel cu primul; așa cum remarcă foarte bine F. Rastier, dacă „nor" trimite la „ploaie", „ploaie" poate trimite la rîndul său la „toamnă" etc., dar aceasta nu înseamnă că părăsim în vreun moment al înlănțuirii cauzale planul semnelor ca fenomene.

Unei civilizații de acest tip — care socotește că lumea naturală este unicul nivel de realitate organizat, după cum am mai spus, potrivit legilor sintactice ale discursului — i se opun alte interpretări ale semnelor naturale; aceste interpretări, postulînd un al doilea nivel de realitate naturală, întrucîtva mai profund, interpretează semnul ca fiind referința la această realitate secundă, și acordă, în același timp, acestei relații o structură variabilă de metaforă, de metonimie sau de antifrază, adică o structură de ordin paradigmatic sau sistematic.

Se poate încerca astfel o tipologie a culturilor, pornindu-se de la o tipologie a relațiilor structurale ce definesc semnele naturale (I. Lotman).

Din aceste reflecții preliminare pot fi trase două concluzii. Mai întîi, ipoteza potrivit căreia lumea naturală se lasă tratată ca un obiect semiotic pare consolidată; semnele naturale, datorită existenței unei relații semiotice, indiferent de articulările lor, au într-adevăr statutul de semne. În al doilea rînd, acest studiu nu ne informează însă în nici un fel asupra naturii și organizării interne a semnelor; întrucît ține de o interpretare a relației semiotice care este o variabilă, el este o reflecție metasemiotică despre aceste semne, o conotație semiotică ce transformă, pe diverse căi, semnele naturale în semne culturale.

2.2. FIGURILE LUMII NATURALE

Dacă nonpertinența cuvîntului ca unitate semnificativă devine (în cadrul limbilor naturale), pe zi ce trece, tot mai evidentă, o semiotică a obiectelor nu va putea fi constituită, așa cum se pare că gîndesc unii, pornind de la semnele naturale. De aceea trebuie căutat un alt nivel unde s-ar putea

situa o viziune mai profundă, mai puțin evenimențială despre lume.

Gaston Bachelard credea că a găsit acest nivel intr-un orizont *figurativ* care se proiectează în fața omului, care își scoate de aici ceea ce-i trebuie pentru a-și alcătui inventarele lui de forme și de configurații mișcătoare.

Fără să intrăm în problemele spinoase ale schematismului percepției noastre și ale conceptualizării care, așa cum se crede, derivă din ea, se poate spune că, potrivit celor mai clasice procedee lingvistice, pentru a obține semnul natural „masă" ca invariant, va trebui operată o dublă reducere: a) să se extragă din toate cazurile in care apare semnul masă o valoare invariabilă masă pe care o vom putea reprezenta cu ajutorul unei figuri geometrice relativ simple, și b) punînd în paranteză semnificația funcțională a mesei (pentru mîncat, pentru scris etc.), să se caute în inventarul altor figuri obținute in același fel exemplare identice sau echivalente cu figura „masă" obținută mai înainte. Astfel se ajunge să se substituie nivelului evenimențial și accidental al lumii obiectelor, un nivel de *figuri* ale lumii; acest nou nivel va constitui un inventar finit ce va oferi o primă imagine a ceea ce ar putea fi lumea semnificantă considerată ca formă, nu ca substanță. Cu alte cuvinte, acest ansamblu catalogat de figuri statice și dinamice ar constitui corpusul pe baza căruia s-ar putea construi un cod semiotic al expresiei vizuale.

Se înțelege de la sine că omul intr-un asemenea corpus nu este decît o figură oarecare, un volum care, situat într-un spațiu, se deplasează lăsînd pe unde trece un anumit număr de configurații. Vedem de asemenea că gestualitatea mimetică de orice fel — comunicativă, expresivă sau ludică — derivă din corpul omenesc socotit ca obiect perceput, situat alături de alte obiecte.

2.3. CATEGORIZAREA LUMII NATURALE

Proiectul lui Bachelard de a alcătui un repertoriu al formelor capabil să explice imaginația creatoare se lovește totuși de mai multe obiecții: a) sîntem departe de a putea dovedi că un astfel de repertoriu are un caracter universal;

el ar trebui să comporte cel puțin articulațiile în măsură să explice diversificarea culturală a umanității; b) anumite figuri — matrice ca *apă* sau *foc*, deși par aproape universale, nu trimit la semnificați constanți; pentru soluționarea omografiilor nu se poate proceda decît în două feluri: fie printr-o referință la context, ceea ce postulează o sintaxă „naturală", fie printr-o descompunere a figurilor în elementele lor constitutive. Pe această a doua cale se pare că a pășit Bachelard în ultimele lui lucrări.

O astfel de cale constă în a recunoaște existența, în spatele figurilor vizibile, a unei viziuni *categoriale* a lumii naturale, a unei grile alcătuită dintr-un număr redus de categorii elementare ale spațialității; combinarea lor dă naștere figurilor vizuale și explică funcționarea codului expresiei vizuale. Dacă insistăm asupra demarcării celor două nivele ale vizualității, cel al figurilor și cel al elementelor, n-o facem numai fiindcă analizele gestualității ce vor putea fi citite mai departe se vor referi cînd la unul cînd la celălalt din aceste două nivele, ci și fiindcă, printre altele, această distincție pare utilă pentru definirea statutului anumitor limbaje artificiale care, față de codul vizual natural, sînt limbaje derivate. Astfel, într-un studiu recent, A. Zemsz („Revue d'esthétique") a arătat nu numai că limbajul pictural se sprijină pe un cod optic descompus în categorii elementare, ci și că diversitatea codurilor optice poate fi interpretată ca o articulare structurală deosebită în cadrul unui aceluiași spațiu categorial. Același lucru s-ar putea susține, evident despre arhitectură.

Să spunem, în sfîrșit, că, în măsura în care o astfel de interpretare este corectă, ea nu se mărginește doar la propunerea unei metode de investigație și a unui procedeu de descriere a substanței lumii naturale capabile să explice forma expresiei acesteia; ea mai permite și o explicare parțială a tipului de relații care pot exista între cele două semiotici, „naturală" și lingvistică, contribuind astfel la cunoașterea fenomenului lingvistic în sine. De exemplu anumite categorii vizuale ca *sus* vs *jos*, *anterior* vs *posterior*, sau *dreaptă* vs *curbă*, *convex* vs *concav* etc., care par să fie constitutive ale *formei expresiei lumii* naturale se regăsesc în modul cel mai evident ca atare cînd se descrie *forma conținutului limbilor* naturale. Putem așadar trage două concluzii: a) corelația între lumea

sensibilă și limbajul natural trebuie căutată la nivelul unităților elementare al articulării lor [1] mai curînd decît la nivelul cuvintelor și al lucrurilor; b) lumea sensibilă este imediat prezentă în forma lingvistică întrucît participă la alcătuirea ei, oferindu-i astfel o dimensiune a semnificației pe care, în altă parte, am numit-o semiologică [2].

3. GESTUALITATEA NATURALĂ ȘI CULTURALĂ

Observațiile care preced, deși se limitează, didactic, numai la vizualitate, nu se referă la lumea naturală decît ca obiect global dat: lumea care, în termeni lingvistici, este de ordinul enunțului („énoncé"), nu al enunțării („énonciation"). Omul, considerat ca ființă corporală, este integrat lumii alături de alte figuri, forma lui poate fi comparată cu alte forme. Restrîngînd încă o dată cîmpul investigației noastre, limitîndu-l numai la forma omenească, vom încerca să păstrăm în minte contextul vizual global în care se află înscrisă această formă particulară.

3.1. COORDONATELE APRIORICE ALE VOLUMULUI OMENESC

Corpul omenesc se mișcă în cadrul unui context spațial care trebuie categorizat, pentru nevoile descrierii, anterior ocupării sale de către volumul omenesc care se situează și se mișcă în el. Înainte de a intra în descrierea propriu-zisă, se pare că trebuie să ne ocupăm de trei tipuri de criterii: deplasare, orientare (V. Proca Ciortea și A. Giurchescu) și sprijin (P. Condé). [3]

1. Chiar dacă folosirea *spațiului tridimensional* în descrierea volumului omenesc pare să fie de la sine înțeleasă, ea implică totuși cel puțin trei sisteme deosebite:

---

[1] Cf. capitolul precedent 5.
[2] *Sémantique structurale*, Larousse, p. 55 și urm.
[3] Sînt studiate aici în ordinea următoare: orientare (1), sprijin (2), deplasare (3). Pentru amănunte se va consulta numărul special din „Langages", menționat mai înainte.

a) un *sistem de coordonate spațiale* ce permite explicarea a însuși volumului uman;

b) un *perspectivism spațial* introdus prin însuși faptul că, luat ca obiect perceput, corpul omenesc presupune un observator situat și el tot într-un spațiu tridimensional *înglobant,* în timp ce corpul uman este *înglobat*: astfel, în perspectivă laterală, forma umană va fi percepută ca și cum ar fi proiectată pe un ecran, în vreme ce deplasarea unui grup folcloric necesită probabil, pentru a fi înțeleasă o perspectivă de sus în jos;

c) *o topologie,* adică o *relativizare* a spațiului devine necesară cînd forma sau formele omenești se deplasează față de un punct din spațiu fix (dansul scalpului) sau mobil (pescuitul submarin), sau față de alte forme umane (dansuri cu perechi sau cu grupuri).

2. *Greutatea corpului* omenesc favorizează, într-un anumit fel, două axe spațiale:

a) *axa verticală,* în sensul căreia se exercită greutatea, introduce categoria de *contact* vs *noncontact* a volumului uman cu alte volume, fie euforizînd noncontactul prin conotațiile de eliberare a corpului de greutate (balet), fie valorificînd anumite postùri datorită deviației lor de la normă (mersul în mîini al acrobatului);

b) *axa orizontală* constituie, la rîndul ei, suprafața solidă (sau lichidă, în cazul natației) care dă un spațiu deplasării „naturale", opus posturii „naturale" care este poziția în picioare. Deși nu este decît în parte motivată, articularea „pămînt orizontal" vs „om vertical" este, în general, admisă ca poziție incoativă, anterioară mobilității.

3. *Opoziția categorială între imobilitate și mobilitate,* între nemișcare și mișcare, ridică atît de multe probleme încît chiar punînd între paranteză presupozițiile filozofice, într-un moment în care cercetările asupra unei notații adecvate nu sînt decît la începutul lor, este greu să faci altceva decît să pui un șir de întrebări: poziția posedă, ca și contactul, un caracter demarcativ ce permite decupajul textului gestual în *unități sintagmatice?* o descriere *aspectuală,* care surprinde mișcarea fie în aspectul ei incoativ fie în cel terminativ și o conotează prin aspectele durative, iterative etc., explicînd astfel timpul și ritmul mișcării, este posibilă, este preferabilă descrierii mișcărilor considerate ca procese-predicate?

3.2. MOBILITATE ŞI MOTRICITATE

Contextul spaţial în care se înscrie forma umană este inseparabil atît de categoriile tactilităţii cît şi de problematica dinamismului formelor lumii percepute. Noi l-am examinat totuşi separat, socotind că, în speranţa constituirii unei semiotici a lumii naturale, o anumită categorizare a ceea ce este perceput şi chiar axiomatizarea sa aproximativă, este necesară. Am făcut-o nu numai pentru a stărui asupra necesităţii descrierii corpului în calitatea lui de obiect perceput, dar şi pentru a arăta separarea (confirmată de cercetări recente asupra apraxiei) dintre spaţiul non uman, conceput ca un *alt loc* („ailleurs"), către care omul îşi prelungeşte prezenţa cu ajutorul gestului sau al uneltei şi spaţiul uman redus, conceput ca un *aici* („ici-là") în care se exercită gesticulaţia lui.

Într-adevăr, după ce am redus cîmpul de investigaţie identificîndu-l cu cîmpul de percepţie al obiectului uman, se poate trece la noi observaţii printr-o schimbare a punctului de vedere: în loc să considerăm corpul omenesc ca un *obiect* de percepţie, putem vedea în el autorul propriei sale motricităţi.

Perspectiva aceasta mecanicistă, de principiu (V. Proca-Ciortea şi A. Giurchescu) sau numai metodică (Koechlin) [1], obligîndu-ne să concepem corpul omenesc ca un sistem de pîrghii şi de comenzi, ne îngăduie să circumscriem cîmpul gesticulaţiei şi s-o închidem pe aceasta într-o sferă geometrică transparentă; pe deasupra, perspectiva amintită propune în prealabil dezarticularea morfologică a corpului omenesc, care astfel încetează de a mai fi o formă globală: el se prezintă ca o organizare de actori metonimici (braţ, picior, cap, trup etc.) acţionînd oarecum prin procură, fiecare în spaţiul său parţial, în numele unui actant unic.

1. Această *dezarticulare morfologică* a corpului omenesc, chiar dacă serveşte drept bază oricărei descrieri a gesticulaţiei, nu este totuşi un dat imediat şi evident. Ca orice

---

[1] Cf. „Langages", 7, V. Proca-Ciortea şi A. Giurchescu, *Quelques aspects théoriques de l'analyse de la danse populaire*, pp. 87—93, şi B. Koechlin, *Techniques corporelles et leur notation symbolique*, pp. 36—47.

diviziune a corpului în organele lui componente, ea este, în același timp, și naturală și culturală, adică supusă unor variațiuni antropologice. Aici rămîne deschis un domeniu de cercetare, insuficient desțelenit; el ar putea scoate informații prețioase din codurile vizuale artificiale cu caracter teratologic, ca acela care determină confecționarea benzilor desenate în care C. Bremond semnalează dezvoltarea membrelor cu funcție gesticulantă, sau cel care explică procedeele folosite de șarjă și de caricatură, sau, în sfîrșit, acela al anumitor limbaje de teatru.

2. Caracterul finit al posibilităților gesticulatorii pe care-l presupune concepția mecanicistă permite să se imagineze reducerea gestualității umane la un *model general de virtualități* privind gesticulațiile și posturile: fiecare cod particular se prezintă ca o alegere, în vederea manifestării, a unui număr limitat din aceste posibilități. Tot în cadrul unui astfel de model s-ar putea încerca trasarea limitei între gestualitatea normală și cea anormală, aceasta din urmă constituind fie o deviație stilistică, fie locul unde se construiește un limbaj gestual secund, cu caracter ludic (cf. teza în pregătire a lui P. Bouissac despre limbajul circului).

3.3. GEST NATURAL ȘI GEST CULTURAL

Nu putem să nu fim de acord cu B. Koechlin cînd spune că nu este posibil, de la Marcel Mauss încoace, să nemulțumim cu această concepție mecanicistă despre corpul omenesc și, prin urmare, să considerăm motricitatea umană ca un fenomen natural. Chiar dacă, organic, ea este limitată în posibilitățile ei, gesticulația, învățată și transmisă, ca și celelalte sisteme semiotice, este un fenomen social. Ceea ce spuneam despre tipologia culturilor bazate pe interpretarea diversificată a semnelor naturale se aplică și gesticulației naturale. O tipologie a gesticulării socializate nu ar explica numai diversificarea dintre culturi (cf. diferitele tehnici ale sărutului) sau sexe (cf. felul de a-și încheia nasturii, al bărbaților deosebit de cel al femeilor etc). Ea ar mai explica și postula și existența unei dimensiuni semiotice autonome care, fie și numai prin deviațiile diferențiale pe care le

introduce între culturi, sexe și grupuri sociale, pune bazele semnificației acestor culturi, sexe și grupuri umane.

Astfel, gesticulația naturală este transformată în gestualitate culturală, iar dacă menținem, din motive practice, expresia *gest natural*, trebuie să-l definim, ca pe orice *semn natural*, prin virtualitatea lui semiotică, adică în măsura în care se dovedește a fi un element constitutiv al semnificației.

Dacă termenul „natural" ne scutește, pe viitor, să punem între ghilimele cuvîntul precizat în felul acesta, care îl denotează nu la fel se petrec lucrurile cu termenul „gest", pe care continuăm să-l folosim în mod abuziv.

3.4. PROBLEMA UNITĂȚILOR GESTUALE

Termenul *gest* pare, la prima vedere, suspect, întrucît el implică, în uzajul curent, excluderea *atitudinilor*; această opoziție, așa cum am văzut în paragraful 3.1.3., este departe de a fi întemeiată.

Îndeosebi, nu prea știm care unitate a textului gesticulatoriu s-ar putea numi *gest*. Dezarticularea corpului omenesc, justificată de necesitățile unei descrieri exhaustive, introduce ceea ce s-ar putea numi actorii specifici ai motricității umane; s-ar putea crede că mișcările parțiale, specificate de către diferiții actori-membre, pot fi considerate ca unități simple ale expresiei și desemnate ca gesturi. Va fi totuși de ajuns să citim atent anumite pasaje din studiul lui B. Koechlin, inspirat de analogia pe care o vede Haudricourt între procesul de articulare al fonemelor și programarea gestuală, pentru a ne convinge că gesticulația este o întreprindere *globală* a corpului omenesc, în care gesturile particulare ale agenților corporali sînt coordonate și/sau subordonate unui proiect de ansamblu ce se desfășoară simultan.

Deși diviziunea morfologică a corpului se află astfel parțial renegată, distribuția rolurilor încredințate cutărui sau cutărui actor al jocului gesticulator, care comportă, așa cum e de prevăzut, roluri principale și roluri secundare, poate duce, prin extrapolare și analogie, la recunoașterea pertinenței sau a nonpertinenței cutărei sau cutărei *trăsături* gestuale, și, mai departe, la construirea de *foneme* gestuale cores-

punzînd operațiunilor globale ale corpului omenesc, atribuind astfel actantului somatic responsabilitatea actului emițător.

Koechlin propune, în altă parte, o listă indicativă a acestor comportamente naturale simple. Nu este de mirare că această listă corespunde, *mutatis mutandis*, unei alteliste, la fel de imperfectă, de care ne amintim acum, aceea a Vocabularului francez fundamental, constituită pe baza frecvenței folosirii cuvintelor franțuzești. În acest inventar aproximativ de o mie de cuvinte, se disting vreo trei sute de verbe, ușor reductibile, printr-o analiză sumară de parasinonimie, la vreo sută, poate chiar mai puține. Asemănarea dintre cele două liste nu pare întîmplătoare dacă ținem seama de constatarea, făcută mai înainte, potrivit căreia categoriile elementare din planul expresiei semioticii naturale corespund aproape punct cu punct conținutului semioticii verbale. Dacă, pe deasupra, se observă că izomorfismul ce se poate postula între cele două planuri ale limbajului stabilește *corespondența structurală* între *foneme* și *sememe* — în fond, un fapt insolit asupra căruia am mai avut prilejul să insistăm — paralelismul între fonemele gestuale, sugerate de B. Koechlin, și sememele acoperite de verbele franceze, se explică foarte bine.

Este de ajuns să examinăm cu oarecare atenție aceste două liste pentru a vedea că ele sugerează posibilitatea unui inventar foarte redus de activități corporale simple dar, in același timp suficient de generale; ambele liste sînt verbalizate și acoperă comportamente ca: a) a merge, a alerga, a culca, a dormi etc.; b) a lua, a da, a ține, a trage, a împinge etc.; tocmai prin caracterul lui limitat, acest inventar ne face, la rîndul său, să ne gîndim la numărul foarte limitat de foneme, suficiente totuși pentru a explica totalitatea articulărilor cunoscute din limbile naturale. Este de la sine înțeles că în raționamentul logic capcanele apar la tot pasul, că manifestarea asemănărilor, așa cum remarcă B. Koechlin, nu face decît să ascundă mai bine deosebirile. Totuși, argumentele pe care ne silim să le adunăm, unul cîte unul, în sprijinul concepției despre gestualitate ca dimensiune semiotică a culturii, ne îndreptățește, într-o măsură mai mare decît în alte cazuri, să folosim analogia foneme-sememe, care, aici, se identifică cu demersul metodologic prin care

încercăm să alcătuim un inventar al fonemelor gestuale. De aceea ni se pare posibilă formularea unei ipoteze potrivit căreia inventarul comportamentelor naturale simple corespunde unui număr egal de locuri din textul gestual; această corespondență permite *împărțirea textului în unități ale manifestării ce au dimensiuni minimale în planul expresiei*; combinatoria acestor unități minimale produce enunțurile gestuale și discursul gestual în ansamblul lui. Evident că, pentru ca ipoteza noastră să fie validă din punct de vedere metodologic, trebuie să aplicăm acele procedee de analiză a substanței gesticulatorii care sînt capabile să o reducă la figuri ale planului expresiei vizuale; asemenea procedee implică necesitatea de a nu ține seamă de sensul atribuit acestor comportamente simple.

4. PRAXISUL GESTUAL

Să stabilim ce am spus pînă acum. Pornind de la observațiile asupra lumii vizibile și asupra sensului pe care aceasta îl poate lua pentru om, ne-am ocupat de omul însuși socotit ca corp; ne-a apărut mai întîi ca o figură oarecare a lumii, apoi l-am examinat ca un mecanism complex ce întrunește, datorită mobilității sale, condițiile necesare pentru producerea deviațiilor diferențiale ale semnificantului, deviații ce pot favoriza ivirea semnificației; demersul următor va putea consta din introducerea dimensiunii propriu-zis umane în cadrul lumii naturale.

4.1. PREZENȚA SENSULUI

Este de ajuns să deschidem un dicționar francez oarecare pentru a afla semnificațiile pe care le poate lua cuvîntul *sens*: vom vedea că întotdeauna el este interpretat în două feluri care par ireductibile: este înțeles fie ca o *trimitere*, fie ca o *direcție*. În primul caz, sensul este perceput ca o suprapunere a două configurații, ca trimiterea unui cod — pe care îl numim *codul expresiei* — la un alt cod, numit, poate la fel de arbitrar, *codul conținutului*. În al doilea caz, el apare

ca o *intenționalitate*, ca o relație care se stabilește între traseul de parcurs și punctul de sosire.

Am văzut că, socotit ca o configurație, corpul omenesc întrunește condițiile necesare pentru a servi ca suport unui cod al expresiei: gesticulația semaforică artificială, care presupune o limbă naturală drept cod al conținutului referențial, constituie o dovadă în plus. Sîntem, așadar, îndreptățiți să admitem că această configurație mobilă a corpului, transformată într-un sistem de constrîngeri prin înscrierea ei în cutare sau cutare context cultural, poate funcționa ca un cod emițător. Totuși, pentru ca *o gesticulație naturală* să poată fi socotită *ca un ansamblu de operații de codificare* — căci despre aceasta este vorba — trebuie să se recunoască existența anterioară de drept, dacă nu de fapt, a axei *comunicării* și să se presupună un remitent-codificator și un destinatar-interpret.

Lucrurile se petrec puțin altfel cînd aplicăm gesticulației omenești cea de a doua definiție a sensului. Se poate spune că un comportament natural complex care corespunde cu ceea ce numim noi, în limba naturală, „a apuca" (saisir) va fi înțeles de către spectator — care în felul acesta se situează pe poziția de destinatar — ca „X este pe cale să apuce Y". Dacă este neîndoielnic că purtarea lui X are sens, se va constata că, întrucît destinatarul rămîne în ambele cazuri același, actorul gesticulant și-a schimbat statutul, că, din remitent, el a devenit *subiect*. Trebuie însă să precizăm ce reprezintă această distincție terminologică.

În descrierea lui „a apuca", am omis să menționăm *obiectul* acestui comportament, care, deși alcătuit dintr-o clasă de variabile, este totuși necesar pentru descrierea comportamentului însuși: obiectul pune în evidență axa *transivității* subiacentă acestui gen de gesticulație. Astfel, dacă operăm o serie de substituții de obiecte, ne putem imagina că:

(1) X apucă un baston
(2) X apucă un mănunchi de banane
(3) X apucă un pește

Dacă, în cazul cel mai simplu (1), perceperea sensului gesticulației de către spectator va proveni din interpretarea unui enunț gestual elementar, pentru cazurile următoare situația se va complica. În cazul (2), conținutului „a apuca" îi poate corespunde, de exemplu, o succesiune de gesturi

naturale: X va remarca mănunchiul de banane în vîrful bananierului, se va apropia de copac, va începe să se cațere etc. și, în cele din urmă, va apuca mănunchiul de banane. În cazul (3), presupunînd că acțiunea se petrece în apă și că peștele se mișcă, conținutul lui „a apuca" va fi acoperit de o gesticulație în aparență dezordonată și încă și mai complexă. În aceste două cazuri, între poziția incoativă și poziția terminativă a subiectului, se va afla intercalată o serie de enunțuri gestuale mediatoare: vom spune că gesticulația va lua, în cazul (2), forma unei sintagme algoritmice, iar în cazul (3) pe aceea a unei sintagme strategice.

Dacă ne întrebăm acum care este statutul semnificației unor asemenea sintagme gestuale, putem face două serii de observații:

1. Totul se petrece, mai întîi, ca și cum *enunțurile parțiale* care constituie astfel de sintagme (= a merge în direcția copacului, a se cățăra etc.) și care, în perspectiva combinatoriei gesturilor naturale pe care am avut-o în vedere erau purtătoare de sens, ar fi fost, din momentul integrării lor în sintagme mai mari, în întregime *desemantizate*; ele nu mai păstrează decît statutul de foneme, adică de unități minimale ale planului expresiei. Vom spune, deci, că sintagma gestuală este o combinare a acestor unități ce se prezintă cînd ca un subprogram (de ordinul silabei lipsite de sens), cînd ca un program (de ordinul cuvîntului — morfem, avînd dimensiunile uneia sau a mai multor silabe, și comportînd sens).

2. Aceasta nu înseamnă că problema sensului este rezolvată. Se poate chiar spune că sensul, avînd proprietatea să apară sau să dispară în timpul procesului de observare a gesticulației, mai curînd scapă percepției noastre. De aceea înțelegem ușor atitudinea unor semioticieni care exclud *comportamentul practic* din cîmpul preocupărilor lor (cf. principalele tendințe ale semioticii americane) și-și concentrează toate eforturile pentru a defini în cadrul praxisului gestual doar „comportamentul semnificativ" [1] pe care-l opun comportamentului practic (F. Rastier).

Dificultatea constă, în primul rînd, în imposibilitatea aparentă de a segmenta textul gestual în sintagme dotate

---

[1] Cf. studiul lui F. Rastier în „Langages", 7, și ceea ce se va spune la paragraful 5, sub titlul „Comunicarea gestuală".

cu semnificație dacă nu se recurge la semantica limbilor naturale. Această greutate pare chiar de neînvins atîta vreme cît rămînem în perspectiva spectatorului — destinatar, atîta vreme cît socotim că semnificația este un orizont care se profilează în fața noastră, că ea este pentru om și nu ținem seama că omul este, în același timp, subiectul ei; că el este în stare să se producă pentru el însuși și pentru lumea umană.

4.2. ENUNȚUL ȘI ENUNȚAREA

Secvențele de gestualitate practică (gesturile muncitorului specializat în uzină sau gesturile îmbrăcării corpului) sînt transmise prin învățare, iar, mai tîrziu, coborîte la nivelul gesticulării automate; deși își arată caracterul semnificativ, creator de deviații culturale, ele confirmă fenomenul de desemantizare, care, la prima vedere, pare ciudat. Totuși, dacă sintagma programată „a-și înnoda cravata" poate fi considerată ca fiind constituită din enunțuri care, luate separat, sînt vide de sens, ea comportă, luată în totalitatea ei, o semnificație precisă, în cadrul unui context cultural determinat; faptul este evident nu numai pentru spectatorul-receptor al mesajului vizual, ci, dacă este să ne luăm după patologia gesticulării, și pentru — și mai ales pentru — subiectul-producător al programului însuși: ce ar însemna acest tip de apraxie care constă în aceea că subiectul este incapabil să execute un program ca „a-și înnoda cravata", dar poate executa un altul, de exemplu „a-și îmbrăca pantalonii"? Trebuie să vedem aici posibilitatea decupării planului expresiei prin procedura comutării cu planul conținutului și afirmarea programului ca „semn" autonom. Nu are importanță dacă respectivul conținut al sintagmei gestuale este conștient sau inconștient — se știe că această dicotomie nu este pertinentă în lingvistică — dacă, într-unul sau în celălalt din aceste două cazuri, programul gestual dat *este*, pentru subiect, un bloc semnificant demarcat.

Introducerea subiectului în analiza semnificației ar putea explica diferitele forme luate de aceasta; prin urmare cauzele varietății de forme luate de semnificație nu trebuie căutate într-o limită problematică între ceea ce este și ceea ce nu este semnificativ în comportamentul gestual uman;

după cum nici clasificarea extrasemiotică, aşa cum este ea prezentată de către B. Koechlin care urmează modelul lui Haudricourt, nu pare utilă în această privinţă. Clasificarea extrasemiotică se sprijină pe distincţia *funcţiilor* gesticulaţiei, care dau prioritate gestualităţii genetice (?) asupra gestualităţii tehnice.

Ar fi vorba aşadar, să reluăm distincţia, devenită clasică, între *subiectul enunţului şi subiectul enunţării*. Se ştie că la nivelul semioticii lingvistice cele două subiecte, deşi distincte la origine — întrucît *locutorul* ţine de ordinea nelingvistică a statutului comunicaţiei, ca emiţător de mesaje, iar *subiectul verbal* de ordinea discursului lingvistic — pot intra în sincretism în enunţuri de tipul „eu merg" unde „eu" este subiect atît al enunţului cît şi al enunţării (pentru moment nu introducem problema referentului). La nivelul semioticii naturale cele două subiecte rămîn net deosebite: în praxisul gestual, omul este subiect al enunţului fiind în acelaşi timp un „el" pentru noi; este acel „eu", agent al enunţului, subiectul funcţiilor care constituie comportamentul său; în gestualitatea *comunicativă* omul este subiectul enunţării: pentru noi el este un „tu", dar pentru el însuşi este un „eu", în măsura în care caută cu disperare să producă şi să transmită enunţuri. Însă aceste două subiecte sînt situate în prezent în cadrul unui aceluiaşi cod al expresiei[1], ceea ce duce la *interzicerea prezenţei* lor simultane.

Sărăcia a ceea ce se numeşte limbaj gestual *stricto sensu* pare să provină din imposibilitatea unui sincretism între subiectul enunţării şi subiectul enunţului. Întrucît codul comunicării gestuale nu permite construirea enunţurilor, iar acela al praxisului gestual nu manifestă subiectul decît ca subiect al înfăptuirii, nu este de mirare că aceste coduri vizuale artificiale, pentru a se institui în limbaje, sînt construcţii compozite, în care elementele ce constituie enunţurile sînt obţinute prin procedee de descriere imitativă.

4.3. LUMEA UMANĂ

Astfel, prin integrarea praxisului gestual în preocupările semioticii „naturale", aceasta îşi limitează dar, în acelaşi

[1] Cf. cele ce vor fi dezvoltate mai departe la paragraful 5.

timp, își și lărgește cîmpul investigațiilor sale. Ea îl limitează, întrucît o *lume umană* este astfel desprinsă de totalitatea lumii „naturale", aceasta fiind un fel de dat specific al fiecărei comunități culturale: dintr-o astfel de semiotică fac parte doar acele evenimente ale lumii sensibile al căror *subiect* este omul și nu evenimentele naturale, cum ar fi, de pildă, un cutremur de pămînt. Însă pe de altă parte, cîmpul investigațiilor este lărgit în proporții considerabile. Situîndu-se tocmai în această din urmă perspectivă, J. Kristeva [1] sugerează *ca productivitatea* să fie opusă *comunicării*. Admițînd că metodele ei de analiză și de interpretare ar putea eventual să explice totalitatea comportamentelor umane (chiar dacă aici ne-am limitat, arbitrar, la manifestarea lor vizuală în lumea sensibilă), semiotica pare că vrea să se substituie științelor economice și istorice. Afirmînd că programele gestuale sînt semnificative, ea nu se mai poate sustrage acestei lărgiri și trebuie să interpreteze *discursurile gestuale* în care se integrează programele respective, ca tot atîtea *practici cinetice* capabile să explice procesele de producție. Întrucît aceste practici vizează, la rîndul lor, într-un fel sau altul, transformarea lumii de către om, iar semiotica pretinde că poate să descrie aceste transformări, ea pare, pe deasupra, să poată acoperi dimensiunea istorică a lumii umane.

Ne dăm pe deplin seama de distanța care există intre ceea ce se poate concepe teoretic și ceea ce este imediat posibil. Departe de a se prezenta ca niște metode de înlocuire a celorlalte științe umaniste, aceste reflecții teoretice sînt destinate, în primul rînd, să lărgească problematica dimensiunii „naturale" a semioticii pe care o studiem acum: numai cu acest preț diversele și multiplele manifestări de sens pot fi înțelese, interpretate și integrate într-o teorie semiotică generalizată. Orice altă metodă nu poate duce decît la un inventar arbitrar, pragmatic, enumerativ, al practicilor și limbajelor gestuale.

4.4. GESTUALITATEA PRACTICĂ ȘI MITICĂ

Atunci cînd, vorbind despre sintagmele gestuale, foloseam expresia *praxis* gestual (excluzînd prin aceasta comunicarea

---

[1] Cf. „Langages", 7, J. Kristeva, *Le Geste, pratique ou communication* pp. 48–64.

gestuală, asupra căreia vom reveni la paragraful 5), o luam în sensul ei foarte general, adică folosirea de către om a propriului său corp în vederea producerii unor mișcări organizate în programe ce au un proiect, un sens comun. De aceea, în cadrul acesteî actîvități programate generale, putem distinge o gestualitate propriu-zis *practică*, deosebită de o alta care i se poate opune ca gestualitate *mitică*. Fapt este că aceste două activități, deși au un același plan de expresie și o aceeași — foarte generală — aspirație (transformarea lumii), își împart între ele semnificațiile lumii, însă într-un mod greu de determinat la prima vedere.

Astfel, vorbind despre inventarul posibil al gesturilor naturale, am insistat numaidecît asupra necesității de a despuia aceste gesturi de orice semnificație și de a le reduce astfel la niște figuri; semnificația devine însă indispensabilă atunci cînd vrem să verbalizăm gesturile respective. O aceeași figură gestuală comportînd „înclinarea capului și aplecarea bustului în față", poate însemna „a se apleca" pe plan practic și „a saluta" pe plan mitic, fără să fim siliți să acceptăm interpretarea, destul de curentă, că este vorba de un gest practic ce comportă o *conotație* mitică. Este mai simplu să spunem că unul și același semnificant gestual poate fi, după context, integrat fie într-o sintagmă ''uală practică (munca la cîmp, de exemplu), fie într-o sintag... 'tică (dansul).

Am încercat să justificăm această distincție între planul practic și cel mitic întemeind-o pe dicotomia *înfăptuire/dorință*. În felul acesta putem opune, de pildă, vînătoarea de elefanți, socotită în ansamblul ei, ca o activitate practică, dansului ritual din sat care o pregătește și care este considerat ca o activitate mitică. Faptul că în dans există sintagme mimetice copiate după gestualitatea practică nu are importanță; dansul, în sine, nu este un spectacol ce caută să *comunice* sensul celor care-l privesc, după cum el nu este nici o înfăptuire *obiectivă*, ci numai o *intenționalitate* care, ca atare, transformă lumea. Să luăm, de exemplu, săvîrșirea, așa cum se întîmplă în vis, a unui omor simbolic; va fi de ajuns să se suprapună ulterior acest model peste programul practic al vînătorii, pentru ca activitatea practică să apară ca un

simplu efect decurgînd din activitatea mitică, sau ca un reflex al acesteia; pentru cei ce și-o asumă nu este vorba decît de un demers interpretativ secund care ține de o tipologie metasemiotică a culturilor; prin urmare nu trebuie s-o luăm drept afirmarea unei priorități logice a miticului al cărei aspect practic n-ar fi decît o simplă conotație. Problema priorității provoacă în mod inevitabil apariția a două atitudini metafizice opuse de care semiotica se poate lipsi.

Astfel, gestualitatea mitică, pe care nu o socotim drept o simplă conotare a activităților practice, nu trebuie să fie confundată nici cu gestualitatea comunicativă, nici cu procedurile mimetice care se pot manifesta pretutindeni, fără să constituie însă un plan semiotic autonom. Cele două planuri, mitic și practic, își împart, ce-i drept în mod inegal, potrivit culturilor ce sînt avute în vedere, domeniul praxisului gestual; ceea ce nu înseamnă că algoritmele magice sau liturgice, discursurile rituale sau ceremoniale, nu posedă o universalitate incontestabilă.

Odată admisă această dicotomie, se poate încerca interpretarea formelor *mixte* de gestualitate în care miticul se află în stare *difuză* în aspectul practic și invers. De exemplu, descrierea la acest nivel a structurilor înrudirii va trebui să țină seama, nu numai de structurile narative ale ceremoniilor cu predominanță mitică, ci și de manifestările difuze ale miticului în sînul comportărilor practice (manifestări intermitente de respect, de recunoștință sau de dominare etc.). Așa cum sugerează F. Rastier, această prezență supraadăugată a miticului pare totuși că se reduce doar la o presiune a structurii conținuturilor — axiomatizate la nivelul societăților sau al grupărilor sociale — care modifică, fără a le deforma, programele de comportamente practice; astfel, cucernicia comunității clericale a lui Stendhal își găsește expresia în încetineala cu care se mănîncă la masă și care este însoțită de plecarea ochilor. De aici se vede că descrierea unui mitic difuz în gestualitatea practică cere o cunoaștere *prealabilă* a codului semantic pe care acest mitic trebuie să-l manifeste.

5. COMUNICAREA GESTUALĂ

Distincțiile fundamentale pe care le-am stabilit pînă acum clasînd mai întîi toate fenomenele gestuale potrivit dicotomiei *enunțare* vs *enunț*, despărțind apoi, în acesta din urmă, gestualitatea *practică* de gestualitatea *mitică*, ne îngăduie acum să introducem considerații complementare: vom încerca să punem puțină ordine în domeniul *gesticulației ca „limbaj"*. Acest domeniu pare confuz întrucît, aici, elemente diferite, semne și sintagme gestuale, programele și codurile lor, naturale sau artificiale, se află, cele mai adesea, confundate și amestecate în planul manifestării. Sprijinind această încercare de clasificare pe *dimensiunile unităților gestuale*, vom încerca să vedem cum aceste diverse unități sînt remaniate pentru a fi puse, integrate, în procese de comunicare, și în ce măsură sînt ele susceptibile să constituie coduri autonome sau limbaje gestuale.

5.1. GESTUALITATEA ATRIBUTIVĂ

Aproape toată lumea recunoaște sărăcia relativă a inventarelor gestuale ce reunesc unitățile pe care le putem considera ca fiind într-adevăr destinate comunicării. Am încercat să explicăm parțial acest fapt spunînd [1] că el rezultă din imposibilitatea în care se găsește subiectul enunțării, atunci cînd se pune în situația de remitent al comunicării, de a fi în același timp și subiect al enunțului.

Ne vedem obligați să atenuăm aici întrucîtva judecata noastră asupra sărăciei comunicării gestuale — gîndindu-ne totuși că această judecată își păstrează valoarea de criteriu distinctiv — și să recunoaștem existența unui cîmp de semnificație al cărui conținut poate fi efectiv comunicat în virtutea codului expresiei subiacent manifestărilor mobile ale corpului omenesc. Acest cîmp de semnificație acoperă ceea ce desemnăm, în mod curent, ca atitudini și stări interioare fundamentale, de pildă teama și furia, bucuria și tristețea etc. De fapt este vorba de semnificații codate potrivit primei definiții a *sensului*, adică într-o configurație a expresiei care

---

[1] Cf. mai sus, paragraful 42.

funcţionează ca o *referinţă la o altă configuraţie*, aceea a conţinutului, acesta din urmă instituind natura umană ca sens. În afară de faptul că natura umană astfel semnificată pare să se confunde cu „sufletul animal" — ceea ce, după părerea lui Chomsky, exclude acest cod referenţial din domeniul unde se exercită facultatea limbajului — modul său de existenţă şi de funcţionare poate să ne lămurească asupra proprietăţilor specifice ale codului de comunicare gestuală.

1. Întrucît corpul omenesc, în calitatea lui de semnificant, este tratat aici ca o configuraţie, este normal ca mobilitatea lui să nu fie considerată, în mare măsură, decît ca o creatoare de deviaţii poziţionale, şi ca această polarizare de mişcări să ajungă la categorizarea paralelă a conţinuturilor. În afară de faptul că aceasta valorifică, pe planul expresiei, ceea ce se cuvine să numim *atitudini*, în dauna gesturilor (şi în felul acesta se explică, de exemplu, de ce R. Cresswell [1], pentru descrierea gesturilor manuale, a ales nu mişcările ci poziţiile incoative ale gesturilor), constatăm că am explicat şi *semioza* care caracterizează gestualitatea comunicativă: ea constă în stabilirea unei corelaţii între o categorie femică a planului expresiei [2] şi o categorie semică [3] ce aparţine planului conţinutului. Această corelaţie este arbitrară şi constantă în acelaşi timp: nu vedem raţiuni „naturale" în opoziţia din planul expresiei *ochi închişi* vs *ochi deschişi* şi opoziţia din planul conţinutului, ca, de exemplu, *viclenie* vs *nevinovăţie* (F. Rastier); totuşi, relaţia este necesară şi restrictivă într-un context cultural determinat.

2. Se va observa că enunţate în felul acesta, conţinuturile nu sînt întîlnite decît sub forma de *cuvinte-fraze* sau interjecţii, cum li se mai spune. Întrucît subiectul enunţului, implicit, este întotdeauna subiect al enunţării — acest subiect se dovedeşte incapabil de a povesti lumea, limbajul său este un soliloc despre el însuşi —, întrucît (în comunicare) verbul, implicit, este de natura lui *a fi* nu de aceea a lui *a face*, enunţul sintetic astfel formulat este atributiv, calificativ, nu predicativ. Ceea ce

---

[1] Cf. „Langages", 7, R. Cresswell, *Le Geste manuel associé au langage*, pp. 119—127.

[2] Un raport între elemente gestuale.

[3] O diferenţă de semnificaţie.

spuneam despre incapacitatea gestualității comunicative de a produce enunțuri — enunțuri asupra lumii sau asupra înfăptuirilor omului — se confirmă, prin urmare, datorită existenței acestui subcod atributiv.

REMARCĂ: Aici trebuie să introducem și gestualitatea *deictică*, de natură atributivă.

5.2. GESTUALITATEA MODALĂ

Recunoscînd corelația între categoriile expresiei și cele ale conținutului ca o constantă în cadrul unui context cultural determinat, sîntem îndreptățiți să expunem observațiile noastre asupra gestualității comunicative pornind de la considerații asupra conținutului, și nu, așa cum ar fi firesc pentru orice text semiotic, de la planul expresiei.

Dacă, prin urmare, am încerca, plecînd de la conținut, să găsim numitorul comun ce permite să punem laolaltă datele dispersate și/sau redundante din diferitele studii consultate (R. Cresswell, P. Fabbri, C. Hutt, F. Rastier) și din ceea ce mai știm și noi despre această formă de gestualitate, s-ar putea spune că ele se adună toate în jurul statutului comunicării și al enunțului.

1. Prin *statut al comunicării* înțelegem o structură specifică a conținutului, manifestată prin comportări gestuale ce fie că pun în joc numai motricitatea corpului fie că folosesc, într-o măsură mai mare, spațiul înglobant care *vor să stabilească, să mențină*, sau să *întrerupă comunicarea* interumană; astfel ele se disting de celelalte programe gestuale printr-o intenționalitate particulară. Este de la sine înțeles că tipul — lingvistic sau nonlingvistic — al comunicării ce se află încadrată în felul acesta este independent de condițiile obiective care stabilesc comunicarea. Un inventar aproximativ și indicativ ne va îngădui să ne precizăm ideea:

a) cercetările sovietice asupra ceremonialelor (T. Tsivjan), care studiază intrarea în (și ieșirea din) comunicarea nonlingvistică, constituie un exemplu caracteristic de punere în corelație a categoriilor *conținutului social* (cum ar fi, *superior* vs *subordonat*, *tînăr* vs *vîrstnic*, *bărbat* vs *femeie*, care diversifică contactele interumane) cu categorii ale expresiei (de pildă *așezat* vs *în picioare*, înclinare a capului

însoțită de surîs vs *neînsoțită de surîs, mînă strînsă* vs *mînă nestrînsă*);

b) cercetările americane despre proxemică (P. Fabbri [1]) tratează despre exploatarea spațiului interuman; categoriile *apropiat* vs *depărtat*, poziția relativă a corpurilor interlocutorilor: *față în față* vs *spate în spate* sau *lateral drept* vs *oblic stîng* (cf. și studiul lui V. Proca-Ciortea și A. Giurchescu despre aceleași probleme ridicate de descrierea dansului) se găsesc astfel puse în corelație cu categorii ale conținutului, de exemplu *acceptare* vs *refuz de comunicare*, sau *euforie* vs *disforie*, în care amintita comunicare începe sau se continuă;

c) cercetările doamnei C. Hutt [2] au pus în evidență existența (în afară de structurarea tipologică a spațiului) a unor categorii ale expresiei ca *prospectivitate* vs *retrospectivitate* a mișcărilor corpului, *deschidere* vs *închidere* a gesturilor brațelor, în corelație cu articularea conținutului în *dorință* vs *refuz de comunicare* sau de înțelegere.

2. Prin *statut al enunțului* înțelegem, ca și R. Jakobson, ansamblul modalităților de judecată ce poate fi făcut despre un enunț, de exemplu *asentiment* vs *refuz, certitudine* vs *îndoială, mirare* vs *viclenie* etc., fără a ține totuși seama de manifestarea lor, la nivel gramatical, în semioticile lingvistice. Cu acest prilej trebuie să notăm că numai categoriile modale sînt într-adevăr susceptibile să constituie microcoduri gestuale autonome, ce funcționează fără ajutorul vorbirii sau al enunțurilor gestuale de ordin mimetic: așa se petrec lucrurile cu microcodul *negare* vs *afirmație*, studiat de R. Jakobson, precum și cu acela al agenților de circulație, bazat pe aceeași categorie a conținutului, formulată însă altfel: *interdicție* vs *autorizare*. Rațiunea acestui privilegiu al categoriilor modale pare foarte simplă: folosirea unor astfel de coduri presupune nu numai existența comunicării, ci și posibilitatea de schimbare reciprocă a interlocutorilor, unul dintre ei negînd sau acceptînd enunțul formulat de celălalt.

Ținem să remarcăm, în trecere, că dicotomia gesturi *de însoțire* vs gesturi *de substituire*, folosită adesea drept

[1] Cf. „Langages", 7, P. Fabbri, *Considérations sur la proxémique*, pp. 65–75.

[2] Cf. „Langages", 7, C. Hutt, *Dictionnaire du langage gestuel chez les trappistes*, pp. 107–118.

criteriu în clasificare a gestualităţii (R. Cresswell), nu ni se pare pertinentă. Într-adevăr, tipul de gestualitate comunicativă (iar după Cresswell substitutivă), ale cărei mari linii le-am indicat mai înainte, este constituit ca un program complex de comunicare printre atîtea altele, ca o practică gestuală printre alte practici, cu singura deosebire că raţiunea de a fi a acestei gestualităţi este intemeiată exclusiv pe intenţia de a comunica. Scoasă din contextul ei programat, o categorie modală, in loc să semnifice asentimentul sau refuzul, va lăsa mai curînd impresia unui efort făcut de subiect pentru a se apăra de nişte muşte care nu-i dau pace; o categorie proxemică ne va ajuta să ne gîndim la tropăitul pe loc al unui copil care nu îndrăzneşte să spună că are nevoie să facă ceva, sau, în cel mai bun caz, la dans. Dimpotrivă, cînd luăm din contextul lui vorbit un gest oarecare, considerat nu ca substitutiv al cuvintului, ci ca inseparabil de acesta, pentru a-l integra, de exemplu, în pantomimă, adică într-un discurs nonverbal, sîntem oare siguri că prin această operaţie el şi-a pierdut orice semnificaţie? Procedura de substituire ce ni s-a propus drept criteriu de clasificare se sprijină implicit pe o concepţie a captării conştiente a sensului, care, aşa cum se ştie, nu este aplicabilă în semiotică.

Încheind această expunere despre gestualitatea ce serveşte la programarea comunicării, trebuie să spunem că, intrucît ţine de planul enunţării, ea presupune planul enunţului. Întrucît subiectul enunţării este incapabil să producă în acelaşi timp enunţuri gestuale, această formă de gestualitate nu este în măsură să se manifeste singură şi în mod autonom. De aceea conţinutul pe care ea îl are de transmis trebuie manifestat într-o formă semiotică diferită. Aceasta nu poate fi decît o limbă naturală sau, la rigoare, un cod gestual artificial.

5.3. GESTUALITATEA MIMETICĂ

Această incapacitate fundamentală a gestualităţii de a se constitui în cod de comunicare semiotică, complet şi autonom în acelaşi timp, o întîlnim şi în alta din manifestările ei: gestualitatea mimetică. Prin aceasta înţelegem o anumită

manifestare gestuală a conținuturilor, în vederea transmiterii lor către spectatorul-destinatar. Această primă definiție, foarte vagă, va trebui completată cu ajutorul unor considerații asupra statutului semiotic propriu gestualității mimetice.

1. Conținuturile, obiecte de comunicare, au dimensiunea *sememelor*; ele pot fi substantive („pistol") sau funcțiuni („a stropi").

2. Conținuturile, pentru a putea fi puse intr-un cod gestual, sînt preluate la nivelul *expresiei* lor: nu semnul *pistol* sau semnul *a stropi* sînt transpuse, ci doar semnificanții lor (F. Rastier).

3. Transpunerea gestuală presupune existența unei semiotici, anterioară de drept și de fapt, articulată în *semne*. Această transpunere se poate realiza fie pornind de la semiotica semnelor „naturale" (este cazul lui *pistol*, dat ca exemplu de F. Rastier), fie pornind de la o practică gestuală non-comunicativă (gestul mitic *a stropi*, citat de C. Hutt).

4. Transpunerea se face, în principiu, nu la nivelul substanței expresiei ($=$ fonetică), ci la nivelul *formei* sale ($\simeq$ fonologie). Aceasta are drept rezultat reducerea semnificantului la o figură elementară (mina cu arătătorul întins pentru pistol; o linie subțire pentru a desemna alergătorul lui R. Cresswell) și scoaterea gestului elementar din contextul lui (absența instrumentului și a programului mitic în cazul stropitului).

5. Transpunerea are drept rezultat *identificarea semnului, prin semnificantul lui, cu corpul omenesc*; întrucît acesta este socotit ca subiect al enunțării dar, în același timp, incapabil să producă altceva decit enunțuri atributive, el *nu este în măsură* să semnaleze articularea enunțului, *să fie, simultan, semn și sintaxa acestuia*. De aceea gestualitatea mimetică este lipsită de autonomie, n-o găsim decit însoțind limbajul natural sau integrată, discontinuu, in codurile de comunicare artificiale (codurile călugărilor silențioși sau al actorilor de pantomimă, de exemplu).

Putem relua acum definiția de mai înainte pentru a spune că gestualitatea mimetică nu este, la urma urmei, decit un inventar de semne gestuale ce au, la nivelul conținutului, dimensiuni de *sememe* iar, la nivelul expresiei, dimensiuni de *figuri*; aceste semne sînt obținute prin transpunerea semnificantului luat de la o substanță manifestată

preexistentă în substanța gestuală reprezentată de corpul omenesc.

Această transpunere de la o substanță la altă substanță s-ar părea la prîma vedere, că trebuie să comporte excepții; acestea nu rezistă însă la o analiză ceva mai aprofundată. Așa este cazul, citat de R. Cresswell, al gestului de „rotunditate" care, în multe limbi naturale, însoțește enunțul: „merge treaba!" Interpretarea lui ne va permite să ilustrăm definiția propusă mai sus.

Un conținut identic, atitudinea încrezătoare a subiectului se află manifestat aici prin două figuri deosebite: o figură a *conținutului* reprezentînd o *progresie lineară* și rapidă a mersului, și o figură a *expresiei* rotunditatea mobilă, reducere figurativă probabilă a unei *roți* sau a unei mașini în mișcare. Acest exemplu confirmă, în primul rînd, două din observațiile noastre anterioare: a) figurile expresiei lumii naturale corespund figurilor conținutului limbilor naturale, și b) transpunerea gestuală se face la nivelul formei expresiei ($\simeq$ al figurilor) și nu la acela al substanței; în al doilea rînd, el subliniază, pur și simplu, faptul că gestualitatea mimetică, chiar cînd însoțește cuvîntul, nu este o simplă ilustrare a acestuia, căci, dacă ar fi așa, figurile ar fi întotdeauna izomorfe cu acelea ale conținutului limbilor naturale. Gesticulația mimetică ~~este mai curînd~~ *transpunerea unei semiotici vizuale într-o altă semiotică vizuală.*

Un al doilea exemplu, luat tot din lista lui R. Cresswell, ne va arăta același lucru: un locutor, vorbind despre temperament, își însoțește considerațiile lingvistice de un gest ce reprezintă o figură lineară, subțire și mobilă. Referindu-se la statutul social al locutorului care este profesor de educație fizică, R. Cresswell remarcă, pe bună dreptate, că medierea între două conținuturi identice, deși manifestate în două feluri deosebite, trebuie să treacă prin imaginea vizuală unică a alergătorului a cărui linie subțiată nu este, în terminologia noastră, decît o reducere figurativă. Dacă acest exemplu poate fi explicat la fel ca și primul — cu excepția faptului că ne este greu să spunem la prima vedere, care va fi *figura* de conținut a sememului „temperament" (se poate vedea, de exemplu, că în codul studiat de C. Hutt, conținutul „Dumnezeu" este vizualizat prin figura triunghiului, înainte de a fi transpus în gest) — el indică totuși existența

unei anumite *distanțe stilistice* între conținutul semnului și figura lui în planul expresiei.

Această stilistică imanentă devine vizibilă cînd, lăsînd la o parte gesturile de însoțire, ne ocupăm numai de construirea gesturilor artificiale. Analizînd formarea „cuvintelor compuse" din codul artificial, C. Hutt dă exemplul *albină*; conținutul lui se manifestă în două figuri ale expresiei: figura *aripă* și figura *dulce*; dacă prima figură trece, în momentul intrării sale în compunere, de la conținutul „aripă" la conținutul „ceea ce zboară", a doua figură o ia pe un drum și mai complicat; conținutul „dulceață", socotit ca însușire a obiectelor dulci, trece la conținutul „miere", care nu este decît un element din clasa obiectelor dulci; conținutul „miere", la rîndul lui, este considerat drept rezultatul practicii obișnuite a cuiva care zboară. Numai pentru această ultimă rațiune figura *dulce* poate servi ca determinant specificînd clasa ființelor care zboară, semnificată de prima figură; ea constituie în acest fel, în forma ei canonică, definiția albinei cu ajutorul genului și al speciei.

Am stăruit asupra încercării de a ne imagina parcursul semantic provocat de întîlnirea a două figuri gestuale în scopul de a) a arăta complexitatea procedeelor folosite cu ocazia producerii unui text gestual, procedee proprii oricărei manifestări figurative și care înrudesc pantomima, de exemplu, cu limbajul poetic; dar și în scopul de b) a sublinia dificultățile unei sintaxe vizuale, foarte elementară, redusă, din pricina absenței universaliilor semantice manifestabile, doar la distribuția lineară a figurilor, și comparabilă, sub acest aspect, cu sintaxa visului așa cum este ea descrisă de S. Freud și analizată de E. Benveniste.

5.4. GESTUALITATEA LUDICĂ

Unghiul sub care considerăm în acest moment gestualitatea este acela al posibilității *comunicării* cu ajutorul codului gestual; între timp, am reperat *două tipuri de unități gestuale*, de dimensiuni diferite: unele sînt de ordinul trăsăturii distinctive: *fem* (unitate a planului expresiei), sau *sem* (unitate a planului conținutului), altele de ordinul unității semnificative: *fonem* (unitate a planului expresiei) și *semem* (uni-

tate a planului conținutului). Acum trebuie să examinăm posibilitatea de integrare, în cadrul procesului comunicării, a unor unități simple, în unități mai mari, *enunțuri* sau *discursuri* gestuale a căror existență credem că am putut-o constata reflectînd asupra praxisului gestual.

Aici problema se complică întrucît ea pare să implice discutarea și definirea semiotică prealabilă a unor categorii înzestrate cu un mare grad de generalitate ca, de pildă, *sacru* vs *ludic* vs *estetic*; aceste categorii nu sînt specifice semioticii gestuale întrucît ele se pun și la nivelul limbilor naturale cînd este vorba, de exemplu, să se opună limbajul poetic limbajului sacru, sau, mai simplu, unor fenomene ludice cum sînt anecdotele sau cuvintele încrucișate; sînt categorii ce țin de o tipologie intra- și interculturală în același timp. Dacă aceste categorii ar putea fi acceptate ca niște date — datorită evidenței lor sau fiindcă au fost deja definite în cadrul unei semiotici generale —, ar fi ușor să vedem manifestarea gestualității sacre în dansurile practicate de societățile așa-zis arhaice, manifestarea gestualității estetice în balet și, în sfîrșit, manifestările gestualității ludice în dansul folcloric. Numai că, din păcate, lucrurile nu stau nici pe departe astfel.

Considerații de ordin paragenetic pot eventual să lămurească întrucîtva această problematică: astfel, am clasat, în mod deliberat, dansurile sacre printre manifestările ce țin de praxisul gestual mitic; o altă formă a aceleiași gestualități mitice apare în numerele de acrobație și se situează în cadrul activităților de circ; datorită prezenței lumii animale, a secvențelor narative ale dresajului, este ușor s-o interpretăm potrivit procedurilor mitice ale omorului simbolic, ca un univers arhaic ce supraviețuiește în sînul modernității. Într-un asemenea context situația dansului folcloric față de dansul sacru este aidoma aceleia a povestirii populare față de povestirea mitică.

Toate acestea ne fac să emitem ipoteza că *orice gestualitate programată ce depășește dimensiunile unității cu dublu aspect semem/fonem*, în măsura în care ea este pusă în *slujba comunicării, este de origine mitică*; mai mult: ea este transpunerea, pe axa comunicării, a unor enunțuri și programe gestuale cu conținut implicit mitic. Aceasta ne îngăduie să

consolidăm, cu ajutorul unei dicotomii semiotice, clasificarea dată aprioric:

SACRU	LUDIC	ESTETIC
noncomunicare	și comunicare și noncomunicare	comunicare
praxis mitic	ex. dansul folcloric	ex. baletul

Vom spune atunci, că, dansului „arhaic", care este un praxis gestual fără intenția de a comunica, dar cu intenția de a transforma conținuturile care sînt exprimate în el, i se opune dansul-balet ca praxis gestual ce vizează, în primul rînd, să comunice și nu să transforme conținuturile pe care le acoperă. Dansul folcloric ocupă o poziție intermediară în măsura în care este, în același timp: a) în mod explicit, o comunicare, pentru spectatori și pentru participanți, și b) în mod implicit, o înfăptuire mitică. În acest cadru se poate interpreta reforma liturgică a Bisericii catolice, care caută să transforme liturghia, devenită spectacol pur, reconferindu-i statutul unei participări comunitare la o înfăptuire mitică.

În favoarea ipotezei noastre potrivit căreia unitățile comunității ludice sînt unități transpuse dintr-o înfăptuire inițial mitică (nu practică), mai pledează și faptul, adesea notat, că asemenea spectacole comportă devieri și deformații gesticulatorii față de normele gestualității naturale sau practice. În loc de a considera acrobația, precum și anumite aspecte ale dansului estetic sau folcloric, ca fiind constituite din devieri stilistice față de „natură", ar fi mai simplu să vedem în ele manifestările normale ale „naturii" prezente în enunțurile mitice, chiar dacă sînt, parțial sau integral, desemantizate.

Aici reapare problema generală a sensului enunțurilor și al programelor gestuale, pe care am evocat-o mai sus. Înainte de a reveni la examinarea statutului particular al *semiozei*, va fi deajuns, deocamdată, să arătăm cum se pune problema

cînd este vorba, de exemplu, de interpretarea dansului popular. Într-un mod restrictiv se pot întrevedea, de pe acum, două procedee metodologice care permit ocolirea dificultăților.

Primul dintre aceste două procedee constă în recunoașterea, cu titlu de ipoteză, a existenței unor *discursuri gestuale organizate*, comparabile cu structurile narative ale discursurilor lingvistice și susceptibile, datorită acestui fapt, de a se lăsa reduse la modele *formale cu multiple variabile*; aceste modele, deși formale, pot fi interpretate semantic și pot da cadrele generale pentru înțelegerea discursurilor gestuale. Pe această cale se pare că a pășit echipa internațională care lucrează la descrierea formalizată a dansului folcloric; cu condiția totuși, ca o astfel de descriere să fie urmată de o interpretare semantică. Astfel, descrierea numerelor de acrobație, întreprinsă de Paul Bouissac, ne îngăduie să sperăm desprinderea unor sintagme narative comparabile cu acelea ale povestirilor populare.

Un al doilea mod de abordare ar consta în analizarea, după un procedeu mai curînd paradigmatic, a *categoriilor modale relative la statutul comunicării* (cf. 5.2.1), pentru a vedea în ce măsură recunoașterea conținuturilor lor corelate poate ajuta la înțelegerea unui *cod* mitic implicit. La nivelul unităților de tip fonem/semem, pe care în acest caz precis le putem numi danseme, ne întrebăm dacă ipoteza paralelismului între figurîle expresiei gestuale și acelea ale conținutului lingvistic nu poate fi cumva folosită, cu precauțiile de rigoare, la recunoașterea conținuturilor lor implicite.

Rămine, totuși, nerezolvată o problemă teoretică: problema desemantizării, oricînd posibilă, a elementelor constitutive ale enunțurilor gestuale, pe care am evocat-o mai înainte. Astfel, ne putem întreba, în ceea ce privește gestualitatea care se vrea estetică, in balet de exemplu, dacă „desacralizarea" discursului mitic nu a atras cumva după sine desemantizarea enunțurilor gestuale; in acest caz, gestualitatea estetică nu mai poate semnifica decît prin formele narative ale discursului; în același timp, trebuie să recunoaștem că baletul este un cod artificial prin însăși natura lui, fapt ce rezultă din caracterul lui compozit comportînd, între altele, secvențe mimetice evidente; pe deasupra, spectacolul nu este, în totalitatea lui, decît un enunț produs de către subiectul enunțării: coregraful.

5.5. COMUNICAREA GESTUALĂ

Astfel, utilizînd un mic număr de criterii structurale și de categorii semiotice, am trecut prin universul gestual, explorînd diverse forme ale gestualității și ținînd seama doar de punctul de vedere al comunicării. Am recunoscut, mai întîi, două tipuri de gestualitate:

1. gestualitate de comunicație directă (5.1 și 2);
2. gestualitate de transpunere (5.3).

Primul din aceste tipuri al cărui statut semiotic este caracterizat de *corelarea categoriilor* semnificant/semnificat se subdivide, în funcție de posibilitatea sintactică de a forma sau de a modula enunțurile, în:

a) gestualitate atributivă (5.1) și
b) gestualitate modală (5.2).

Al doilea tip de gestualitate neputind fi exploatat în vederea comunicării decît dacă este supus unor proceduri *de transpunere de semnificanți* se subdivide la rîndul său, în funcție de dimensiunile unităților transpozabile — semne sau enunțuri — , în:

1. gestualitate mimetică (5.3) și
2. gestualitate ludică (5.4).

Mărturisim că doza de ipotetic și arbitrar pe care o comportă determinarea acestei din urmă clase de gestualitate este, în stadiul actual al cercetărilor, pe cît de mare pe atît de inevitabilă; credem totuși că ea nu stînjenește peste măsură proiectul general în care ne încadrăm, și anume: căutarea unei clasificări intrinsece a formelor de gestualitate sprijinită exclusiv pe definițiile semiotice.

Am încercat de asemenea să arătăm, în cursul expunerii noastre, inaptitudinea teoriei comunicării de a explica, în mod satisfăcător, faptele de gestualitate. Categoriile și unitățile gestuale, deși pot fi recunoscute, nu sînt totuși autonome; ele sînt apte să semnifice atributiv sau modal, dar nu să transmită conținuturi obiective. Deși nu se constituie niciodată într-un sistem de semnificație comparabil cu sistemele lingvistice, ele duc, totuși, la construirea de coduri artificiale (mimetice și ludice) care, în măsura în care sînt folosite drept coduri de comunicare practică, nu sînt, tocmai din pricina dezolantei lor sărăcii, decît reflexe palide ale comunicării lingvistice. Dimpotrivă, constituite în coduri de

comunicare cu conţinuturi mitice, formele gestuale se îndepărtează de comunicarea lingvistică şi capătă o nouă consistenţă, datorită apariţiei principiului de organizare funcţională şi narativă după care se conduce orice discurs, fie că este de ordin lingvistic („ordre du dire"), fie că este de ordin practic („ordre du faire").

6. SEMIOZA

În măsura în care observaţiile care preced au reuşit, cît de cît, să netezească terenul şi să dea aspectelor iniţial confuze aparenţele complexităţii, ar trebui să fie posibil, într-o ultimă etapă, să studiem condiţiile de analiză şi de descriere a gestualităţii; dificultatea provine însă din faptul că mai întîi trebuie să ne întrebăm care este *natura semiozei ce poate defini gestualitatea ca prezenţă semnificantă în lume*. Dacă nu ne punem de la început problema statutului semiotic specific gestualităţii, riscăm să nu operăm decît transpuneri de modele metodologice — modele pe care ni le oferă, de exemplu, teoria comunicării — şi nu vom ajunge decît la constatarea negativă a nonadecvării lor. De aceea, cînd am examinat comunicarea gestuală, am preferat să recunoaştem că aceasta nu este, in cel mai bun caz, decît un fenomen limitat şi secundar, ce nu poate fi comparat cu universul semantic acoperit de corpusul praxisului gestual total, aşa cum ni-l putem imagina.

6.1. PRODUCEREA ŞI MANIFESTAREA TEXTULUI

Cînd ne situăm în acest plan al semiozei sîntem ispitiţi să ne închipuim o analiză a textului gestual, să încercăm să-i aplicăm foarte cunoscutele şi încercatele proceduri ale descrierii fonologice, considerînd gestualitatea ca plan al expresiei unui limbaj. B. Koechlin ne invită s-o facem, propunînd folosirea, ca un model analogic, a programelor de fonaţie ce duc la realizarea fonemelor; aceasta ne-ar permite interpretarea operaţiilor complexe ale corpului omenesc producătoare de gesturi — foneme şi apoi, printr-o retroanaliză,

recunoașterea structurii lor femice. Deși acceptăm temeiul acestui raționament în liniile lui mari, îi reproșăm totuși autorului său faptul de a nu-l fi împins pînă la ultimele lui consecințe.

Admitem că motricitatea programată a organelor de fonație poate fi comparată cu gesticularea programată a organismului omenesc, că ea este de aceeași natură spațială și că se prezintă ca o rețea spațială. Însă, deîndată ce comparăm rezultatele celor două programe gesticulatorii apare deosebirea: adică, în primul caz, cel al programului fonologic, se va produce un lanț vorbit articulabil în foneme, iar în al doilea caz, cel al programului gesticular, se va produce o înlănțuire gestuală pe care vom căuta s-o descompunem în gesturi. Cu programul gestual al pianistului, de pildă, care produce un lanț analizabil în sunete muzicale, se întîmplă ceea ce se întîmplă și cu programul subiectului vorbitor: cele două programe gestuale — fonator și muzical — au drept rezultat *transpunerea* semnificantului dintr-un ordin sensibil într-altul, din ordinul vizual în ordinul sonor. Putem merge mai departe și spune că, în aceste două cazuri, din punct de vedere al formei expresiei, cei doi semnificanți — vizual și sonor — luați drept configurări de relații independente ale substanței manifestante, sînt comparabili și, în anumite condiții, pot fi considerați echivalenți. Dimpotrivă, în cazul gestualității semiotice, nu are loc nici o transpunere: aici programul manifestării este, *în același timp*, și secvență efectiv manifestată. Cînd, de exemplu, cunoaștem structura fonologică a textului sonor, este posibil să susținem că *sensul* programului fonator, care îi este anterior, este tocmai construirea acestor obiecte fonologice, adică a fonemelor și a silabelor, și că programul, ca ansamblu de succesiuni și concomitențe, este îndrumat de-a lungul traseului său de către acest *proiect* fonologic. Dimpotrivă, secvența gestuală manifestată (ca text semiotic), nu este nimic altceva decît programul de manifestare lipsit de proiect fonologic.

Se vede că interpretarea pe care o dăm noi anumitor programe gestuale particulare, cărora le atribuim capacitatea de a instaura, prin transpunere, un ordin de expresie nou, nu este decît un fel deosebit de a considera problema arbitrariului funcției semiotice și a dublării planurilor limbajului;

în felul acesta, anumite limbaje și, mai ales, limbile naturale, se prezintă ca amestecul a două algebre nonizomorfe. Cu alte cuvinte, transpunerea dintr-un ordin senzorial în altul creează condițiile suficiente pentru o articulare autonomă a semnificantului; figurile acestuia sint astfel distanțate de figurile conținutului. Și, dimpotrivă, atîta vreme cît o asemenea transpunere n-a avut loc, semnificația lumii nu izbutește să se desprindă cu totul de planul ei fenomenal.

6.2. STATUTUL SIMBOLIC AL GESTUALITĂȚII

Întrucît în acest stadiu este imposibil să stabilim un plan al expresiei autonome pentru gestualitate și, în același timp, să constituim o fonologie vizuală, trebuie să ne mulțumim cu unitățile gestuale decupate ca foneme și ca sememe în același timp (cf. gesturile naturale ale lui B. Koechlin) acceptînd, cel puțin provizoriu, să socotim gestualitatea, potrivit terminologiei lui Hjelmslev, ca *un sistem simbolic, nu lingvistic*; dar chiar dacă lucrurile stau așa, nimic nu ne împiedică să postulăm existența unei *forme* gestuale în spatele substanței gestuale.

Această formă, am mai spus-o, poate fi obținută pornind de la substanța reprezentată de volumul global al gestului natural, prin reducerea, cu ajutorul procedurii variațiilor de contexte gestuale posibile, la o *figură vizuală* minimală. Un gest natural ca *a înota* va avea sensul „a inota" la nivelul comportărilor practice, dacă are un înotător ca subiect și apa ca mediu înconjurător; dar, așa cum remarcă C. Bremond [1], Superman, care se deplasează în aer, are drept predicat gestual tot figura lui *a înota*. Aceasta înseamnă că, plecînd de la conținutul limbilor naturale, căutînd să descriem figura semică acoperită de lexemul *a înota* în expresia „eu înot complet", se va vedea poate, cît mai curînd, că această figură se reduce la o mișcare dezordonată a membrelor.

Constatarea repetată că figurile vizuale ale expresiei gestuale corespund figurilor nucleare ale conținutului lingvistic se poate integra acum într-o interpretare mai generală:

---

[1] Cf. „Langages", 7, C. Bremond, *Pour un gestuaire des bandes dessinées*, pp. 94—100.

dacă planul *expresiei* limbilor naturale este constituit pe baza programelor gestuale (de ex. fonator) și în urma transpunerii acestora într-un ordin senzorial deosebit (de ex. auditiv), planul *conținutului* este constituit, în parte, de aceleași programe gestuale netranspuse; astfel, programele gestuale favorizează apariția unor sisteme semiotice complexe articulate pe cele două planuri.

Stabilirea unei echivalențe între figurile lumii naturale și figurile conținutului limbilor naturale (căci figurile gestuale trebuie să fie completate prin alte figuri vizuale ale lumii, iar acestea, la rîndul lor, de ansamblul figurilor de toate ordinele senzoriale prin care lumea ni se face prezentă) ne permite, între altele, folosirea analogică și rațională a modelelor semanticii. Astfel, așa cum figurile conținutului nu izbutesc să stabilească singure textul lingvistic (ci trebuie să fie îndrumate de niște categorii) [1], tot așa ne este îngăduit să presupunem că praxisul gestual nu constă numai în desfășurarea succesivă a figurilor gestuale, ci că el implică instalarea unui anumit număr de categorii semantice; putem menționa, de exemplu, dicotomia *practic* vs *mitic*, care, parțial, se află la baza clasificării noastre anterioare. Pe de altă parte, paralel cu descompunerea figurilor nucleare ale conținutului în seme și cu alcătuirea de categorii semice, se poate imagina fie existența unui inventar de categorii gestuale a căror combinatoric ar explica formarea figurilor gestuale, fie măcar posibilitatea de a suprima, în figurile cuplate, toate trăsăturile gestuale în favoarea unei singure categorii pertinente; aceasta ar explica și constituirea microcodurilor gestuale de comunicare.

6.3. STATUTUL FUNCȚIONAL AL SEMIOZEI GESTUALE

Vorbind despre programele gestuale ale organelor de fonație, am spus că sensul lor constă în executarea unui proiect fonologic. Acum putem generaliza această constatare precizînd că, așa cum este posibil să se conceapă o activitate gesticulatorie dezordonată și lipsită de sens, sau cum este posibil să se emită un lanț de sunete ale limbajului lipsit

---

[1] Cf. *Sémantique structurale.*

de sens, tot așa se poate arăta că există o activitate gestuală ordonată, programată, care nu poate fi înțeleasă și definită decît prin *proiectul* ei. Vom spune așadar că proiectul programului gestual constituie semnificatul[1] lui, iar secvența gestuală care acoperă acest semnificat este semnificantul. *Semioza* unui program gestual va fi, așadar, *relația între o secvență de figuri* gestuale, luată ca semnificant, și *proiectul* gestual considerat ca semnificat. Această afirmație, cam neașteptată, cere cîteva lămuriri.

1. Deplasarea relației semiotice care, deși pleacă de la un semnificat cu dimensiuni constante, ajunge să-l lege de semnificanți cu dimensiuni variabile, nu este întru nimic neașteptată: într-o limbă naturală, un singur fonem (i, de exemplu) poate să constituie un semn (pronumele *y*, în limba franceză), după cum poate intra în constituirea unei silabe *(île)* sau a unei secvențe silabice *(illumine)*.

2. Extinderea progresivă a semnificantului este însoțită de un fenomen pe care l-am numit *desemantizare*. Să luăm, de exemplu, programul gestual al unui muncitor așezat în fața unei mașini: dacă acest program este decupat în unități textuale, el va da o serie de figuri gestuale; fiecare din aceste figuri este susceptibilă să primească o interpretare semantică și să trimită la un gest natural; însă această motivare segmentată a figurilor dispare în înlănțuirea lor programată, fără ca figurile, deși „golite de sens", să sufere din această pricină. Astfel putem vorbi, ca și J. Kristeva, despre natura anaforică a gestualității: toate figurile gestuale trimit la un sens care nu se află aici decît sub formă de proiect. Desemantizarea, lăsînd intacte figurile gestuale, nu se referă, prin urmare, decît la categoriile semantice implicate de textul gestual; neutralizînd semnificații parțiale, ea transformă relația semiotică imediată într-o distanță semiotică ce are statut de relație hipotaxică: fiecare figură gestuală, desemantizată, își păstrează poziția metonimică față de semnificatul global al programului.

3. Acum se vede că semioza cu care avem de-a face aici nu este o relație simplă ce intră în constituirea unui semnificat și a unui semnificant, ci o structură relațională pe care

[1] Cf. mai înainte, 4.1.

am numit-o în altă parte [1] *morfematică:* ea este, *în același timp, o relație a semnificatului cu semnificantul luat în totalitatea lui* (sau ca program gestual) *și o rețea de relații ce merg de la semnificat la fiecare figură socotită ca parte.*

4. Programul presupune, în afara existenței unui proiect, conceptul de *economie:* un program gestual poate fi mai mult sau mai puțin economic, mai condensat sau mai extins; el poate, pe deasupra, să comporte subprograme intercalate. În structura, și așa complexă, a semiozei, se introduce astfel o parte de arbitrar a cărei natură funcțională, nu va putea fi precizată decît în urma unei mai bune cunoașteri a principiilor de organizare a programelor gestuale.

Aceste considerații referitoare la statutul semiozei în praxisul gestual nu pot decît să se adauge, lucru firesc, întrebărilor privind conținuturile predicative ale limbilor naturale; în afară de corespondența stabilită, între figurile semnificantului gestual și acelea ale semnificatului limbilor naturale, apariția unei noi dimensiuni de comparație permite să precizăm natura funcțională a semioticii gestuale. Termenul de funcție este rezervat, așa cum am mai spus, ansamblului predicatelor *nonatributive.* Nu putem decît să subscriem la afirmația făcută de J. Kristeva, pentru care analiza gestualității duce la apariția nu a unor unități de bază, ci a unor *funcții* de bază, cu condiția să precizăm că problematica funcțiilor — semioză, program, proiect, economie etc., deși este proprie gestualității, se regăsește ca atare și la nivelul analizei conținuturilor limbilor naturale; în acest plan, o îndelungată tradiție nominalistă reificantă, concentrată în întregime asupra numelor proprii, a ținut întotdeauna în umbră statutul semiotic original al funcției, mergînd chiar pînă la reducerea lui la o simplă relație formală.

Înțeles astfel, apelul nostru pentru o *semiotică funcțională* își capătă adevăratele lui proporții; ea constituie nu numai singura posibilitate de abordare a semioticii naturale, dar și o dimensiune indispensabilă a semanticii limbilor naturale.

---

[1] Cf. *Sémantique structurale,* p. 105.

6.4. PROIECTELE ŞI OBIECTELE CULTURALE

Putem socoti praxisul gestual ca o predicaţie tranzitivă care are drept funcţie generală executarea de proiecte culturale ce conduc la crearea de obiecte culturale, şi al cărei unic subiect este omul.

1. Considerate sub aspectul de *proiecte culturale*, diferitele programe gestuale ne apar ca nişte discursuri închise; analiza conţinutului lor revelă structuri narative de un anumit tip: ni le putem reprezenta ca modele ale unei îndemînări *(savoir-faire)* practice sau mitice; ansamblul organizat al acestor modele ar putea explica un anume mod de existenţă al structurilor aşa-zis economice şi culturale.

2. Considerate ca *obiecte culturale*, adică sub aspectul rezultatelor, programele gestuale ne apar ca nişte definiţii genetice ale lucrurilor şi ale evenimentelor (de exemplu, o rochie poate fi definită prin programul care duce la confecţionarea ei: „a coase o rochie") ; dealtfel, în cadrul limbilor naturale, programele semantice ar putea defini în acelaşi fel obiectele literare (roman sau poem). Se va observa că obiectele culturale, odată ce au fost realizate, se prezintă, la rîndul lor, ca nişte structuri morfematice (un automobil se descompune astfel în părţi şi în subpărţi; fiecare element presupune un subprogram gestual care-l defineşte din punct de vedere genetic). În orice caz, praxisul gestual, fiind de natură predicativă, apare ca o sintaxă în măsură să producă o infinitate de enunţuri sub formă de obiecte şi de evenimente culturale cu caracter ocurenţial.

3. În afară de definiţiile genetice şi morfematice, obiectul cultural poate fi determinat prin modul lui de întrebuinţare, adică prin funcţia de adjuvant (instrument) sau de substitut al subiectului (maşină) pe care şi-o poate asuma într-un nou program gestual. Această nouă funcţionalitate a obiectelor culturale permite la rîndul ei să avem în vedere a) fie o ierarhie de programe gestuale şi de îndemînări *(savoir-faire)* b) fie stabilirea dimensiunilor culturale ale unei societăţi, definite ca tot atîtea izotopii ale unor îndemînări *(savoir-faire)* practice sau mitice (alimentară, vestimentară etc.). Însă introducerea acestor noi consideraţii ar depăşi cadrul limitat pe care ni l-am impus.

6.5. NOTAŢIA SIMBOLICĂ

Perspectivele destul de impozante pe care această reflectare asupra semiozei o deschide cercetării semiotice în domeniul gestualităţii sînt, din nenorocire, neexplorate şi vor rămîne, probabil, astfel atîta vreme cît nu va fi stabilit un cod satisfăcător de transpunere grafică.

Exemplele de notaţie *simbolică* a gesturilor prezentateşi discutate de B. Koechlin, deşi sînt ingenioase, faţă de importanţa problemei nu arată totuşi decît ca nişte bîlbîieli. S-ar părea că B. Koechlin crede că un grad mai mare de arbitrar al semnelor notaţiei poate să ajute la rezolvarea problemelor ridicate de descrierea fonologică a semnificantului gestual; după părerea lui, aceasta ar fi o raţiune suficientă pentru a exclude din cercetare notaţia propusă de „kinezica" americană. Din punct de vedere istoric poate că nu se înşală: exemplul elaborării lente şi anevoioase a scrisului arată că există o anumită corelaţie între progresele arbitrariului simbolic şi perfecţionarea transpunerii. Totuşi, încetineala elaborării seexplică, în acest caz, prin faptul că omul a fost silit să inventeze, în acelaşi timp, o fonologie implicită, anterioară, de drept, notării grafice: se poate presupune că existenţa, la ora actuală, a unor modele lingvistice comparabile trebuie să ne oblige la intervertirea termenilor procesului de invenţie: acordînd prioritate reflecţiei metodologice asupra notării însăşi trebuie să se ajungă la accelerarea ritmului de desfăşurare a acestui proces.

Iată de ce ne-am concentrat tot timpul efortul asupra *recunoaşterii unităţilor* şi a statutului lor semiotic: dacă noile procedee de imprimare a gestualităţii (filmul) nu sînt adecvate nevoilor semioticii (în ciuda pasiunii manifestate de epoca noastră pentru ceea ce se numeşte audio-vizual, în care sînt reunite cele două dimensiuni ale lumii sensibile susceptibile de a fi înregistrate), faptul se explică prin aceea că aceste procedee nu fac decît să *înregistreze* gestualitatea; însă, fără o *analiză* prealabilă a textului, această gestualitate nu poate fi reprodusă, adică manipulată, cum vrem noi, ca orice limbaj ştiinţific. Prin urmare, notaţia gestuală nu trebuie să se supună doar exigenţelor practice care înlesnesc o înregistrare, ea trebuie să fie optimizată pentru a putea servi de suport cercetării ştiinţifice.

Cele trei notații prezentate de B. Koechlin, care situează descrierea la nivelul *substanței*, păcătuiesc toate prin exces de precizîe și de detalii. Deși trebuie să descrie unități gestuale de dimensiunea trăsăturilor femice, ele comportă totuși vreo sută de sîmboluri: dacă ne gîndim că o scriere fonetică se poate mulțumi cu cîteva zeci de simboluri-foneme, și că numărul de trăsături femice pertinente este în mod necesar și chiar cu mult inferior aceluia al fonemelor, trebuie să ne spunem că notarea gestualității, în mod hotărît, a apucat pe un drum greșit. De aceea credem că s-ar cădea să reluăm problema sub un alt unghi și să începem printr-o notare simplă, alegînd drept unități de descriere figuri gestuale elementare; în acest fel să încercăm să înlesnim mînuirea unei scrieri fonematice, chiar de-ar fi s-o complicăm mai tîrziu răspunzînd exigențelor descrierilor particulare.

Procedeul propus de C. Bremond, și anume: să se pornească de la funcțiile semantice cunoscute ale povestirii pentru a stabili invariantele gestuale elementare corespunzătoare, ni se pare foarte interesant și s-ar cuveni să fie generalizat.

În același sens, raționamentul lui B. Koechlin se dovedește vulnerabil, căci pe de o parte susține angajarea totală a corpului omenesc în producerea gestului, iar pe de alta arată necesitatea de a extrage din acest volum gestual un număr restrîns de trăsături pertinente. Dacă am ține seama de observația lui R. Cresswell, potrivit căreia apariția omului este marcată de deplasarea centrului activității gestuale de la față și gură, caracteristică pentru animal, către brațe și mîini, ne-am putea probabil gîndi, pornind de la o clasificare provizorie a programelor gestuale, la notarea unei gestualități fundamentale, în care ar fi luate în considerație doar gesturile brațelor și mîinilor sau cele ale picioarelor; această notare ar putea fi completată ulterior printr-un inventar de semne diacritice care notează, pe de o parte, trăsăturîle complementare și, pe de alta, trăsăturile ce țin de substanța gesticulatorie. Trăsăturile din a doua categorie sînt adesea importante, căci, în calitatea lor de variabile stilistice, ele pot nota deviațiile inter- sau intraculturale. Altfel, dorind

să notăm totul, ajungem, în cele din urmă, să nu mai notăm nimic.

Scopul merită osteneala: căci atunci cînd vom dispune de o notație simbolică adecvată, ne vom putea gîndi serios la elaborarea unei semiotici a lumii naturale, condiție indispensabilă pentru reușita cercetării semiotice în ansamblul ei.

PENTRU O SOCIOLOGIE A SIMŢULUI COMUN[1]

1. DENOTAŢIE ŞI CONOTAŢIE

DEŞI CERCETĂRILE asupra discursului didactic nu se află decît la începutul lor, sîntem aproape încredinţaţi de binefacerile unei duble lecturi: una merge de la prima la ultima pagină a unui text; alta reface textul în sens opus şi permite o primă abordare, cu totul subiectivă încă, a sistemului care se află implicit manifestat în el. Multe din discuţiile şi divergenţele de interpretare stîrnite de teoriile lui Saussure sau de cele ale lui Hjelmslev sînt, probabil, în mare măsură întreceri oratorice, în care se înfruntă cele două tipuri de lectură.

Astfel, locul pe care se cuvine să-l atribuim conceptelor de *denotaţie* şi de *conotaţie* în teoria hjelmsleviană depinde, în bună parte, de modul de lectură al *Prolegomenelor* lingvistului danez.

Hjelmslev recunoaşte că reflecţiile lui asupra teoriei limbajului care şi-au luat ca model, încă de la începutul expunerii lor, limba naturală, s-au limitat multă vreme la ipoteza simplificatoare potrivit căreia o limbă, cînd este manifestată sub forma unui text desfăşurat în faţa noastră, constituie un *sistem semiotic simplu*. Potrivit unei asemenea ipoteze, un singur sistem poate fi explicitat, pornind de la un text dat, o singură structură poate explica funcţionarea lui: în aceste condiţii, o limbă naturală ar fi un sistem semiotic *denotativ*.

În realitate însă, lucrurile nu stau, desigur, aşa: cînd un text se prezintă într-o limbă naturală, el poate să ţină, şi ţine întotdeauna, de mai multe sisteme în acelaşi timp. Faptul este atît de adevărat încît una din principalele preocupări ale descrierii semantice în faza ei iniţială este lupta

---

[1] Studiu destinat să apară într-un *Hommage à Stefan Zolkiewski*. Apărut în italiană, in „Rassegna Italiana di Sociologia", 1968, 2.

împotriva caracterului emfatic al textelor, găsirea unor condiții obiective care să permită stabilirea unei *izotopii* a lecturii. Prin urmare, cînd este pus în prezența unui text oarecare, cercetătorul are de făcut o alegere: el trebuie fie să caute să construiască un model care să explice *izotopia denotativă* a textului, fapt ce-l obligă să procedeze la eliminarea a tot ceea ce, în text, ține de alte sisteme semiotice; fie să considere — cu titlul de ipoteză, sau fiindcă această atitudine corespunde stării de dezvoltare a cunoștințelor lingvistice — structura denotativă ca fiind cunoscută de mai înainte, și să se ocupe cu înregistrarea elementelor care, deși conținute în text, depind de alte sisteme decît sistemul denotativ; cercetătorul caută atunci să construiască modele interpretative ale acestor diferite elemente. Ca să ne întoarcem la Hjelmslev, se va observa că aceste elemente străine sînt pentru el *niște conotatori*, iar sistemele care pot fi postulate și descrise pornind de la izotopiile conotative sînt *limbaje de conotație*.

2. SISTEME CONOTATIVE

Se știe că termenul de *conotație* este anterior lui Hjelmslev și că, actualmente, el este folosit în multiple accepții, uneori chiar contradictorii. De aceea, pentru a profita cît de cît de dubla lectură a acestui concept, trebuie să căutăm să-l repunem cu grijă în economia generală a teoriei semiotice hjelmsleviene.

1. La început, sîntem obligați să spunem un lucru al cărui adevăr sare în ochi: trebuie să insistăm asupra faptului că, pentru Hjelmslev, limbajele de conotație sînt sisteme lingvistice: jocul căruia ne dedăm adesea și care constă în descoperîrea, ici-colo, în masa stufoasă a faptelor de conotație, a cutărui sau cutărui conotator izolat, pentru a ne minuna numaidecît de profunzimea descoperirii, se opune teoriei hjelmsleviene al cărei patronaj este totuși invocat. Această constatare nu mai are nevoie de nici o argumentație: ea depinde de un principiu general, bine cunoscut, potrivit căruia obiectul semioticii este *studiul sistemelor semiotice, nu al semnelor*.

2. Sistemele conotative sînt, aşadar, *sisteme secunde* faţă de sistemele denotative: limbajele de conotaţie sînt, pentru Hjelmslev, limbaje care comportă unul sau mai multe planuri ce sînt şi ele limbaje. Este evident că introducerea conceptului de conotaţie are drept consecinţă punerea problemei *complexităţii sistemelor semiotice* precum şi pe aceea a eventualei lor *tipologii* întemeiată pe criteriul numărului de planuri formale comportat de cutare sau cutare sistem.

3. Întrucît un sistem semiotic conotativ este un sistem de gradul al doilea, modelul care îl va explica va trebui să explice totodată şi sistemul denotativ considerat ca un limbaj-obiect; iar conotatorii (datorită cărora funcţionează acest sistem, şi prin intermediul cărora se manifestă el în text) vor trebui să fie extraşi din toate planurile acestui limbaj, care este articulat, după cum se ştie, în funcţie de cele două categorii dicotomice fundamentale: *formă* vs *sens* (substanţă), şi *expresie* vs *conţinut*. Prin urmare, un sistem conotativ se va manifesta în acelaşi timp în patru planuri deosebite, adică:

la nivelul formei lingvistice:
în planul expresiei (sau fonologic) şi
în planul conţinutului (sau gramatical);
la nivelul substanţei nonlingvistice:
în planul expresiei (sau al „sensului" fonetic) şi
în planul conţinutului (sau al „sensului" semantic).

Totuşi, faptul că extragerea conotatorilor trebuie să se efectueze pe cele patru planuri, de vreme ce împreună constituie planul expresiei sistemului conotativ, nu înseamnă neapărat că analiza acestui nou plan metalingvistic va trebui să ţină seama de articulările lor structurale, de distingerea diferitelor planuri, de dimensiunile mai mult sau mai puţin întinse ale semnelor sau figurilor lor. Limbajul conotativ nu este izomorf cu limbajul denotativ, şi o analiză care ar ţine seama de structura denotaţiei ar ajunge la alcătuirea unui model metalingvistic, dar tot denotativ. Singurul procedeu posibil pare să fie acela de a considera sistemul denotativ ca un obiect opac purtător al semnificaţiilor secunde pe care urmează să le descifrăm. Astfel, pentru a lua un exemplu, prost dar limpede — numai exemplele proaste par limpezi — conotaţia desemnată în franceză prin „vulgaritate" (poate fi identificată analizînd o subclasă a

limbilor naţionale denumită „vorbire populară") va avea simultan drept conotatori:

a) la nivelul substanţei semantice: un anumit cîmp semantic restrîns avînd configuraţii destul de precise (conotaţia termenilor ce se referă la muncă, socotită ca o cauză, la alimentaţie, la sexualitate);

b) la nivelul substanţei fonetice: o anumită producţie de fonem sau o anumită intonaţie trădînd originile sociale ale locutorului;

c) la nivelul formei conţinutului: o anumită construcţie sau o anumită întorsătură sintactică;

d) la nivelul formei expresiei: cutare neutralizare fonologică, de exemplu.

Se vede că dimensiunile unităţilor lingvistice conotate astfel sînt foarte variate şi nu pot servi de criteriu pentru o clasificare a faptelor de expresie conotativă. Se vede, mai ales, că ceea ce se construieşte pornind de la conotatori nu este nimic altceva decît planul conţinutului sistemului conotativ, acel conţinut secund care se manifestă difuz prin toate planurile sistemului denotativ.

3. ZONELE DE CONOTAŢIE

Cînd ne întrebăm, aşa cum este foarte firesc, ce trebuie să aşteptăm de la o astfel de analiză şi ce gen de conţinuturi conotate duc cu ele limbile naturale, trebuie să recunoaştem că teoria hjelmsleviană relativă la sistemele de conotare este foarte puţin dezvoltată. Puţinul care se spune în ea nu este prezentat cu destulă rigoare sau este susceptibil de interpretări diferite: se găseşte un inventar, aproximativ şi aluziv (Hjelmslev l-a stabilit cu scopul exclusiv de „a arăta existenţa acestor fapte şi mulţimea lor"), cu indicaţia sumară că „diversele părţi sau părţi din părţile unui text pot fi redactate în mod diferit" şi că, prin urmare, ele comportă conotaţii diferite. Dacă, pornind de aici, încercăm să ne facem o idee despre domeniile de conţinut conotate, reuşim să distingem mai multe zone de conotaţie.

1. Prima din aceste zone este alcătuită din conotaţii care ar putea interesa o disciplină ce abia se naşte, socio-lingvistica

(actualmente, aceasta pare să-şi caute atît obiectul cît şi metodele). Astfel, după Hjelmslev, textele — se ştie că el atribuie acestui termen sensul general de proces sintagmatic, comparabil cu numărul infinit de fraze ale gramaticii generative — pot fi produse în:

a) diverse limbi naţionale,

b) diverse tipuri vernaculare (limbă comună, limbi ale diverselor medii sociale, limbi profesionale),

c) diverse limbi regionale (limbă standard, dialecte etc.).

Într-un cadru schiţat astfel este posibilă descrierea de sisteme conotative ca o corelare a fenomenelor lingvistice cu *morfologia socială* pe care ar fundamenta-o şi care le-ar fundamenta la rîndul ei.

2. Un al doilea grup de fapte, ce pot fi numite constitutive, ale diferitelor *genuri de stil* (vorbire, scriere, gesturi etc.) pare să deschidă posibilitatea descrierilor semiotice întrevăzută şi de Hjelmslev; acestea ar putea constitui, la nivelul conţinutului conotat, o nouă tipologie, comparativă şi internă în acelaşi timp, a comunităţilor lingvistice. Un studiu al acestor genuri nu ar ţine seama decît de criteriul de manifestare a formei lingvistice în cutare sau cutare substanţă nonlingvistică; obiectul lui n-ar fi clasificarea sistemelor de comunicare potrivit planului expresiei avut în vedere, ci *sistemul de valori care sînt legate de practica socială a acestor semnificanţi*. Împărţirea colectivităţilor omeneşti în *societăţi care cunosc scrisul* şi societăţi *care nu cunosc scrisul* intră în cadrul cercetărilor sugerate; să adăugăm că în felul acesta cercetării semiotice i se deschide întreaga problematică a diverselor moduri de mediaţie pe care scrisul le introduce în procesele de comunicare, instituţionalizînd anumite domenii semiotice autonome — drept scris, carte sacră — comparabile, la rigoare, prin importanţa lor, cuvîntului cîntat şi dansat în societăţile fără scris.

Aici nu mai este vorba de felul în care societatea se concepe şi se articulează prin intermediul limbii ce-i este proprie, ci de felul în care această societate foloseşte şi apreciază obiectele sociale care se schimbă astfel în substanţe ale expresiei formate de către limbajul ei.

3. A treia zonă cuprinde, la prima vedere, conotaţiile ce constituie o stilistică socială aşa cum o concepea secolul al XVIII-lea. Astfel, după părerea lui Hjelmslev, un text poate fi

redactat în a) *stiluri* diferite (vers și proză sau amestecarea acestor două tipuri); b) diferite *specii de stil* (stil creator sau stil pur şi simplu imitativ, numit stil normal, stil creator și imitativ, în acelaşi timp, numit stil arhaizant); c) diferite *valori de stil* (stil nobil și stil vulgar; stil neutru, care nu este *socotit* nici nobil, nici vulgar); d) diferite *tonalități*.

Aceste indicații, redactate în termeni tradiționali, nu trimit desigur la tipologia scriiturilor așa cum o înțelege R. Barthes, nici la disciplinele care sînt pe cale de a se reconstitui, ca poetica sau retorica: este de ajuns să transpunem la societățile așa-zis arhaice problematica pe care zona noastră de conotație pare s-o acopere și care este specifică societăților ce cunosc scrîsul pentru a ne da seama că este vorba tot de acel „bon usage" (adică de practica întemeiată pe o axiologie) al limbii comunității. Un studiu al formelor literare sau poetice, care pune în evidență existența lor specifică și descrie statutul lor structural particular, trebuie deosebit de atitudinea pe care o adoptă o societate față de semnele limbajului său. Degeaba demonstrează filologul că acele *addâd*, termeni ce desemnează un lucru și contrariul său în același timp, nu au existență lingvistică în arabă, de vreme ce acest fapt n-a împiedicat generații întregi de specialiști în gramatică să se ocupe cu inventarierea și codificarea lor. Sistemul de conotare imanent fiecărei limbi nu poate fi desprins de comunitatea lingvistico-culturală avută în vedere.

4. S-ar putea concepe o a patra zonă pornind de la o indicație, mai curînd vagă, relativă la diversitatea *fizionomiilor* (făcînd precizarea: „în ceea ce privește expresia: diverse *organe* și *voci*"); ea ne-ar duce la un fel de psihofonetică, la care s-ar adăuga o psihosemantică stabilită pe baza conotatorilor substanței conținutului. În tot acest domeniu descrierea conotației ar stabili tipologii *idiolectale* ce ar susține substanța manifestată în planul expresiei (tipologia „vocilor" paralelă cu grafologia) și al conținutului (reluată printr-o abordare conotativă, de la tradiția caracterologică provenind din Antichitate). Nici aici nu este vorba de analiza unor structuri idiolectale propriu-zise a unor universuri semantice individuale, ci de corelarea faptelor lingvistice cu un sistem de judecăți sociale care duce la un fel de personologie socială.

Extrapolările pe care le-am făcut pînă acum și pe care ne propunem să le continuăm pot părea fără legătură cu lista doar aluzivă a lui Hjelmslev; dar nu tot așa vor părea ele celor familiarizați cu gîndirea maestrului danez. Este, într-adevăr, greu de admis că paginile consacrate, în *Prolegomene*, limbajelor de conotație ar constitui reintroducerea unei pseudostilistici învechite cînd de fapt ele propun stabilirea unei noi dimensiuni semiotice în economia generală a teoriei limbajului.

4. „REALITATEA" și „APARENȚA" OBIECTELOR SEMIOTICE

Această nouă dimensiune nu este altceva decît un al doilea plan de semnificație pe care îl are orice obiect semiotic. Deși izotop cu primul plan, acest al doilea plan este totuși, prin definiție, heteromorf față de cel dintîi: căci, dacă s-ar manifesta cu ajutorul acelorași articulări structurale, nici o nouă semnificație n-ar putea fi extrasă din el. În raport cu forma care constituie realitatea obiectelor semiotice, sistemele conotative sînt, prin urmare, *sisteme deformante*. Și, deoarece ele sînt totuși sisteme lingvistice, sîntem îndreptățiți să spunem că orice obiect semiotic, sau un oarecare din elementele lui, este dotat cu o dublă existență, că el există simultan atît în *modul realității* („le mode de l'être"), cît și în *modul aparenței* („le mode du paraître").

Astfel, este destul de greu de văzut legătura ce poate exista între împărțirea domeniului francez în limba lui *oc* și limba lui *oïl** care observă criteriul tratamentului suferit de *a* accentuat liber, și „fenomenologia" francezilor din sud și a celor din nord. Antropologia comprehensivă a lui Griaule, de o deosebită finețe și profunzime, nu este suspectă decît fiindcă nu ține seama de frontiera ce separă realitatea și aparența structurilor culturale. De aceea trebuie să revenim la Freud, care a arătat mai bine ca oricine distanța existentă

---

* Adverbele de afirmație din cele două grupuri de dialecte.

între sensul latent și sensul manifest, rezultat al unei elaborări secundare, camuflantă și deformantă*.

Recunoașterea fenomenului conotației are o dublă importanță metodologică: pe de o parte ea il menține pe cercetătorul ocupat cu căutarea obiectelor semiotice intr-o stare de îndoială pozitivă, iar, pe de alta, favorizează conceperea analizei sistemelor conotative ca un domeniu de cercetări autonome; ea îngăduie să fie integrat în cercetarea semiotică și să beneficieze de metodologia acesteia, un cîmp de semnificații a cărei studiere științifică pare încă imposibilă și care este, adesea, invocat ca nivel a ceea ce este trăit și simțit, al cotidianului și al umanului, incompatibil deci cu caracterul abstract și descărnat al semioticii. Judecata de valoare ce se va emite despre această dedublare a semnificației nu va pune in dubiu insăși existența ei, dar ne va face să considerăm acest văl al aparenței, care, de fapt, ne ajută să trăim, sau ca pe ceva firesc și necesar, sau ca pe ceva alienant, în întregime, sau doar prin unele din elementele lui (și atunci se va deschide procesul de demitificare).

5. REALITATEA SOCIALĂ TRĂITĂ

În principiu, dimensiunea conotativă a limbajului poate fi postulată atît în universurile semiotice individuale cît și

* Semnalîndu-i domnului Greimas contradicția dintre această afirmație și o alta, făcută anterior în *Sémantique structurale*, pp. 98—99, în care distincția freudiană este refuzată ca nonpertinentă, am primit următorul răspuns pe care, spre a evita confuziile, am fost rugați să-l reproducem: „Il est vrai que la contradiction, du moins en apparence, est flagrante (...). Toutefois, je parle de deux choses tout à fait distinctes Dans le 1er cas (S.S. pp. 98—99) il s'agit du mode d'existence des discours par lesquels se réalisent les systèmes sémiotiques: tout est alors inscrit dans le texte et la latence ou l'anagogie sont des termes relatifs et non absolus. Dans le second cas, il s'agit des *systèmes de connotation sociale* dont les signifiés sont socio-culturels et qui se saisissent des langues naturelles, par ex., mais aussi d'autres systèmes sémiotiques et les traitent comme des signifiants, établissent les taxinomies d'objets culturels tels qu'ils nous paraissent, tels qu'ils sont manifestés dans certains contextes culturels et non dans d'autres, leur être «latent» étant indifférent à leur paraître (ex: textes sacrés du Moyen-Age sont devenus textes littéraires). J'ai plus longuement développé cette problématique dans «Des modèles théoriques en socio-linguistique» en *International Days of Sociolinguistics*, Rome, 1969, pp. 95 – 109". Notele cu asterisc aparțin traducătorului.

în cele sociale: se poate spune că orice om își ascunde ființa semiotică sub o rețea de semnificații alienante, în interiorul căreia el crede că trăiește, simte, judecă și crede. Indicațiile hjelmsleviene trimit totuși, în mod limpede, la aspectul socio-cultural al limbilor naturale.

Dacă vom renunța la una din concepțiile curente ale epocii noastre, aceea potrivit căreia limba este un instrument de comunicare; dacă limbii i se va acorda statutul unei adevărate dimensiuni constitutive a societății, a unui loc unde se situează, în mare măsură, valorile culturii și ale praxisului cultural; dacă se va spune că oamenii nu folosesc limba, ci sînt, parțial, constituiți de către ea, se va recunoaște că sistemele conotative cu caracter social poartă în ele, și manifestă în funcționarea lor, esențialul reprezentărilor care, deși înscriu cultura în om, o proiectează în fața lui, sub formă de obiecte culturale distanțate.

Lista faptelor de conotație, stabilită de Hjelmslev, pare să comporte, în această perspectivă, două mari cîmpuri de semnificație.

1. Primul cîmp este constituit din zonele (1) și (4) distinse mai înainte. Limba servește la înscrierea omului în societatea proprie lui, fapt ce se realizează cu ajutorul a două taxinomii:

a) Prima taxinomie constă în articularea comunității lingvistice în clase și subclase, urmînd criterii deosebite: stratificarea socială sau funcțională, decupajul geografic etc. O astfel de clasificare nu se confundă nici cu distincțiile *propriu-zis lingvistice* nici cu articularea structurilor sociale *nonlingvistice;* ea funcționează totuși ca un sistem de referințe la nivelul „faptului trăit", ca o proiectare a comunității în „conștiința" — mai mult sau mai puțin simțită — a indivizilor.

b) A doua taxinomie apare ca o tipologie socială a indivizilor și servește ca sistem de referință pentru o „psihologie a cotidianului": oamenii sînt judecați, lăudați sau condamnați, trec dintr-o căsuță în alta, în virtutea acestei taxinomii, formală și esențială în același timp. Caracterologiile rezultate par „firești", ca și cum ar ține de însăși firea omului, poate tocmai fiindcă taxinomiile de acest gen au drept plan al expresiei substanța și nu forma lingvistică.

Aceste două sisteme conotative *constitue*, de fapt, *aparența* societății și *aparența* omului.

2. Oferind cadre semiotice integrării omului în cultură, sistemele secunde pe care le-am examinat par să *elimine întrucîtva distanța* care desparte limba de societate și de individ; al doilea grup de conotații, dimpotrivă, creează această distanță și stabilește un *spațiu semiotic exterior*, populat de obiecte culturale opace, comparabil cu lumea lucrurilor.

a) Ecranul acestui spațiu este constituit de către sistemul conotativ care explică diversitatea substanțelor prin care limba este manifestată. De aici rezultă un fel de reificare a structurii lingvistice: limba devine un „fapt social", un instrument mai mult sau mai puțin nedesăvîrșit; anumite zone semiotice — dreptul, religia — capătă aparență de instituții sociale, altele — poezia, mitul — produc efecte de sens de adevăr, profund și/sau sacru, după comunitățile avute în vedere.

b) Pe acest ecran se profilează obiecte culturale de toate felurile și, mai întîi, semne lingvistice de toate dimensiunile, de la cuvinte, conotate ca încărcate cu sens sau înzestrate cu putere, și de la proverbele ce exprimă adevăruri eterne, pînă la evenimente care devin istorice pornind de la niște simple structuri narative. Pornind de la sistemele taxinomice, se instaurează un praxis social variat; rolurile sociale sînt jucate pe registre lingvistice constituite din „specii" stilistice pe care semiotica socială o atribuie indivizilor. Omul cade în capcană fără putință de scăpare: se crede stăpîn pe cuvînt, crede că utilizează și judecă semnele și obiectele culturale.

Un univers cultural de simț comun, conotat în ansamblul lui ca realitate socială trăită, apare astfel, la nivelul efectelor de sens, ca manifestare a structurii conotative a unei limbi.

6. EXTINDERI NECESARE

Exagerările din încercarea pe care am făcut-o pentru a preciza configurările structurii conotative se explică prin aceea că, nereferindu-ne, în aparență, decît la limba naturală (care constituie unul din învelișurile esențiale ale comuni-

tății culturale), n-am pierdut nici o clipă din vedere celelalte limbaje sociale. O sociologie a conotației culturale nu-și capătă adevăratele ei contururi decît atunci cind cuprinde toate obiectele semiotice care alcătuiesc o cultură. Forma semiotică este indiferentă față de substanța care o manifestă. De aceea toate obiectele culturale, vizuale, auditive, olfactive sau gustative, oricum s-ar prezenta ele, implică, în felul lor de a fi, dubla interpretare. Dacă putem concepe cultura ca pe o semiotică, existența ei postulează o structură conotativă paralelă, ale cărei multiple manifestări înconjoară omul din toate părțile și îl închid intr-o ambianță de realitate liniștitoare.

O astfel de sociologie a simțului comun — care, dealtfel, nu este decît conotarea antropologiei sociale — nu are sorți de izbîndă decît dacă își propune să construiască o tipologie generală a culturilor și a obiectelor culturale.

STRUCTURĂ ȘI ISTORIE[1]

INEGALITATEA CE CARACTERIZEAZĂ interesul pentru științele umaniste, semn al slăbiciunilor acestora, este un veșnic prilej de neliniște: în cursul ultimelor decenii, cînd gîndirea filozofică și cea politică încercaseră, cel puțin în Franța, să explice conceptul de istorie și să scoată din el postulatele metodologice capabile să întemeieze o știință a societății, lingvistica, știință socială, dacă se poate spune așa, neglija dimensiunea istorică a obiectului ei și nu căuta decît să exploateze noțiunea saussuriană de sincronie. Acum cînd, din motive asupra cărora nu are rost să ne oprim, marea dezbatere asupra istoriei și-a pierdut din înflăcărarea inițială, începem să recunoaștem — în lingvistică precum și în epistemologia structuralistă în general — primele simptome ale unui interes crescînd pentru diacronie, primele eforturi de a depăși acea dicotomie ai cărei termeni păreau de neîmpăcat. Paginile ce urmează vor fi, așadar, consacrate unor considerații ce prezintă lucrurile oarecum de la coadă la cap, *de la atemporal către temporal*, ele vor fi consacrate unor extrapolări (mai mult sau mai puțin justificate) care, pornind de *la lingvistică* și căutînd să-și exploateze procedeele de descoperire și modelele de descriere, vor să ajungă la o gîndire antropologică mai largă.

1. ISTORIE ȘI PERMANENȚĂ

Dicotomia saussuriană limbă și vorbire a părut multă vreme — și pare încă și astăzi — că oferă schema explicativă ce permite să se înțeleagă faptul că o structură permanentă poate susține totalitatea evenimentelor-mesaj,

[1] Apărut cu acest titlu în „Les temps modernes", nr. 246, noiembrie 1966, pp. 815—827.

întîmplătoare și justificate în același timp. Conceptul de sistem, imanent unui vast ansamblu de comportări lingvistice, era completat în doctrina saussuriană, de către evidența linearității discursului, caracter împrumutat de la categoria timpului: structura, deși acronică în sine, este capabilă să producă, în manifestarea ei, secvențe de semnificații atît evenimențiale cît și temporale, deoarece ea poate da naștere evenimentelor istorice.

În problema producerii temporalității pornind de la structuri, dificultățile, ca mai totdeauna, apar atunci cînd este vorba de exploatat postulatele de bază prin integrarea lor, ca elemente explicative, în analize parțiale. Astfel, de exemplu, caracterul temporal al unui discurs se estompează cînd se descrie sintaxa unei limbi naturale. După cum se știe, sintaxa nu operează decît cu unități discursive ce nu depășesc dimensiunile frazei: putem deci spune că structurile sintactice nu organizează discursul în ansamblul lui, ci numai segmente foarte reduse ale acestuia; prin urmare, discursul nu este o articulare de structuri succesive, ci redundanța unei singure structuri ierarhice: enunțul. Din acest punct de vedere limitat, auditorul nu percepe semnificația ca pe o etalare în timp, ci ca o repetare a unui număr oarecare de permanențe.

Dacă părăsim manifestarea gramaticală a realității lingvistice, ne situăm pe planul transfrastic al semnificațiilor ale căror elemente par bine distribuite de-a lungul liniei timpului; aceste semnificații constituie discursul ca manifestare temporală a sensului; aici regăsim aceiași factori care transformă temporalitatea, considerată ca mijloc de transmisie, în simultaneitate; aceasta din urmă este condiția extralingvistică a însăși receptării mesajelor sub formă de discurs. Astfel, orice captare a semnificației duce în cele din urmă la transformarea istoriei în permanență. Dacă este vorba să ne întrebăm asupra sensului unei vieți, sau asupra sensului unei istorii (sau al istoriei) întrebarea, adică faptul că ne aflăm în fața unei manifestări lingvistice în atitudinea destinatarului mesajelor, are drept consecință prezentarea algoritmelor istorice ca niște stări, cu alte cuvinte dinamicul se schimbă în static.

Putem, dacă vrem, să nu ținem seama de valoarea limitativă a concepției bröndaliene, potrivit căreia sincroni-

zarea informației, condiție necesară a structurării ei și, prin urmare, a puterii ei de semnificație, nu poate depăși captarea a mai mult de șase termeni deodată: în schimb, pare totuși imposibil să nu ținem seama de faptul că, la nivel sintactic, enunțul ni se prezintă întotdeauna sub forma unui mic spectacol ai cărui actori (subiect, obiect; remitent, destinatar) sînt în număr foarte limitat; după cum nu putem lăsa deoparte faptul că semnificația fundamentală a unei istorisiri (povestire, mit, basm etc.), oricît de complicată ar părea, se reduce la o articulație omologată simplă. Temporalitatea sau spațialitatea — în cazul discursului scris— a planului expresiei nu sînt, de fapt, decît mijloacele manifestării semnificației, ceea ce nu înseamnă însă că aceasta este temporală sau spațială.

Prin urmare, problema trebuie pusă altfel: pornind de la temporalitatea, aparentă, a comportărilor lingvistice, nu se poate deduce istoricitatea lor; întrucît descrierea lingvistică se referă numai la structuri, de aici trebuie să pornim pentru a afla dacă ele sînt ancorate în istorie și în ce mod se face acest lucru.

2. DURATE ȘI IERARHII

Cînd ne întrebăm, ieșind de la cinema, care este „sensul" filmului pe care l-am văzut, înseamnă că ne străduim să organizăm, cu ajutorul propriului nostru limbaj interior, un mic număr de elemente esențiale ce alcătuiesc povestirea cinematografică în vederea unei perceperi globale a semnificației ei. Orice demers ulterior nu va putea proceda altfel decît alegînd unul din aceste elemente pentru a-l descompune: o nouă articulare a semnificației se va situa, așadar, la un nivel ierarhic inferior, ea nu va fi decît analiza unui termen ce apare ca element într-o organizare ierarhic superioară. Toate teoriile lingvistice despre semnificație sînt de acord asupra acestui punct: semnificația lingvistică este o ierarhie. Are prea puțină importanță faptul că, potrivit unor obiceiuri dobîndite sau ținînd seamă de modul de a acționa specific cutărei sau cutărei discipline, printr-o simbolizare vizuală, nivelul elementar al acestei permanențe este desemnat ca anagogic și substructural sau, dimpotrivă,

metalingvistic şi suprastructural cînd este vorba de nivelul situat în vîrful piramidei; semnificaţia elementară a unei istorisiri oarecare, luată în limitele duratei sale totale (ceea ce, în ştiinţa istorică, ar corespunde „duratelor lungi" ale lui Braudel), poate fi considerată ca un invariant, „duratele mijlocii" ca variabile, iar „duratele scurte" ca variaţii stilistice şi conjecturale.

O asemenea corelare a *duratelor* şi a *nivelelor structurale* poate fi seducătoare. Un model *ierarhic* unic ar permite, astfel, explicarea tuturor tipurilor de transformări diacronice, interpretate ca substituţii paradigmatice de variabile situate la un nivel structural determinat. Aceasta nu înseamnă însă că durata istorică va fi cu totul abolită, ea va fi doar transcodată într-un nou limbaj descriptiv, iar istoria, ea însăşi, ar fi integrată într-un univers semantic mai larg. În sfîrşit, periodizarea, procedeu de descriere moştenit de la secolul al XIX-lea, ar putea fi mlădiată şi reinterpretată ca o impletire de manifestări aparţinînd unor structuri istorice diferite.

Din păcate, o astfel de concepţie nu rezistă întru totul la un examen amănunţit.

Mai întîi, nu vedem cum poate fi fundamentată ecuaţia ce postulează că ceea ce durează mai mult este mai esenţial decît ceea ce durează puţin. Păţaniile din trecut sînt instructive în această privinţă: pentru a explica permanenţa anumitor foneme, se invoca uşurinţa cu care sînt articulate; însă, în cazul altor foneme, se pretindea, dimpotrivă, că tocmai dificultatea fonaţiei, întrucît cerea un efort de atenţie suplimentar, le garanta stabilitatea. Dacă aşa ar sta lucrurile, permanenţa formei rotunde a pîinii ar pleda în favoarea integrării „rotundităţii" în structura fundamentală a civilizaţiei mediteraneene: fără a fi cu totul false, astfel de consideraţii ar risca foarte mult să provoace „revizuiri sfîşietoare" ale istoriei.

Pe de altă parte, articularea duratelor în lungi, mijlocii şi scurte, subliniază caracterul operaţional, nu pe cel real, al conceptualizării propuse: cei trei termeni — lungă, mijlocie, scurtă — sînt articulaţi, din punct de vedere semantic, potrivit categoriei subiective (cea care comportă referinţa la subiectul ce stabileşte categoria) şi care poate fi numită categoria „măsurării relative". Şi aşa cum, pornind de la exemplul spectatorului care se întreabă asupra structurii

de semnificație a unui film-povestire am lărgit problema căutînd corelația posibilă între corpusurile colective și structurile sociale, tot astfel se întîmplă și cu povestea idiolectală a unui Mallarmé, unde diferitele nivele — fundamental, istoric și stilistic — corespund acelorași durate relative.

Stabilirea corelației între durate și structuri își păstrează, fără îndoială, valoarea în planul metodologic și ușurează alegerea unui nivel omogen de descriere. Însă durata, astfel înțeleasă, nu pare să poată sluji drept punte de legătură între istorie și structură.

3. SINCRONIE ȘI DIACRONIE

Dificultatea pe care o întîmpinăm la integrarea dimensiunii temporale în considerațiile relative la modul de existență al structurilor de semnificație nu face decît să sublinieze, în ochii noștri, nonpertinența dicotomiei sincronie/diacronie, stabilită de Saussure. Luate în sens etimologic sau în sensul atribuit de o mentalitate puternic îmbibată de istoricismul secolului al XIX-lea, cele două concepte antinomice sînt gîndite, în esența lor, ca două aspecte complementare ale temporalității, axa „cronică" fiind, logic, anterioară opoziției pe care ele trebuie s-o stabilească. Nu la fel se petrec lucrurile cu teoriile postsaussuriene despre limbaj: structura unui limbaj oarecare nu comportă, în aceste teorii, nici o referință temporală, iar termenul de sincronie nu este păstrat decît prin tradiție. Pentru autorii acestor teorii, descrierea unei structuri nu este nimic altceva decît construirea unui model metalingvistic, ireproșabil sub aspectul coerenței interne, în măsură să explice funcționarea limbajului pe care își propun să-l descrie. Pentru un model de acest fel, dimensiunea istorică nu este decît un fundal pe care se înscriu comportările lingvistice și al căror studiu nu pare, la prima vedere, pertinent.

Din pricina îndepărtării lingvisticii actuale de diacronie, atunci cînd un istoric se hotărăște să adauge sincronia la corpul de concepte pe care le mînuiește în mod obișnuit, se produce o adevărată neînțelegere. Pentru el sincronia înseamnă *producerea* unor evenimente *în același timp*, iar

descrierea unei sincronii lingvistice ar implica, în cazul limită, înregistrarea tuturor cuvintelor rostite, în aceeași clipă, de către mii de vorbitori. Însă, chiar dacă istoricul este obligat să admită o anumită expunere a mesajelor în durată, nimic nu-i îngăduie să fixeze limitele acesteia. O frază, un paragraf, un capitol constituie oare unități sincronice? Durata unei sincronii va fi de un an sau de doi? Sînt întrebări, ce-i drept, curente, dar inutile.

Raportul între funcționarea unei structuri și spațiul istoric în care se situează ea este precizat întrucîtva de către Hjelmslev cu prilejul aprofundării conceptului de *stare lingvistică*. Un model care caută să descrie o stare lingvistică, franceza veche, de pildă, este construit, în general, după un dublu procedeu: el apare, rînd pe rînd, ca o *ierarhie de sisteme și de categorii*, sau ca un *ansamblu de reguli de funcționare* (derivare, producție, conversiune). Greșim însă atribuind acestor ansambluri un caracter diacronic, deși lucrul se întîmplă destul de des: dacă un danez, ajuns la vîrsta de douăzeci de ani, este obligat să-și satisfacă stagiul militar, nu înseamnă că la un moment dat danezii se transformă în soldați. Organizarea serviciului militar este o regulă tipic statică: prin urmare, reglementarea face parte din starea lingvistică. Între descrierea categoriilor și descrierea regulilor de funcționare, nu există o deosebire de natură, ci de formulare, iar transcrierea uneia cu mijloacele celeilalte este oricînd posibilă. Structura unei stări lingvistice apare deci ca un fel de mecanism *acronic* ce servește la producerea unui număr nesfîrșit de mesaje — și la transformarea lor în mesaje de alt tip — în felul acesta evenimentele sînt introduse în spațiul istoric corespunzător.

Prin urmare, o astfel de interpretare a stării lingvistice, deși introduce un anumit paralelism între structură și istorie, nu stabilește o relație explicită între cele două concepte. Ea permite să se vadă, într-adevăr, că un mare număr de „schimbări" pe care aveam tendința să le socotim drept transformări istorice, în realitate nu sînt așa ceva; tot ea precizează condițiile unei descrieri structuraliste a istoriei. Din păcate însă, ea nu stabilește prin nimic specificitatea istorică a cutărei sau cutărei structuri, determinantă, totuși, pentru o anumită epocă istorică; ea nu indică de ce cutare model explică tocmai funcționarea francezei vechi, struc-

tură istorică unică, şi nu altă stare a limbii franceze sau altă limbă. În fond nu este imposibil să credem că există, undeva în Amazonia, de pildă, o structură lingvistică identică, sau că a existat una asemănătoare în preistoria lingvistică. În loc să explice caracterul istoric al structurii, o astfel de interpretare, mai curînd, acordă rangul de structură ansamblurilor semnificante localizate în istorie.

4. ISTORIZAREA STRUCTURILOR

Se pare că relaţia între structură şi istorie şi, prin urmare, o metodologie comună ştiinţelor sociale şi ştiinţelor istorice, nu va putea fi definită decît dacă vom şti să răspundem, în mod satisfăcător, la două întrebări: în ce constă caracterul istoric al structurilor sociale? Cum să explicăm transformările diacronice pornind de la structuri ce se află juxtapuse pe o aceeaşi linie de succesiune temporală?

Se ştie că cea mai mare realizare a lingvisticii din secolul al XIX-lea a fost reconstituirea, întemeiată pe criteriile înrudirii istorice, a familiilor de limbi; procedînd astfel s-a ajuns pînă la construirea unei limbi indo-europene originară neatestată în manifestarea ei, adică, de fapt, a unei structuri istorice lipsită de istorie evenimenţială. Deşi a fost o operă de-o mare importanţă, înfăptuită cu răbdare de mai multe generaţii de lingvişti, reinterpretarea ei structurală n-a fost încercată decît în 1943 de către Louis Hjelmslev (care, însă, şi-a publicat rezultatele cercetărilor abia peste douăzeci de ani): exemplul este suficient pentru a ne da seama de resentimentele care continuă să separe cele două lingvistici. Importanţa acestei încercări ne obligă s-o rezumăm aici prezentînd-o doar în liniile ei mari.

Indo-europeniştii recunosc că înrudirea istorică (sau, potrivit terminologiei lui Hjelmslev, genetică) a limbilor se situează exclusiv pe planul semnificantului, adică al expresiei, şi că ea constă în înregistrarea corelaţiilor dintre unităţile elementare ale acestui plan, fonemele, definite atît prin comutabilitate cît şi prin comportarea lor în cadrul unor unităţi mai largi ale semnificantului, adică în silabe. Bazele de comparaţie care permit să se stabilească ceea

ce altădată se numea filiaţie nu sînt, prin urmare, numai unităţile constitutive ale semnificantului, ci şi cadrele contextuale în interiorul cărora funcţionează aceste unităţi. Mai mult încă, inventarul silabelor din care se extrag fonemele în vederea acestei comparaţii corelante este restrictiv: sînt luate în consideraţie doar silabele care pot funcţiona — izolate, sau combinîndu-se între ele — ca nişte segmente ale semnificantului în măsură să acopere conţinuturi, adică silabe care servesc la alcătuirea semnelor limbajului.

Valoarea explicativă prezentată de această definiţie a înrudirii istorice este de netăgăduit. Înainte de toate ea ajută să se vadă că înrudirea istorică se deosebeşte de înrudirea pur *tipologică* prin însuşi faptul *restrîngerii* corpusului de silabe reţinute pentru descriere: din numărul considerabil de posibilităţi combinatorii de care dispune orice limbă naturală pentru a-şi constitui stocul silabic nu sînt reţinute decît silabele efectiv realizate ca suporturi ale semnificaţiei. Ancorarea istorică a unei structuri, caracterul ei de structură într-adevăr manifestată într-un anumit *hic et nunc* istoric, se defineşte, aşadar, în formularea structuralistă, ca o limitare a posibilităţilor ei de manifestare.

Pe de altă parte, această limitare a virtualităţilor pe care le comportă istorizarea structurilor se situează pe planul semnelor, adică al „efectelor de sens", înfăţişare pe care o capătă, în ochii noştri, orice manifestare a unui univers semnificant. Nu este greu să ne transpunem gîndirea din planul expresiei în acela al conţinutului, adică să vorbim de înrudire istorică nu în legătură cu unităţile semnificantului, ci cu acelea ale semnificatului: structurile de semnificaţie nu vor fi socotite istorice decît în măsura în care inventarul efectelor de sens va fi restrîns. Or, în cadrul universului uman, semnul joacă, păstrînd proporţiile, acelaşi rol ca bucata de ceară a lui Descartes în universul natural: dacă semnul prezintă caracterele unei realităţi întrucîtva imediată şi indiscutabilă, asocierea acestor caractere constituie un nivel de realitate inutilizabilă, nonpertinent în descrierea ştiinţifică. Semnele — cuvinte, mesaje, texte — constituie pentru semiotician acelaşi ecran de aparenţe reale pe care-l constituie pentru fizician obiectele lumii şi diversele lor transformări. Prin urmare, tot astfel cum structura atomică poate fi uşor concepută ca o combinatorie

al cărei univers manifestat acum nu este decît o realizare parțială, structura semantică, imaginată după un model ce poate fi comparat, rămîne deschisă și nu poate fi închisă decît de către istorie.

Dacă acest raționament explorator are vreo valoare oarecare, atunci istoria, în loc să fie o deschidere, așa cum s-a spus mereu, este, dimpotrivă, o *închidere* („clôture"); ea închide calea unor noi semnificații conținute, ca virtualități, în structura de origine: departe de a fi un motor, istoria va fi mai curînd o frînă. Nedumerirea noastră, trezită chiar de la primele pagini cînd am văzut că pretutindeni, în manifestație, în locul noutăților așteptate nu întîlnim decît permanențe, se justifică pe deplin. Redundanța, obiceiul care încremenește în orice clipă structurile în funcționare pentru a le transforma în idiotisme, este desigur unul din elementele ce explică istoricitatea; iar înțelepciunea popoarelor care spune că „cu cît ceva se schimbă mai mult, cu atît se schimbă mai puțin" conține o mare parte de adevăr.

5. STRUCTURI ȘI UZAJE

Pornind de la dicotomia hjelmsleviană, prea puțin studiată, care opune structura (= schema) uzajului, noi extrapolări sînt posibile. Din punct de vedere operațional, prin uzaj se poate înțelege folosirea de către o comunitate lingvistică a structurii de semnificație de care dispune; în acest caz conceptul de uzaj se identifică cu istorizarea structurii. Însă, de termenul *uzaj*, ne putem servi așa cum face și Hjelmslev, și pentru a desemna *structura închisă de către istorie*; în acest caz, problema relațiilor între structură și manifestarea ei istorică parțială se află situată pe un plan de gîndire omogenă. Raporturile între aceste două concepte pot fi precizate sub forma unei duble constatări: dacă se alege ca obiect de descriere un anumit uzaj, pornind de la el, nu se poate explica decît o singură structură ce-i este imanentă; dimpotrivă, dacă se alege ca obiect de descriere diversitatea uzajelor cărora, datorită multiplelor restricții

posibile, le poate da naștere o aceeași structură, se ajunge la explicarea mai multor structuri istorice diferite.

Astfel, o singură structură socială de bază, feudalismul de pildă, se poate manifesta sub forma unor uzaje particulare pe care le vom putea desemna ca feudalism francez, japonez sau indian. Este limpede că, în aceste condiții, pare mai ușor de conceput un anumit *comparatism — istoric și acronic în același timp* — decît comparatismul istoric și diacronic. Căci, dacă am încerca să aplicăm aceleași procedee de descriere la două stări structurale situate în timp una după alta, s-ar ivi dificultăți teoretice mult mai mari: în acest caz ar fi vorba să comparăm nu două uzaje ale aceleiași structuri, ci două structuri deosebite. Într-adevăr, fiecare stare luată separat se justifică printr-o structură ce-i este imanentă, dar pe care această stare este departe de a o epuiza. Schimbările care permit să se vorbească despre succesiunea în timp a două stări sînt transformări, adică substituiri de structuri; ele nu sînt extinderi ale uzajelor, de vreme ce, prin definiție, nu poate exista ruptură în cursul istoriei decît atunci cînd modelul existent nu mai poate explica evenimentele nou manifestate; de aceea trebuie postulat un nou model. Categoriile semnificației asupra cărora operează aceste transformări nu sînt, neapărat, acelea care se află realizate în starea *ab quo*, după cum ele nu sînt aceleași în cele două uzaje care se succed. Dar să nu împingem lucrurile prea departe: nu este cu totul imposibil ca, între două uzaje istorice succesive și disjuncte, să existe o oarecare corelație: numai că metodologia structuralistă nu pare să fie în stare, la ora actuală, cel puțin, să precizeze statutul acestei corelații.

6. TRANSFORMĂRILE STRUCTURILOR

Investigația propriu-zis istorică ce ar încerca să introducă printre instrumentele sale de lucru conceptul de structură nu va putea să nu țină seama de următoarea ordine de priorități: din punct de vedere logic, *descrierea structurilor statice* inerente uzajelor trebuie făcută în primul rînd; abia în al doilea rînd se va proceda la *compararea*

stărilor structurale succesive. Însă, la prima vedere, această a doua etapă nu se deosebește de metodologia acronică folosită de comparatismul tipologic. În ambele cazuri este vorba de o paralelă între conţinuturi istorice reduse la forma lor de modele; şi, mai ales, în ambele cazuri, descrierea corelațiilor între două structuri de conținut constituie o operație metalingvistică. Nu trebuie să ne lăsăm înşelaţi de deosebirile de atitudine și de terminologie. În primul caz, cazul comparatismului structural, este vorba să fie explicate transformările constatate între două modele cu ajutorul unei metateorii a semnificației care ţine seama atît de conţinuturile structurate cît și de transformările efectuate. În al doilea caz, cazul comparatismului tipologic, sîntem siliți să admitem, mai mult sau mai puţin explicit, existenţa unui subiect extralingvistic a cărui intervenție justifică transformările diacronice care duc la disjuncţia stărilor structurale în cadrul unui continuu temporal.

Comparatistul, grijuliu faţă de instrumentele lui de descriere, se străduie să le menţină la nivele de generalitate omogene; el se vede obligat să admită că modelele de transformare au un caracter metalingvistic. Întrucît nu vrea să fie subiectul transformărilor pe care nu face decît să le descrie, el înmulțește procedeele de verificare în vederea transferării progresive a responsabilităților asupra modelului pe care încearcă să-l facă obiectiv. Istoricul, și mai ales istoricul marxist, concepe istoria ca imanentă: structurile conținutului și modelele (dialectice) de transformare pentru el sînt imanente manifestării istoriei. Totuși necesitatea de a le explica rămîne aceeași. Construirea și explicitarea modelelor se confundă cu însăși practica de descoperire și de descriere. Ceea ce-i lipsește cel mai mult istoricului, ca și comparatistului, este, în ordinea urgenței, o mai bună cunoaştere a modelelor de transformare de care atît unii cît şi alții au nevoie în egală măsură. Căci praxisul descriptiv presupune o iscusință în mînuirea procedeelor concretizată într-un catalog de modele de care să se poată dispune cu ușurință.

În această perspectivă se poate înțelege mai bine sensul explorărilor lui Claude Lévi-Strauss. Fără să renege istoria, cum pretind unii, și nici — mai ales — comparatismul

istoric, cercetarea lui îşi propune, în cele din urmă, integrarea acestora într-o tipologie generală a structurilor de semnificaţie. Punînd în evidenţă existenţa „logicilor concrete", el a dat o imagine exactă despre modul în care ar putea fi elaborate repertoriile conţinînd elementele constitutive ale acestor structuri istorice ale conţinutului; am văzut că fără aceste repertorii descrierea transformărilor lor nu este posibilă.

Compararea povestirilor mitice aparţinînd unor societăţi distincte, preocupare actuală a semanticianului, prezintă un dublu interes ea este nu numai o încercare de a depăşi uzajele extrăgînd din ele structurile care fac posibilă o tipologie a suprastructurilor, ci şi o explicitare progresivă a modelelor şi a tipurilor de transformări ce pot fi recunoscute în ele. Departe de a constitui un demers anistoric, sau antiistoric, metodologia structuralistă pregăteşte, probabil, o reînnoire a cercetărilor istorice. Căci, înainte de a ne putea pronunţa cu oarecare certitudine asupra caracterului specific al transformărilor diacronice, este necesară o mai bună cunoaştere a regulilor generale de transformare structurală. Trecerea de la filozofia istoriei la ştiinţa istoriei se face numai dacă noua metodologie este cunoscută: lingvistica ştie prea bine acest lucru deoarece, în lipsa unor modele de descriere, ea s-a complăcut, timp de secole, în contemplarea conceptelor sale generale.

7. TRANSFORMĂRILE DIACRONICE

Se poate ca originalitatea transformărilor diacronice să provină din caracterul *ireversibil* al demersului lor: pentru aceasta ar fi de ajuns să putem defini cu precizie un anumit tip de corelaţii răspunzînd următoarelor postulate: a) dată fiind existenţa a două structuri ale conţinutului S_1 şi S_2, b) şi corelaţia R, care există între ele c) structura S_2 poate fi transformarea structurii S_1 şi nu invers. Din păcate sîntem încă departe de a putea imagina astfel de reguli. Se ştie, ce-i drept, că între elementele şi categoriile semnificaţiei există compatibilităţi şi incompatibilităţi şi că, dacă le-am cunoaşte, am putea stabili reguli de selecţie şi de

restricţie care reglementează manifestarea: dezbaterea asupra semanticităţii, instaurată de curînd în lingvistică, va aduce poate oarecare lumină. Sînt cunoscute, pe de altă parte, încurcăturile în care se află logisticienii cînd este vorba de relaţiile orientate pe care le întîlnesc în calea lor şi care împiedică elaborarea unei logici desprinsă de discurs: poate că aici se află încă un domeniu în care istoria s-ar putea dovedi eficace. Trebuie totuşi să recunoaştem că demersul dialectic care, la prima vedere, pare a fi însuşi tipul modelului de transformare diacronică, nu prezintă suficiente garanţii de ireversibilitate: după primele investigaţii pe care le-am întreprins, s-ar crede că demersul dialectic, considerat a fi distrugător al corelaţiilor mitice, în măsura în care el neagă asocierea unor termeni contrari şi afirmă posibilitatea unor noi articulări de conţinuturi distincte, are drept corolar demersul mitifiant invers care creează corelaţii aşa-zis simbolice şi împacă ceea ce părea de neîmpăcat.

Credem că am epuizat astfel principalele posibilităţi de extrapolare metodologică la care, în momentul de faţă, ne putem gîndi fără să păcătuim prin exces de optimism. Această încercare de analiză nu se poate să nu fi pus în evidenţă lacunele structuralismului precum şi pe acelea ale conceptualizării istoriei: sarcina de a integra istoria în metodologia ştiinţelor sociale nu va putea fi dusă la bun sfîrşit decît dacă ştiinţa istorică se va grăbi să introducă printre conceptele sale de bază pe acela de structură.

MITOLOGIA COMPARATĂ[1]

Lui GEORGES DUMÉZIL, omagiu respectuos

PENTRU LINGVIST SAU SEMIOTICIAN — întrucît sistemul lingvistic nu este decît o structură privilegiată printre atîtea alte structuri semiotice — mitologia poate prezenta un dublu interes:

O mitologie îi apare ca un metalimbaj „natural", adică un limbaj ale cărei diverse semnificații secunde se structurează cu ajutorul unei limbi omenești ce există ca limbaj-obiect. Atunci el cercetează care sînt și cum funcționează „formele" acestui nou semnificant complex pentru a realiza semnificațiile mitice.

În afară de aceasta, cercetările mitologice îl atrag prin modul evident, peremptoriu, cu care se impune, în domeniul lor, descrierea semnificației formelor metalingvistice. Legat mai puțin indisolubil decît în limbajul obișnuit de semnificantul său, semnificatul mitologic trebuie totuși descoperit, desprins printr-un proces de explicitare, lent și, adesea, foarte subtil, pînă ce se vor găsi criteriile obiective de analiză, care cere o metodologie sigură. Se știe că lingvistica structurală și-a interzis multă vreme, din motive de principiu, orice cercetare asupra semnificației, și doar de curînd s-a îndreptat, mai puțin îngrozită, către analiza substanței, fonică sau semantică.

Istoricul poate observa cum din mitologie s-a ridicat filozofia presocratică. Este pasionant să-l urmărești, paralel, pe mitolog, să vezi cum interpretarea miturilor duce la apa-

---

[1] Studiu apărut sub titlul *Description de la signification et la Mythologie comparée* în revista „L'Homme", septembrie-decembrie 1963, pp. 51—66. A se nota că acest studiu, care datează din 1962, este anterior lucrării *Mythologiques* de Lévi-Strauss. Chiar dacă procedeele de prezentare utilizate aici par puțin învechite, textul conține o anumită valoare didactică.

riția unui nou limbaj „ideologic", căci, de fapt, despre acesta este vorba: o analiză a semnificației trebuie neapărat să se constituie într-o nouă „terminologie", într-un nou metalimbaj. Cu alte cuvinte, mitologul realizează traducerea limbajului mitologic într-un limbaj ideologic. Progresul nu poate fi tăgăduit: o „semiotică conotativă" este transformată, ca să folosim terminologia lui Hjelmslev, intr-o „semiologie denotativă"; astfel, cercetarea mitologică ar putea servi ca model în studierea suprastructurilor, în descrierea ideologiilor sociale.

În diversitatea nivelelor[1] unde se situează semnificanții mitologici și din numeroasele forme pe care le iau aceștia, atenția este reținută, în mod foarte firesc, mai ales de *mituri*, povestiri de lungimi inegale, unde, într-o înlănțuire sintagmatică mai mult sau mai puțin coerentă, se întîlnesc, marcate de redundanțe și de repetiții, teologemele, mitemele și alte unități ale semnificatului unite între ele, în ciuda aparențelor prezentate de povestire, prin legături paradigmatice. Remarcabilul studiu structural despre mit, realizat acum cîtăva vreme de către Claude Lévi-Strauss[2] nu mai lasă nici o îndoială în această privință: lectura mitului nu trebuie să fie sintagmatică și nici să împrumute linia povestirii; ea constă în surprinderea, de care adesea cititorul este inconștient, a unor raporturi între unitățile semnificatului mitic, distribuite de-a lungul povestirii. Aceste unități ale semnificatului, în ciuda bogăției semnificanților, se prezintă în povestire în număr foarte limitat, iar expresia mitului poate fi redusă astfel la o proporție matematică. Ales ca exemplu de către Lévi-Strauss, mitul lui Oedip este formulat în felul următor:

---

[1] Povestirîle sau fragmentele de povestire pe care le poate folosi mitologia se pot întîlni, așa cum G. Dumézil a arătat-o foarte bine, pretutindeni și la toate nivelele: în textele sacre, în poemele epice, în manualele de ritual și ceremonie, în lucrările istorice, în legendele folclorice etc. Studiile asupra semnificației nu țin seama de felul cum se prezintă semnificantele.

[2] *The Structural Study of Myth*, in „Journal of American Folklore", vol. 68, 1955.

$$\frac{/\text{raporturi de rudenie supraestimate}/}{/\text{raporturi de rudenie subestimate}/} \simeq \frac{/\text{autohtonia omului}/}{/\text{negarea autohtoniei omului}/}$$ [1]

O astfel de formulare a mitului presupune două condiții:

1. În momentul în care analiza semnificantului mitic este socotită ca încheiată, informația pe care este el în stare s-o cuprindă trebuie să se restrîngă la un mic număr de unități ale semnificatului.

2. Aceste unități semnificative trebuie să se organizeze într-o dublă rețea rațională:

a) Fiecare pereche de unități ale raportului aritmetic constituie un *cuplu* opozițional, caracterizat prin prezența și absența unei trăsături (sau a unor trăsături) distinctive de tipul:

A *vs* non A.

b) Cele două cupluri sînt unite printr-o *corelație*. Formula foarte simplificată [2] a mitului va fi, așadar, proporția următoare:

$$\frac{A}{\text{non } A} \simeq \frac{B}{\text{non } B}$$

Ne propunem să luăm ca exemple un număr oarecare de povestiri mitice analizate de G. Dumézil, pentru a vedea dacă se supun formulării unice sugerate de C. Lévi-Strauss. În ciuda unor lungimi impuse de caracterul polemic al unora din lucrările lui, de nevoia de a convinge și de a riposta — motive care la ora actuală nu mai sînt valabile —, analiza lui G. Dumézil este atît de bogată și atît de subtilă încît sarcina noastră nu va fi aceea de a inova, ci doar de a da o altă formulare, de a folosi o terminologie uneori puțin deosebită.

---

[1] Punem între bare/ .../ orice cuvînt sau orice expresie care se referă la semnificat: procedăm astfel pentru a arăta că ele nu fac parte din povestirea mitică ci din „terminologia" descrierii mitologice. Cf. precizările noastre din paginile de încheiere.

[2] Întrucît avem intenția să împingem descrierea trăsăturilor distinctive oricît de departe va fi posibil, ne mulțumim cu formularea mitului așa cum reiese din analiza consacrată lui Oedip, fără să ne referim la formula generalizată propusă mai departe, în același studiu, de către C. Lévi-Strauss.

Pe de altă parte, ne propunem să vedem dacă unităţile semnificative, aşa cum au fost ele definite de C. Lévi-Strauss, pot fi analizate mai amănunţit ca *trăsături distinctive* (analiză practicată mai ales în fonologie): folosirea substanţei semantice şi în descrierea structurală ar putea fi, eventual, generalizată.

În sfîrşit, va trebui să înfruntăm greutăţile acestei duble analize — ca unităţi ale semnificatului şi ca trăsături distinctive — cînd va fi vorba s-o aplicăm la studiul comparativ.

1. „MITUL" CONTRACTULUI SOCIAL

Cei familiarizaţi cît de cît cu opera lui G. Dumézil cunosc povestirea indiană despre venirea la domnie a regelui Prthu, căreia mitologul i-a adăugat mai tîrziu, datorită unei reconstruiri lente, schema paralelă alegerii regelui-cenzor Servius şi aceea a detronării regelui irlandez Bress. Deşi discutabil, din motive numeroase asupra cărora vom reveni mai tîrziu, acest exemplu, preferat altora, prezintă avantajul simplităţii: identitatea dintre unităţile semnificatului şi trăsăturile distinctive din cele două povestiri, cea indiană şi cea latină, ne permite să eliminăm, una cîte una, dificultăţile comparatismului.

Georges Dumézil arată în ce fel această povestire semnifică, în mod metaforic, dublul contract încheiat, la venirea regelui pe tron, între el şi popor. Povestirea divizibilă în două părţi aproape simetrice relatează mai întîi calificarea regelui de către popor, apoi calificarea poporului de către rege. Calificarea se interpretează ea însăşi ca o reciprocitate în interiorul categoriei lingvistice a schimbului de mesaje: regele este calificat prin laude; la rîndul său, regele califică poporul dînd daruri. Totuşi, trebuie deosebite două cazuri: dacă darurile (şi/sau alte binefaceri) preced calificarea, vom spune despre aceasta că este simplă dacă, dimpotrivă, lauda calificantă este anterioară distribuirii darurilor, calificarea este valorizantă *(çams-)* şi adaugă o vigoare nouă calificatului, transformînd cuvîntul anticipat în „realitate".

Această nouă vigoare este apoi, încă o dată, desemnată simbolic prin stăpînirea pusă pe Vaca Abundenței.

Prin urmare contractul pe care îl încheie regele indian cu poporul său poate fi formulat în felul următor:

$$\frac{\text{rege}}{\text{popor}} \simeq \frac{\text{c d V}}{\text{d c}},$$

unde c = calificare, d = daruri, V = valorizare sau supravalorizare.

Prima fază a contractului nu numai că îl consacră pe rege, dar „îi dă și vigoare", în vreme ce a doua fază nu este decît un simplu schimb simbolic ce consfințește drepturile și îndatoririle poporului. Vedem, deci, că ceea ce distinge o simplă calificare (d c) de calificarea valorizantă (c d) este, mai întîi, ordinea sintagmatică a schimbului simbolic:

(c → d) *vs* (d → c);

și apoi acea secvență a povestirii care se referă la Vaca Abundenței (pe care regele o prinde în urma calificării sale), modalitate redundantă de a insista asupra noii sale puteri. Dacă, avînd în vedere faptul supravalorizării, facem abstracție de această dispoziție sintagmatică, raportul între calificarea regelui și aceea a poporului său se prezintă ca o relație între doi termeni dintre care primul se caracterizează prin prezența trăsăturii distinctive V, în timp ce al doilea nu o are. Desprinsă astfel, categoria semnificatului poate fi formulată ca:

V (marcat) *vs* non V (non marcat).

Reconstituirea pe care o efectuează Dumézil cu ajutorul unor elemente și secvențe pseudoistorice privind viața regelui Servius, permite, la rîndul ei, următoarea formulare a fabulației simbolice romane:

$$\frac{\text{rege}}{\text{popor}} \simeq \frac{\text{d c}}{\text{c d V}}$$

La Roma, poporul, și nu regele, este calificat într-un mod valorizant: Servius, ales rege datorită dărniciei sale (d c), instituie acel *census* (c) care-i califică pe cetățeni după rang și avere, și al cărui revers va consta în sporirea impozitelor (d); Vacii Abundenței îi corespunde aici Vaca Imperiului, iar povestirea despre dobîndirea și sacrificarea ei

se situează, cronologic, după calificarea poporului (și nu a regelui), confirmînd astfel laudele regelui la adresa poporului roman[1]. Aceeași categorie a valorizării stabilește aici, după cum se vede limpede relația dintre cele două schimburi simbolice, constituind astfel contractul social pecetluit cu două rînduri de peceți.

Ne putem întreba dacă o atare formulare, care permite să se dea comparației dintre povestirea indiană și cea romană forma unei proporții ca:

$$\text{India } vs \text{ Roma} \simeq \frac{\text{V}}{\text{non V}} \; vs \; \frac{\text{non V}}{\text{V}},$$

aduce vreo nouă lămurire a analizei lui Dumézil, potrivit căreia lauda calificantă (*çams-*) îl consacră și-l valorizează pe rege în India, în vreme ce aceleași virtuți, la Roma, prin procedura acelui *census*, revin poporului și nu regelui.

În ceea ce privește fondul analizei, desigur, nimic nu se schimbă: departe de a fi îmbogățită, ea poate părea, mai curînd, sărăcită în urma acestei reduceri. Nu la fel se petrec lucrurile cu precizările metodologice pe care le determină reducerea amintită: datorită introducerii unui simbolism unic în analiza celor două povestiri, condițiile comparației, care poate nu erau decît implicite, devin evidente; departe de a nu fi, așa cum ni s-a spus multă vreme, decît o înșirare de asemănări și deosebiri, comparația este, mai înainte de orice, o juxtapunere de identități, o bază comună, singura capabilă să facă deosebirile măsurabile și comparabile.

2. MITUL BINELUI ȘI AL RĂULUI

Cel de al doilea exemplu pe care l-am ales nu este mai puțin cunoscut: este vorba de faimosul mit scandinav al lui *Götterdämmerung*, pus în paralelă cu ansamblul subiectului din *Mahabharata* indiană și reinterpretat în lumina

---

[1] Ne putem întreba dacă atunci cînd este vorba de societăți istorice n-ar fi posibilă o datare foarte aproximativă a miturilor, ținînd seama nu de semnificant, ale cărui elemente sînt incontestabil foarte vechi, ci de semnificația lor globală: de pildă, o anumită „ideologie politică" este compatibilă cu anumite contexte istorice, dar cu altele nu.

acestui paralelism. În ambele povestiri, celor două feluri de luptă — una neloială, trucată, cealaltă, dimpotrivă, loială — pe care le poartă zeii sau eroii, le urmează, în ceea ce-i privește pe oameni, două feluri de etape: una mai bună, alta mai rea. În ambele cazuri mitul se poate formula în același fel:

$$\frac{\text{/Luptă neloială/}}{\text{/Luptă loială/}} \simeq \frac{\text{/Lume mai rea/}}{\text{/Lume mai bună/}}$$

Formularea unică a celor două mituri nu poate fi obținută decît prin *scoaterea în evidență* a identităților pe care le comportă ele: o aceeași concepție despre viață ca luptă, o aceeași apreciere morală a lumii umane; această explicitare de identități este neapărat însoțită de o abolire, o *punere în paranteze*, provizorie, a categoriilor de semnificație ce comportă trăsături în măsură să le diferențieze.

Descrierea unităților semnificatului care sînt analizate apoi ca trăsături distinctive, datorită examinării succesive a fiecăruia din raporturile proporției, relevă, într-adevăr, deosebiri structurale apreciabile care, deși uneori sînt greu de distins la nivelul structurii mitice luate separat, apar limpede cînd se procedează la comparație. Astfel, putem lua în considerație doar opoziția

/Lume mai rea/ *vs* /Lume mai bună/

ca să ne dăm seama:

1. Că judecata morală despre lume este legată de categoria timpului care comportă, nu doi, ci trei termeni:

/Trecut/ *vs* /Prezent/ *vs* /Viitor/

2. Că în realitate nu ne aflăm în prezența categoriei dicotomice /Bine/ *vs* /Rău/ ci, a unei categorii relative /Mai bine/ *vs* /Mai rău/, care conține și un al treilea termen, complex:

/Mai bine/ ←——→ /Mai rău/

/Pozitiv/ *vs* /Complex/ *vs* /Negativ/

Dacă acum apropiem cele două categorii, vedem că termenul complex nu este, în fond, decît timpul prezent al

oamenilor, considerat fie mai bun, fie mai rău, în funcție de trecut sau de viitor.

O schemă mai largă, cuprinzind cele două categorii avute în vedere, şi în cadrul căreia să-şi afle interpretarea opoziția indiană şi cea scandinavă, poate fi schițată astfel:

Lume	negativă	trecut	Concepția indiană
	complexă	prezent	Concepția indiană / Concepția scandinavă
	pozitivă	viitor	Concepția scandinavă

Se vede limpede că nici una din cele două categorii (formată fiecare din cîte trei termeni) nu este pe deplin realizată nici în mitul indian nici în cel scandinav. Prin urmare, este nevoie să fie postulată o unitate de semnificație mai mare care să aparțină noului metalimbaj „terminologic" ce se elaborează în timpul analizei şi care nu se realizează decît parțial în cele două mituri: doar ea poate da descrierii cadrele ei structurale.

Prima parte a raportului /Luptă neloială/ *vs*/Luptă loială/ care pune în valoare categoria /loial/ *vs* /neloial/ pare, la prima vedere, să fie elementul stabil al proporției. Analiza descoperă totuşi în semnificat o trăsătură complementară care ar rămîne imperceptibilă fără comparația: dacă semnificatul /luptă/, diversificat în /loială/ *vs* /neloială/, se regăseşte în ambele mituri, categoria /Bine/ *vs* /Rău/ care determină agentul instigator al luptei nu este distribuită în acelaşi fel:

India

Luptă	neloială	instigator: Răul
	----------	----------------------
	loială	instigator: Binele

Scandinavia

Luptă	neloială	instigator: Răul
	----------	----------------------
	loială	instigator: Răul

În cazul mitului indian, simetria celor două categorii corelative ce califică lupta reușește, parțial, să ascundă deosebirea dintre cele două judecăți de valoare, una referitoare la originea luptei, cealaltă la desfășurarea acesteia: lupta poate fi, la originea ei, prin cauzele ei, bună sau rea, iar desfășurarea este loială sau neloială [1]. În cazul povestirii scandinave, dimpotrivă, simetria este stricată, iar lupta, loială sau neloială, este întotdeauna provocată de agentul Răului. Categoria Binelui și a Răului, realizată în mitul indian, în mitul scandinav este *neutralizată* în favoarea termenului nonmarcat, /Răul/. Acesta se află, cum ar spune Hjelmslev, sub dominanța termenului /Luptă/, care, vom vedea mai tîrziu, constituie termenul negativ al unei categorii scandinave a semnificatului /Război/ *vs* /Pace/ în strînsă corelație cu categoria /Rău/ *vs* /Bine/. Războiul, lupta, pentru scandinavi, sînt provocate întotdeauna de Rău, fapt subliniat, de altfel, cu redundanță, în povestea cu Baldr.

3. MITUL EXCESULUI

Al treilea exemplu, ceva mai complex decît primele, este acela al paralelismului între mitul scandinav al lui Kvasir și episodul, extras din *Mahabharata* unde se relatează scurta apariție a omologului indian al lui Kvasir, Mada.

Amîndoi apar într-o situație de război: Kvasir, încarnarea înțelepciunii, este zămislit de către zei pentru a pecetlui încheierea păcii; Mada, simbol al beției supraomenești, îi silește pe zei, prin apariția sa, să încheie pace. Și unul și celălalt, prea mari pentru o situație de pace, sînt distruși după aceea, Kvasir transformîndu-se în Poezie, iar Mada în patru slăbiciuni omenești: băutura, femeile, vînătoarea și jocul.

---

[1] Întrucît ne mărginim la esențial, renunțăm să ducem mai departe analiza care ar scoate la iveală noi opoziții, de exemplu */ cauzant/ vs / cauzat/*, primul termen corespunzînd instigatorului luptei, al doilea luptei însăși.

Mitul scandinav poate fi formulat astfel:

$$\frac{/\text{Exces}/}{/\text{Cumpătare}/} \simeq \frac{/\text{Lume mai bună}/}{/\text{Lume mai rea}/}$$

Episodul mitic indian este destul de asemănător:

$$\frac{/\text{Exces}/}{/\text{Cumpătare}/} \simeq \frac{/\text{Lume mai rea}/}{/\text{Lume mai bună}/}$$

Trecînd de la o versiune la alta, constatăm, ca și în „mitul" contractului social, o inversare a raportului în a doua parte a proporției. Dat fiind că unitățile semnificatului puse în discuție în ambele cazuri sînt aceleași, inversiunea poate fi socotită ca una din modalitățile structurii mitului.

Trecînd acum la o analiză de gradul al doilea, vedem că raportul

/Exces/ *vs* /Cumpătare/

se interpretează mai întîi ca o relație

/Întreg/ *vs* /Parte/

Ne amintim, într-adevăr că Mada, precum și ceea ce rămîne din Kvasir, este *divizat*, simbolic, în părți. Totuși, dacă Mada este „într-adevăr" divizat în patru părți — slăbiciuni, Kvasir reapare sub formă de Poezîe, ca o diminuare proporțională a primei lui stări și nu ca o fracțîune din aceasta. Avem așadar de a face cu două concepții deosebite despre *totalitate* și, prin urmare, cu două relații diferite între întreg și parte. Ca să folosim terminologia lui Vigo Bröndal, *întregul* caracteristic pentru excesul scandinav este un *integral* (*cf. totus*), în timp ce *întregul* caracteristic pentru excesul indian este un *universal (cf. omnis)*; raportul între Kvasir și Poezie este de același ordin ca raportul între articolul hotărît și articolul partitiv în limba franceză, în timp ce excesul din Mada reprezintă o totalitate numărabilă, divizibilă în fracțiuni.

Înainte de a merge mai departe, putem spune de pe acum că, în vreme ce categoria totalității este comună celor două mituri, cele două concepții despre exces se prezintă ca două articulări deosebite ale totalității: o totalitate

originară, armonioasă, își găsește corespondentul în concepția despre totalitate ca sumă aritmetică a elementelor care o compun. Această opoziție poate fi formulată în felul următor:

Scandinavia	*India*
/Integral/ *vs* /Partitiv/	/Universal/ *vs* /Cardinal/

Acestei opoziții fundamentale dintre cele două concepții despre totalitate i se adaugă alte trăsături distinctive, ceea ce duce la două concepții diametral opuse despre exces. La inventarul de trăsături distinctive întocmit de Dumézil nu se poate adăuga nimic; ne vom mulțumi, așadar să-l reproducem schematic:

Scandinavia		*India*
/ Integral/	*vs*	/ Universal/
/ Factor benefic/	*vs*	/ Factor malefic/
/ Spirit/	*vs*	/ Materie/
/ Pace/	*vs*	/ Război/

Ultimele trei trăsături care deosebesc pe Kvasir de Mada se articulează, după cum se vede, în categorii dicotomice în cadrul a ceea ce vom defini mai departe drept un arhilexem [1] O dovadă evidentă că analiza s-a încheiat este faptul că aceleași categorii se regăsesc, ca atare, în a doua parte a raportului:

Scandinavia (Poezie)			*India* (slăbiciuni divizate)
/ Partitiv/		*vs*	/ Colecție cardinală/
/ Factor benefic/		*vs*	/ Factor malefic/
/ Spirit/	Poezie	*vs*	/ Materie/ (băutură + femei)
/ Pace/	Poezie	*vs*	/ Război/ (vînătoare + joc)

Cît despre a doua parte a proporției, știm care sînt cele două categorii ce o califică. În vreme ce categoria /Mai bun/

[1] Pentru definiția termenului v. sfîrșitul acestui eseu.

vs /Mai rău/ se află realizată aici în același fel ca în mitul precedent, categoria corelativă, cea a timpului, nu este prezentă decît cu doi termeni, trecutul și prezentul, folosiți simetric.

Pe deasupra, termenii celor două categorii, cea a timpului și cea a raportului /Mai bun/ *vs* /Mai rău/, nu sînt legați între ei în același fel în ambele mituri: trecutul pentru indieni este mai rău, pe cînd pentru scandinavi el este mai bun, și invers: în comparație cu trecutul, prezentul este mai bun pentru indieni și mai rău pentru scandinavi. Ceea ce, atunci cînd erau formulate cele două unități ale semnificatului, se exprima prin inversarea raportului, acum intră în cadrele unui arhilexem, într-o schemă care, deși deosebită întrucîtva de cea a povestirii precedente, poate explica distribuirea trăsăturilor distinctive în cele două mituri:

Lume	negativă	trecut	Concepția indiană
	complexă	prezent	Concepția indiană / Concepția scandinavă
	pozitivă	trecut	Concepția scandinavă

Întrucît cele două mituri, cel al Binelui și al Răului, și cel al Excesului prezintă serii corelative unde se află implicate aceleași categorii ale semnificației, compararea lor poate să fie instructivă, chiar dacă n-am face-o decît pentru a desprinde primele elemente ale unei tipologii mitologice, adică a uneia din acele „ideologii“ comparabile pe care le au în vedere, în ultimă instanță, studiile de mitologie indo-europeană.

Cele două mituri indiene surprind, la prima vedere, prin identitatea de apreciere a lumii. Și în unul și în celălalt, sînt opuse:

/Lumea negativă trecută/ *vs* / Lumea complexă prezentă/

Răul, în mitologia indiană — dacă această extrapolare nu este prea îndrăzneață — se situează în trecut, iar prezentul apare ca o ameliorare a soartei societății omenești. Filozofia istoriei indiene este, ca să spunem așa, favorabilă *Prezentului* întrucît aici *Răul* este *mai mic*.

Miturile scandinave, dimpotrivă, folosesc cele trei dimensiuni ale timpului și situează domnia Binelui, în raport cu prezentul complex, fie în trecut, fie în viitor. Comparînd, din acest punct de vedere cele două mituri ale lor, descoperim:

$$\text{în mitul Excesului: } \frac{\text{/Lume pozitivă trecută/}}{\text{/Lume complexă prezentă/}}$$

$$\text{în mitul Binelui și al Răului: } \frac{\text{/Lume complexă prezentă/}}{\text{/Lume pozitivă viitoare/}}$$

Forțînd lucrurile se poate spune, dacă generalizăm, că primul mit este acela al *Decăderii Lumii*, în timp ce al doilea este cel al *Mîntuirii Lumii*, mitologia scandinavă prezentînd, din acest punct de vedere, un paralelism izbitor cu filozofia istoriei creștinismului.

4. POVESTIRE MITICĂ SAU POVESTIRE RITUALĂ?

Acum este momentul să ne întoarcem la primul nostru exemplu, la povestirea care relatează încheierea Contractului social. Am simplificat-o în mod voit luînd în considerație, mai întîi, doar variantele indiene și latine, și lăsînd, deocamdată, deoparte povestirile irlandeze despre detronarea regelui Bress.

Analiza tuturor acestor povestiri irlandeze, potrivit aceleiași teorii a lui Dumézil, poate fi completată acum în două feluri. *Detronarea* regelui este, evident, complementul, *urcării* lui *pe tron;* ne putem chiar întreba dacă varianta irlandeză nu permite cumva reconstituirea schemei indiene sau a aceleia romane referitoare la *detronare*, întrucît aceste scheme au ajuns pînă la noi mutilate, incomplete, legate, de fapt, de detronarea predecesorilor lui Prthu și ai lui Servius. Pe de altă parte, se poate încerca, de asemenea, să se vadă dacă povestirea despre detronarea regelui irlandez

nu dă schema venirii la domnie a regelui în contextul irlandez; cu alte cuvinte, dacă seria comparativă:

$$\frac{\text{Vena}}{\text{Prthu}} \sim \frac{\text{Tarquinus}}{\text{Servius}} \sim \frac{\text{Bress}}{\text{X}}$$

nu are cumva proprietăți euristice vrednice de luat în seamă.

Roman Jakobson, unul dintre promotorii analizei lingvistice ce pornește de la trăsăturile distinctive, deosebește două tipuri de opoziție care permit ca termenii unei relații să fie socotiți termeni distinctivi. Ne putem afla, pe de o parte, în prezența relației:

a *vs* non a

unde *a* va fi considerat ca termen *marcat*, deoarece are o trăsătură distinctivă în plus, pe care *non a*, termen *non marcat*, nu o are. O cu totul altă relație se stabilește între:

a *vs* —a

unde *-a* este negația lui *a*.

Analizînd contractul social încheiat la urcarea regelui pe tron am distins, mai înainte, pe de o parte, calificarea valorizantă (V) iar pe de altă parte, calificarea simplă (non V). Varianta irlandeză care se prezintă ca negație a contractului social trebuie să opună, în analiza arhisemică bine cunoscută de noi.

V *vs* -V

non V *vs* -non V

care ingăduie formularea abolirii contractului social după cum urmează:

$$\frac{\text{popor}}{\text{rege}} \simeq \frac{\text{-non V}}{\text{-V}}$$

Aceasta înseamnă, pur și simplu, că, întrucît poporul nu a fost calificat cum se cuvine, regele, la rîndul lui, este descalificat și-și pierde vigoarea inițială.

Reconstruirea schemei urcării pe tron, în cadrele ideologiei irlandeze, poate, din acel moment, să fie concepută sub forma unei duble operații: suprimarea semnelor negației și inversarea raportului *popor* vs *rege*. Putem spune, așadar, că:

$$\text{India } vs \text{ Roma } vs \text{ Irlanda} \simeq \frac{\text{V}}{\text{non V}} \, vs \, \frac{\text{non V}}{\text{V}} \, vs \, \frac{\text{V}}{\text{non V}},$$

ceea ce ne permite să constatăm că schema irlandeză a urcării pe tron este aidoma aceleia indiene.

Dacă trecerea de la negație la afirmație este cu totul normală, inversarea raportului — necesară pentru a integra Irlanda în proporția ce subsumează schema indiană și pe cea romană — poate, în schimb, să pară, dintr-un anumit punct de vedere, cam neliniștitoare. Ne dăm seama, într-adevăr, nu numai că există raportul:

$$\frac{\text{Detronare}}{\text{Urcare pe tron}} \simeq \frac{\text{Negare}}{\text{Afirmare}}$$

dar că, pe deasupra, mai există și o relație sintagmatică (regele este calificat întîi, apoi poporul; poporul este descalificat întîi de către rege, apoi regele este descalificat și deposedat) între cei doi termeni ai raportului. O analiză mai adîncită arată că o inversare a relației sintagmatice se regăsește și la un nivel inferior. Transpusă în simbolurile folosite mai sus, schema irlandeză detaliată a detronării se prezintă astfel:

$$\frac{\text{popor}}{\text{rege}} \sim \frac{d(-c)}{(-d)\ (-c)\ (-V)}$$

Întrucît regele a refuzat să-și califice supușii potrivit rangului lor, episodul următor povestește mai departe, rînd pe rînd, ospitalitatea insuficientă oferită de către rege poetului, descalificarea satirică a regelui de către poet și, în sfîrșit, sleirea vigorii regelui care bea falsul lapte de la falsa Vacă a Abundenței (și care prezintă trăsăturile ce o disting de vaca cea adevărată, precum /Natură/ *vs* /Artificiu/, /Vigoare/ *vs* /Boală/ etc). Negarea ospitalității precede descalificarea regelui: cei doi semnificanți contractează, o dată mai mult, o relație sintagmatică inversă față de aceea pe care o găsim în povestirile despre venirea la domnie.

Această intervenție a sintagmaticului încurcă lucrurile deoarece contrazice definiția mitului pe care am prezentat-o potrivit teoriei lui Claude Lévi-Strauss: corelația dintre două perechi de unități ale semnificatului ce se află în opoziție pertinentă între ele; definiție esențial paradigma-

tică, ce exclude orice relație sintagmatică și explică în același timp, — fapt de importanță capitală! — caracterul atemporal al mitului.

Prin urmare, din două una: ori definiția dată mitului nu este destul de largă ori povestirea care conține expresia simbolică a contractului social nu este un mit. Mai multe motive ne fac să înclinăm pentru a doua soluție.

Descrierea povestirii despre venirea la domnie, făcută de Georges Dumézil, a fost simplificată de către noi, tot pentru a înlesni demonstrația, în alt mod: întrucît am dorit să punem în evidență, în povestirea indiană, cuplul opozițional

/calificarea regelui/ *vs* /calificarea poporului/,

am ignorat în mod voit episodul care o precede. Acest episod pentru care Georges Dumézil a găsit elemente paralele în povestea despre Servius apare ca o comunicare stabilită între zei și oameni, înainte de intervenția contractului social:

/trimiterea/, de către zei,		/recunoașterea/, de către oameni,
/a unor semne de predestinare/	*vs*	/a acestor semne/
/emisie/		/recepție/

Dacă ne amintim că restul povestirii pune bazele *suveranității pe plan uman*, ideea unei corelații posibile cu concepția despre *suveranitatea de origine divină* se impune în mod cu totul firesc. Opoziția între două tipuri de suveranitate, cea care ține de Varuna („lumea cealaltă") și cea care ține de Mithra („lumea aceasta"), este, așadar, evidentă în povestirea noastră, unde se manifestă cînd suveranitatea acordată, de drept divin, cînd suveranitatea contractuală, de drept uman.

Prin urmare:

$$\frac{\text{Varuna}}{\text{Mithra}} \simeq \frac{\text{/suveranitate acordată/}}{\text{/suveranitate contractuală/}}$$

Ar fi oare o îndrăzneală prea mare dacă am împinge comparația mai departe și am vedea în cei doi fii ai lui Mithra, Aryaman (rege și protector al popoarelor Arya)

și Bhaga (partea care revine fiecăruia) ceilalți doi termeni ai corelației:

$$\frac{\text{Aryaman}}{\text{Bhaga}} \simeq \frac{\text{/calificarea regelui/}}{\text{/calificarea poporului/}} ?$$

Oricum ar fi această din urmă supoziție, paralelismul între cele două planuri — teologic și „mitic" — apare suficient de convingător [1]. Caracterizată pe de o parte de prezența relațiilor sintagmatice, pe de alta de corelația dintre aceste unități ale semnificatului și seria unităților teologice, povestirea studiată nu mai răspunde definiției mitului, ci dimpotrivă: cele două criterii pe care le-am desprins sînt, credem, de ajuns pentru a vedea în ea o *povestire rituală*, deosebită, prin tipul ei structural, de o *povestire mitică* [2].

Să rezumăm învățăturile metodologice pe care le-am putut trage din acest studiu. Este de la sine înțeles, așa cum am subliniat încă de la început, că, fiind întreprins de un nespecialist, studiul nu se justifică decît dacă se postulează *a priori* identitatea metodologică a tuturor descrierilor privitoare la substanța semantică: numai în acest caz achizițiile cercetării mitologice pot fi extrapolate și generalizate.

În favoarea identității dintre metode pledează nu numai faptul că mitologia ține de domeniul limbajului ci, mai ales, asemănarea dintre punctele de plecare ale cercetării. Într-adevăr, orice descriere a conținutului trebuie să-și elaboreze „terminologia", sistemul ei coerent de referințe. Această terminologie este un metalimbaj cu caracter „științific": chiar dacă termenii acestui sistem sînt, într-o oare-

---

[1] Tot astfel și pe plan comparativ: dacă apropierea etimologică, sugerată de Dumézil, este valabilă, ea ar putea fi confirmată de corelația dintre faptele rituale și cele teologice:

$$\frac{\text{Çams — —}}{\text{cens —}} \simeq \frac{\text{Prthu}}{\text{Fortuna}}$$

[2] Acest text a fost redactat înainte de a apărea *La Pensée sauvage*. Anumite pagini din C. Lévi-Strauss (mai ales 46 și 47) ar fi îngăduit, fără îndoială, o mai bună delimitare a problemei povestirii rituale.

care măsură, arbitrari (adică fără raporturi necesare cu „realitatea)“ și, ca atare, rectificabili cu ajutorul unei gîndiri de nivel ierarhic superior despre ansamblul terminologiei, ei au, tocmai din acest motiv, o valoare universală. Acest caracter universal face ca terminologia semiotică să fie folosită, dincolo de frontierele lingvistice, în toate cercetările despre semnificație și, cu deosebire, în studiul mitologiei comparate.

O mitologie, socotită ca un metalimbaj, nu poate fi descrisă decît cu condiția de a alege mai întii *unitățile de măsură*, a căror manipulare — stabilirea relațiilor și a corelațiilor — va permite reconstituirea treptată a unor ansambluri structurale mai vaste, și, în cele din urmă, a întregului sistem mitologic. Claude Lévi-Strauss, in studiul pe care l-am menționat în mai multe rinduri, recunoaște aceste *unități constitutive* în semnificatele corespunzătoare secvențelor povestirii mitice și care după aceea, intră ca termeni în proporția mitică:

$$\frac{A}{\text{non } A} \simeq \frac{B}{\text{non } B}.$$

Am văzut că aceste „mari unități constitutive“ pot fi și ele, la rîndul lor, analizate ca *trăsături distinctive*. Dacă, de pildă, am fost de acord să desemnăm trăsăturile distinctive cu ajutorul termenului *sem*, termenii proporțiilor mitice (pachete de seme din care doar o parte este analizată in fiecare caz concret) ar putea fi numți *lexeme* [1].

Trăsăturile distinctive, la rîndul lor, nu sînt pertinente decît pentru faptul că participă la o relație de opoziție, alcătuită din doi sau mai mulți termeni. Semele constituie deci *categorii semice*. Lexemele, la rîndul lor, se transformă în *arhilexeme* dacă, în loc să ținem seama numai de trăsăturile distinctive din care se compun, ținem seama de ansamblul categoriilor semice care constituie cuplurile opoziționale lexemice. *Seme* și *lexeme*, *categorii semice* și *arhilexeme* —

---

[1] În articolul de față, în mod constant, am subliniat în două feluri deosebite s e m e l e și *lexemele*. Termenul *lexem*, utilizat aici, este inlocuit, incepînd cu lucrarea noastră *Sémantique structurale*, 1966, cu termenul *semem*.

iată, pare-se, cele patru „unități de măsură" principale de care se servesc, în analiza conținutului, mitologul și lingvistul.

Combinările lor, structurile lor elementare pot fi destul de variate. Corelarea arhilexemelor (sau, în cazuri mai simple, a categoriilor semice) constituie mitul. Probabil că și alte structuri sînt posibile, mai ales acelea în care sintagmaticul ar reintra în drepturile lui: în această privință, însă, numai mitologii sînt în măsură să spună cum stau lucrurile.

JOCUL CONSTRÎNGERILOR SEMIOTICE[1]

(Studiu scris în colaborare
cu FRANÇOIS RASTIER)

Să nu cumva să credem
că mintea ce scornește merge
la întîmplare.

DESTUTT DE TRACY

Notă explicativă. Ne putem imagina, măcar din dorința de a înlesni înțelegerea, că spiritul omenesc, pentru a ajunge la construirea obiectelor culturale (literare, mitice, picturale etc.), pornește de la elemente simple, și apucă apoi pe o cale anevoioasă unde întîlnește anumite reguli cărora trebuie să li se supună; el are totuși și posibilități de opțiune ușor de tradus în fapt.

Încercăm să dăm o primă idee despre acest itinerar. Putem socoti că el duce de la imanență la manifestare, trecînd prin trei etape principale:

— *structurile profunde*, care definesc modul fundamental de a fi al unui individ sau al unei societăți, și, prin aceasta, al condițiilor de existență a obiectelor semiotice. După cîte știm, constituenții elementari ai structurilor profunde au un statut logic ce poate fi definit;

— *structurile de suprafață* constituie o gramatică semiotică ce ordonează în forme discursive conținuturile susceptibile de manifestare. Produsele acestei gramatici sînt independente de expresia care le manifestă, în măsura în care pot, teoretic, să apară în orice substanță, iar, în ceea ce privește obiectele lingvistice, în orice limbă;

— *structurile de manifestare* produc și organizează semnificanții. Deși pot să cuprindă cvasiuniversalii, ele rămîn specifice unei anumite limbi (sau mai precis, ele definesc

[1] Apărut în limba engleză în „Yale French Studies", numărul monografic „Game, Play, Literature" 41, 1968, cu titlul *The interaction of semiotic constraints.*

particularitățile limbilor), unui anumit material. Ele sînt studiate de către stilisticile superficiale ale lexemelor, ale formelor, ale culorilor etc.

Aici ne vom ocupa doar de prima etapă a acestui itinerar global.

1. STRUCTURA MODELULUI CONSTITUȚIONAL

1.1. STRUCTURA ELEMENTARĂ A SEMNIFICAȚIEI

Dacă semnificația S (universul ca semnificant în totalitatea lui, sau un sistem semiotic oarecare) apare, la nivelul primei sale captări, ca o axă semantică, ea se opune lui $\bar{S}$, luat ca absență absolută a sensului, ca termen contradictoriu față de termenul S.

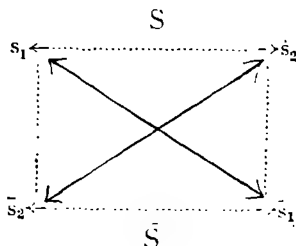
Dacă admitem că axa semantică S (substanța conținutului) se articulează, la nivelul formei conținutului, în două seme contrarii:

$$s_1 \leftarrow\cdots\cdots\rightarrow s_2$$

aceste două seme, luate separat, indică existența termenilor lor contradictorii:

$$\bar{s}_1 \leftarrow\cdots\cdots\rightarrow \bar{s}_2$$

Ținînd seama de faptul că S, în urma fixării articulărilor sale semice, poate fi redefinit ca un sem complex ce reunește s_1 și s_2 printr-o dublă relație de disjuncție și de conjuncție, structura elementară a semnificației poate fi reprezentată ca:

←···························→ : relaţie între contrarii
←————————→ : relaţie între contradictorii
························· : relaţie de implicaţie [1]

Acest model este construit cu ajutorul unui număr restrîns de concepte nedefinite:

a) conceptele de *conjuncţie* şi de *disjuncţie*, necesare pentru a interpreta *relaţia* structurală;

b) două tipuri de disjuncţie, disjuncţia *contrariilor* (indicată aici prin linie punctată) şi disjuncţia *contradictoriilor* (indicată prin linia continuă).

REMARCĂ: Modelul de mai sus nu este decît o formulare remaniată a aceluia care a fost propus anterior (Greimas, *Sémantique structurale*, 1966, Larousse). Această nouă prezentare permite compararea lui cu hexagonul logic al lui R. Blanché (cf. C. Chabrol, *Structures intellectuelles*, în „Information sur les Sciences sociales", 1967, VI — 5), precum şi cu structurile numite în matematică grupul Klein iar în psihologie grupul Piaget.

Dacă nu ţinem seama decît de forma conţinutului renunţînd la substanţă şi, prin urmare, dacă nu luăm decît cei patru termeni semici simpli ai modelului nostru, se poate da o formulare uşor deosebită a aceleiaşi structuri. Aceasta se prezintă atunci ca o corelare a două categorii cuplate, corelaţia definindu-se, ea însăşi, ca o relaţie de contradicţii omologate:

$$\frac{s_1}{\bar{s}_1} \simeq \frac{s_2}{\bar{s}_2}$$

Această nouă prezentare arată că structura care permite explicarea modului de existenţă al semnificaţiei îşi găseşte aplicarea, ca model constituţional al conţinuturilor investite, în domenii foarte variate: el este, într-adevăr, şi modelul

[1] Dacă existenţa acestui tip de relaţie pare indiscutabilă, în schimb, problema *orientării* ei ($s_1 \rightarrow \bar{s}_2$ sau $\bar{s}_2 \rightarrow s_1$) nu este încă lămurită. Ne vom abţine să vorbim despre ea întrucît urmarea demonstraţiei noastre nu cere soluţionarea acestei probleme.

mitului propus de Lévi-Strauss, şi forma de articulaţie acronică a basmului popular, şi modelul ce justifică un anumit număr de universuri semantice particulare (Bernanos, Mallarmé, Destutt de Tracy). Pentru semiotician este reconfortant să constate că un demers deductiv întîlneşte în calea sa modele construite empiric destinate să explice nişte corpusuri limitate.

1.2. STRUCTURA SISTEMELOR SEMIOTICE

Gîndirea deductivă se întîlneşte cu descrierile inductive datorită faptului că *structura elementară a semnificaţiei* dă caracterul de sistem tuturor universurilor semantice. În realitate, fiecare din conţinuturile definite de ea poate, în calitate de axă semantică, să-şi subsumeze alte conţinuturi, organizate la rîndul lor ca structură izomorfă cu structura care, ierarhic, îi este superioară. Astfel, structura elementară articulează în acelaşi fel atît categoriile semice cît şi instanţele sistematice constitutive ale sistemelor semiotice. De exemplu, conţinuturile *Viaţă* şi *Moarte* subsumează tot universul semantic al lui Bernanos: adică S_1 *vs* S_2. Fiecare dintre ele se articulează în două instanţe sistematîce (definiţii negative şi pozitive) care se scriu respectiv: s_1 *vs* $\bar{s}_2$ s_2 *vs* $\bar{s}_1$. Acestea, la rîndul lor, se articulează ca sisteme semice.

Mai întîi vom preciza proprietăţile formale ale modelului constituţional, apoi vom da exemple de investiţii.

Termenii modelului: pornind de la fiecare din cei patru termeni îi putem obţine pe ceilalţi trei, cu ajutorul a două operaţii ce acordă prioritate fie *contrariului*, fie *contradictoriului*. Definiţia lor este formală şi anterioară oricărei investiţii.

Relaţiile:

a) *ierarhice:*

— o relaţie hiponimică se stabileşte între s_1, s_2 şi S; o alta între $\bar{s}_1$, $\bar{s}_2$ şi $\bar{S}$;

b) *categorice:*

— o relaţie de *contradicţie* se stabileşte între S şi $\bar{S}$; iar la nivelul ierarhic inferior, între s_1 şi $\bar{s}_1$, între s_2 şi $\bar{s}_2$;

— o relație de *contrarietate* articulează, pe de o parte, s_1 și s_2, iar pe de alta, $\bar{s}_1$ și $\bar{s}_2$. Hjelmslev numește această relație, relație de solidaritate sau de dublă presupoziție.

> REMARCĂ: Cele două operații ce acordă prioritate fie contradictoriului, fie contrariului, sînt involutive: contrariul contrariului lui s este s; contradictoriul contradictoriului lui s este s.

— o relație de *implicație* se stabilește, pe de o parte, între s_1 și $\bar{s}_2$, între $\bar{s}_2$ și s_1, pe de alta: s_2 îl implică pe $\bar{s}_1$; s_1 îl implică pe $\bar{s}_2$, sau invers.

Dimensiunile: Prin definițiile lor relaționale, termenii semici se grupează doi cîte doi după șase dimensiuni sistematice. Putem distinge:

— două *axe*, S și $\bar{S}$, care sînt în relație de contradicție. S poate fi numită axa complexului întrucît își subsumează pe s_1 și s_2. $\bar{S}$ este axa contrariilor $\bar{s}_1$ și $\bar{s}_2$ (lui s_2 și s_1); ea este, prin urmare, axa neutrului față de s_1 și s_2, căci se poate defini prin: nici s_1, nici s_2;

— două *scheme:* $s_1 + \bar{s}_1$ definesc schema 1; $s_2 + \bar{s}_2$ schema 2. Fiecare schemă este alcătuită printr-o relație de contradicție.

— două *deixis:* prima este definită prin relația de implicare dintre s_1 și $\bar{s}_2$; a doua, prin implicația între s_2 și $\bar{s}_1$.

Așadar avem:

Relații constitutive	Dimensiuni structurale	Structuri semice
contrarietate	axa S (complex) axa $\bar{S}$ (neutru)	$s_1 + s_2$ $\bar{s}_1 + \bar{s}_2$
contradicție	schema 1 schema 2	$s_1 + \bar{s}_1$ $s_2 + \bar{s}_2$
implicație simplă	deixis 1 deixis 2	$s_1 + \bar{s}_2$ $s_2 + \bar{s}_1$

Relațiile dintre diferitele dimensiuni sistematice pot fi prevăzute.

Cele două axe — fiecare constituită din relații de contrarietate — sînt în relație de contradicție.

Cele două scheme — fiecare definită prin relații de contradicție — sînt în relații de contrarietate.

Propunem să dăm numele de *semioză* dublei presupoziții a celor două scheme. Ulterior vom încerca să vedem dacă această dublă presupoziție corespunde aceleia a conținutului și a expresiei lingvistice, considerate ca două scheme ale unui model unic.

1.3. TIPOLOGIA REGULILOR

Orice sistem comportă, prin definiție, un ansamblu de reguli; ele se definesc pozitiv, dar pot fi definite și negativ prin ceea ce nu sînt: să spunem că S este definiția pozitivă a regulilor sistemului, și $\bar{S}$, definiția lor negativă. De pildă, astăzi toată lumea este de acord că o gramatică trebuie să cuprindă nu numai o definiție a gramaticalității, ci și o definiție a agramaticalității.

Din nefericire, conceptul de agramaticalitate se poate referi la mai multe lucruri, cum ar fi de pildă, regulile de interdicție care constituie sistemul gramatical avut în vedere, dar, la fel de bine, el se poate referi la încălcările prescripțiilor acestuia, ba chiar și la insuficienta validitate a gramaticii despre care este vorba.

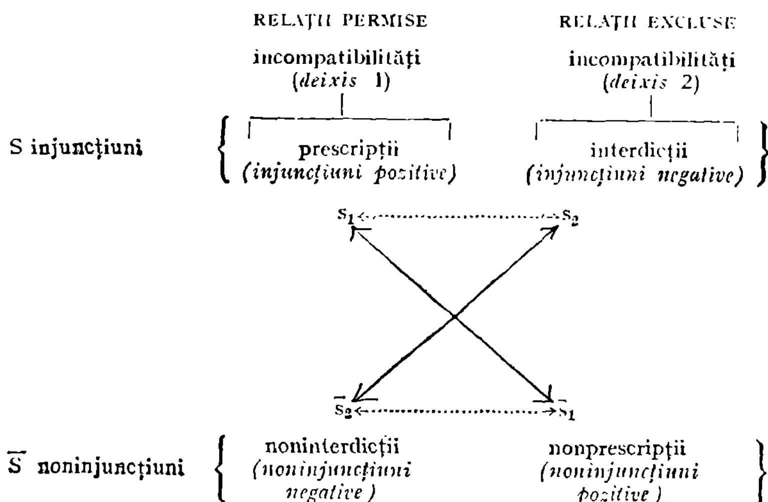
S-ar putea spune că, față de manifestare, S apare ca un complex de noninjuncțiuni.

Regulile de injuncțiune ale unui sistem descriu, prin definiție, compatibilități și incompatibilități (un sistem lipsit de incompatibilități nu ar putea fi ordonat). În raport cu manifestarea, aceste reguli apar ca niște prescripții (injuncțiuni pozitive; să spunem s_1) și, respectiv, interdicții (injuncțiuni negative; să spunem s_2).

Fiecare dintre aceste două tipuri de reguli implică o instanță sistematică contradictorie: să spunem $\bar{s}_2$ și $\bar{s}_1$, care

sînt, față de manifestare, noninterdicții și, respectiv, nonprescripții.

Se poate alcătui tabloul următor:

Exemple:

— În sistemul semiotic al codului rutier, culorile semafoarelor de la intersecții trebuie înțelese astfel: verde = prescripție de trecere (s_1), roșu = interdicția de trecere (s_2), galben = a) nonprescripție, cînd vine după verde ($\bar{s}_1$), b) noninterdicție cînd vine după roșu ($\bar{s}_2$), c) $\bar{s}_1 + \bar{s}_2$ cînd funcționează de sine stătător.

— În măsura în care cele două moduri de articulare semică pe care le-am distins sînt formal identice cu modurile de articulație femică[1] (cel puțin potrivit descrierii lui R. Jakobson: de pildă, trăsătura *compactă* se opune tuturor celorlalte trăsături ale sistemului fonologic unde ea intră ca

[1] Paralel cu termenul *sem*, folosit pentru a desemna unitățile minimale pertinente ale conținutului, folosim termenul *fem* pentru a desemna trăsătura pertinentă a expresiei (întrucît se admite, bineînțeles, că femele, ca și semele, țin de domeniul semanticii).

s_1 *vs* $\bar{s}_1$, precum și unei trăsături *difuze* ca s_1 *vs* s_2, printr-o relație de dublă presupoziție), ceea ce am spus mai înainte poate fi valabil și pentru forma expresiei lingvistice. Într-un sistem fonologic am avea:

f_1: sistem de grupări femice distinctive;
f_2: sistem de grupări femice interzise;
$\bar{f}_1$: sistem de grupări pertinente nerealizate;
$\bar{f}_2$: sistem de grupări de feme redundante care constituie variante fonemice.

2. INVESTIȚIA CONȚINUTURILOR

2.1. SISTEMUL RELAȚIILOR SEXUALE

Vom începe prin a da un exemplu de investiri ale modelului constituțional, studiind relațiile sexuale dintr-un grup uman considerate din punct de vedere semiotic.

A. Modelul social al relațiilor sexuale

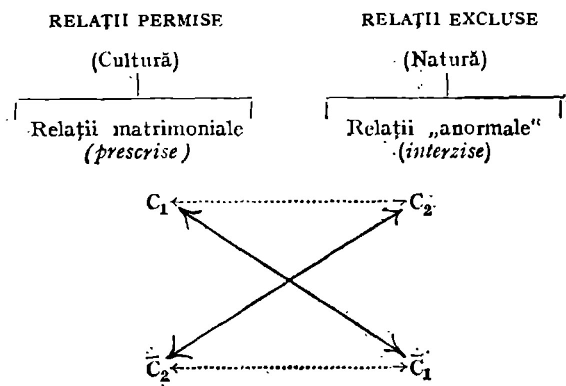
Se admite, potrivit concepției lui C. Lévi-Strauss, că societățile omenești își împart universurile lor semantice în două dimensiuni: Cultura și Natura, prima definindu-se prin conținuturile pe care aceste societăți le acceptă și în care se învestesc, a doua prin acelea pe care le resping.

În cazul de care ne ocupăm, cultura subsumează așadar relațiile sexuale permise, iar natura relațiile excluse. Avem:

Cultură (relații permise) *vs* Natură (relații excluse).

Codul relațiilor sexuale se organizează, deci, după două deixis: în prima, cea culturală, intră relațiile permise, adică relațiile prescrise (matrimoniale) și alte relații „normale"; în a doua, cea naturală, intră relațiile interzise (incestul,

de exemplu) şi relaţiile nonprescrise (nonmatrimoniale). Modelul social poate fi formulat astfel:

REMARCĂ : De exemplu, în societatea tradiţională franceză, avem echivalenţele următoare:

$C_1 \simeq$ dragoste conjugală; $\overline{C}_2 \simeq$ adulterul bărbatului;
$C_2 \simeq$ incest, homosexualitate; $\overline{C}_1 \simeq$ adulterul femeii.

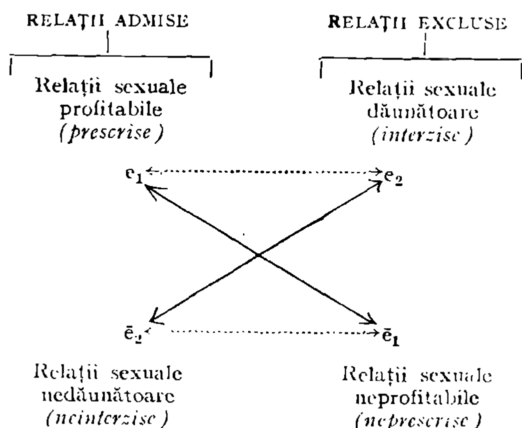
Oricare ar fi investiţia modelului, este vorba, atît în cazul naturii cît şi în acela al culturii, de valori sociale. Termenii modelului social nu au conţinut „obiectiv": astfel, homosexualitatea uneori este interzisă (Anglia), alteori nu (la popoarele Bororo); totuşi, ea se situează întotdeauna pe o altă schemă decît relaţiile matrimoniale, unde nu este admisă decît heterosexualitatea.

Schema 1 a modelului pare rezervată relaţiilor sexuale socializate (definite în raport cu căsătoria); în schimb, schema 2, subsumează relaţiile „naturale", sau, mai precis, nonsocializate, fie „antisociale" (relaţii interzise), fie fără legătură directă cu structura socială (relaţii permise altele decît relaţiile matrimoniale). Descrierea lui C. Lévi-Strauss se ocupă de relaţiile heterosocializate (schema 1) care definesc rudenia; schema 2 nu este definită decît negativ, în legătură cu prohibirea incestului, de exemplu.

Acum vom studia relaţiile între modelul social al valorilor sexuale şi substructurile semiotice susceptibile de a se combina cu el.

B. Modelul economic al relaţiilor sexuale

Sistemul valorilor economice este şi el un sistem social care reglementează relaţiile sexuale. Dacă admitem că profitul ţine de prescrieri, iar pierderea de interdicţii (distrugerea bogăţiilor părînd să fie transgresări rituale), sistemul valorilor economice se poate formula astfel:

În măsura în care relaţiile sexuale juridic socializate sînt cele care dau naştere unor schimburi de bunuri (dotă etc.), substructura economică este în relaţie cu schema 1 a sistemului de valori sociale. Pot fi prevăzute opt posibilităţi de relaţii:

Relaţii matrimoniale
- $c_1 \simeq e_1$ (profitabile)
- $c_1 \simeq e_2$ (dăunătoare)
- $c_1 \simeq \bar{e}_1$ (neprofitabile)
- $c_1 \simeq \bar{e}_2$ (nedăunătoare)

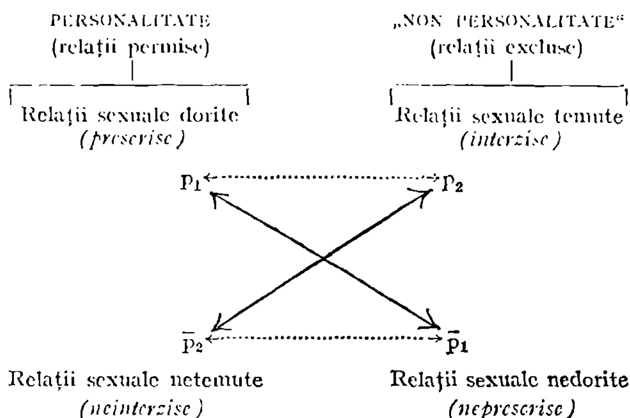
Relaţii nematrimoniale
- $\bar{c}_1 \simeq e_1$ (profitabile)
- $\bar{c}_1 \simeq e_2$ (dăunătoare)
- $\bar{c}_1 \simeq \bar{e}_1$ (neprofitabile)
- $\bar{c}_1 \simeq \bar{e}_2$ (nedăunătoare)

REMARCĂ: Se poate, de asemenea, prevedea ca relaţiile de tipul c_1 şi $\bar{c}_2$ să se combine cu termenii

sistemului economic, de unde rezultă alte opt combinații posibile. De exemplu, La Rabouilleuse a lui Balzac are cu stăpînul ei relații neprescrise și profitabile. Totuși, în acest caz, nu există conformitate între sistemul social al valorilor sexuale și substructura lui economică: prescripțiile lor sînt în relație de contradicție.

C. Modelul valorilor individuale

Se ia ca ipoteză faptul că individul se definește, ca și societatea, atît prin folosirea unor conținuturi în care se investește și care constituie personalitatea lui (domeniul Culturii sale individuale) cît și prin negarea altor conținuturi, pe care le respinge (domeniul Naturii sale individuale). Această cultură și această natură individuală definesc așadar relațiile permise și, respectiv, pe cele excluse. În prima categorie sînt cuprinse dorințele, în cea de-a doua fobiile. Sistemul de valori individuale ar putea fi reprezentat cu ajutorul modelului următor:

Termenii acestui sistem par să se articuleze cu schema 2 a valorilor sociale în măsura în care individul se manifestă în afara relațiilor socializate. Avem din nou opt posibilități de relații:

Relații interzise	$c_2 \simeq p_1$	(dorite)
	$c_2 \simeq p_2$	(temute)
	$c_2 \simeq \bar{p}_1$	(nedorite)
	$c_2 \simeq \bar{p}_2$	(netemute)
Relații neinterzise	$\bar{c}_2 \simeq p_1$	(dorite)
	$\bar{c}_2 \simeq p_2$	(temute)
	$\bar{c}_2 \simeq \bar{p}_1$	(nedorite)
	$\bar{c}_2 \simeq \bar{p}_2$	(netemute)

Sînt previzibile, de asemenea, și combinații cu termenii c_1 și $\bar{c}_1$, ceea ce dă naștere altor opt posibilități.

Vom încerca acum să precizăm structura combinațiilor realizate prin interacțiunea diferitelor sisteme. Să luăm sistemele A și B; *pr* desemnează prescripțiile, iar *i* interdicțiile. Pot fi prevăzute mai multe tipuri de relații:

— relații între termeni omologi:

(1) pr. (A) + pr. (B); i. (A) + i. (B)

(2) $\overline{\text{pr}}$. (A) + $\overline{\text{pr}}$. (B); $\bar{\text{i}}$. (A) + $\bar{\text{i}}$. (B)

— relații între termeni neomologi aparținînd unei deixis omoloage:

(3) pr. (A) + $\bar{\text{i}}$. (B); pr. (B) + $\bar{\text{i}}$. (A)

(4) i. (A) + $\overline{\text{pr}}$. (B); i. (B) + $\overline{\text{pr}}$. (A)

Relațiile din grupurile (1) și (2), pot fi numite relații *echilibrate* iar cele din grupele (3) și (4) relații *compatibile*.

— relații între termeni neomologi aparținînd unor deixis neomoloage: le putem numi relații *conflictuale*.

Se pot distinge: a) două tipuri de *conflicte între termeni contrarii*, după cum este vorba de axa injuncțiunilor, sau de axa noninjuncțiunilor:

(5) pr. (A) + i. (B); pr. (B) + i. (A) (conflicte puternice)

(6) $\overline{\text{pr}}$. (A) + $\bar{\text{i}}$. (B); $\overline{\text{pr}}$. (B) + $\bar{\text{i}}$. (B) (conflicte ușoare)

și b) două tipuri de *conflicte între termeni contradictorii*, după cum este vorba de o schemă de interdicții sau de prescripții:

(7) pr. (A) + $\overline{\text{pr}}$. (B); pr. (B) + $\overline{\text{pr}}$. (A)

(8) i. (A) + $\bar{\text{i}}$. (B); i. (B) + $\bar{\text{i}}$. (A)

Să luăm cazul relațiilor sexuale permise din punct de vedere social; dacă socotim ca invariant c_1, căsătoria permisă, și c_2 ca termen supus unor substituiri de valori individuale, se obțin patru feluri de căsătorii posibile:

Formula combinației $c_1 + \bar{c}_2$	Structura combinației
$c_1 + p_1$ (dorită)	echilibrată (1)
$c_1 + p_2$ (fobică)	conflictuală (5)
$c_1 + \overline{p_1}$ (nedorită)	conflictuală (7)
$c_1 + \overline{p_2}$ (nefobică)	compatibilă (3)

Să luăm un alt exemplu. Dacă-l socotim pe $\bar{c}_2$ ca invariant și pe c ca termen supus variației (cu substituții economice) se obțin patru feluri de relații sexuale posibile:

Formula combinației $\bar{c}_2 + c_1$	Structura combinației
$\bar{c}_2 + e_1$ (profitabilă)	compatibilă (3)
$\bar{c}_2 + e_2$ (dăunătoare)	conflictuală (8)
$\bar{c}_2 + \bar{e}_1$ (neprofitabilă)	conflictuală (6)
$\bar{c}_2 + \bar{e}_2$ (nedăunătoare)	echilibrată (2)

O combinatoric generalizată a termenilor celor trei sisteme ar produce șaisprezece situații posibile pentru relațiile sexuale permise din punct de vedere social; vom vedea totuși că nu toate aceste combinații sînt susceptibile de manifestare.

Această combinatorie ar putea, de pildă, să ofere un instrument adecvat pentru descrierea relațiilor interpersonale din povestire. Astfel, din descrierea relațiilor sexuale în romanele lui Balzac, ne dăm seama că, în general, situația protagoniștilor este nesimetrică. De pildă, relațiile lui Père Rigou cu slujnica sa vor fi neinterzise, dorite și nedăunătoare; cele ale slujnicei cu Père Rigou vor fi nepermise, temute și neprofitabile; oricare ar fi manifestarea acestor relații nesimetrice, conflictul există. Nonomologia situațiilor semiotice poate servi la definirea „insatisfacției romantice"; prin antiteză, putem deduce că dragostea desăvîrșită este manifestarea relațiilor determinate de grupurile (1) sau (3).

2.2. INDIVIDUL ŞI SOCIETATEA

A. Substructurile integrate şi substructurile corelate

Atît sistemul valorilor economice cît şi acela al valorilor individuale nu se mărginesc doar la reglementarea relaţiilor sexuale; pe deasupra fiecare din aceste sisteme are un mod propriu de combinare: primul se combină, de preferinţă, cu relaţiile sexuale socializate, al doilea cu relaţiile nesocializate.

Trebuie să distingem aceste două substructuri întrucît ele nu se includ în acelaşi fel în sistemul social.

Valorile economice sînt *integrate* sistemului social de ansamblu (deşi există egoismul economic): de exemplu, este greu să ne închipuim că, într-o societate în care incestul este interzis, acesta ar putea fi profitabil; anumite combinaţii, teoretic posibile, ca acelea din grupa (5), nu vor putea fi manifestate.

În schimb, sistemul valorilor individuale nu pare neapărat integrat sistemului social; de aceea, la acest nivel, sînt posibile relaţii din grupul (5): ele se pot manifesta, de pildă, ca transgresiuni. Vom spune că sistemul individual este *corelat* sistemului social (personalitatea cuprinde, dealtfel, instanţe socializate).

B. Lumea umană

Întrucît schema 1 a sistemului social cuprinde relaţiile juridic socializate, schema 1 din sistemul individual trebuie să cuprindă relaţiile strict individualizate exact în măsura în care individul se investeşte în dorinţele sale.

Dacă studiem compatibilităţile între cele două sisteme (relaţii între termeni nonomologi situaţi în deixis omoloage) obţinem următoarele corelaţii:

$p_1 \simeq \bar{c}_2$ (dorinţele sînt neinterzise)
$c_1 \simeq \bar{p}_2$ (prescripţiile sociale sînt netemute)
$\bar{p}_1 \simeq c_2$ (ceea ce este interzis nu este dorit)
$\bar{c}_1 \simeq p_2$ (ceea ce este neprescris nu este temut)

Cu alte cuvinte, schema asumată de sistemul social defineşte negativ schema asumată de sistemul individual. Schema

1 a sistemului individual și schema 2 a sistemului social se acoperă reciproc, injuncțiunile uneia fiind combinate cu nonjuncțiunile celeilalte; tot așa stau lucrurile cu schema 2 din sistemul individual și cu schema 1 din sistemul social. În această situație, axele celor două sisteme sînt corelate: axa complexă a sistemului social cu axa neutră a sistemului individual; axa neutră a sistemului social cu axa complexă a sistemului individual.

Conjuncția celor două deixis culturale (socială și individuală) definește valorile umane; aceea a celor două deixis naturale definește lumea inumană.

Conjuncția culturii individuale și aceea a naturii sociale definește *spațiul transgresiunii*; cea dintre cultura socială și natura individuală, *spațiul alienării*.

REMARCĂ: Cînd a fost descris basmul popular rusesc s-a notat că, în el, transgresiunea și alienarea sînt corelative. Aceasta se datorează faptului că, în universul semantic descris, posesiunea valorilor este definită prin compatibilitatea sistemelor sociale și individuale astfel că $c_1 \simeq \bar{p}_2$, și $\bar{c}_2 \simeq p_1$. Însă, în acest caz, transgresiunea nu poate exista fără alienare; dacă avem:

$$(a)\ c_1 \simeq \bar{p}_1,\ \text{și}\ \bar{c}_2 \simeq p_2,$$

trebuie să avem:

$$(b)\ c_2 \simeq \bar{p}_2,\ \text{și}\ \bar{c}_1 \simeq p_1$$

Reciproc, dacă avem *(b)*, trebuie să avem și *(a)*.

Aceste reflecții ar putea fi extinse la relațiile echilibrate, sau conflictuale, dintre individ și societate; în cazul relațiilor echilibrate, de exemplu, există omologarea celor două sisteme: de aici decurge definiția unui individ în întregime socializat.

3. SPRE MANIFESTARE

3.1. INTERACȚIUNEA SISTEMELOR SEMIOTICE

Conceptul de *uzaj* a fost introdus de Hjelmslev ca să explice caracterul închis al manifestării, opus caracterului relativ deschis al posibilităților pe care le definește structura.

Rarele tentative de a studia uzajul au fost întreprinse cu ajutorul calculului probabilităților: s-a arătat, de pildă, că o anumită populație indiană, ce numără două sute de membri, nu poate epuiza posibilitățile sistemului matrimonial care permite milioane de combinații. Ceea ce nu înseamnă că — în interiorul sistemului — căsătoriile sînt realizate la întîmplare; este probabil ca situația istorică să determine alegerea unor anumite căsătorii, și nu a altora, tot atît de posibile. Vom încerca să definim această *istoricitate.*

Din aproximările precedente privitoare la relațiile sexuale nu trebuie să tragem concluzia că manifestarea unui sistem se definește numai prin relațiile pe care le permite: în acest caz, manifestarea n-ar fi decît produsul unor reguli de tipul s_1 și $\bar{s}_2$. Lucru puțin probabil întrucît domeniul relațiilor permise se definește în raport cu acela al relațiilor excluse. De aceea, fără îndoială, unii lingviști americani nu-și aleg corpusurile (ipotetic, conforme cu relațiile permise din sistemul descris), ci își creează corpusuri negramaticale care manifestă regulile „ascunse" de tipul s_2 și $\bar{s}_1$[1].

Există un detaliu care ne poate orienta: fie că este vorba de cuvinte, fie că este vorba de căsătorii, nimic nu ne îngăduie să afirmăm că o manifestare semiotică ține doar de un singur sistem, iar dacă ține de mai multe, caracterul ei închis poate fi atribuit interacțiunii diferitelor sisteme care o produc. Să luăm, la întîmplare, o relație sexuală neinterzisă; ea este posibilă, însă nimic nu arată că se va manifesta. Ea poate să nu coincidă cu relațiile permise ale sistemului economic despre care este vorba, sau ale sistemului valorilor individuale ale fiecăruia din protagoniști. În cazul unei combinatorii libere, există o șansă din opt ca relațiile permise ale celor trei sisteme să coincidă, și o șansă din șaizeci și patru ca un termen din modelul social să se manifeste într-o combinație echilibrată. Se poate prevedea că multe din combinațiile de care s-a pomenit mai sus nu se vor putea manifesta: de exemplu o relație sexuală interzisă din punct de vedere social, dăunătoare din punct de vedere economic și fobică din punct de vedere individual.

---

[1] Cf. M. Gross, „Languages", 9, p. 5: „Într-un articol de lingvistică modernă exemplele negramaticale sînt la fel de numeroase ca cele corecte".

Propunem să numim *uzaj* interacțiunea structurilor semiotice, care răspunde atît de manifestări cît și de nonmanifestări. Sînt previzibile mai multe tipuri de interacțiuni:

— Lipsa permisiunii celor două sisteme în prezență: avem combinațiile (*1.b*); (*2.a*); (4). Se pare că, în acest caz, nu poate exista manifestare.

— Permiterea unui sistem însă excluderea celuilalt: avem combinațiile (5); (6); (7); (8). Nu putem spune dacă manifestarea are loc.

— Permiterea celor două sisteme: avem (*1.a*); (*2.b*); (3). Manifestarea poate avea loc.

Inventarul combinațiilor care pot atrage manifestarea se restrînge și mai mult dacă admitem ipoteza că este nevoie de cel puțin o prescripție pentru ca manifestarea să aibă loc: nu rămîne decît (*1.a*) și (3).

Iată un exemplu de uzaj: în sistemul fonologic al limbii franceze, varianta (r) a fonemului (R) este neinterzisă în clasele populare și neprescrisă în „societatea bună". Ea este conotată de conținutul „rusticitate". Ea va fi așadar manifestată sau nu în funcție de clasa socială; în acest caz interacțiunea sistemului axiologic social și a sistemului fonologic este limpede [1].

Funcționarea uzajului trebuie să fie precizată. Se poate vedea că, în prezentarea relațiilor sexuale făcută mai sus, între diferitele sisteme care intervin există o relație ierarhică: în raport cu manifestarea, fiecare conținut al sistemului social al valorilor apare mediatizat prin două releie sau substructuri: sistemul economic și cel individual. Rămîne de aflat cauza ierarhiei sistemelor.

Această problemă nu este lipsită de interes: ierarhia sistemelor permite să se hotărască în cazul combinărilor conflictuale (5); (6); (7) și (8), dacă există sau nu manifestare. De exemplu, o căsătorie conformă prescripțiilor sociale, dar fobică (sau nedorită) și profitabilă în același timp se va face sau nu? La Balzac se văd mai multe

---

[1] Deși asemenea fapte sînt citate în mai multe rînduri în *Phonological Studies* de Jakobson, nu cunoaștem existența nici unui studiu științific; fonologii au preferat, fără îndoială, să elimine noninjuncțiunile din sistemele studiate.

exemple de „căsătorie pentru bani"; aceasta înseamnă că, în societatea pe care o inventează sau o descrie autorul, sistemul valorilor economice, față de cel al valorilor individuale, este precumpănitor. Este precumpănitor chiar și față de sistemul valorilor sexuale sociale (prostituția etc.[1]).

Propunem să numim *epistemă* (aici epistemă burgheză, sau balzaciană, cum vom dori) structura care definește ierarhia sistemelor semiotice în prezență. Ea determină combinațiile care se pot manifesta adică, nu numai caracterul închis al manifestării (definirea negativă a uzajului prin nonmanifestări), ci și natura manifestărilor realizate (definirea pozitivă a uzajului).

REMARCĂ: Putem numi *alegere* procesele care produc manifestările realizate și care definesc pozitiv uzajul; și *constrîngeri* procesele care determină nonmanifestările și care definesc negativ uzajul (*constrîngerile* determină *asemanticitatea*, adică incompatibilitatea termenilor în interacțiunea sistemelor).

Epistema explică istoricitatea manifestărilor; componența ei socială se prezintă ca un simț comun, implicit sau nu, un sistem axiologic și dialectic imanent tuturor structurilor semiotice ale societății avute în vedere.

3.2. STATUTUL CONȚINUTURILOR MANIFESTATE

Am văzut mai înainte ce condiții trebuie îndeplinite pentru ca un conținut să se poată manifesta.

Acum putem preciza ceva mai bine în ce constă manifestarea semiotică, și cum se trece de la structurile de adîncime la cele de suprafață.

Un autor, un producător de obiecte semiotice de o natură oarecare, se mișcă în interiorul unei episteme, care este rezultanta individualității sale și a societății în care este înscris. Are posibilitatea să procedeze la un număr limitat de ale-

---

[1] În Codul civil francez, primul paragraf din capitolul *Despre mijloacele de a dobîndi proprietatea* este intitulat: „Căsătoria".

geri, al căror prim rezultat este investirea cu conţinuturi organizate, adică dotate cu valenţe (posibilităţi de relaţii).

Fără să avem pretenţia de a prezenta aici structura gramaticii semiotice, trebuie totuşi să precizăm cum apar aceste conţinuturi în manifestare.

Nu vom lua decît cazurile cele mai simple.

Întrucît fiecare termen al unei structuri semiotice se defineşte prin relaţii de conjuncţie şi de disjuncţie, putem spune că el se va manifesta fie în mod conjunctiv, fie în mod disjunctiv.

a) *Modul disjunctiv:* fiecare conţinut al unei structuri semiotice poate să se manifeste:

— disjunct de ceilalţi trei termeni: atunci el este izolat în manifestare; de exemplu avem: s_1 (*vs* s_2, $\bar{s}_1$, $\bar{s}_2$). Adică o manifestare posibilă pentru fiecare dintre cei patru termeni.

— disjunct de un alt termen; intră într-o opoziţie distinctivă; avem de exemplu: s_1 *vs* s_2; s_1 *vs* $\bar{s}_1$; s_1 *vs* $\bar{s}_2$. Celelalte posibilităţi de manifestare ale aceleiaşi structuri sînt: $\bar{s}_1$ *vs* $\bar{s}_2$; $\bar{s}_1$ *vs* s_2; $\bar{s}_2$ *vs* s_2. Adică şase manifestări posibile.

b) *Modul conjunctiv:* celor şase dimensiuni imanente ale structurii constituţionale le pot corespunde, în manifestare, şase conjuncţii binare care definesc ceea ce numim termenii complecşi. Din aceşti termeni complecşi doi vor fi deictici, sau definibili prin două deixis: 1 şi 2, doi termeni contrarii sau definibili prin axele S (complexă) şi $\bar{S}$ (neutră), şi doi termeni contradictorii sau definibili prin schemele 1 şi 2.

Termenul neutru, care în descrierea lui Bröndal este un termen simplu, ar fi, în realitate, termenul complex ($\bar{s}_1 + \bar{s}_2$).

Nu se ştie dacă ceea ce Bröndal numeşte un termen complex în echilibru este manifestarea conjunctă a două contrarii sau a două contradictorii; experienţa limitată a descrierii a permis să se identifice termeni complecşi de cele două tipuri, de genul („alb" + „negru") şi („alb" + „non alb").

Trebuie să mai avem în vedere şi problema *extensiunii:* Bröndal defineşte, şi se şi întîlnesc, termeni complecşi cu dominanţă pozitivă sau negativă; dar poate că aceştia sînt produşi de interacţiunea unor sisteme ierarhic inegale.

Aceste observaţii prospective se pot prelungi în două direcţii.

a) mai întîi trebuie să studiem modul în care producerea unui obiect semiotic întîlnește, prin structurile de suprafață, un al doilea nivel de constrîngeri și de alegeri: este vorba de structurile procesuale (narative, de exemplu). Ele explică aspectul sintagmatic al manifestării și impun alegerea anumitor operațiuni, de exemplu, atribuirea rolurilor (conținutul actanților) și a „arhifuncțiilor" (conținutul funcțiilor);
b) după aceea trebuie studiate relațiile între forma structurilor de adîncime și regulile gramaticii semiotice utilizate: structura de adîncime ar putea, de pildă, să definească orientarea algoritmilor dialectici.

Însă, mai înainte de orice, trebuie să definim modul de existență al conținuturilor la nivelul structurilor de suprafață și, de îndată ce statutul lor logic va fi descris, să stabilim numărul combinărilor semnificative cărora le pot da naștere.

ELEMENTE PENTRU O GRAMATICĂ NARATIVĂ [1]

1. NARATIVITATEA ŞI TEORIA SEMIOTICĂ

1.1. ISTORIC

INTERESUL CRESCUT manifestat de cîţiva ani încoace pentru studiile asupra narativităţii poate fi pus în paralelă cu speranţele şi proiectele unei semiotici generale care se precizează în fiecare zi cîte puţin.

La început, compararea rezultatelor unor cercetări independente — acelea ale lui V. Propp despre folclor, ale lui Claude Lévi-Strauss despre structura mitului, ale lui Étienne Souriau despre teatru — a permis să se afirme existenţa unui domeniu de studii autonom. Noi aprofundări metodologice — acelea ale lui Claude Bremond care interpretează naraţiunea în perspectiva unei logici decizionale, sau ale lui Alan Dundes care vrea să dea organizării povestirii forma unei gramatici narative — au diversificat, ulterior, cercetările teoretice. În ceea ce ne priveşte, în aceşti ani, am avut grijă să extindem cît mai mult cîmpul de aplicare al analizei narative şi, în acelaşi timp, să formalizăm din ce în ce mai riguros modelele parţiale apărute în cursul cercetărilor. Ni s-a părut important să insistăm, mai înainte de orice, asupra caracterului semio-lingvistic al categoriilor folosite la elaborarea acestor modele, întrucît acest caracter este garanţia universalităţii lor şi, în acelaşi timp, cel mai bun mijloc de a integra structurile narative într-o teorie semiotică generalizată.

1.2. NARATIVITATEA ŞI MANIFESTAREA EI

Îmbogăţirea metodologică a analizei naratîve şi posibilitatea de a o aplica şi la alte domenii, nu numai la folclor

[1] Apărut în „L'Homme", 1969, IX, 3.

sau la mitologie, au avut drept consecinţă apariţia unor probleme importante care au pus sub semnul întrebării concepţiile cel mai general admise în lingvistică.

Trebuia, mai întîi, să se admită ideea că structurile narative pot fi recunoscute ca determinante pentru manifestarea sensului nu numai în limbile naturale, ci şi în limbajul cinematografic, de exemplu, sau în cel oniric, în pictura figurativă etc. Aceasta, însemna însă, să recunoaştem şi să acceptăm necesitatea unei distincţii fundamentale între două nivele de reprezentare şi de analiză: un nivel *aparent* al naraţiunii unde diversele manifestări ale acesteia sînt supuse exigenţelor specifice substanţelor lingvistice prin care ea se exprimă, şi un nivel *imanent*, care ar constitui un fel de trunchi structural comun, unde narativitatea se află situată şi organizată înaintea manifestării ei. Există aşadar, un nivel semiotic comun tuturor narativităţilor distinct de nivelul lingvistic căruia, logic, îi este anterior, oricare ar fi limbajul ales pentru manifestare.

Pe de altă parte, dacă structurile narative sînt anterioare manifestării lor, aceasta, ca să se efectueze, trebuie să utilizeze unităţi lingvistice ale căror dimensiuni sînt mai mari decît cele ale enunţurilor: adică unităţi ce ar constitui „o mare sintagmatică", după expresia lui Ch. Metz, care se referea la semiotica cinematografului. Prin urmare la nivelul manifestării, structurilor narative le corespund structurile lingvistice ale povestirii, ceea ce ne face să spunem că analiza narativă are drept corolar analiza discursului.

1.3. NARATIVITATEA ŞI SEMIOTICA

Vedem, deci, că: dacă admitem faptul că semnificaţia nu ţine seama de modurile în care se manifestă, sîntem siliţi să recunoaştem un nivel structural autonom, loc de organizare al unor vaste cîmpuri de semnificaţie; el va trebui să fie integrat oricărei teorii semiotice generale, exact în măsura în care aceasta îşi propune să explice articularea şi manifestarea universului semantic considerat ca totalitate a sensului de ordin cultural sau personal. În acelaşi timp însă, economia generală a unei astfel de teorii este tulburată; altădată se putea socoti că proiectul lingvistic constă

în instalarea unui mecanism cu caracter combinatoriu sau generativ care, pornind de la niște elemente simple și de la nuclee originare, ar putea explica producerea unui număr nelimitat de enunțuri; aceste enunțuri, la rîndul lor, se transformă și se combină între ele pentru a da naștere discursului, manifestat sub forma unui șir de enunțuri. Acum, dimpotrivă, trebuie să ne închipuim instanțele *ab quo* de generare a semnificației, în așa fel încît, pornind de la aglomerări de sens, pe cît se poate de puțin articulate, să putem obține, coborind din nivel în nivel, articulări semnificative din ce în ce mai rafinate; in acest fel se caută să se atingă, simultan, cele două scopuri către care țintește sensul în manifestarea lui: să apară a) ca *sens articulat*, ca semnificație, și b) ca *discurs despre sens*, adică o mare parafrază ce dezvoltă, într-un mod ce-i este propriu, toate articulările anterioare ale sensului. Cu alte cuvinte, potrivit noii concepții, *generarea semnificației nu trece, mai întîi, prin producerea enunțurilor și prin combinarea lor în discurs; în acest proces intervin structurile narative care produc discursul dotat cu sens, articulat în enunțuri.*

Se vede limpede acum că elaborarea unei teorii a narativității care să justifice și să fundamenteze, de drept, analiza narativă ca domeniu de cercetări metodologice limitat la el însuși, nu constă numai în perfecționarea și formalizarea modelelor narative obținute prin descrieri din ce în ce mai numeroase și mai variate, și nici într-o tipologie a acestor modele care le-ar subsuma pe toate; elaborarea acestei teorii constă, mai ales, în instalarea structurilor narative ca *instanțe autonome* în cadrul economiei generale a semioticii, concepută ca știință a semnificației.

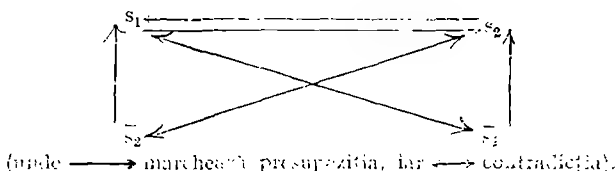
1.4 INSTANȚELE UNEI SEMIOTICI GENERALE

Pentru a realiza aceasta, teoria semiotică trebuie concepută în așa fel încît, între instanțele fundamentale *ab quo*, unde substanța semiotică își primește primele ei articulări pentru a se constitui în formă semnificantă, și instanțele ultime *ad quem*, unde semnificația se manifestă prin multiple limbaje, să fie rezervat un spațiu întins în vederea instalării unei instanțe de mediație; în acest spațiu ar trebui

situate niște structuri semiotice cu statut autonom, printre care și structurile narative; aici s-ar elabora articulările complementare ale conținuturilor și un fel de gramatică, generală și fundamentală în același timp, care ar reglementa instaurarea discursurilor articulate. Proiectul structural relativ la această instanță de mediație este, așadar, dublu: pe de o parte este vorba să se schițeze construirea modelelor articulării conținuturilor, așa cum pot fi ele imaginate la acest nivel al procesului de formare a sensului; iar, pe de altă parte, să se instaleze modelele formale capabile de a manipula aceste conținuturi și de a le aranja astfel încît să poată comanda producerea și segmentarea discursurilor, să organizeze în anumite condiții manifestarea narativității. Cu alte cuvinte, teoria semiotică nu va fi satisfăcătoare decît dacă va ști să facă loc în cadrul ei *unei semiotici și unei gramatici fundamentale.*

1.5. PENTRU O SEMANTICĂ FUNDAMENTALĂ

Proiectul unei semantici fundamentale, deosebită de semantica manifestării lingvistice, trebuie să se sprijine pe o teorie a sensului. Prin urmare acest proiect este legat direct de explicitarea condițiilor de captare a sensului și de *structura elementară a semnificației* care poate fi dedusă de aici, și care, mai tîrziu, se va prezenta ca o axiomatică. Această structură elementară, analizată și descrisă mai înainte, trebuie concepută ca dezvoltarea logică a unei categorii semiotice binare, de tipul *alb* vs *negru*; între acești termeni există o relație de contrarietate: fiecare din ei este susceptibil prin propria sa negare, să dea naștere unui nou termen care se află în relație de contradicție cu termenul primitiv; la rîndul lor, termenii contradictorii pot să contracteze o relație de presupoziție față de termenul contrar opus:

(unde ——→ marchează presupoziția, iar ←——→ contradicția).

Postulatul următor susține că această structură elementară de semnificație furnizează un model semiotic adecvat pentru a explica primele articulații ale sensului în cadrul unui *micro-univers semiotic.*

Aici se impune o precizare cu privire la concepția noastră despre universul semantic. Am propus cîndva (cf. lucrarea noastră *Sémantique structurale*) să înțelegem prin univers semantic totalitatea „substanței semantice" chemată să semnifîce numai prin rețeaua de articulări care o acoperă, deoarece sensul nu poate fi surprins decît dacă este articulat. Aceste articulări ale sensului puteau fi explicate, socoteam noi, ca rezultat al unei combinatorii; combinatoria ar rezulta, la rîndul ei, dintr-un inventar limitat de categorii semice. Astăzi, ar putea fi făcut un pas înainte printr-o reprezentare mai rafinată a acestui înveliș de articulări care introduc sensul în substanță. Ne vom închipui, că *fiecare categorie constitutivă a combinatoriei* — care, după cum s-a văzut, se poate dezvolta în orice clipă ca structură elementară — este susceptibilă de a se transforma *într-un model semiotic constituțional;* subordonîndu-și alte categorii ale aceluiași inventar care-i pot servi de subarticulări, ea poate să-și subsumeze un vast cîmp de semnificație și să servească astfel drept înveliș unui microunivers semantic. Inventarul fundamental al categoriilor semice necesar pentru articularea universului semantic în totalitatea lui este, prin urmare, în același timp, și inventarul virtual al tuturor microuniversurilor posibile, fiecare cultură, fiecare personalitate putînd să favorizeze, cu ajutorul unor articulări privilegiate, un anumit microunivers mai curînd decît altul: de exemplu, cultura vinului în Franța, exploatarea apei de izvor în Turcia.

Modelul constituțional nu este, în acest caz, decît însăși structura elementară a semnificației, utilizată ca formă pentru articularea substanței semantice a unui microunivers. Izotopia termenilor structurii elementare garantează și fundamentează întrucîtva microuniversul ca unitate de sens; ea ne permite să considerăm, în cadrul demersului nostru axiomatizant, un același model constituțional fie ca o formă canonică, fie ca o instanță de plecare către o semantică fundamentală.

Studiul de față nu-și propune să examineze condițiile unei asemenea semantici. Nu este vorba decît să distingem cele două planuri — semantic și gramatical — ale teoriei pe care o dezvoltăm. De aceea poate că ar fi preferabil să marcăm această distincție printr-o disjuncție terminologică: să spunem *valori de conținut* de fiecare dată cînd va fi vorba despre unități semice desprinse în cadrul unui microunivers cu ajutorul articulărilor modelului constituțional, și să recervăm expresia *termen* structural doar pentru unitățile zormale ale modelului semiotic.

1.6. PENTRU O GRAMATICĂ FUNDAMENTALĂ

Prin urmare structura elementară servește ca model pentru articularea conținuturilor, adică a substanțelor semantice, și este în măsură să pună sensul în condițiile de a semnifica; pe deasupra, ea are și o funcție formală, adică este formă semiotică de care trebuie să ținem seama în afara oricărei investiții. Ea este acel „principiu semiotic" care, după Hjelmslev, instituie și organizează orice limbaj, în sensul cel mai general al acestui termen. Așa se explică de ce structura elementară care, ca model constituțional, se află la baza organizării conținuturilor, este totuși în același timp un model formal ce, datorită categoriilor sale constitutive, manipulează conținuturile organizate, fără însă să se identifice cu ele. Categoriile care sînt necesare formalizării structurii elementare, așa cum am mai spus și altă dată, sînt aceleași categorii epistemologice folosite la construirea oricărei teorii semiotice. Cu aceste „universalii ale limbajului" constituite ca model semiotic, instanța originară a oricărei manifestări a sensului, putem porni la elaborarea primelor premise ale unei gramatici fundamentale.

2. ELEMENTELE UNEI GRAMATICI FUNDAMENTALE

2.1. NUCLEUL TAXINOMIC

La ora actuală este greu de elaborat o axiomatică pe care să se sprijine structurile narative; ar trebui să dispunem, mai întîi, de o teorie semiotică completă. Nu putem deci

decît schița, referindu-ne la concepția globală a unei astfel de semiotici, principalele instanțe articulatorii și înlănțuirile operaționale previzibile, proprii unei gramatici narative în stadiul de proiect.

Orice gramatică prezintă, mai mult sau mai puțin explicit, două componente: o morfologie și o sintaxă; morfologia are caracterul unei taxinomii ai cărei termeni sînt interdefiniți, sintaxa constă într-un ansamblu de reguli operatorii sau de moduri de manipulare a termenilor morfologiei.

Pentru a ilustra ceea ce poate fi un model taxinomic de acest gen, ne vom referi la analiza structurală a mitului lui Oedip, făcută, încă din 1955, de către Claude Lévi-Strauss; această analiză a dus la construirea unui model acronic simplu care, după părerea autorului, poate genera toate miturile lui Oedip, inclusiv mitul freudian. Acest model, rezultat al unei lecturi paradigmatice a discursului mitic, poate fi definit — după cum am arătat cu altă ocazie — ca punerea în corelație a unor termeni contradictorii cuplați.

Nu este greu să ne dăm seama că un asemenea model este întrutotul comparabil cu modelul constituțional despre care am mai vorbit, și că el poate fi interpretat utilizînd aceleași categorii relaționale. Astfel, dacă numim *schemă* structura care cuprinde doi termeni uniți prin relația de contradicție ($s_1 \leftrightarrow s_1$ sau $s_2 \leftrightarrow s_2$) și *corelație*, relația între două scheme ai căror termeni, luați unul cîte unul, sînt în relație de contrarietate cu termenii corespunzători ai celeilalte scheme (cf. 1.5), putem spune că modelul taxinomic este *o structură cu patru termeni* care se definesc reciproc printr-o rețea de relații precise ce pot fi prezentate ca o *corelație între două scheme.*

Am văzut că, în concepția lui C. Lévi-Strauss, un astfel de model explică surprinderea acronică a semnificației tuturor povestirilor posibile ce țin de un anumit microunivers semantic. Este un model formal: nu face decît să articuleze conținuturile investite. Pe deasupra, el este independent de modul său de manifestare: discursul care îl manifestă poate fi o povestire mitică, dar și un discurs didactic al lui Freud, după cum, tot atît de bine, poate să fie prezent, sub forma difuză, în interminabile discursuri antropologice sau psihanalitice.

Cu alte cuvinte, este vorba de o instanță taxinomică primară; pornind de la ea pot fi articulate și manifestate,

în modalitatea statică, sistemele de valori *(axiologiile)*, precum și procesele recurente creatoare de valori *(ideologiile)*. Deși poate da naștere unor forme discursive nonnarative, instanța taxinomică este, în același timp, baza necesară oricărui proces dinamic, generator al *sintaxei narative*.

2.2. NARATIVIZAREA TAXINOMIEI

Vedem că modelul taxinomic, datorită stabilității relațiilor care definesc termenii lui structurali, poate fi considerat ca prim nucleu al unei morfologii elementare. Totuși, examinarea condițiilor de captare a sensului arată limpede că, dacă semnificația, în măsura în care vrem s-o găsim în obiect, se prezintă ca articularea unor relații fundamentale stabile, ea este, în același timp, susceptibilă de o reprezentare dinamică de îndată ce vedem în ea captarea sau producerea sensului de către subiect. Avînd în vedere acest aspect dinamic, putem stabili o rețea de echivalențe între *relațiile* fundamentale constitutive ale modelului taxinomic și *proiecțiile* acelorași relații; aceste proiecții sau *operațiuni* se efectuează, de această dată, asupra unor termeni bine stabiliți ai aceleiași morfologii elementare; reglementarea acestor operații duce la constituirea sintaxei. Astfel, de exemplu contradicția, luată ca relație, servește, la nivelul taxinomiei, la stabilirea unor scheme binare; ca operație de contradicție, la nivelul sintactic, ea va nega unul din termenii schemei, afirmînd în același timp, termenul său contradictoriu. O astfel de operație, cînd se efectuează asupra unor termeni cu valori investite, are drept rezultat transformarea conținuturilor negîndu-le pe cele menționate și înlocuindu-le cu noi conținuturi afirmate.

Putem, așadar, să dăm un prim element provizoriu al unei sintaxe fundamentale, spunînd că aceasta constă în punerea în mișcare a modelului taxinomic cu ajutorul transformărilor conținuturilor investite în termenii taxinomici asupra cărora operează această sintaxă.

REMARCĂ: Captarea așa-zis canonică a mitului este, după cum am văzut, o instanță instabilă, structura

lui „dogmatică" fiind oricînd gata să se transforme în povestire. Studiile efectuate asupra unor genuri minore (proverbe, titluri de fapte diverse etc.) care, la prima vedere, par pure manifestări axiologice, arată, dimpotrivă, puternica lor instabilitate și o tendință pronunțată spre narativizare.

2.3. ORIENTAREA OPERAȚIILOR SINTACTICE

Reprezentarea sintaxei ca o serie de operații efectuate asupra termenilor definiți dintr-o structură taxinomică permite să se desprindă mai ușor o nouă proprietate, și anume: că *operațiunile sintactice sînt orientate*.

Astfel, în cadrul unei singure scheme taxinomice, pot fi prevăzute două operațiuni sintactice și două transformări de conținut posibile:

fie $s_1 \Longrightarrow \bar{s}_1$
fie $\bar{s}_1 \Longrightarrow s_1$

Întrucît, pe de altă parte, modelul taxinomic este constituit din două scheme, chestiunea priorității logice a operațiunilor sintactice este inerentă: operațiunile orientate pot începe

fie prin prima schemă: $s_1 \Longrightarrow \bar{s}_1$ sau $\bar{s}_1 \Longrightarrow s_1$
fie prin a doua schemă: $s_2 \Longrightarrow \bar{s}_2$ sau $\bar{s}_2 \Longrightarrow \bar{s}_2$

ceea ce dă loc, după cum se vede, la o primă combinatorie de operații sintactice.

În cele din urmă, cunoașterea proprietăților relaționale ale structurii elementare — care sînt și acelea ale operațiunilor sintactice — prescrie că: operația de contradicție care, negînd, de exemplu, termenul s_1, postulează în același timp termenul $\bar{s}_1$, trebuie să fie urmată de o nouă operație de presupoziție, care determină apariția noului termen s_2 pe care-l leagă de termenul $\bar{s}_1$. În felul acesta, operațiunile sintactice sînt nu numai orientate, dar și organizate în serii logice.

2.4 CARACTERISTICILE UNEI GRAMATICI FUNDAMENTALE

Caracteristicile pe care le-am explicitat mai sus și care pot servi ca bază pentru elaborarea unei gramatici fundamentale pot fi rezumate astfel:

1. Gramatica narativă se compune dintr-o *morfologie elementară* dată de modelul taxinomic și dintr-o *sintaxă fundamentală care operează asupra termenilor* taxinomici interdefiniți în prealabil.

2. Sintaxa narativă constă în operații efectuate asupra termenilor susceptibili de a fi investiți cu valori de conținut: datorită acestui fapt, ea le transformă și manipulează conținuturile, negîndu-le și afirmîndu-le, sau, ceea ce este același lucru, *despărțindu-le* și *alăturîndu-le*.

3. Operațiile sintactice, situate în cadrul taxinomic stabilit sînt orientate; de aceea ele sînt previzibile și calculabile.

4. Pe deasupra, aceste operații sînt *ordonate în serii*, constituind astfel procese segmentabile în *unități sintactice operaționale*.

Aceste determinări minimale, condiții ale unei gramatici fundamentale, deși incomplete, permit să se abordeze problemele privitoare la construirea unei gramatici narative de suprafață.

3. ELEMENTE PENTRU O GRAMATICĂ NARATIVĂ DE SUPRAFAȚĂ

3.1. PROBLEMA NIVELELOR DE GRAMATICĂ

Dacă am deține o gramatică fundamentală, am putea imagina nivele de gramatică mai „joase“ care, specificînd din ce în ce mai bine categoriile utilizate sau transcriindu-le într-un mod mai complex, s-ar apropia treptat de gramatică așa cum se manifestă aceasta în limbile naturale. Astfel, simplificînd mult, se poate spune că gramatica fundamentală, care este de ordin *conceptual*, pentru a putea produce povestiri manifestate sub formă *figurativă* (unde actori umani sau personificați ar îndeplini sarcini, ar fi supuși la încercări,

ar atinge scopuri), trebuie, mai întîi, să capete, la un nivel semiotic intermediar, o reprezentare *antropomorfă*, dar nonfigurativă. Acest nivel antropomorf va fi numit *gramatică narativă superficială;* precizăm că epitetul „superficial" nu are nimic peiorativ, el arată doar că este vorba de un nivel semiotic, ale cărui definiţii şi reguli gramaticale sînt susceptibile, cu ajutorul unei ultime transcodări, să treacă direct în discursurile şi enunţurile lingvistice.

Mai întîi trebuie să definim ce este *nivelul gramatical*. Dacă spunem că o gramatică poate fi construită la două nivele diferite, aceasta înseamnă că pot fi construite două metalimbaje deosebite în măsură să explice un singur şi acelaşi fenomen lingvistic prezent la un al treilea nivel, în cazul nostru, nivelul manifestării. Vom spune, de asemenea, că cele două metalimbaje sînt echivalente, întrucît ele sînt izotope însă nonizomorfe; aceasta arată că un anumit segment al unui metalimbaj poate fi transcodat într-un segment izotop al acestui limbaj, fără ca elementele constitutive ale celor două segmente să fie formal identice.

Categoriile constitutive ale unei astfel de gramatici superficiale, prin *caracterul lor antropomorf*, se disting, după cum spuneam, de categoriile gramaticii fundamentale cărora le este propriu *caracterul logic*.

3.2. ENUNŢURILE NARATIVE

3.2.1. Înfăptuirea antropomorfă

Dacă, prin urmare, unul din conceptele de bază ale gramaticii *fundamentale* este conceptul de *operaţie* sintactică, corespondentul său, la nivel *superficial*, este *înfăptuirea* (le faire) sintactică.

Stabilirea echivalenţei între operaţie şi înfăptuire constituie introducerea dimensiunii antropomorfe în gramatică. Acest fapt poate fi interpretat în diferite feluri:

a) Operaţia logică este concepută ca un proces metalingvistic autonom care permite suprimarea subiectului operaţiei (sau folosirea unui operator „oarecare"); înfăptuirea, fie practică, fie mitică, luată ca activitate, implică un *subiect uman* (sau cel puţin antropomorfizat: „creionul

scrie"). Cu alte cuvinte, înfăptuirea este o operație specificată prin adăugarea unui clasem „uman".

b) Cînd se vorbește despre înfăptuire, este evident că nu ne gîndim la înfăptuirea „reală" situată la nivelul semioticii lumii naturale, ci la înfăptuirea lingvistică (oricare ar fi limbajul, natural sau nu, în care se manifestă), la o înfăptuire transcodată în mesaj. În raport cu sistemul semiotic de referință poate fi vorba fie de o *înfăptuire-activitate* fie de o *înfăptuire-mesaj vorbit;* statutul ei de înfăptuire metasemiotică (întrucît este descrisă) o transformă într-un mesaj-obiect, situat în cadrul procesului de comunicare și implicînd un remitent și un destinatar.

Înfăptuirea este, așadar, o operație cu dublu caracter antropomorf: ca activitate, ea presupune un subiect; ca mesaj ea este obiectivată și implică axa de transmisie între remitent și destinatar.

3.2.2. Enunț narativ simplu

Conversiunea — trecerea de la un nivel gramatical la un altul — poate fi definită ca o echivalență între operațiune și înfăptuire, dînd implicațiilor conceptului de înfăptuire forma unui *enunț narativ simplu:*

$$EN = F(A)$$

unde înfăptuirea, ca proces de actualizare, este numită *funcție* (F,), iar subiectul înfăptuirii, ca potențialitate a procesului, este numit *actant* (A). Vom spune, deci, că orice operație a gramaticii fundamentale poate fi convertită într-un enunț narativ a cărui formă canonică minimală este F(A). Se înțelege, totuși, de la sine că enunțurile narative sînt enunțuri sintactice, adică independente de conținutul care poate fi investit în cutare sau cutare înfăptuire, și că elementele constitutive ale enunțului, F și A, sînt izotope: orice restricție semantică a lui F se va repercuta neapărat asupra lui A, și invers. Actantul este, de exemplu, izotopul funcției sale, în același fel în care numele de agent este izotopul verbului său (cf. *pescar* — a *pescui*).

3.2.3. Enunțuri modale și enunțuri descriptive

Astfel, prin introducerea progresivă de restricții semantice determinate, poate fi construită o tipologie de enunțuri narative și, în același timp, de actanți. Dacă, de exemplu, o anumită clasă de funcții este specificată prin adăugarea clasemului „a voi", actanții, izotopi ai acestor funcții, vor constitui o clasă restrictivă ce se va putea numi clasa *actanților — subiecte*. Într-adevăr, *a voi* este un clasem antropomorf (dar nu neapărat figurativ; cf. „această regulă cere ca ...") ce instaurează actantul ca subiect, ca operator eventual al înfăptuirii. Din acel moment, alături de enunțurile descriptive (E.D.), se poate constitui un nou tip de enunțuri narative: *enunțurile modale* (E.M.).

Într-adevăr, din punct de vedere lingvistic, *a voi* este un predicat modal care subordonează enunțuri descriptive propriu-zis. De exemplu:

(1) Jean vrea ca Pierre să plece
(2) Pierre vrea să plece.

Aceste enunțuri lingvistice, de îndată ce sînt transcrise ca enunțuri semantice, se prezintă ca:

(1) F: a voi/S: Jean; O(F: plecare; A: Pierre)/
(2) F: a voi/S: Pierre; O(F: plecare; A: Pierre)/

Se vede că, din punct de vedere lingvistic, introducerea clasemului „a voi" este altceva decît o supradeterminare a predicatului; ea necesită construirea a două enunțuri distincte dintre care primul este un enunț modal, iar al doilea, un enunț descriptiv; enunțul descriptiv, fiind legat printr-o relație hipotaxică de enunțul modal, îi servește acestuia de *Actant-Obiect*. Dacă, deocamdată, nu ținem seama de faptul că, în primul exemplu, subiectele semantice ale celor două enunțuri sînt deosebite, iar, în al doilea caz, identice, putem interpreta enunțul modal ca „dorință de realizare" a unui program care este prezent sub formă de enunț descriptiv și care, în același timp, face parte, ca obiect, din enunțul modal.

Aceasta ne îngăduie, de pe acum, să specificăm formal enunțuri modale ca:

EM = F : a voi/S; O/

Este vorba de enunţuri ale unor programe vîrtuale explicite în cadrul actanţilor-obiect; actantul-obiect al enunţului modal poate fi oricînd convertit într-un enunţ descriptiv oarecare.

Dacă introducem o restricţie suplimentară, postulînd că subiectul semantic al enunţului descriptiv trebuie să fie acelaşi cu cel al enunţului modal, se poate spune că înfăptuirea sintactică reprezintă transformarea unui program *virtual* într-un program *actualizat*.

De vreme ce enunţul descriptiv conceput ca program rămîne neschimbat, transformarea va putea fi interpretată cu substituire a enunţului modal cu funcţia „a voi" printr-un *enunţ modal de existenţă* care este, după cum se ştie, o presupoziţie implicită oricărui enunţ descriptiv.

3.2.4. Enunţuri atributive

Constatarea că Obiectul dorinţei, prezent ca Actant-Obiect, este în realitate un enunţ-program, merită să ne oprim puţin asupra ei. Cîteva exemple în plus vor permite descoperirea unor noi caracteristici ale acestor enunţuri descriptive:

(3) Pierre vrea un măr

(4) Pierre vrea să fie bun.

Aceste enunţuri lingvistice pot fi prezentate din punct de vedere semantic astfel:

(3) F: a voi/S: Pierre; O(F: achiziţie; A: Pierre; O: măr)/

(4) F: a voi/S: Pierre; O(F: achiziţie; A: Pierre; O: bunătate)/

Explicitarea semantică, după cum se vede, ajută să se descopere, alăturî de enunţurile care au fost menţîonate şi a căror funcţie este de *ordinul înfăptuirii*, existenţa a două alte tipuri de enunţuri descriptive caracterizate prin funcţiile lor; acestea sînt cînd de *ordinul lui a avea*, cînd de *ordinul lui a fi*. Ca subclase de enunţuri descrîptive, le putem numi enunţuri atributive (E A). La nivelul descrierii semantice aceste două tipuri de enunţuri se deosebesc nu atît prin specificările funcţiilor lor — în ambele cazuri este vorba de o relaţie de atribuire între subiectul şi obiec-

tul semantic —, ci prin natura externă sau internă a obiectelor atribuabile. În măsura în care se adună funcţiile celor două enunţuri, modal şi descriptiv, pentru a le interpreta, se poate spune că dorinţa de posesiune instituie obiectul unei posesiuni virtuale ca o *valoare*; de exemplu, *mărul* este o valoare externă în raport cu subiectul dorinţei, în timp ce *bunătatea* este o valoare internă a acestui subiect. Această deosebire se va exprima în termeni sintactici spunînd că relaţia între subiectul şi obiectul enunţului atributiv este, în primul caz, *hipotaxică*, iar, într-al doilea *hiponimică*.

În rezumat, vom spune aşadar că:

a) Introducerea, în gramatica superficială, a *modalităţii* lui a *voi* permite construirea de enunţuri modale cu *doi actanţi: subiectul* şi *obiectul*. Axa dorinţei care le uneşte îndreptăţeşte, la rîndul ei, interpretarea lor semantică drept un virtual *subiect performator* şi un obiect *instituit ca valoare*.

b) Dacă modalitatea lui *a voi* dă valoare obiectului, acest obiect, ca actant al enunţului modal, poate fi convertit fie într-un enunţ *descriptiv al înfăptuirii* (exemplele 1 şi 2) — iar înfăptuirea, ca atare, capătă valoare — fie în enunţuri *atributive* (exemplele 3 şi 4) — cînd actualizarea voinţei se exprimă prin posesiunea de obiecte-valori indicate în enunţurile atributive.

c) Distincţia a două tipuri — *hipotaxic* şi *hiponimic* — de atribuire a obiectelor-valori trebuie să fie reţinută întrucît ea oferă un criteriu formal pentru a distinge două ordine de valori — obiective şi subiective — de o importanţă capitală pentru înţelegerea structurii narative.

3.2.5. Enunţuri modale în funcţie de enunţuri atributive

La lista cu exemple de enunţuri narative să adăugăm încă două:

(5) Pierre vrea să ştie (ceva)

(6) Pierre vrea să poată (ceva)

Chiar şi fără transcriere semantică, se vede imediat că particularitatea acestui tip de enunţuri stă în faptul că un enunţ modal poate avea ca obiect nu un enunţ descriptiv

simplu, ci un alt enunţ modal care funcţionează ca enunţ descriptiv şi este susceptibil, datorită acestui fapt, să capete, la rîndul său, valoare.

În legătură cu aceasta se pot face cîteva observaţii:

1. În stadiul actual al cunoştinţelor noastre, se pare că trebuie să ţinem seama, în vederea construirii unei gramatici superficiale, numai de modalitatea lui *a şti* şi de cea a lui *a putea*.

2. Dintre proprietăţile acestor modalităţi vom reţine:

a) posibilitatea de a forma enunţuri modale canonice:

E M (s sau p) = F : a şti sau a putea/S; O(F : a face; O)/

b) posibilitatea de a fi obiecte de enunţuri modale ale lui a voi:

E M(v) = F : a voi/ S; O(F : a şti sau a putea; A; O)/

c) posibilitatea de a fi obiecte de enunţuri atributive:

E A = F : atributive/ S; O: un a şti sau un a putea/

3.3. UNITĂŢILE NARATIVE

3.3.1. Performanţa şi caracterul ei polemic

Pentru a termina instalarea unităţilor elementare ale gramaticii superficiale care sînt echivalente cu cele ale gramaticii fundamentale şi a putea trece la construirea de unităţi mai mari, trebuie să insistăm asupra reprezentării polemice pe care o capătă, la acest nivel superficial, relaţia de contradicţie. Axa de contradicţie pe care am numit-o *schemă* este, se ştie, locul de negaţie şi de afirmaţie al unor termeni contradictorii. Dacă admitem că reprezentarea antropomorfă a contradicţiei este de natură polemică, seria sintagmatică va trebui să aibă aspectul unei serii de enunţuri narative ale căror restricţii semantice vor trebui să-i confere un caracter de înfruntare şi de luptă. Seria sintagmatică corespunde transformării valorilor de conţinut care rezultă, la nivelul gramaticii fundamentale, din operaţiile de negare şi afirmare.

Pentru a se constitui, această serie are nevoie de:

a) existenţa a *două subiecte* S_1 şi S_2 (sau a unui Subiect şi a unui Anti-Subiect) care corespunde celor două *înfăp-*

tuiri contradictorii, relația de contradicție fiind, după cum se știe, o relație neorientată;

b) restricția semantică a înfăptuirii sintactice prin stabilirea echivalenței între operația de *negație* și funcția de *dominație*; această echivalență este rezultatul antagonismului polemic;

c) recunoașterea principiului de *orientare* valabil pentru cele două nivele ale gramaticii: unei anumite orientări a operațiunilor logice îi corespunde alegerea unui anumit subiect negator și o anumită dominație a unuia din subiecte asupra celuilalt;

d) admiterea ideii că procedura dialectică, potrivit căreia negarea unui termen este *în același timp* afirmarea contrariului său, este reprezentată, la nivelul sintaxei superficiale, de două enunțuri narative independente; primul dintre ele, cu funcție de dominare, corespunde instanței de negare, iar al doilea, cu funcție de atribuție, instanței de afirmare.

În acest fel, seria sintagmatică numită *performanță* poate fi reprezentată astfel:

$$EN_1 = F : \text{confruntare } (S_1 \longleftrightarrow S_2)$$

REMARCĂ: Acest enunț narativ care exprimă antropomorf relația de contradicție între doi termeni este, în realitate, sincretismul a două enunțuri modale proprii fiecăruia dintre subiecte.

$$EN_2 = F : \text{ dominație } (S_1 \rightarrow S_2)$$

REMARCĂ: Enunțul corespunde declanșării operației de negare orientată, unde S_1 îl neagă pe S_2, sau invers; negația, după cum am văzut, constă în transformarea virtualului în actualizat sau, ceea ce este același lucru, în substituirea lui E M al lui a voi, prin E M al existenței, adică substituirea dorinței de dominare prin dominare.

$$EN_3 = F : \text{ atribuire } (S_1 \leftarrow O)$$

REMARCĂ: Ultimul enunț corespunde instanței de afirmare: aceasta este exprimată antropomorf prin atribuirea unui Obiect-valoare.

3.3.2. Elementele constitutive ale performanței

În această schiță de gramatică superficială, accentul a fost pus, luînd ca exemplu o singură sintagmă, (a) pe stabilirea, termen cu termen, a corespondențelor dintre cele două nivele gramaticale și (b) pe scoaterea în evidență a categoriilor antropomorfe care se substituie termenilor și operațiilor logice. Rezultatul este construirea unei unități narative particulare, performanța: prin faptul că alcătuiește schema operatorie a transformării conținuturilor, ea este, probabil, *unitatea cea mai caracteristică a sintaxei narative.*

Performanța definită astfel este o unitate sintactică, o schemă formală aptă să primească cele mai variate conținuturi. Pe de altă parte, cele două subiecte ale performanței se pot schimba între ele, atît unul cît și celălalt putînd fi dominant sau dominat; tot astfel, clasa obiect este supusă variației potrivit diferitelor moduri în care se face atribuirea sintactică.

Din punctul de vedere al statutului său sintactic, performanța are forma unei serii de enunțuri narative constituite după formula canonică: *enunțul narativ este o relație între actanți.* Această relație, numită funcție, este susceptibilă de a primi anumite semnificații semantice care, datorită izotopiei enunțului, sînt transmise actanților și pot chiar hotărî numărul acestora.

Dacă funcțiile și actanții sînt *elementele* constitutive ale acestei gramatici narative, dacă *enunțurile narative* sînt formele ei sintactice elementare, atunci *unitățile narative* reprezentate aici prin performanță sînt serii sintagmatice de enunțuri narative.

3.3.3. Relațiile constitutive ale performanței

Problema relațiilor între enunțurile care se constituie ca unități narative se pune aici în mod inevitabil. Am văzut că performanța, ca unitate narativă, corespunde schemei taxinomice și că, datorită acestui fapt, enunțurile care o alcătuiesc sînt echivalente cu operațiile logice situate în

cadrul schemei. Am văzut de asemenea că operațiile logice care constituie schema sînt orientate.

Trebuie să constatăm însă că acestei *orientări*, care este o regulă a gramaticii fundamentale, îi corespunde, la nivelul gramaticii, superficiale, relația de *implicație* cu deosebire, totuși, că, pe cînd *orientarea* urmează ordinea enunțurilor:

$$EN_1 \rightarrow EN_2 \rightarrow EN_3$$

implicația merge în sens invers:

$$EN_3 \supset EN_2 \supset EN_1$$

Această conversiune care ne permite să definim unitatea narativă ca o serie de implicații între enunțuri are o anumită importanță practică în cazul analizei narative la nivelul manifestării, unde ea pune bazele regulilor elipsei și ale catalizei: enunțurile narative implicate logic în cadrul unei performanțe pot fi eliptice în manifestare, însă cunoașterea ultimei verigi a lanțului de implicații (EN_3) este suficientă pentru a proceda la o catalizăcare restabilește integral unitatea narativă.

3.3.4. Modalizarea performanțelor

Să ne întoarcem înapoi și să ne gîndim puțin la proprietățile enunțurilor modale; aceasta ne va îngădui să stabilim distincția între două tipuri posibile de performanțe. Ne amintim că enunțurile modale a căror funcție este *a voi* instaurează subiectul ca o virtualitate a înfăptuirii, în timp ce alte două enunțuri modale, caracterizate prin modalitățile lui *a ști și a putea*, determină această înfăptuire eventuală în două feluri deosebite: ca o înfăptuire ieșită din știință sau ca una care se sprijină exclusiv pe putere.

Aceste două manifestări ale înfăptuirii se recunosc apoi în performanțe. De aceea vom distinge performanțele realizate prin *a ști — a face* (P_s) — după cum subiectul performator va acționa, la nivelul manifestării, prin viclenie sau înșelătorie — de performanțele realizate datorită lui *a putea — a face* (P_p), unde subiectul performator nu utilizează decît energia și puterea lui proprie, reală sau magică.

3.4. SERIILE PERFORMANŢIALE

3.4.1. O sintaxă a comunicării

Pînă acum am luat enunţul narativ terminal al performanţei (EN_3) — care, pe plan superficial, este echivalentul afirmaţiei logice din gramatica fundamentală — drept un enunţ atributiv (EA). Ne putem totuşi întreba dacă o astfel de formulare este satisfăcătoare.

O asemenea atribuire — sau achiziţie a obiectului de către subiect — pare să se înfăţişeze ca o înfăptuire deliberată: subiectul performator, întrucît se consideră ca subiect al enunţului descriptiv, îşi atribuie lui însuşi un obiect-valoare. Dacă aşa stau lucrurile, atribuirea deliberată nu este decît un caz particular al unei structuri de atribuire mult mai generală, bine cunoscută în lingvistică sub numele de *schemă a comunicării* sau, şi mai general, ca *structură a schimbului;* după cum ştim, ea este reprezentată, în forma ei canonică, ca un enunţ cu trei actanţi — remitentul (R), destinatarul (D) şi obiectul de comunicare (O):

$$ET = F : \text{transfer } (D_1 \rightarrow O \rightarrow D_2)$$

Posibilitatea de a utiliza o schemă de mare generalitate constituie un prim avantaj al acestei noi formulări; ea permite, pe deasupra, să deosebim net două nivele sintactice deosebite: a) nivelul unde este situat operatorul sintactic al afirmaţiei, tradus în gramatica superficială ca subiect performator al atribuirii (în realitate el este un metasubiect şi cauza transferurilor săvîrşite), şi b) nivelul unde se operează transferurile. Termenii remitent şi destinatar nu fac, de fapt, decît să camufleze deosebirea.

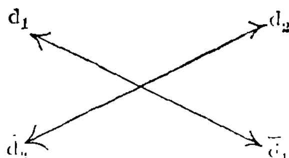
Al doilea nivel — care este un nivel descriptiv nu operaţional — poate să capete astfel o reprezentare topologică antropomorfizată: actanţii nu mai sînt concepuţi ca nişte operatori, ci ca nişte locuri în care se pot situa obiectele-valori, locuri unde acestea pot fi aduse sau de unde pot fi luate. În acest caz, transferul este susceptibil de a fi interpretat *în acelaşi timp* ca o privaţiune (la nivel superficial) sau ca o disjuncţie (la nivel fundamental) şi ca o atribuire (la nivel superficial) sau o conjuncţie (la nivel fundamental).

O asemenea interpretare care înlocuieşte enunţurile atributive prin *enunţurile translative* (ET) pare să dea o repre-

zentare mai directă a performanței: consecința acesteia (EN_3) nu mai este o simplă achiziție de valoare, ci un transfer de valoare: dacă obiectul-valoare este *atribuit* subiectului dominant, aceasta se datorează faptului că subiectul dominat este, în același timp, *privat* de obiectul-valoare; astfel, cele două operațiuni logice sînt rezumate într-un singur enunț.

3.4.2. Sintaxa topologică a valorilor obiective

O astfel de circulație topologică a obiectelor-valori duce la o identitate, la nivel de deixis a transferurilor cu termenii modelului taxinomic, considerați, aceștia din urmă, ca unități morfologice susceptibile de investiții de conținuturi. Am văzut mai înainte că investițiile valorilor de conținut se distribuie după două scheme corelate. Vom spune acum că, la nivel antropomorf, schemele corespund *spațiilor izotope;* acestea sînt locurile unde se desfășoară performanțele; fiecare spațiu este alcătuit din două deixis *conjungte* (deoarece corespund aceleiași axe de contradicție), dar *nonconforme:* la nivel fundamental ele echivalează cu termenii contradictorii:

Pe de altă parte, axele hipotaxice $\bar{d}_2 \to d_1$ și $\bar{d}_1 \to d_2$ constituie spații *heterotope* (nu izotope) ale căror deixis sînt disjuncte (întrucît nu aparțin acelorași scheme) dar *conforme,* deoarece sînt legate prin relații de presupoziție.

Prin urmare, circulația valorilor, interpretată ca o serie de transferuri de obiecte-valori, poate lua două căi:

$$(1)\quad F(d_1 \to O \to \bar{d}_1) \to F(\bar{d}_1 \to O \to d_2)$$

formulă care, în cazul special al basmelor rusești ale lui Propp, poate fi interpretată astfel: societatea (d_1) pierde o valoare, trădătorul ($\bar{d}_1$) o răpește pe fiica regelui (O) și o transferă în altă parte pentru a o ascunde (d_2).

$$(2)\ F(d_2 \rightarrow O \rightarrow \bar{d}_2) \rightarrow F(\bar{d}_2 \rightarrow O \rightarrow d_1)$$

ceea ce va însemna că: eroul ($\bar{d}_2$) o găsește undeva (d_2) pe fiica regelui (O) și o redă părinților (d_1).

Astfel, basmul rusesc manifestă o *transmitere circulară* a *valorilor* utilizînd succesiv două subiecte performatoare și dînd valoare unuia din spațiile conforme (cel al eroului) în dauna celuilalt (cel al trădătorului). Se vede totuși că aici nu este vorba decît de o simplă dedublare a povestirii. În general miturile inițiale văd în lipsa unui anumit obiect de valoare o situație originară, și dobîndirea valorilor se face pe o singură cale (2). Faptul este lesne de înțeles: ceea ce pentru o deixis (d_1) reprezintă achiziție de valoare, pentru altă deixis (d_2) este, neapărat și simultan, privațiune de valoare, și invers. Potrivit perspectivei adoptate, o aceeași cale a transferului de valori este susceptibilă de două interpretări: povestirea este, în același timp, și povestire despre victorie și povestire despre înfrîngere. Ceea ce determină alegerea uneia din cele două interpretări nu ține de sintaxa narativă, ci de articularea axiologică a valorilor de conținut: din cele două *spații conforme* investirea uneia este dată, inițial, ca *euforică*, iar cea a celuilalt, *disforică*.

Întrucît, deocamdată, nu ne referim decît la valori obiective, se poate spune că sintaxa topologică a transferurilor, prin dublarea căilor de captare a sensului descrise sub formă de operațiuni logice la nivelul gramaticii fundamentale, organizează narațiunea ca proces creator de valori. Prin urmare, ea este aceea care trebuie să dea sens povestirii și tot ea constituie armătura principală a acesteia. Astfel, din punct de vedere formal, întrucît enunțurile translative sînt enunțuri terminale ale performanțelor pe care le implică în mod logic, căile sintactice exprimate sub formă de transferuri constituie, de fapt, *serii sintagmatice de performanțe*; adică unități sintactice de un rang superior.

3.4.3. **Instituirea operatorilor sintactici**

O astfel de sintaxă topologică este, totuși, pur descriptivă: am insistat asupra ei retrăgînd orice caracter operațional actanților enunțurilor translative, pe care, pentru

a elimina riscul de echivoc, i-am numit deixis, nu remitenți și destinatari. Am procedat astfel deoarece o *sintaxă a operatorilor* trebuie să fie construită independent de *sintaxa operațiunilor*; pentru a justifica transferurile de valori trebuie, pregătit, un nivel metasemiotic.

Operatorii sintactici vor fi concepuți ca subiecte dotate cu o deosebită virtualitate de ordinul lui *a face* care îi va face susceptibili să desăvîrșească operația de transfer prevăzută. Această virtualitate de ordinul lui *a face* nu este altceva decît o modalitate: *a ști* sau *a putea*; ea poate fi formulată, așa cum am văzut, în două feluri deosebite: fie ca un enunț modal reprezentînd raportul dintre *a ști* și *a face*, sau pe cel dintre *a putea* și *a face* propriu subiectului, fie ca un enunț atributiv semnalînd dobîndirea de către subiect a unei valori modale.

Dacă subiectele se transformă în operatori în urma atribuirii unei valori modale (atribuire pe care am înlocuit-o prin funcția — mai satisfăcătoare — de transfer), atunci instituirea operatorilor se poate face tot după modelul sintaxei topologice a transferurilor, cu deosebirea însă că locul transferului aici nu mai este situat la nivel de deixis, ci la nivelul actanților subiect. Operatorul astfel instituit și caracterizat prin relația *a ști — a face* sau *a putea — a face*, abia mai tîrziu devine apt să săvîrșească performanța pentru care a fost creat.

Prin urmare, pot fi deosebite două serii de performanțe: a) performanțele destinate dobîndirii și transmiterii de valori modale și b) performanțele caracterizate prin dobîndirea și transferarea valorilor obiective. Cele din prima categorie instituie subiectele ca operatori, iar cele din a doua efectuează, ulterior, operațiile; primele creează virtualități, celelalte le actualizează.

Astfel, alături de un itinerar topologic prevăzut prin transferarea valorilor obiective și care instituie, după cum am văzut, o primă serie sintagmatică de performanțe, poate fi prevăzută o a doua cale, de același tip, pentru transformarea valorilor modale.

Nu putem insista aici asupra originii primului actant-operator care declanșează itinerariul sintactic: am ajunge să examinăm îndeaproape unitatea narativă particulară numită *contract*; care instituie subiectul dorinței prin dis-

tribuirea modalității lui a voi, actualizare probabilă a unui „a face să vrea" emis de remitentul originar. Deocamdată este de ajuns să notăm că subiectul devine apt să îndeplinească prima performanță, marcată prin atribuirea valorii modale a lui *a ști* sau *a putea* datorită unui *a voi* care îi este propriu.

O primă ierarhie a valorilor modale poate fi indicată de pe acum; ea orientează itinerariul sintactic după cum urmează:

a voi ⟶ *a ști* ⟶ *a putea* ⟹ *a face*

și servește ca bază organizării seriei sintagmatice a performanțelor. Anumite implicații ale unei astfel de orientări sînt imediat vizibile:

a) subiectul operator devine apt de a săvîrși performanțe care îi atribuie valoarea obiectivă numai prin dobîndirea valorii modale a lui *a putea;*

b) de aici rezultă că dobindirea valorii modale a lui *a ști* are drept consecință atribuirea lui *a putea — a face* (mijlocirea acestuia este indispensabilă pentru a ajunge la actualizarea lui *a face*);

c) în schimb, medierea lui *a ști* nu pare necesară pentru dobîndirea lui *a putea — a face.* Această ultimă particularitate permite să se distingă două feluri de subiecte: subiectele „savante", a căror aptitudine de a săvîrși performanțe provine de la o iscusință dobîndită inițial, și subiectele „puternice" prin natura lor.

> REMARCĂ: Dobîndirea unei valori modale de către subiectul (sau anti-subiectul) care se manifestă, de pildă, prin obținerea unui agent magic sau a unui mesaj-obiect al lui *a ști,* instituie acest subiect ca *adjuvant* (sau ca *opozant*), apt să treacă la performanța următoare.

O asemenea serie sintagmatică, stabilită în afara cadrului formal al enunțurilor translative, adică fără a ține seama de actanții implicați, permite, de pe acum, să se precizeze natura relațiilor între două tipuri deosebite de performanțe; spunem că o serie de performanțe este *orientată,* deoarece

performanța care instituie operatorul sintactic este urmată de performanța care efectuează operația sintactică; în același timp, performanța obiectivă implică performanța mo — dală.

3.4.4. Sintaxa topologică a valorilor modale

Avînd in vedere natura polemică a narativității, pentru a stabili o sintaxă narativă este nevoie de doi operatori sintactici: de fapt, să ne amintim că pentru construirea performanței am prevăzut două subiecte (S_1 și S_2). Prin urmare, locul de transfer al valorilor modale este constituit de axa schimbului între aceste două subiecte; atribuirea unei valori modale oarecare lui S_1 presupune că S_2 este lipsit în același timp de valoarea respectivă.

În acest caz, pentru transferarea valorilor modale, vor fi prevăzute două căi, după cum este vorba de subiectul „savant" sau de cel „puternic", adică potrivit priorității date dobîndirii uneia sau a alteia din cele două modalități:

a) în primul caz, seria sintagmatică va fi orientată ca:

$$ET_1(S_1 \rightarrow O\text{: a ști} \rightarrow S_2) \longrightarrow ET_2(S \rightarrow O\text{: a putea} \rightarrow S_2)$$

Ea poate fi interpretată ca dobîndirea de către S_2 a unui *a putea* datorită unui *a ști* obținut anterior; și, în același timp, ca pierderea, de către S_1, a oricărui *a putea* din pricina pierderii lui *a ști*;

b) În al doilea caz, orientarea va fi inversă:

$$ET_1(S_2 \rightarrow O\text{ : a putea} \rightarrow S_1) \longrightarrow ET_2(S_2 \rightarrow O\text{ : a ști} \rightarrow S_1$$

Secvența poate fi interpretată ca dobîndirea de către S_1 a unui *a ști* datorită unui *a putea* recunoscut; și, invers, ca pierderea de către S_2 a oricărui *a ști* ca urmare a pierderii lui *a putea*.

Una din cele două serii este suficientă pentru a constitui, combinîndu-se cu seria transferurilor de valori obiective, povestirea ca atare. Dacă totuși am ales ca destinatari ai valorilor modale două subiecte diferite pentru fiecare din cele două căi (S_2 și S_1) — alegere evident arbitrară —, am făcut-o pentru a explica, în același timp, organizarea deosebită a *povestirii duble* așa cum se prezintă ea, de pildă,

sub formă de basm popular rus studiat de Propp. Aici vedem, într-adevăr, mai întîi subiectul S_2, denumit axiologie *trădător*, dobîndind valorile modale în dauna lui S_1.

$$S_2 = O_1 \ : \text{a ști} \rightarrow O \ : \text{a putea}$$

pentru ca apoi să cedeze locul subiectului S_1, denumit *erou*; eroul îl privează treptat pe trădător de valorile dobîndite anterior, întrucît și le însușește el.

$$S_1 = O_1 \ : \text{a putea} \rightarrow O_2 \ : \text{a ști}$$

3.4.5. Forma generală a unei gramatici narative

Pînă acum am trasat liniile principale ale unei sintaxe narative superficiale, sau, mai curînd, doar ale unei părți ale acestei sintaxe referitoare la însuși corpul povestirii. Ceea ce lipsește din această schiță și nu putem indica decît pe scurt, este examinarea și stabilirea unităților sintactice care încadrează povestirea adică secvența inițială și cea finală a unei povestiri manifestate.

În legătură cu ele ar trebui să se explice unitățile sintactice care corespund cu ceea ce, la nivelul gramaticii profunde, sînt relațiile hipotaxice ale modelului taxinomic, adică relațiile ce se pot stabili în acest model între termenii s_1 și $\bar{s}_2$ pe de o parte, și între termenii s_2 și $\bar{s}_1$ pe de alta. Declanșarea narațiunii ar putea fi reprezentată prin stabilirea unei relații contractuale *conjunctive* între un remitent și un destinatar-subiect, urmată de o *disjuncție* spațială între cei doi actanți. Încheierea povestirii ar fi marcată, dimpotrivă de o conjuncție spațială și un ultim transfer de valori; astfel, printr-o nouă distribuire de valori, atît obiective cît și modale, este instituit un nou contract.

Deși nu este dusă pînă la capăt, încercarea noastră trebuie să dea măcar o idee de ceea ce poate fi o organizare sintactică a narativității. Am deosebit două tipuri de *serii sintagmatice orientate*; ele organizează transferarea valorilor, atît modale cît și obiective, în cadrul unei sintaxe cu caracter topologic. Obiectele-valori sînt situate în cadrul enunțurilor narative terminale care reprezintă consecințele performanțelor și, logic, le implică; aceste serii sintagmatice sînt, așadar, în realitate, reglementări de performanțe

care, ca unităţi sintactice, sînt recurente, iar din punct de vedere formal, identice. A mai fost recunoscut şi un alt principiu de organizare sintagmatică: performanţele sînt dispuse în aşa fel încît prima, caracterizată prin atribuirea unei valori modale care instituie *subiectul-operator*, trebuie să fie urmată de o a doua care actualizează *operaţiunea*.

În ceea ce priveşte performanţa, ca unitate sintactică tipică, am văzut că ea poate fi concepută ca o serie de trei enunţuri narative legate între ele printr-un lanţ de implicaţii. Examinînd enunţurile narative, am putut schiţa tipologia lor sumară; introducînd determinările semantice suplimentare privitoare la funcţiile narative şi schimbînd numărul şi specificaţiile actanţilor, am distins trei tipuri principale de enunţuri narative: enunţurile descriptive, enunţurile modale şi enunţurile translative; orice enunţ reprezintă, pe planul gramaticii narative superficiale, fie o relaţie, fie o operaţiune din gramatica fundamentală.

O astfel de gramatică, de îndată ce ar fi terminată, ar avea o formă deductivă şi în acelaşi timp analitică. Ea ar trasa un ansamblu de căi pentru manifestarea sensului: pornind de la operaţiunile elementare ale gramaticii fundamentale care păşesc pe căile procesului de actualizare a semnificaţiei, trecînd prin combinaţiile seriilor sintagmatice ale gramaticii superficiale care nu sînt decît reprezentări antropomorfe ale acestor operaţii, conţinuturile se investesc, prin intermediul performanţelor, în enunţuri narative; acestea sînt organizate în secvenţe lineare de enunţuri canonice legate între ele, ca nişte verigi ale unui aceluiaşi lanţ, printr-o serie de implicaţii logice. Cînd vom avea astfel de secvenţe de enunţuri narative, ne vom putea imagina manifestarea lingvistică a semnificaţiei narativizate. Însă aici nu se va putea ajunge decît cu ajutorul unei retorici, al unei stilistici şi al unei gramatici lingvistice.

CONTRIBUȚII LA TEORIA INTERPRETĂRII POVESTIRII MITICE [1]

Omagiu
lui CLAUDE LÉVI-STRAUSS

1. TEORIA SEMANTICĂ ŞI MITOLOGIA

PROGRESELE REALIZATE RECENT de cercetările mitologice, datorită mai ales lucrărilor lui Claude Lévi-Strauss, aduc o serie de elemente de natură să stimuleze gîndirea asupra teoriei semantice; după cum se ştie, aceasta îşi pune problema generală a lizibilităţii textelor şi caută să stabilească un inventar de procedee în vederea descrierii lor.

Se pare însă că metodologia interpretării miturilor se situează, prin însăşi complexitatea acestora, în afara limitelor pe care, în prezent, le rezervă semanticii teoriile cele mai actuale din Statele Unite, şi mai ales acelea ale lui J. J. Katz şi J. A. Fodor.

1. Teoria semantică ce ar încerca să explice lectura miturilor, departe de a se limita la interpretarea enunţurilor, trebuie să opereze cu secvenţe de enunţuri articulate în povestiri.

2. În loc de a exclude orice referinţă la context, descrierea miturilor este obligată să folosească informaţiile extratextuale fără de care stabilirea izotopiei narative ar fi imposibilă.

3. În sfîrşit, subiectul vorbitor (= cititorul) nu poate fi socotit ca invariant al comunicării mitice, deoarece aceasta transcende categoria *conştient* vs *inconştient*. Obiectul descrierii se situează la nivelul transmiterii, al *textului — invariant*, nu la nivelul receptării al *cititorului — variabil*.

---

1 Apărut in „Communications" nr. 8, 1966; destinat iniţial unei culegeri de texte despre mitologie şi povestire, publicată în limba engleză sub direcţia lui Pierre Maranda.

Sîmtem, așadar, siliți să pornim nu de la o teorie semantică alcătuită ca atare, ci de la un ansamblu de fapte descrise și de la niște concepte elaborate de către mitolog; căutăm să vedem:

1) dacă atît unele cît și altele pot fi formulate în termenii unei semantici generale în măsură să explice, printre altele, interpretarea mitologică;

2) care sînt exigențele conceptualizărilor mitologilor față de o astfel de teorie semantică.

În acest scop am ales mitul de referință bororo care-i servește lui Lévi-Strauss, în lucrarea sa *Le Cru et le Cuit*, drept punct de plecare pentru descrierea universului mitologic surprins în una din dimensiunile lui: aceea a culturii alimentare. Totuși, în timp ce Lévi-Strauss își propusese să înscrie acest mit – ocurență în universul mitologic desprins treptat, scopul nostru va fi acela de a pleca de la mitul de referință considerat ca o unitate narativă, și de a încerca explicitarea procedurilor de descriere necesare pentru a ajunge, prin etape succesive, la lizibilitatea maximă a mitului despre care este vorba. În această cercetare metodologică, munca noastră va consta, de fapt, în regruparea și exploatarea unor descoperiri care nu ne aparțin.

2. COMPONENTELE STRUCTURALE ALE MITULUI

2.1. CELE TREI COMPONENTE

După părerea lui Lévi-Strauss orice descriere a mitului trebuie să țină seama de trei elemente fundamentale: 1. armatura; 2. codul; 3. mesajul.

Prin urmare, vom încerca să vedem: 1) cum pot fi interpretate în cadrul unei teorii semantice aceste trei componente ale mitului și 2) ce loc trebuie să i se atribuie fiecăreia dintre ele în interpretarea povestirii mitice.

2.2. ARMATURA

Prin *armatură* (care este un element invariant) trebuie să înțelegem statutul structural al mitului ca narațiune. Acest statut pare să fie dublu: 1) se poate spune că ansam-

blul proprietăţilor structurale comune tuturor povestirilor mitice constituie un model narativ, 2) dar acest model narativ trebuie să explice atît a) mitul considerat ca unitate discursivă transfrastică cît şi b) structura conţinutului care este manifestat cu ajutorul acestei naraţiuni.

1. Povestirea, unitate discursivă, trebuie să fie socotită ca un *algoritm*, adică o succesiune de enunţuri ale căror funcţii predicat simulează lingvistic un ansamblu de comportări orientate către un scop. Ca succesiune, povestirea posedă o *dimensiune temporală:* comportamentele expuse întreţin între ele relaţii de anterioritate şi de posterioritate.

Pentru a avea un sens, povestirea trebuie să fie un întreg ce reprezintă un mod de semnificaţie; datorită acestui fapt, ea se prezintă ca o *structură semantică simplă*. De aceea dezvoltările secundare ale naraţiunii, negăsindu-şi loc în structura simplă, alcătuiesc o pătură structurală subordonată: naraţiunea, considerată ca întreg, are nevoie aşadar de o structură ierarhică a conţinutului.

2. O subclasă de *povestiri dramatizate* (mituri, basme, piese de teatru etc.) este definită printr-o proprietate structurală comună, dimensiunea temporală, pe care sînt situate toate aceste povestiri şi care este dicotomizată — într-*un înainte* vs *un după*.

Acestui *înainte* vs *după* discursiv îi corespunde o „răsturnare a situaţiei" care, pe planul structurii implicite, nu este altceva decît o inversare a semnelor conţinutului. Astfel, între cele două planuri, există o corelaţie:

$$\frac{\text{înainte}}{\text{după}} \simeq \frac{\text{conţinut inversat}}{\text{conţinut afirmat}}$$

3. Să restrîngem, încă o dată, inventarul povestirilor; un mare număr dintre ele (basmul popular rus, dar şi mitul nostru de referinţă) au o altă proprietate; ele comportă o secvenţă iniţială şi o secvenţă finală situate pe planuri de „realitate" mitică deosebite de acela al corpului povestirii însăşi.

Acestei particularităţi a naraţiunii îi corespunde o nouă articulare a conţinutului celor două *conţinuturi topice* — dintre care unul este afirmat iar celălalt inversat — li se alătură alte două *conţinuturi corelate* care, în principiu, se

află în acelaşi raport de transformare mutuală ca şi conţinuturile topice.

Această primă definiţie a armaturii nu contrazice formula generală a mitului propusă altădată de Lévi-Strauss, dar nici nu este pe deplin mulţumitoare; ea nu îngăduie încă, în stadiul actual al cunoştinţelor noastre, să se stabilească clasificarea ansamblului povestirilor considerat ca *gen*, dar ea aduce interpretării un coeficient, demn de reţinut, de previzibilitate. Se poate spune că prima procedură a descrierii mitului este descompunerea povestirii mitice în secvenţe; acestui decuplaj trebuie să-i corespundă o articulare previzibilă a conţinuturilor.

2.3. MESAJUL

O astfel de concepţie despre armatură ne face să prevedem că mesajul, adică semnificaţia particulară a mitului — ocurenţă, se situează şi el pe două izotopii în acelaşi timp ducînd astfel la două lecturi deosebite: una pe plan narativ, alta pe plan structural. Prin *izotopie* înţelegem un ansamblu redundant de categorii semantice care face posibilă lectura uniformă a povestirii, aşa cum rezultă ea din lecturile parţiale ale enunţurilor şi din rezolvarea ambiguităţilor dictată de căutarea lecturii unice.

1. Izotopia narativă este determinată de o anumită perspectivă antropocentristă care prezintă povestirea ca o succesiune de evenimente ai căror actori sînt fiinţe însufleţite, care acţionează sau sînt acţionate (pasive). La acest nivel, o primă categorizare: *individual* şi *colectiv* permite să distingem un erou asocial care, desprinzîndu-se de comunitate, apare ca un agent datorită căruia se produce răsturnarea situaţiei, ca un mediator personalizat între situaţia — înainte şi situaţia — după.

Se vede că această primă izotopie se apropie, din punct de vedere lingvistic, de *analiza semnelor*: actorii şi evenimentele narative sînt lexeme (= morfeme, în accepţie americană), analizabile în sememe (= accepţii sau „sensuri" ale cuvintelor) care sînt organizate, cu ajutorul relaţiilor sintactice, în enunţuri univoce.

2. A doua izotopie se situează, dimpotrivă, la nivelul structurii conţinutului, postulată pe acest plan discursiv. Secvenţelor narative le corespund conţinuturi ale căror relaţii reciproce sînt teoretic cunoscute. Problema care se pune în faţa descrierii este aceea de a stabili echivalenţa între lexemele şi enunţurile constitutive ale secvenţelor narative, precum şi articulările structurale ale conţinuturilor care le corespund; ne vom strădui să rezolvăm această problemă. Pentru moment este de ajuns să spunem că o astfel de transpunere presupune *o analiză în seme* (= trăsături pertinente ale semnificaţiei), singura care poate permite punerea în paranteză a proprietăţilor antropomorfe ale lexemelor-actori şi ale lexemelor-evenimente. Cît despre isprăvile eroului, care deţine locul central în economia naraţiunii, ele nu pot decît să corespundă operaţiilor lingvistice de transformare; ele explică inversările conţinuturilor.

O asemenea concepţie despre un mesaj lizibil pe cele două izotopii distincte şi dintre care prima n-ar fi decît manifestarea discursivă a celei de a doua, poate că este numai o formulare teoretică. Ea poate să nu corespundă decît unei subclase de povestiri (basmele populare, de exemplu); o altă subclasă (miturile) s-ar caracteriza prin împletirea, într-o singură naraţiune, a secvenţelor situate cînd pe una, cînd pe alta din cele două izotopii. Lucrul acesta ni se pare secundar în măsura în care distincţia pe care am stabilit-o ne îmbogăţeşte cunoştinţele despre modelul narativ şi poate chiar servi drept criteriu la clasificarea povestirilor; în măsura în care separă, în mod hotărît, două proceduri de descriere distincte şi complementare, ea contribuie la elaborarea tehnicilor de interpretare.

2.4. CODUL

Gîndirea mitologică a lui Lévi-Strauss, de la primul său studiu despre *Structura Mitului* pînă la recentele *Mitologice*, se caracterizează prin deplasarea centrului de interes: fixat mai întîi la nivelul definirii structurii mitului-povestire, el cuprinde acum problematica descrierii universului mitologic; reţinut la început de proprietăţile formale ale structurii

acronice, el examinează acum posibilitatea unei descrieri comparative care să fie generală și istorică în același timp. Această introducere a comparatismului aduce contribuții metodologice importante pe care sîntem datori să le explicităm.

2.4.1. Definirea unităților narative

Folosirea, cu ajutorul comparației, a datelor pe care le poate oferi universul mitologic nu este, la prima vedere, decît exploatarea informațiilor contextului. Ea poate lua două forme diferite: 1) se poate încerca elucidarea lecturii unui mit-ocurență prin compararea cu alte mituri sau, în general, prin compararea unor fragmente sintagmatice ale povestirii cu alte fragmente sintagmatice; 2) se poate pune în corelație un anumit element narativ cu alte elemente comparabile.

Corelarea a două elemente narative nonidentice, ce țin de două povestirî deosebite, duce la recunoașterea existenței unei disjuncții paradigmatice care, operînd asupra unei categorii semantice date, face ca al doilea element narativ să fie considerat drept transformarea celui dintii. Totuși — și acest lucru este mai important — se constată că transformarea unui element are drept consecință provocarea unor transformări în lanț de-a lungul întregii secvențe avute in vedere. La rîndul ei, această constatare determină următoarele consecințe teoretice:

1. permite să se afirme existența unor *raporturi necesare* între elemente ale căror conversiuni sînt concomitente;

2. permite să se delimiteze *sintagmele narative* ale povestirii mitice, acestea sînt definibile atît prin elementele lor constitutive cît și prin înlănțuirea lor necesară;

3. în sfîrșit, permite să se definească înseși elementele narative, nu numai prin corelarea lor paradigmatică (prin procedeul comutației, propus cîndva de Lévi-Strauss), ci și prin instalarea și funcția lor în cadrul unității sintagmatice din care fac parte.

După cum vedem, dubla definiție a *elementului narativ* corespunde celor două modalități complementare (pragheză și daneză) de definire a fonemului.

Este inutil să insistăm asupra importanței acestei *definiții formale* a unităților narative a căror extrapolare și aplicare la alte universuri semantice nu se poate să nu se impună. În stadiul actual, ea nu poate decît să consolideze încercările noastre de delimitare și definire a unor asemenea unități pornind de la analizele lui V. Propp. Întrucît aici nu putem proceda la verificări exhaustive, vom spune, pur și simplu, cu titlu de ipoteză, că pot fi recunoscute trei tipuri de sintagme narative:

1. sintagme performanțiale (încercări)
2. sintagme contractuale (stabiliri și ruperi ale contractului);
3. sintagme disjuncționale (plecări și întoarceri).

Se vede că definirea elementelor și sintagmelor narative nu ține de cunoașterea contextului, ci de metodologia generală a stabilirii unităților lingvistice, și că unitățile lingvistice sînt astfel definite spre avantajul modelului narativ, adică al armaturii.

2.4.2. Delimitări și reconversiuni

Cunoașterea teoretică a unităților narative poate, prin urmare, să fie exploatată la nivelul procedurilor de descriere. Astfel, punerea în paralelă a două secvențe oarecare, dintre care una este secvența de interpretat, iar cealaltă secvența transformată, poate avea două scopuri deosebite:

1. Dacă secvența de interpretat pare să se situeze pe izotopia presupusă de ansamblul povestirii, comparația va permite să se determine, în cadrul secvenței date, limitele sintagmelor narative care sînt cuprinse în ea.

Să ne ferim totuși să credem că sintagmele narative, întrucît corespund secvențelor textului, sînt ele însele continue și amalgamate: manifestarea lor, dimpotrivă, ia adesea forma semnificanților discontinui astfel încît povestirea, analizată și descrisă ca o serie de sintagme narative, încetează de a mai fi izomorfă textului așa cum se prezintă el în stare brută.

2. Dacă secvența de interpretat pare inversată față de izotopia presupusă, comparația, confirmînd ipoteza, va per-

mite să se procedeze la *reconversiunea* sintagmei narative recunoscute și la restabilirea izotopiei generale.

Folosind termenul *reconversiune*, propus de Hjelmslev în al său *Limbaj*, dorim să introducem o nouă precizare pentru a distinge adevăratele transformări, adică înversiunile conținuturilor (care corespund fie exigențelor modelului narativ, fie mutațiilor inter-mitice), de manifestările antifrastice ale conținuturilor inversate (a căror reconversiune, necesară stabilirii izotopiei, nu schimbă întru nimic statutul structural al mitului).

Să notăm, în trecere, că procedura de reconversiune pe care am examinat-o mai sus ridică problema teoretică mai generală a existenței a două *moduri narative* distincte pe care le-am putea numi *modul deceptiv* și *modul veridic*. Jocul adevărului și al decepției se sprijină pe o categorie gramaticală fundamentală, categoria *existență* vs *aparență* (care constituie, după cum se știe, prima articulare semantică a propozițiilor atributive); acest joc provoacă împletirea narativă, bine cunoscută în psihanaliză, care constituie adesea una din principalele dificultăți ale lecturii deoarece el creează, în cadrul povestirii, straturi ierarhice de decepție stilistică al căror număr rămîne în principiu nesfîrșit.

2.4.3. Context și dicționar

Exploatarea informațiilor puse la dispoziție de contextul mitologic pare, prin urmare, să intereseze elementele narative care se manifestă în discurs sub formă de lexeme. În afară de aceasta, trebuie distinse caracteristicile formale (pe care le comportă neapărat) de caracteristicile substanțiale. Cele dintîi sînt: 1) fie *proprietăți gramaticale* care transformă lexemele în actanți sau în predicate, 2) fie *proprietăți narative* pe care aceste elemente narative le obțin din definiția funcțională a rolului pe care și-l asumă atît în cadrul sintagmei narative cît și în povestirea socotită în ansamblul ei. Astfel: actanții pot fi Subiecte — eroi sau Obiecte — valori, Remitenți sau Destinatari, Opozanți trădători sau Adjuvanți — forțe binefăcătoare. Structura actanțială a modelului narativ face parte din armatură, iar variațiile de distribuții, de cumulări, de disjuncții ale rolurilor

fac parte din iscusinţa scriitorului şi sînt anterioare folosirii codului.

Aceste precizări nu sînt introduse decît pentru a stabili o distincţie netă între exploatarea contextului şi exploatarea cunoştinţelor privitoare la modelul narativ. Contextul se prezintă sub formă de conţinuturi investite, independente de povestirea însăşi şi care vor fi preluate ulterior de către modelul narativ. Aceste conţinuturi investite sînt conţinuturi constituite: aşa cum un romancier îşi plăsmuieşte personajele treptat, depănîndu-şi povestirea, pornind de la un nume propriu ales de el, tot astfel fabulaţia mitică neîntreruptă a plăsmuit actorii mitologiei, înzestraţi cu conţinuturi conceptuale; din această cunoaştere difuză a conţinuturilor (pe care o posedă membrii tribului Bororo, nu scriitorul) este formată materia primă a *contextului:* ea trebuie organizată ca un *cod.*

Dat fiind că aceste conţinuturi constituite sînt manifestate sub formă de lexeme, s-ar putea socoti că, în ansamblu, contextul este reductibil la un *dicţionar mitologic* în care denumirea „jaguar" ar fi însoţită de o definiţie comportînd 1) pe de o parte, tot ce se ştie despre „firea" jaguarului (ansamblul calificărilor lui) şi 2) pe de altă parte, tot ceea ce jaguarul este susceptibil să facă sau să sufere (ansamblul funcţiilor lui). Articolul „jaguar" n-ar fi, în acest caz, deosebit de articolul „masă", a cărui definiţie propusă de *Dicţionarul general al limbii franceze* este:

1. *calificativă:* „suprafaţă plană din lemn, din piatră etc., susţinută de unul sau mai multe picioare" şi

2. *funcţională:* „pe care se pun obiecte (pentru a mînca, a scrie, a juca etc.)".

Un astfel de dicţionar (cu condiţia să nu cuprindă *etc.*) ar putea aduce servicii mari:

1. ajutînd la rezolvarea *ambiguităţilor de lectură* ale enunţurilor mitice, datorită procedurilor de selectare a compatibilităţilor şi de excludere a incompatibilităţilor între diferitele sensuri ale lexemelor;

2. uşurînd *ponderarea* povestirii, adică permiţînd a) să se umple lacunele provenite din folosirea litotică a anumitor lexeme şi b) să se condenseze anumite secvenţe în expansiune stilistică; cele două proceduri paralele tind să stabilească un echilibru economic al naraţiunii.

2.4.4. Dicționar și cod

Din păcate, alcătuirea unui astfel de dicționar presupune o clasificare prealabilă a conținuturilor constituite și o cunoaștere suficientă a modelelor narative.

Limitîndu-ne numai la lexemele-actanți, am putea spune că ele țin, toate, de un „sistem al ființelor" despre care vorbește Lévi-Strauss, sistem care ar clasifica toate ființele însuflețite sau susceptibile de a fi însuflețite, de la spiritele supranaturale pînă la „ființele" minerale. Ne dăm însă numaidecît seama că o astfel de clasificare n-ar fi „adevărată" în sine: să spui, de exemplu, că jaguarul aparține clasei animalelor, din punct de vedere mitologic, nu are nici un sens. Mitologia nu se interesează decît de cadrele clasificatorii, ea nu operează decît cu „criterii de clasifcare", cu categorii semice și nu cu lexeme care sînt clasificate astfel. Acest aspect, important din punct de vedere metodologic, merită să fie precizat.

1. Să presupunem că o opoziție categorică, opoziția *oameni* vs *animale*, în cadrul unei povestiri se află în corelație cu categoria modelului narativ: *anterioritate* vs *posterioritate*. În acest caz, ea va articula conținuturile topice în a) conținuturi afirmate și b) conținuturi inversate: potrivit termenilor corelați, se va spune că oamenii au fost odinioară animale, sau invers. Totuși, pe plan lexematic, jaguarul se va putea plimba de-a lungul povestirii fără să-și schimbe denumirea: în prima parte, el va fi o ființă omenească, în a doua, un animal, sau invers. Cu alte cuvinte, conținutul lexemului „jaguar" nu este numai *taxinomic*, el este în același timp și *pozițional*.

2. Printre numeroasele „efecte de sens" pe care le poate comporta lexemul „jaguar", cel ce va fi reținut în cele din urmă ca pertinent pentru descriere este determinat de izotopia generală a mesajului, adică de dimensiunea universului mitologic a cărui manifestare este un anumit mit. Dacă dimensiunea despre care este vorba este aceea a culturii alimentare, jaguarul va fi examinat în funcția lui de consumator, iar analiza semică a conținutului său va permite să se vadă în el, în corelație cu dicotomia narativă *înainte* vs *după*, aspectul lui de consumator

$$\frac{\text{înainte}}{\text{fiert + proaspăt}} \simeq \frac{\text{după}}{\text{crud + proaspăt}} .$$

Prin urmare, nu este corect să spunem că jaguarul este stăpînul focului: căci nu este stăpîn decît în anumite poziţii, în altele nu. Dicţionarul de care vorbeam trebuie să comporte nu numai definiţiile pozitive şi inversate ale jaguarului, el presupune clasificarea dimensiunilor culturale fundamentale ale universului mitologic.

3. Există anumite transformări de elemente narative care se situează nu între mituri, ci în interiorul mitului-ocurenţă. Acesta este cazul mitului luat de noi ca referinţă şi care prezintă metamorfoza eroului-jaguar în erou-cerb. Pe planul codului alimentar este vorba, pur şi simplu, de transformarea consumatorului de

[crud + proaspăt + animal] în consumator de [crud + proaspăt + vegetal]
(jaguar) (cerb)

iar transformarea lingvistică se rezumă la o substituţie paradigmatică în categoria (hrană *animală* vs *vegetală*) a cărei justificare trebuie să fie căutată printre exigenţele structurale ale modelului narativ.

Exemplul prezent este opus celui pe care l-am studiat la (1):

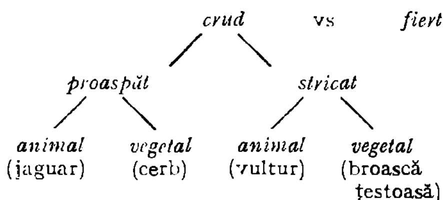
a) în primul caz, denumirea nu se schimbă, în timp ce conţinutul se schimbă;

b) în al doilea caz, denumirea se schimbă, conţinutul se schimbă şi el, însă numai parţial.

Prin urmare, aceste schimbări pot fi explicate cu ajutorul analizei semice a conţinuturilor, nu cu ajutorul analizei la nivelul lexemelor. Dicţionarul, pentru a fi complet, ar trebui, aşadar, să poată indica seriile de denumiri echivalente, rezultate din transformările recunoscute la nivelul codului. Dicţionarul (a cărui necesitate pentru interpretarea automată a miturilor pare imperioasă) nu poate deci fi alcătuit decît în funcţie de progresele înregistrate de către cunoaşterea noastră în ceea ce priveşte armatura şi universul mitologic articulat în coduri particulare; un articol de dicţionar nu va avea o consistenţă oarecare decît atunci cînd va fi solid încadrat de un ansamblu de categorii semantice elaborate cu ajutorul celorlalte componente ale teoriei interpretative a miturilor.

2.4.5. Cod și manifestare

Eforturile de a preciza condițiile în care un dicționar mitologic ar fi posibil și rentabil ne permit să cunoaștem mai bine ce trebuie să înțelegem, în perspectiva lui Lévi-Strauss, prin cod, și, mai ales, prin cod alimentar. *Codul* este o structură 1) constituită dintr-un număr mic de categorii semice 2) și a cărei combinatorie este susceptibilă datorită producerii de sememe, să explice ansamblul de conținuturi investite ce fac parte din universul mitologic. De exemplu, codul alimentar ar putea fi prezentat, parțial, sub forma unui arbore:

Întrucît fiecare parcurs, de sus în jos, explică o combinație semică ce constituie un semem, iar fiecare semem reprezintă un conținut investit ca obiect de consumație, combinatoria tinde să epuizeze, în condițiile stabilite aprioric, toate conținuturile-obiecte de consumație posibile.

Pe de altă parte, fiecărui semem îi corespund, pe planul manifestării narative, lexemele particulare (pe care le-am pus în paranteze). Relația dintre lexemul și sememul care explică un conținut exercită o constrîngere în două moduri diferite:

1. Lexemul manifestat ca *subiect* de consumație se referă de fiecare dată la sememul care este *obiect* de consumație.

Prin urmare este vorba de o relație constantă, definită semantic; ea poate fi luată ca *distanță stilistică* între planul manifestării și planul conținutului.

2. Alegerea unei anumite figuri animale pentru a manifesta o anumită combinație a codului conținutului nu depinde de structura formală, ea instaurează totuși o închidere a corpusului mitologic manifestat într-o comunitate culturală dată. Inventarul lexematic al unei mitologii (adică dicționarul) reprezintă o combinatorie închisă, întrucît *este reali-*

zată, în vreme ce codul funcţionează ca o combinatorie relativ deschisă. Acelaşi cod poate, deci, explica mai multe universuri mitologice comparabile, însă manifestate în feluri deosebite; astfel, el constituie, cu condiţia să fie bine construit, un model general care pune bazele comparatismului mitologic însuşi.

Armatura şi codul, modelul narativ şi modelul taxinomic sînt, la urma urmei, cele două componente ale unei teorii a interpretării mitologice; iar lizibilitatea, mai mult sau mai puţin mare, a textelor mitice este în funcţie de cunoaşterea teoretică a celor două structuri a căror întîlnire produce mesaje mitice.

3. MESAJUL NARATIV

3.1. PRAXISUL DESCRIPTIV

Aşadar, teoretic, lectura mesajului mitic presupune cunoaşterea structurii mitului şi a principiilor organizatoare ale universului mitologic; mesajul este manifestarea realizată în anumite condiţii istorice a acestui univers. Practic, această cunoaştere nu este decît parţială, drept care descrierea apare ca un praxis ce, operînd simultan asupra mesajului-ocurenţă şi a modelelor armaturii şi codului, ajunge să sporească atît înţelegerea mesajului cît şi pe aceea a modelelor care îi sînt imanente. Vom fi aşadar obligaţi să pornim de la planul manifestat şi de la diferitele lui izotopii; în acelaşi timp vom căuta să atingem izotopia structurală unică a mesajului şi să definim procedeele ce permit realizarea acestei treceri.

După ce vom fi decupat textul în secvenţe ce corespund articulărilor previzibile ale conţinutului, vom încerca să analizăm fiecare secvenţă separat, desprinzînd, cu ajutorul unei transcrieri normalizate, elementele şi sintagmele mitice pe care le conţine.

3.2. DECUPAJUL ÎN SECVENŢE

Articularea presupusă a conţinutului, potrivit celor două categorii:

— conţinut topic *vs* conţinut corelat
— conţinut afirmat *vs* conţinut inversat

permite decupajul textului în patru secvențe. Cele două secvențe topice par totuși susceptibile de o nouă subdiviziune, fiecare comportînd serii de evenimente situate pe două izotopii în aparență eterogene; prima cuprinde două expediții succesive ale eroului; a doua desparte spațial evenimentele relative la întoarcerea eroului, situîndu-le fie în sat, fie în pădure. Acest al doilea decupaj pragmatic, pe care va trebui să-l justificăm mai tîrziu, permite, deci, împărțirea povestirii în șase secvențe:

POVESTIREA MITICĂ						
Conținuturi	Conținut inversat			Conținut afirmat		
	Conținut corelat	Conținut topic		Conținut topic		Conținut corelat
SECVENȚE NARATIVE	Inițială	Cuib al sufletelor	Cuibul vulturilor	Întoarcere	Răzbunare	Finală

3.3. TRANSCRIEREA ÎN UNITĂȚI NARATIVE

Transcrierea pe care o vom face constă în:

1. prezentarea textului sub forma canonică de *enunțuri narative* fiecare comportînd o funcție urmată de unul sau mai mulți actanți;

2. organizarea enunțurilor în algoritmul ce constituie *sintagmele narative*.

O astfel de transcriere este de natură selectivă; ea nu extrage din text decît informațiile care, datorită cunoașterii proprietăților formale ale modelului narativ, sînt *așteptate*. Încercăm să aplicăm aici la analiza povestirii mitice formulările despre unitățile narative obținute mai ales în urma reexaminării studiului lui Propp asupra structurii basmului popular (conform lucrării noastre *Sémantique structurale*). Povestirea astfel transcrisă nu prezintă, prin urmare, decît armatura formală a mitului; conținuturile propriu-zise ale mesajului sînt, provizoriu, lăsate în seama textului.

Scopurile procedurii propuse sînt următoarele:

1. permiţînd desprinderea unităţilor narative, ea constituie cadrele formale în care conţinuturile vor putea fi apoi vărsate şi analizate corect;

2. nereţinînd decît unităţile narative recunoscute, ea permite a) eliminarea elementelor povestirii care sînt nonpertinente pentru descriere, şi b) scoaterea în evidenţă a altor elemente indispensabile aceleiaşi descrieri;

3. ea trebuie să permită, în cele din urmă, identificarea şi redistribuirea proprietăţilor semantice ale conţinuturilor care provin din modelul narativ (fie din poziţia conţinuturilor în cadrul povestirii, fie din transformările impuse de către model).

Limitele acestui articol nu ne îngăduie să justificăm pe deplin această transcriere. Să precizăm doar că, preocupaţi în primul rînd de stabilirea sintagmelor narative, vom proceda într-un prim demers, la normalizarea funcţiilor pe care le vom putea aduna în algoritme, chiar de ar fi să reluăm după aceea analiza actanţilor povestirii.

3.4. TRANSCRIEREA SECVENŢELOR

3.4.1. Secvenţa iniţială

„În timpuri străvechi, s-a întîmplat ca femeile să se ducă în pădure după nişte frunze de palmier din care se făceau aşa-numitele *bă*: un soi de teci peniene ce se puneau adolescenţilor la vremea iniţierii. Un băieţandru se luă pe ascuns după mama sa, o prinse şi o violă.

Cînd aceasta se întoarse acasă, soţul văzu că de centura ei făcută din scoarţă de copac mai atîrnau încă nişte pene asemenea celor cu care se împodobesc tinerii. Bănuind că se întîmplase ceva, porunci să se organizeze un dans pentru a afla care era adolescentul ce purta o astfel de podoabă. Dar, spre marea lui uimire, constată că doar fiul său avea aşa ceva. Bărbatul cere să se danseze încă o dată, dar rezultatul este acelaşi."

1. DECEPŢIE

a) *Disjuncţie*

Plecare [femei] + Deplasare deceptivă [fiu]

b) *Încercare*
Luptă + Victorie [fiu; mamă] (viol)
Consecință: marcă inversată [mama] (mama este marcată, nu fiul).

2. REVELAȚIE

a) *Conjuncție*
Întoarcere [mamă, fiu] + Recunoașterea mărcii [tată, mamă]
b) *Încercare*
Încercare glorificatoare simulată și inversată [tată; adolescenți]
(dans, nu luptă; trădător, nu erou)
Consecință: revelarea trădătorului [fiul] (nu a eroului)

CONSECINȚE GENERALE

Pedepsirea trădătorului [tată, fiu]

Comentariu

Compararea secvenței transcrise cu schema narativă permite să se vadă că aceasta corespunde, în economia generală a povestirii, nivelului conținutului inversat, *decepției puterii*, iar la nivelul conținutului afirmat, *pedepsirii trădătorului*. Posesorul, prin comportarea deceptivă a antagonismului, se pomenește lipsit de un obiect magic (nenatural) care îi conferea o anumită putere. Subiectul „decepționat" nu poate recupera acest obiect decît dacă trădătorul este, mai întîi, recunoscut și apoi pedepsit. Partea topică a povestirii va fi pedepsirea fiului-trădător, poruncită de către tatăl devenit neputincios (în modul nenatural).

3.4.2. Expediția la cuibul sufletelor

„Încredințat că i se întîmplase o nenorocire și dornic să se răzbune, își trimite fiul la « cuibul » sufletelor, cu însărcinarea de a-i aduce zurgălăii cei mari folosiți în timpul dansului *(bapo)* pe care-î rîvnea de mult. Tînărul se sfătuiește cu bunică-sa, iar aceasta îi dezvăluie primejdia de moarte ce-l paște pe cel ce încearcă asemenea ispravă; îi spune să ceară ajutorul pasării-muscă.

Cînd eroul, însoțit de pasărea-muscă, ajunge la sălașul de apă al sufletelor, el rămîne să aștepte pe mal, în timp

ce pasărea-muscă zboară iute şi taie sforicica de care sînt agăţaţi zurgălăii: instrumentul cade în apă scoţînd un sunet: « jo ! ». Trezite de zgomot, sufletele încep să arunce cu săgeţi. Însă pasărea-muscă zboară atît de repede încît ajunge teafără la mal împreună cu prada sa.

Atunci tatăl îi porunceşte fiului să-i aducă zurgălăii cei mici din cuibul sufletelor; se reproduce acelaşi episod, cu aceleaşi detalii, animalul de ajutor fiind de data aceasta pasărea *juriti*, cea cu zborul iute (*Leptoptila* sp., un porumbel). În timpul unei a treia expediţii, tînărul pune mîna pe *buttore:* clopoţei zornăitori făcuţi din copite de *caetetu (Dicotyles torquatus)* înşirate pe o bentiţă care se poartă în jurul gleznei. Este ajutat de lăcusta cea mare (*Ecriduim cristatum*, E.B. vol. I, p. 780), al cărei zbor este mai încet decît cel al păsărilor, astfel că săgeţile o ating în mai multe rînduri, dar n-o ucid."

1. CONTRACT

Poruncă [Tatăl] vs Acceptare [Fiul]

2. ÎNCERCARE CALIFICANTĂ

Încercare hipotoxică [Bunica; Fiul] (sfat)
Consecinţa: primirea adjuvantului (3 adjuvanţi)

3. DISJUNCŢIE

Plecare [Fiul] + Deplasare orizontală rapidă [Fiu + adjuvanţi]

4. ÎNCERCARE PRINCIPALĂ

Consecinţa: lichidarea lipsei [Fiul] (furtul podoabelor)
Luptă + victorie [Fiul, Spirite acvatice] (in sincretism)

3. bis – CONJUNCŢIE

Deplasare orizontală rapidă + Întoarcere [Fiul]

1. bis. – ÎNDEPLINIREA CONTRACTULUI

Lichidarea lipsei [Fiul]
Non restabilirea contractului [Tatăl]

CONSECINŢA GENERALĂ

Calificarea eroului.

Comentariu

1. În această secvență întîlnim un anumit număr de caracteristici structurale, bine cunoscute, ale narațiunii: a) caracterul adesea implicit al încercării calificante care nu este manifestată decît prin consecință, b) inversiunea sintagmatică ce rezultă din caracterul deceptiv al încercării în care furtul, apoi urmărirea, se substituie luptei deschise, c) sincretismul funcțiilor pe care le constituie urmărirea, analizabil în luptă + deplasare rapidă, d) triplarea secvenței a cărei semnificație nu poate fi regăsită decit printr-o analiză semică a adjuvanților (sau a obiectelor dorinței).

2. În economia generală, secvența transcrisă trebuie să corespundă calificării eroului.

3.4.3. Expediția la cuibul vulturilor

„Văzînd că planurile îi sînt date peste cap, tatăl, furios, își cheamă fiul să vină cu el ca să prindă niște vulturi ce-și aveau cuibul în coasta unei stînci. Bunica nu prea știe cum să-și ferească nepotul de această nouă primejdie, însă îi dă un toiag fermecat de care se va putea agăța de cumva se va întîmpla să cadă.

Cei doi bărbați ajung la poalele peretelui stîncos; tatăl ridică o prăjină lungă și-i poruncește fiului să se cațere pe ea. Chiar în clipa cînd acesta ajunge în dreptul cuiburilor, tatăl trage prăjina încît băiatul de abia apucă să-și înfigă bastonul într-o crăpătură. Rămîne agățat în gol, strigînd după ajutor, în timp ce tatăl pleacă.

Eroul nostru zărește o liană lîngă mîna lui; o apucă și cu greu se cațără pînă în vîrf. După ce se odihnește, începe să-și caute hrană, își face un arc și săgeți din crengi, vînează șopîrle care sînt din belșug pe podiș. Omoară destul de multe, așa că pe cele ce-i prisosesc le agață la brîu și de fîșiile de bumbac înnodate în jurul brațelor și gleznelor. Însă șopîrlele moarte se strică și incep să răspindească o duhoare atît de cumplită încît eroul leșină. Vulturii care se hrănesc cu stîrvuri (*Cathartes urubu*, *Coragyps atratus foetens*) se năpustesc asupra lui, mănîncă întîi șopîrlele, apoi chiar corpul nefericitului, începînd cu fesele. Trezit de durere, eroul

îi alungă pe agresori, dar nu înainte ca aceştia să-i fi sfîşiat dosul. Atunci păsările sătule devin salvatori: îl ridică pe erou apucîndu-l cu ciocul de brîu şi de fîşiile de la braţe şi de la picioare, îşi iau zborul şi-l aşază încet la poalele muntelui.

Eroul îşi vine în fire, « de parcă s-ar fi trezit dintr-un vis ». Îi este foame, mănîncă fructe sălbatice, însă îşi dă seama că, nemaiavînd fund, nu poate ţine hrana în el: aceasta îi iese din trup fără ca măcar să fi fost digerată. Descumpănit mai întîi, băiatul îşi aminteşte apoi o poveste de-a bunicii sale, în care eroul rezolva aceeaşi problemă făcîndu-şi un dos artificial dintr-un aluat de cartofi zdrobiţi.

După ce, în acest fel, şi-a recăpătat integritatea fizică şi, în cele din urmă, s-a săturat..."

1. SUSPENDAREA CONTRACTULUI

a) *contract*
Poruncă [Tatăl] + Acceptare [Fiul]
b) *Încercare calificantă*
Încercare hipotaxică [Bunica; Fiul] (sfat)
Consecinţă: primirea adjuvantului [Fiul] (toiagul)
c) *Disjuncţie*
Plecare [Fiul; Tatăl] + Deplasare ascensională [Fiul]
d) *Încercare principală*
Luptă + Victorie [Tatăl; Fiul] (înfruntare deceptivă; inversarea rolurilor)
Consecinţă: reluarea deplasării [Fiul]
e) *Consecinţă contractuală:* suspendarea contractului

2. ALIMENTAŢIE ANIMALĂ

a) *Încercare negativă*
Luptă + Victorie [Fiul; Şopîrlele] (vînarea şi înghiţirea hranei animale crude)
Consecinţă: eşecul încercării (moartea eroului)
b) *Încercare pozitivă*
Luptă + Victorie [Vulturii, Fiul] (vînarea şi înghiţirea hranei crude stricate)
Consecinţă: reuşita încercării

3. ALIMENTAŢIE VEGETALĂ

a) *Disjuncţie*
Deplasare descensională [Fiul] (în sincretism cu încercarea precedentă: comportare binefăcătoare a opozanţilor > adjuvanţi)

b) *Încercare negativă*
Luptă simulată [Fiul, fructele sălbatice] (cules și nu vînătoare)
Victorie deceptivă [Fiul] (înghițirea hranei vegetale proaspete
Consecință: eșecul încercării (imposibilitatea de a se hrăni)
c) *Încercare pozitivă*
Încercare calificantă hipotaxică [Bunica; Fiul] (sfat în amintire)
Consecință: primirea adjuvantului [Fiul] (adjuvant vegetal)
Încercare principală
Luptă simulată rednndantă + Victorie [Fiul; Fructele sălbatice]
Consecință: reușita probei (lichidarea lipsei: imposibilitate de a se hrăni)

CONSECINȚA GENERALĂ

Lichidarea lipsei (găsirea cîtorva moduri de alimentație)

Comentariu

1. Transcrierea semantică a acestei secvențe scoate în evidență una din caracteristicile structurale ale mitului studiat: el apare din ce în ce mai mult ca o construcție hipotaxică ce desfășoară, la mai multe nivele, aceleași scheme narative. Astfel, secvența de care ne ocupăm acum corespunde, în economia generală a povestirii, încercării principale; considerată în sine, ea realizează totuși, singură, schema narativă în care algoritmul „suspendarea contractului" intervine ca încercare calificantă; contractul, la rîndul lui, apare în urma transcrierii, ca o povestire autonomă ce comportă o încercare calificantă și o încercare principală. De aici rezultă manifestarea schemei narative la trei nivele ierarhice deosebite: prin urmare, o sintagmă narativă, potrivit nivelului unde este situată lectura sa, este susceptibilă să capete succesiv mai multe interpretări.

2. O altă caracteristică a modelului narativ: *proba prin absurd*, pe care n-am întîlnit-o încă, apare și ea în această secvență.

3.4.4. Întoarcerea eroului

„. . . Băiatul se întoarce în sat, dar găsește locul părăsit. Rătăcește mult timp, căutîndu-i pe ai săi. Într-o zi vede niște urme de pași precum și pe acelea lăsate de un toiag

pe care-l recunoaşte a fi al bunicii sale. Merge după aceste urme, însă, temîndu-se să se arate, ia înfăţişarea unei şopîrle, ale cărei purtări îi miră mult timp pe bătrîni şi pe cel de al doilea nepot, fratele mai mic al celui dintîi. Se hotărăşte în sfîrşit, să li se arate sub adevărata lui înfăţişare. (Pentru a ajunge la bunica sa, eroul se transformă, rînd pe rînd, în patru păsări şi un fluture, neidentificaţi, Colb. 2., pp. 235 — 236.)

În noaptea aceea se dezlănţui o furtună năprasnică însoţită de o ploaie mare, încît toate focurile din sat fură stinse — în afară de cel al bunicii căreia, dimineaţa următoare, toată lumea, printre care şi a doua soţie a tatălui ucigaş, veni să-i ceară jăratec."

1. ÎNTOARCEREA EROULUI

a) *Întoarcere negativă*
Plecare [Fiul] + Deplasare orizontală [Fiul]
(de la locul încercării)
Întoarcere deceptivă [Fiul] (fără conjuncţie din pricina absenţei punctului *ad quem*)
b) *Întoarcere pozitivă*
Plecare redundantă [Fiul] + Deplasare [Fiul]
Încercare hipotaxică [Bunica; Fiul] (sfat)
Consecinţă: primirea adjuvantului [Fiul] (urmele de toiag)
Întoarcere veridică incognito [Şopîrlă] (şopîrla = fiul)
Recunoaşterea mărcii [Bunica; Fiul]

2. LICHIDAREA LIPSEI

a) *Lichidare negativă*
Atribuirea apei răufăcătoare + Privare de focul binefăcător.
b) *Lichidare pozitivă*
Atribuirea focului binefăcător [Bunică; comunitate]
Recunoaşterea eroului marcat [Mama vitregă]
Non revelarea eroului [Tatăl, Fiul] (primire obişnuită, nu glorifiantă)

CONSECINŢA GENERALĂ: **revelarea trădătorului şi pedepsirea lui.**

Comentariu

1. Se va remarca mai întîi paralelismul structural între secvenţele 3 şi 4: dublării încercărilor negative şi a celei pozitive îi corespunde aici, mai întîi, întoarcerea negativă

și pozitivă, și apoi lichidarea lipsei sub cele două forme ale ei, negativă și pozitivă.

2. Se va nota, ca procedeu caracteristic, demonstrația prin absurd a imposibilității de a restabili contractul, din pricina absenței remitentului * căruia ar trebui să i se înmîneze obiectul căutării; de unde decurge căutarea unui nou remitent (bunica).

3. Se va revela, ca o caracteristică a acestui mit particular, faptul că situează conținutul inversat (adică, după ceea ce știm la acest stadiu al analizei, absența focului) nu în timpul mitic de altădată, ci în cotidianul de astăzi, prezentîndu-l ca o stingere accidentală a focurilor. În asemenea cazuri, descrierea trebuie să opereze reconversiunea cotidianului în mitic; se vede că procedeul însuși se definește, la prima vedere, ca o *conversiune stilistică*.

3.4.5. Răzbunarea

„Femeia îl recunoaște pe fiul ei vitreg, pe care-l crezuse mort, și dă fuga să-i spună bărbatului. Acesta, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic, își ia zurgălăii rituali și-și întîmpină fiul cu cîntecele ce salutau întoarcerea călătorilor.

Totuși, eroul se gîndește să se răzbune. Într-o zi, pe cînd se plimba în pădure cu fratele lui mai mic, rupe o creangă de arbore *api*, ramificată ca niște coarne de cerb. La îndemnul fratelui mai mare, copilul cere și obține de la tatăl lor să se facă o mare vînătoare; transformat într-un mic rozător *mea*, eroul vede, fără ca el să fie văzut, locul unde tatăl stătea la pîndă. Eroul își pune pe frunte așa-zisele coarne, se schimbă în cerb și se năpustește asupra tatălui atît

---

* Pentru cititorul care, ca și noi, se va mira văzînd că este vorba de *remitent* („destinateur") și nu de *destinatar*, reproducem răspunsul primit de la domnul Greimas: „Je fais la distinction entre destinateur *vs* destinataire narratifs (sémiotiques) qui restent constants dans le récit et destinateur *vs* destinataire linguistiques qui s'interchangent à tout moment. C'est un peu gênant mais nécessaire: le destinateur (actant, et non nécessairement le même acteur) du début du récit qui transmet des modalités au sujet — destinataire, reste destinateur à la fin du récit, même si, linguistiquement, il est destinataire, même si c'est à lui que sont adressés les dons par ex." (N. trad.)

de năprasnic încît îl străpunge. Fuge mai departe îndreptîndu-se către un lac unde își aruncă victima."

1. CONTRACT DECEPTIV

Decepție [Fratele] + Supunere [Tatăl] (decepția lui „a voi")
Poruncă [Tatăl] + Acceptare [Bărbații] (Tatăl: fals mandatar)

2. DISJUNCȚIE

Plecare [Tatăl; Bărbații] + Deplasare orizontală [Tatăl; Bărbații] (disjuncție a căminelor satului)

3. ÎNCERCARE CALIFICANTĂ

Transformarea adjuvantului în deceptor [Frate → Mea]
+ Smulgerea informațiilor [Mea]
(decepția lui „a ști": vînătorul devine vînat)
Consecință: receptarea adjuvantului (coarne de cerb false făcute din lemn)
Încercare calificantă [Fiul]
(Transformarea eroului în victimă simulată: cerb)

4. ÎNCERCARE PRINCIPALĂ

Luptă [Tatăl; Fiul] (falsul vînător împotriva falsului vînat)
Victima [Fiul] (falsa victimă este victorioasă)
Consecință: deplasare [Tatăl] (disjuncția comunității)

CONSECINȚA GENERALĂ: pedepsirea trădătorului

Comentariu

1. Întreaga secvență se desfășoară în modalitatea deceptivă. Spre deosebire de ceea ce se petrece în altă parte, aici decepția nu se prezintă a) nici ca o conversiune a conținutului secvenței (așa cum se manifestă ea în expediția la cuibul sufletelor, unde elementul narativ inversat, antrenînd celelalte transformări, este obiectul lipsei *(apă* vs *podoabe)* b) nici ca inversiune a sintagmei narative, caracterizată prin inversiunea funcțiilor (unde, de exemplu, zborul urmat de persecuție situează sintagmatic consecința înainte de încercare), ci ca o inversiune în distribuirea rolurilor actanților previzibili. Astfel, tatăl se comportă ca organizatorul vînătorii, cînd, de fapt, aceasta este organizată de către fiu; tatăl se socotește vînător, cînd, de fapt, el este victima dinainte pîndită; eroul, adevăratul vînător, se deghizează,

dimpotrivă, în victimă-cerb. Insistăm asupra acestei scheme, destul de des întîlnită, întrucît ea permite să ne gîndim, în viitor, la o *tipologie a decepției*.

2. Lectura secvenței, imposibilă fără folosirea codului, poate fi, totuși, facilitată prin *formularea de ipoteze*, fie că am compara-o cu secvențele precedente, fie că am încerca să determinăm, prin înregistrarea redundanțelor, izotopia proprie numai secvenței studiate.

a) Întoarcerea eroului a fost urmată, ne amintim, de lichidarea negativă a lipsei prin două efecte complementare: afirmarea apei răufăcătoare și negarea focului binefăcător. Lichidarea pozitivă a lipsei se prezintă ca afirmare a focului binefăcător: este logic să presupunem că secvența studiată acum este consacrată manifestării termenului complementar, adică negării apei răufăcătoare. Ipoteza de reținut va fi, așadar, identificarea între

disjuncția tatălui = negarea apei răufăcătoare

ceea ce permite să presupunem corelația între tată și apa răufăcătoare.

b) Cercetarea redundanțelor ce permit să se stabilească izotopia proprie doar secvenței avute în vedere ne dă voie să presupunem o *axă vegetală* (eroul și frățiorul lui se transformă în vegetarieni, arma primitivă a trădătorului este de origină vegetală). Dacă așa stau lucrurile, acestei axe i se opune, logic, *o axă animală* care trebuie să fie aceea a antagonistului (acesta, într-adevăr, se definește, pozitiv, ca vînător, ca un consumator al hranei animale). Dacă, pe deasupra, se observă că este vorba, de ambele părți, de consumatori de alimente crude (ceea ce se înțelege de la sine în cazul cerbului și al rozătorului *mea*, dar se potrivește și pentru tată, care se află disjunct de focul căminelor), figura tatălui pare să intre în corelație cu hrana animală crudă (ipoteză care, după cum vom vedea, nu se verifică decît parțial).

3.4.6. **Secvența finală**

„Aceasta este deîndată devorată de spiritele *buiogoe*, niște pești canibali. Din macabrul ospăț nu rămîn, pe fundul apei, decît osemintele descărnate și plămînii care plutesc

pe deasupra, sub forma unor plante acvatice ale căror frunze, se spune, seamănă cu nişte plămîni.

Întorcîndu-se în sat, eroul se răzbună şi pe soţiile tatălui său (dintre care una este chiar mama lui)".

1. DISJUNCŢIE

Plecare [Tatăl, Fiul] + Deplasare orizontală rapidă [Tatăl; Fiul]
Sosirea la locul încercării [Tatăl] (imersiune = conjuncţie cu apa)

2. ÎNCERCARE NEGATIVĂ

Luptă + Victorie [Piranhas, Tatăl]
(absorbţia părţii carnale = hrană animală crudă)
Consecinţă: moartea eroului-trădător

3. ÎNCERCARE POZITIVĂ

Luptă + Victorie [Tatăl; Piranhas]
(non absorbţie a părţii esenţiale: plămîni + oseminte)
Consecinţă: supravieţuirea eroului-trădător

4. DISJUNCŢIE DEFINITIVĂ

Plecare descensională + Transformare în spirit acvatic (?) (oseminte)
Plecare ascensională + Transformare în plantă acvatică

Comentariu

Am analizat în două încercări distincte lupta trădătorului cu spiritele canibale, întrucît astfel putem a) separa mai bine cele două consecinţe divergente ale încercării şi b) stabili un anumit paralelism structural cu secvenţele precedente.

3.5. ACTANŢII ŞI RELAŢIILE CONTRACTUALE

Transcrierea la care am procedat a permis o mai bună înţelegere a înlănţuirii funcţiilor constitutive a sintagmelor narative. Însă am neglijat un al doilea aspect al acestei normalizări şi anume: transcrierea actanţilor pe care, provizoriu, i-am lăsat sub formă de actori ai povestirii;

în felul acesta, am împărțit procedura propusă în două etape succesîve.

Dacă această codificare a actanților este puțin rentabilă în cazul sintagmelor — încercări cu statut simplu și structură redundantă, ea capătă, cu adevărat, importanță cînd este vorba de unități contractuale cărora le revine rolul de organizare a ansamblului povestirii. Funcțiile care le definesc instituie între părțile contractante un joc de acceptări și de refuzuri de obligații, și provoacă, în fiecare clipă, noi distribuiri și redistribuiri ale rolurilor. Numai studiind aceste distribuiri ale rolurilor putem spera să rezolvăm problema, grea la prima vedere, pe care o pune transformarea fiului-trădător în erou și, simultan, a tatălui-victimă în trădător.

Adoptînd sistemul simplu de abrevieri folosit pentru a nota actanții povestirii:

D_1 (remitent)	vs	D_2 (destinatar)
S (subiect-erou)	vs	O (obiect — valoare)
A (adjuvant)	vs	T (opozant — trădător)

vom putea prezenta, în partea topică a narațiunii, principalele obligații contractuale și distribuirile corelative ale rolurilor.

SECVENȚE	FUNCȚII	ACTANȚI
Plecarea la cuibul sufletelor		
	Pedepsirea trădătorului	Fiul = T
Contract acceptat	Poruncă	Tatăl = D_1
	Acceptări și plecare	Fiul = D_2 + (S) + T
		REMARCĂ. Punem în paranteză eroul non-calificat
Plecarea la cuibul vulturilor		
Contract acceptat	Poruncă	Tatăl = D_1
	Acceptare și plecare	Fiul = D_2 + S + T
Contract suspendat	Luptă deceptivă	Tatăl = D_1 + T
	Consecință	Fiul = D_2 + S
		REMARCĂ. Rolul T trece de la Fiu la Tată

Întoarcerea eroului

Contract refuzat	Întoarcerea	Fiul = $D_2 + S$
	Absența tatălui	Tatăl = $(D_1) + T$
Nou contract	Căutarea remitentului	Fiul = $D_2 + S$
	Întoarcerea și darul	Bunica = (D_1)
		REMARCĂ. Remitentul absent și noul remitent nonmanifestat sînt puși în paranteză
Vechiul contract desfăcut	Distribuirea focului	Bunica = D_1
	Nonglorificarea eroului	Tatăl = T

Răzbunarea

	Pedepsirea trădătorului	Tatăl = T
Noul contract inversat	Poruncă	Fiul = D_1
	Acceptare și plecare	Tatăl = $D_2 + (S) + T$

Redundanța care marchează desfacerea contractului (contract suspendat — contract refuzat — contract desfăcut) și căutarea noului remitent ne împiedică să vedem limpede simetria povestirii rezultată din paralelismul redistribuirii rolurilor între tată și fiu. Le putem rezuma în felul următor:

Actori	Contract-pedeapsă		Dublă transformare	Contract-pedeapsă	
Fiul	T	$D_2 + (S) + T$	$D_2 + S$	D_1	
Tatăl	D_1		$D_1 + T$	T	$D_2 + (S) + T$

Comentariu

1. Ca să ne dăm seama că există o *articulare contractuală* a modelului narativ în ansamblu, este de ajuns să recunoaștem, mai întîi, că există două forme distincte ale contractului: 1) contract voluntar care implică o misiune de salvare și 2) contract involuntar din care decurge o misiune de răs-

cumpărare, și trebuie apoi să vedem în răzbunare cea de a doua formă de obligație contractuală. Partea topică a mitului se prezintă atunci ca executarea contractului primitiv ce decurge din secvența inițială; secvența finală, la rîndul ei, este legată de corpul povestirii în același fel. Așa, se poate formula o nouă corespondență între manifestarea narativă și structura conținutului: *corelațiilor între conținuturi non-izotope* caracteristice mitului, la nivelul structurii, le *corespund relațiile contractuale*, la nivelul narațiunii.

2. Trecerea de la un contract la altul se efectuează datorită unei duble transformări, adică prin substituirea paradigmatică a termenilor semici care operează în cadrul a două categorii în același timp: 1) tatăl devine trădător, iar fiul, calificat, erou cu drepturi depline ($S \rightleftarrows T$); 2) trădătorul neputînd fi remitent (*incompatibilitate* structurală pe care am observat-o și cînd am analizat un corpus psihodramatic), tatăl se transformă în destinatar, lăsînd fiului său rolul de remitent ($D1 \rightleftarrows D2$). Ipoteza pe care am formulat-o folosindu-ne de învățăturile trase din analizele anterioare (non mitologice, dar literare) și potrivit căreia *încercarea este manifestarea*, pe plan narativ, *a transformării* conținuturilor, se confirmă în acest caz: dubla transformare pe care o formulăm aici la nivelul actanților corespunde, într-adevăr, încercării deceptive din povestire.

4. MESAJUL STRUCTURAL

4.1. BIIZOTOPIA NARAȚIUNII

Transcrierea formală nu ne-a dat cheia unei lecturi izotope unice, ba chiar dimpotrivă: povestirea pare să fie concepută în așa fel încît ea manifestă, rînd pe rînd, în partea ei topică, două izotopii în același timp. Ne putem chiar întreba dacă variațiile de izotopii, care corespund secvențelor povestirii, nu constituie cumva una din trăsăturile distinctive ce permit ca povestirea mitică să fie opusă altor tipuri de narațiune, ca basmul popular, de pildă.

Astfel, dacă despre secvența „expediția la cuibul sufletelor" se poate spune, după reconversiunea ei, că manifestă izotopia apei (și a focului) potrivit echivalenței: *căutarea*

podoabelor ≃ *căutarea apei*, secvența „expediția la cuibul papagalilor" părăsește misiunea aparentă a căutării podoabelor și nu se mai referă decît la probleme de regim alimentar, animal și vegetal. Pe deasupra, întoarcerea eroului este marcată de dăruirea focului (și a apei), însă secvența „răzbunării", care urmează, este aproape ilizibilă: de-abia dacă putem găsi în ea, datorită unor formulări deductive, grija de a despărți alimentația vegetariană de cea carnivoră. Partea topică a narațiunii se prezintă, așadar, după cum urmează:

Izotopii	Cuibul sufletelor	Cuibul vulturilor	Întoarcerea	Răzbunarea
Cod natural				
Cod alimentar				

Astfel apar limpede două izotopii care revelă existența a două codificări diferite ale povestirii. Interpretarea mitului va avea drept scop, în acest stadiu, stabilirea echivalenței între cele două coduri și reducerea ansamblului povestirii la o izotopie unică. Ea îi pune naratorului problema *alegerii strategice:* care este izotopia *fundamentală* în care trebuie să traducem a doua izotopie, considerată doar *aparentă?*

Considerații de două tipuri pledează în favoarea alegerii codului alimentar:

1. Transcrierea formală permite să se constate deosebirea între nivelele la care se situează conținuturile de analizat în cele două izotopii: aceste conținuturi se manifestă în mesajul narativ, sub forma canonică a consecințelor încercărilor, și, prin urmare, ca obiecte ale căutării; în primul caz, obiectele sînt prezente sub formă de *lexeme* (apă, foc), iar, în al doilea caz, sub formă de *combinații de seme* (crud, copt, putred, proaspăt etc.). Se poate spune că analiza conținutului la nivel semic este mai profundă decît aceea care se situează la nivelul semnelor: prin urmare, nivelul semic de analiză trebuie reținut ca fundamental.

2. Economia generală a modelului narativ prevede, în desfășurarea povestirii, succesiunea a trei tipuri de încercări:

Încercare calificantă	Încercare principală	Încercare glorificantă
„cuibul sufletelor"	„cuibul vulturilor"	„răzbunare"

Încercarea principală pare însărcinată cu tratarea conținutului topic al mitului: ceea ce înseamnă că este foarte probabil ca izotopia ei să manifeste conținutul la nivel fundamental.

Însă elementul hotărîtor al alegerii strategice constă în convergența acestor două tipuri de considerații. De aceea vom începe explicarea și integrarea codului pornind din acest punct privilegiat reprezentat de secvența care corespunde încercării principale.

4.2. OBIECTUL CĂUTĂRII

Dacă nu ne mai ocupăm de unitatea contractuală care introduce încercarea principală a povestirii, nu ne rămîne de analizat decît secvența însăși, decupată în două segmente printr-o disjuncție spațială. Fiecare dintre ele se articulează sub formă de încercări notificînd eșecul sau reușita unui anumit mod de alimentație:

ALIMENTAȚIE

animală (sus)		vegetală (jos)	
eșec	reușită	eșec	reușită

Dacă admitem că cele patru probe distribuite astfel nu sînt decît manifestări narative ale transformărilor structurale, se va spune că cele două eșecuri trebuie să fie considerate

ca nişte *negări*, iar cele două reuşite ca nişte *afirmări* ale unor anumite moduri alimentare.

1. Regimul alimentar negat la început este consumarea hranei animale crude; este negat „întrucît are un caracter canibal": codul, dar şi contextul discursiv, ne învaţă că eroul, ajuns „stăpîn al apei" datorită încercării calificante, este în realitate o şopîrlă, miniaturizare terestră a crocodilului şi, într-adevăr, cînd se întoarce din expediţie, sub formă de şopîrlă se înfăţişează bunicii. Se poate spune că *în canibalism se află manifestarea narativă a conjuncţiei identităţilor* şi că moartea şi putrefacţia care rezultă de aici sînt, de fapt, moartea şi dispariţia sensului.

2. Regimul alimentar, afirmat după aceea, este consumarea hranei animale fierte. Eroul mort devine o hrană definită drept hrana animală crudă stricată. Vulturii mîncători de stîrvuri, neconsumînd decît partea „crudă şi stricată" a eroului (şopîrlele rămase şi fundul „putrezit"), procedează aşadar la disjuncţia *stricat* vs *proaspăt* şi la negarea hranei crude stricate. Această operaţie, care la prima vedere ar putea să pară canibală, în realitate nu este, căci în lumea inversată de mai înainte, vulturii sînt stăpînii focului. Fără să mai intrăm în amănuntele contextului pe care cei ce l-au citit pe Lévi-Strauss le cunosc, şi fără să insistăm prea mult asupra rolului lor de vrăjitori în stare să opereze purificarea prin foc şi învierea morţilor, se poate spune că victoria vulturilor este victoria consumatorilor hranei fierte şi, prin urmare, afirmarea consumării *hranei animale fierte stricate*. Transformarea care corespunde acestei probe constă în înlocuirea termenului *crud* cu termenul *fiert* în cadrul categoriei semice *crud* vs *fiert*.

3. Nu este de prisos să notăm, în acest caz, fenomenul stilistic frecvent de conotaţie redundantă. Astfel, disjuncţia *sus* vs *jos*, care corespunde depunerii eroului la poalele muntelui, se întîlneşte şi în alte povestiri ale populaţiei Bororo. Membrii acestei comunităţi au fost pe vremuri vulturi, care, de îndată ce li s-a aflat taina, s-au aruncat pe un rug aprins. Astfel, printr-o disjuncţie, s-au transformat în păsări (sus) şi în plante (jos) găsite prin cenuşă. Pe de altă parte, preoţii bororo ajută la căutarea alimentară: „ca vulturi, ei culeg fructele": eroul-vultur, trezindu-se jos, regăseşte, aşadar, partea vegetală complementară a naturii lui.

4. Regimul alimentar, care este negat pentru a doua oară, este consumarea hranei vegetale crude. Mai precis, nu este vorba de obiectul de consumat (fructele sălbatice), ci de consumator în calitatea lui de obiect de consumație (pentru vulturi). Eroul, după cum se știe, nu are fese, acestea sînt negate și ca hrană crudă, și ca hrană stricată. Paradigma de substituție este astfel deschisă la nivelul corpului eroului: partea stricată lipsește și nu este încă înlocuită cu partea *proaspătă*.

5. Transformarea consumatorului a cărui parte animală crudă și stricată este înlocuită printr-un adjuvant vegetal, crud și proaspăt (care se identifică cu această parte nouă a naturii lui), precum și redobîndirea posibilității de a se hrăni echivalează cu afirmarea consumării hranei vegetale crude proaspete.

În rezumat a) disjuncția *sus* vs *jos* operează distincția între două axe de consumație: *animal* vs *vegetal*, b) prima serie de încercări constă în transformarea *hranei crude în hrană fiartă*, c) a doua serie de încercări acoperă transformarea *hranei stricate în hrană proaspătă*.

4.3. CONSTRUIREA CODULUI

Putem încerca să organizăm datele obținute pînă acum pentru a vedea dacă nu cumva ne permit construirea unui cod în măsură să explice ansamblul manifestărilor topice ale mitului.

1. În primul rînd, vom observa că secvența studiată pune problema alimentației sub forma unei *relații* între consumator și obiectul consumat, iar categoriile pe care le-am postulat pentru a articula conținutul diferitelor obiecte de consumație *(crud* vs *fiert; proaspăt* vs *stricat)* n-au putut fi stabilite decît afirmînd sau negînd posibilitatea cutărei sau cutărei relații. Dacă așa stau lucrurile, focul și apa, în raport cu obiectul de consum, apar în *relația* dintre producător și obiectul produs: de fapt, focul transformă hrana crudă în hrană fiartă, iar apa, pornind de la hrana proaspătă, produce hrana stricată. Astfel, obiectul de consum se situează între:

$$\frac{\text{Remitent}}{\text{(producător)}} > \textit{Obiect} \rightarrow \frac{\text{Destinatar}}{\text{(Consumator)}}$$

Se poate spune că manifestarea narativă în ansamblu se situează ori la nivelul conţinuturilor care articulează obiectele de consum, ori la nivelul categoriilor care efectuează articularea între remitenţi şi destinatari. Ţinînd seama de aceste constatări, definiţia izotopiei generale a discursului, pe care am propus-o în altă parte şi potrivit căreia această izotopie nu înseamnă repetarea unei singure categorii semantice, ci a unui mănunchi organizat de categorii, pare aplicabilă povestirii mitice: obiectul de consum, adică subiectul discursului, este *stilistic* prezent cînd cu propriul lui conţinut, cînd sub formă de conţinuturi *distanţate* cu ajutorul relaţiilor ce pot fi categoric definite. Stabilirea lecturii unice va consta deci în eliminarea acestor deviaţii stilistice.

2. Examinînd mai atent cele două funcţii a) purificarea prin foc şi b) putrezirea (stricarea) prin apă, constatăm că una poate fi numită *vitală* şi cealaltă *mortală*, iar distanţa dintre fiert şi stricat reprezintă opoziţia dintre viaţă şi moarte. O nouă conotaţie, mai generală, a categoriilor alimentare, datorită caracterului lor vital şi benefic, sau mortal şi malefic, pare posibilă. Într-adevăr

dacă *fiert* $\simeq$ V, atunci *crud* $\simeq$ non V, şi
dacă *stricat* $\simeq$ M, atunci *proaspăt* $\simeq$ non M.

Pe de altă parte, noua categorie conotativă permite, datorită reducerii distanţei stilistice dintre producător şi obiectul produs, o distribuire paralelă a termenilor semici acoperiţi de lexemele *foc* şi *apă*. Tabloul de mai jos rezumă rezultatele acestei reduceri care duce la construirea unui cod bivalent, dar simetric. Acest cod nu va putea fi considerat ca fiind corect stabilit decît în măsura în care va înlesni explicarea ansamblului conţinuturilor topice manifestate.

	VIAŢĂ	MOARTE	
V	fiert focul vital	crud foc mortal	non V
non M	proaspăt apa vie	stricat apa moartă	M

4.4. TRANSFORMAREA DIALECTICĂ

În cadrul astfel stabilit, transformările cuprinse în secvența studiată sînt susceptibile de a fi subsumate sub forma *unui algoritm dialectic*. Într-adevăr, încercările care se succed constau:

(1) în negarea termenului *crud* (non V)
(2) în afirmarea termenului *fiert* (V)
(1) în afirmarea termenului *proaspăt* (non M)
(2) negînd termenul *stricat* (M)

Asertiunea dialectică de sinteză va consta în postularea existenței unei relații necesare între *fiert* și *proaspăt* (V + non M, termeni ce aparțin unor categorii de conținut, inițial deosebiți) și în afirmarea faptului că în conjuncția lor constă viața, cultura alimentară (sau, dacă transpunem în codul paralel, în conjuncția focului din vatră cu ploaie binefăcătoare se află condițiile „naturale" ale acestei culturi).

Analiza scoate la iveală, în același timp, manifestările lexematice ale actorilor ce-și asumă atît funcția de producător cît și pe aceea de consumator: astfel, vulturul-mîncător de stîrvuri care, în calitatea lui de consumator de hrană crudă stricată, este pasărea morții, își asumă, de îndată ce este situat într-un *înainte* mitic, funcțiile producătorului de foc și devine astfel o pasăre a vieții, înfăptuind învierea din morți. Tot așa, jaguarul-mîncător-de-hrană-crudă și broasca țestoasă-mîncătoare-de-hrană-stricată alcătuiesc prin inversiune cuplul cultural desăvîrșit. De aceea nu este de mirare că eroul nostru poartă numele consumatorului transformat în acela de remitent, numele de Geriguiguiatugo, adică jaguar-broască țestoasă. (Interpretarea jaguar = foc și broască țestoasă = lemn de foc, constituie o conotație paralelă, susceptibilă de a fi clasificată fără referire la statutul lor de consumator).

4.5. LICHIDAREA LIPSEI

1. Am văzut cum comportarea deceptivă a remitentului-tată a avut drept consecință dedublarea atît a întoarcerii

eroului cît și lichidarea lipsei prezentîndu-le sub forme negative și pozitive:

$$\frac{\text{Întoarcere negativă}}{\text{Dar negativ}} \simeq \frac{\text{Întoarcere pozitivă}}{\text{Dar pozitiv}}$$

De aici rezultă că primul dar al eroului este dăruirea morții, nu a vieții: numai prin mijlocirea noului remitent — bunica — el își va reînnoi darul, de astă dată pozitiv. Se va observa că algoritmul dialectic al darului se găsește de două ori inversat față de acela al căutării:

1) pentru faptul că este dar, el este *inversat din punct de vedere sintagmatic* și afirmația precede negația; 2) iar fiindcă este vorba de un dar negativ, este inversat în termenii lui: el afirmă proprietățile morții, nu ale vieții. El constă așadar în:

(1) a afirma M (stricat ≃ apa moartă)
(2) determinînd negarea lui non M (proaspăt ≃ apa vie)
(1) negarea lui V (fiert ≃ focul vieții)
(2) implicînd afirmarea lui non V (crud ≃ focul morții)

Prin urmare, darul negativ stabilește relația necesară între două conținuturi afirmate, adică între M + non V; ceea ce înseamnă însăși definiția morții și, implicit, a anticulturii.

2. De aceea, se poate presupune că darul pozitiv va avea aceeași structură sintagmatică operînd asupra unor conținuturi diferite, afirmînd viața nu moartea. Distribuirea focului, săvîrșită de bunică, se poate transcrie ca parte constitutivă a algoritmului.

(1) se afirmă V (fiert ≃ focul vieții)
(2) negînd non V (crud ≃ focul morții)

Episodul vînătorii deceptive, logic, nu poate fi decît manifestarea celei de a doua părți a algoritmului, adică:

(1) se afirmă non M (proaspăt ≃ apa vie)
(2) negînd non M (stricat ≃ apa moartă)

O astfel de interpretare, deși foarte plauzibilă, nu presupune totuși adeziunea naratorului în chip evident. Cel puțin în aparență, totul se petrece ca și cum operația *vînă-*

toare ar fi fost pusă la cale pentru a scoate în evidență categoria *crud* vs *proaspăt*, nu *stricat* vs *proaspăt*. Într-adevăr, tatăl, refuzînd să-l glorifice pe erou, nu participă neapărat la binefacerile focului, el rămîne „crud". În mod redundant, cruditatea lui este confirmată de disjuncția oamenilor față de focurile din sat, unde situația lor este aceea de mîncători de hrană crudă.

La acest nivel, descrierea ridică unele dificultăți, deoarece codul pe care l-am construit este încă incomplet: n-am stabilit izomorfismul decît între categoriile alimentare care articulează obiectul de consum și categoriile „naturale" care-i diferențiază pe producători; am lăsat de o parte articulația ce permite descrierea izomorfă a consumatorilor (care, în raport cu obiectul, prezintă o deviere stilistică asemănătoare cu aceea a producătorilor). Sîntem, prin urmare, obligați să părăsim, deocamdată, analiza începută, pentru a încerca să completăm mai întîi cunoștințele noastre privind acest aspect al codului.

4.6. CULTURA SEXUALĂ

1. Introducînd categoria *viață* vs *moarte*, am putut alcătui o grilă culturală care articulează codul mitului după două dimensiuni diferite și care în același timp, are totuși un caracter mai general decît cultura alimentară pe care o organizează.

Dacă așa stau lucrurile, putem încerca să aplicăm această grilă la planul culturii sexuale căutînd să stabilim echivalențe între valorile culinare și cele sexuale; ele nu vor fi considerate izomorfe decît dacă pot comporta o distribuție formal identică. Aici este vorba de cultura sexuală, adică de ansamblul reprezentărilor relative la raporturile sexuale (natura acestui ansamblu fiind metalingvistică și axiologică), nu de structura înrudirii care, logic, îi este anterîoară.

Tabloul de mai jos va pune în evidență izomorfismul propus.

V	fiert soţ	crud copil de sex masculin	non V
non M	proaspăt mamă (bunică)	stricat soţie	M

O astfel de distribuţie pare a fi o simplificare grosolană: în principiu, ea ar trebui să fie suficientă pentru a justifica izomorfismul între cele două dimensiuni culturale ale universului mitologic şi a face posibilă transcodarea dintr-un sistem în altul. Tabloul, aşa cum se prezintă el, explică un anumit număr de fapte: a) femeia bororo este un fruct stricat ; b) ca mamă ea este cea care hrăneşte şi, deşi îşi păstrează natura vegetală, ea constituie termenul complex M + non M (în timp ce bunica - mamă, nemaifiind soţie, corespunde numai termenului M) ; c) comportamentul sexual în cadrul căsătoriei este vital; este un proces de fierbere care, prin conjuncţia cu hrana stricată, provoacă fermentaţia şi viaţa; d) masculul celibatar şi, mai ales, copilul neiniţiat trebuie puşi de partea hranei crude şi a focului mortal.

2. Violul, datorită acestui mod bivalent, poate fi interpretat ca o încercare ce manifestă o serie de transformări ce pot fi reunite într-un singur algoritm dialectic:

(1) negarea hranei crude (V) (fiul se substituie soţului)
(2) implicînd afirmarea hranei crude (non V) şi
(1) afirmarea hranei stricate (M)
(2) comportînd negarea hranei proaspete (non M)
(femeia este negată ca mamă).

Actul sexual extraconjugal ar fi deci, expresia conjuncţiei dintre crud şi stricat şi s-ar identifica cu aserţiunea dialectică ce instaurează moartea: nu numai că fiul îşi afirmă astfel natura lui anticulturală, dar la fel se întîmplă şi cu tatăl a cărui calitate de „bucătar" este negată şi care, unindu-se de acum încolo cu soţia sa (şi, mai ales, cu noua lui soţie care parcă anume apare), nu va mai putea decît să reproducă aserţiunea non V + M. În urma violului, cei

doi protagoniști masculi sînt definiți în același fel, însă pe cînd fiul, trecînd — deși pe altă dimensiune culturală — printr-o serie de încercări eroice, se va transforma în contrariul aceluîa care a fost la început, tatăl își va păstra natura lui de crud și stricat.

3. Această extrapolare, în măsura în care este corectă, permite unele constatări privitoare atît la statutul narațiunii cît și la procedurile de descriere: 1) construirea codului presupune stabilirea unei grile culturale de un grad de generalizare suficient de mare pentru a integra nu numai codificările izomorfe ale conținuturilor topice, ci și pe acelea ale conținuturilor corelate; 2) înlănțuirii sintagmatice pe care am interpretat-o ca o relație de la cauză la efect (contractul primitiv) îi corespunde trecerea de la o dimensiune culturală la alta (cultura sexuală în cultură alimentară).

4. Stabilirea echivalențelor între diferitele coduri ne permite, pe de altă parte, să înțelegem mai bine anumite procedee stilistice ale narațiunii. Astfel, între cele două elemente care constituie natura protagoniștilor — și care, la nivelul codului sexual, corespund naturii de mascul și aceleia de femelă — există o relație ce poate fi generalizată sub forma categoriei *agent* vs *pacient*. Aceasta ne permite să interpretăm inversările de roluri pe care le putem observa în episoadele cu vînătoare:

a) cînd țin de categoria *crud*, actorii sînt *vînători* (vînătoare de șopîrle, vînătoare de cerb);

b) cînd țin de categoria *stricat*, actorii sînt *vînați* (de vulturi, de cerb).

Ne putem întoarce acum la analiza lăsată în suspensie și să recitim episodul vînătorii finale: dacă tatăl, ca vînător, își afirmă natura sa de hrană *crudă*, informația dată de adjuvantul deceptor *mea* despre locul unde stă la pîndă, îl transformă pe tată în ființa vînată, adică în *hrană stricată*. Victoria cerbului înarmat cu coarne false (= lemn proaspăt) explică, prin urmare, transformarea apărută ca negare a hranei stricate, corelativă cu afirmarea hranei proaspete.

4.7. CALIFICARE ŞI DESCALIFICARE

Ne rămîne de examinat ultima secvenţă care consacră disjuncţia tatălui-trădător (non V + M) de comunitate. Am notat mai înainte că statutul tatălui este, în acest punct al povestirii, simetric cu acela al fiului în urma violului: a) din punct de vedere al conţinutului, amîndoi se definesc ca agenţi ai morţii, *crud* şi *stricat* în acelaşi timp; b) din punct de vedere al structurii sintagmatice a povestirii, ei sînt obiecte de răzbunare, obligaţi aşadar să execute un contract-pedeapsă. Urmarea este că secvenţele „expediţia la cuibul sufletelor" şi „scufundarea în lac", care vin după cele două disjuncţii, trebuie să fie comparabile. Numai aşa putem încerca să le alăturăm şi să le interpretăm simultan, scoţînd în evidenţă identităţile şi deosebirile.

OBSERVAŢIE: Din punct de vedere al tehnicilor de descriere, căutăm să valorificăm în felul acesta procedeul *comparatismului intern* al povestirii: l-am mai practicat şi cînd am analizat, succesiv, cele două aspecte ale lichidării lipsei (aspectul de căutare şi aspectul de dar.)

Expediţia la cuibul sufletelor	*Secvenţa finală*
Disjuncţie în urma unei victorii — de societatea anticulturală	Disjuncţie în urma unei înfrîngeri — de societatea culturală
Conjuncţie cu spiritele acvatice — în vederea unei poziţii disjunctive (luptă)	Conjuncţie cu spiritele acvatice — în vederea unei poziţii conjunctive (integrare)
Calificarea eroului	*Descalificarea eroului*
Procedeu analitic: articulare în elemente constitutive prin adjoncţiune (sub formă de adjuvanţi)	Procedeu analitic: articulare în elemente constitutive prin disjuncţie (dezarticulare)
1. *Pasărea-muscă*	1. *Oseminte*
Disjuncţie maximală de spiritele acvatice (sus) (anti-apă = foc = viaţă absolută)	Conjuncţie maximală cu spiritele acvatice (jos) (oseminte = spirite acvatice = moarte absolută)

2. *Porumbel* Disjuncție de hrana stricată (porumbel = distrugător al apei moarte)	2. *Plămîni — Plante acvatice* Conjuncție cu hrana stricată (Lacul — mlaștină este manifestarea hranei stricate)
3. *Lăcustă rănită* Disjuncție de hrană crudă a) afirmarea hranei crude: lăcustă = distrugător al grădinilor = secetă = focul morții b) posibilitate de afirmare a hranei proaspete: rana făcută de duhurile apelor este negarea hranei crude absolute	3. *Piranha* Conjuncție cu hrana crudă; a) afirmare a hranei crude: piranha = stricat = focul morții b) conjuncția identităților: partea crudă a eroului este absorbită și neînlocuită (cf. canibalismului vulturilor).
Consecințe Dobîndirea complementară de către erou a calităților opuse naturii sale: posibilitatea culturii umane	*Consecințe* Identificarea calităților eroului cu acelea ale naturii: posibilitatea anticulturii nonumane.

Comentariu

Procedeul comparatist care a exploatat datele contextuale la nivelul lexemelor a permis desprinderea articulării generale a celor două secvențe.

a) Am văzut că disjuncția eroului de societatea oamenilor are drept consecință conjuncția lui cu societatea duhurilor. Urmarea este confruntarea naturii eroului cu niște calități ce corespund supranaturii.

b) Cei doi eroi, identici în ceea ce privește natura, vor avea totuși o comportare deosebită. Această deosebire nu poate decurge decît din statutul lor sintagmatic (dată fiind situația lor de actanți — subiect) care este polarizat în modul următor:

Subiect-erou încărcat cu o potențialitate de *viață* erou victorios pornind la cucerirea unei culturi	*Subiect-erou* încărcat cu o potențialitate de *moarte* erou învins pornind la cucerirea unei anticulturi

provoacă încercări	suferă încercări
dobîndește calități	pierde calități
pe care le smulge duhurilor	pe care le transmite duhurilor

c) O astfel de analiză se menține, totuși, la nivel lexematic și, datorită acestui fapt, pare insuficientă. Descrierea caută să atingă nivelul articulării semice a conținuturilor și să explice transformări subiacente secvențelor narative. Întrebările care se pun ţinînd seama de situaţia respectivă sînt următoarele: ce corespondent are, la nivelul transformărilor structurale, calificarea eroului? Ce transformări comportă, la rîndul ei, descalificarea eroului?

4.8. CALIFICAREA EROULUI

Potrivit previziunilor puse la dispoziţie de modelul narativ, secvența care se intercalează între plecarea eroului și înfruntarea din încercarea principală este destinată să-l *califice* pe erou, adică să-i adauge calități pe care nu le avea și care-l vor face capabil să iasă învingător din încercare. Totuși, dacă examinăm compoziția semică a conținutului eroului nostru înainte și după calificare, nu vedem o deosebire importantă: în ambele cazuri, eroul = *crud* + *stricat*.

Atunci, în cazul de față, în ce constă calificarea? Se pare că nu poate fi vorba decît despre dobîndirea unor calități virtuale care, deși contradictorii și complementare față de natura eroului, îi conferă totuși acestuia puterea de a afirma și de a nega, transformîndu-l in *meta-subiect al transformărilor dialectice* (indicație nesatisfăcătoare a unor denumiri ca: „stăpîn al focului" sau „stăpîn al apei"). Prin urmare, eroul calificat ar comporta, în natura lui, atît propriul său conținut, cît și termenii contradictorii susceptibili de a-l nega. Numai în urma calificării eroul va deveni, cu adevărat, un *mediator* al cărui conținut categoric ar fi *complex* întrucît și-ar subsuma, în același timp, și termenii *s* și termenii *non s* din fiecare categorie. — Caracterul ipotetic al formulărilor noastre provine, așa cum bănuim, din lipsa aproape totală a unor cunoștințe relative la articularea modelului narativ în acest punct; de aceea eforturile noastre sînt

îndreptate mai curînd înspre detectarea proprietăților structurale ale modelului decît înspre interpretarea corectă a secvenței.

1. Eroul, care în momentul în care pornește la prima încercare calificantă este hrana *stricată* (M), nu se poate opune duhurilor acvatice care, și ele, comportă determinarea M. Înfruntarea nu este posibilă decît datorită adjuvantului pasărea-muscă; aceasta, din pricina maximei sale disjuncții de apă (dar și fiindcă pasărea nu bea apă și este foarte adesea „stăpîn al focului"), reprezintă termenul diametral opus lui M, adică termenul V. Prin adăugarea la propria sa natură a proprietății V, definitorie pentru adjuvantul pasăre-muscă, eroul se transformă în termenul complex M + V, adică într-o ființă ambiguă, mediatoare între viață și moarte. Această natură complexă îi permite mai tîrziu să se înfățișeze ca un porumbel, adică un consumator și, în același timp, negator al hranei stricate. Aceasta ne îngăduie să spunem că, la acest stadiu, eroul este

Din punct de vedere static	*Din punct de vedere dinamic*
M + V	$\overline{M}$

Semnul negației indică puterea pe care o are viața de a nega moartea. În termeni curenți, aceasta înseamnă că eroul a devenit stăpînul eventual al apei malefice.

2. Eroul care, în același timp, este și hrană crudă (non V) se identifică la rîndul său cu *lăcusta*, distrugătoare a grădinilor care, ele însele, nu sînt posibile decît datorită apei binefăcătoare. În această calitate eroul este *rănit* de duhurile acvatice, adică făcut inapt de a distruge cu totul efectele apei binefăcătoare. Ca *lăcustă rănită*, eroul vede termenul *crud*, component al naturii sale, transformîndu-se în termenul complex *non V + non M*, în al doilea aspect al naturii sale eroul este

Din punct de vedere static	*Din punct de vedere dinamic*
Non V + non M	$\overline{\text{non V}}$

(negația indică puterea apei vii de a nega caracterul absolut al focului morții).

3. Protocolul transcrierii conținuturilor ce comportă categorii complexe și al transformărilor lor nu este stabilit;

de aceea vom spune, cu naivitate, că eroul calificat se prezintă fie ca

$$(M + V) + (\text{non } V + \text{non } M)$$

fie ca negator al conţinuturilor „mortale":

$$\overline{M} + \overline{\text{non } V} = \overline{(M + \text{non } V)}$$

Ultima transcriere vizualizează mai bine permanenţa naturii „muritoare" a eroului, căreia i s-a adăugat o a doua natură care face din el un metasubiect.

4.9. CULTURA „NATURALĂ"

Descalificarea tatălui, erou al aventurii acvatice, provine, în mod esenţial, din lipsa lui de combativitate, din statutul lui de erou înfrînt care se îndreaptă către moarte. Episodul de sub apă corespunde, după cum ştim, dublei îngropări (a cărnii şi a oaselor) practicată de populaţia bororo. În loc să dobîndească noi proprietăţi care l-ar putea califica, eroul se divide şi uneşte fiecare din termenii ce-i definesc natura lui cu termenul corespunzător din lumea duhurilor. *Conjuncţiei termenilor contradictorii*, caracteristică pentru calificare, îi corespunde aici *conjuncţia termenilor identici*, adică neutralizarea sensului. O dată în plus, simetria este menţinută: termenul *neutru* din structura elementară a semnificaţiei este, într-adevăr, simetric cu termenul complex.

Exploatînd în felul acesta posibilităţile oferite de comparatism, ne putem întreba care este semnificaţia secvenţei luată ca un *conţinut corelat* cu partea topică pozitivă a mitului. Cele două conţinuturi, topic şi nontopic, exprimă instaurarea unei anumite ordini pe două dimensiuni deosebite ale universului mitologic. Prin urmare, ne rămîne să răspundem la două întrebări: care este ordinea instaurată astfel, corelativă cu instituirea culturii alimentare? Pe ce dimensiune este situată această ordine?

1. Întîlnirea eroului cu piranha este o analiză şi, în acelaşi timp, o dislocare a naturii sale: mai întîi sînt despărţite în mod net două elemente constitutive ale acestei noţiuni: categoria *crud* este acceptată şi unită cu natura crudă a

duhurilor piranha; categoria *stricat* este respinsă şi se va uni cu alte elemente. Această despărţire nu este altceva decît manifestarea *conceptului sintetic* (non V + M) definitoriu pentru orice anticultură; cînd cultura a fost instituită ca o sinteză, anticultura este dezorganizată:

Cultură		*Anticultură*
(V + non M)	vs	(non V vs M)

Putem vedea de pe acum că instituirea unei ordini anticulturale nu poate fi decît disjuncţia maximă a termenilor a căror apropiere ar fi ameninţătoare pentru cultură.

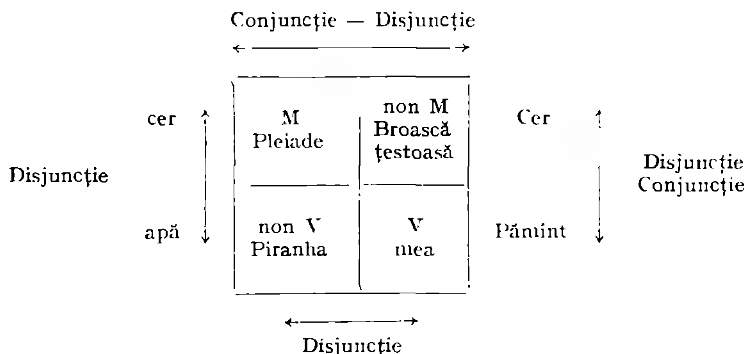
2. Urmarea evenimentelor trebuie judecată din această perspectivă. Categoria *stricat*, despărţită de categoria *crud*, se manifestă sub două forme (oseminte *vs* plămîni): pe de o parte, într-o mişcare descendentă, ea va ajunge în sălaşul sufletelor şi se va uni din nou cu categoria *crud* într-un fel de viaţă dincolo de moarte; pe de altă parte, într-o mişcare ascendentă, categoria *stricat* „pluteşte", adică se desparte de apă ca să apară, într-o primă metamorfoză, sub formă vegetală, ca o plantă acvatică.

Se pare însă că populaţia bororo ştie, din fericire, că ascensiunea verticală a categoriei *stricat* nu se opreşte aici: printr-o metamorfoză ce reprezintă afirmarea şi unirea unor identităţi, această categorie se fixează pe cer sub forma unui *buchet de flori* şi constituie constelaţia Pleiadei. Astfel, disjuncţia dintre *crud* şi *stricat* se consolidează cu ajutorul unei inversiuni spaţiale disjunctive: focul malefic, de origine divină, este menţinut în apă şi incarnat în piranha; apa răufăcătoare de origine subterană este proiectată în cer, sub formă de constelaţie.

3. Reorganizarea naturii — (termenul exact pentru a o numi ar fi *cultură naturală*, întrucît ea este, într-adevăr, noua dimensiune mitologică pe care încercăm acum s-o definim) — nu se opreşte aici. S-ar putea sugera că, de pildă, categoria *proaspăt* definită mai înainte în termeni de cultură culinară suferă aceeaşi transformare şi că se află proiectată în cer: *Broasca ţestoasă* pămînteană, „stăpînă a categoriei *proaspăt*", în calitatea ei de mîncător-de-hrană-stricată, se fixează pe cer sub forma constelaţiei Corbului. Astfel apa moartă şi apa vie sînt unite în cer. Pentru a explica noua dispoziţie putem adăuga două precizări: a) relaţia

între Broasca ţestoasă (non M) şi Buchetul de Flori (M) este, nu trebuie să uităm aceasta, relaţia obligaţiilor contractuale stabilite între remitent (fiu) şi destinatarul (tatăl) însărcinat cu o misiune de răscumpărare, iar natura răufăcătoare este subordonată naturii binefăcătoare; b) eroul n-a putut părăsi pămîntul decît fiindcă a lăsat aici pe fratele lui mai mic, apărut, prin procedeul dublării, chiar în momentul întoarcerii eroului: rozătorul *mea* ar îndeplini, aşadar, pe pămînt, funcţiile de protector al focurilor din vetre (V), deşi rămîne unit, prin legături de rudenie, cu apa binefăcătoare (non M). Ne rămîne ultima disjuncţie, completată cu o inversiune spaţială, aceea dintre focul răufăcător şi focul binefăcător; primul este dominat, întrucît este fixat în apă (piranha), al doilea este prezent pe pămînt, deoarece conjuncţia lui cu apa ar fi nefastă.

4. Rezultă că instaurarea culturii naturale constă în inversiunea topologică a ordinii naturii. Utilizînd două categorii dintre care una este topologică (sus *vs* jos) iar alta biologică (viaţă *vs* moarte), „civilizaţia" naturii constă în încadrarea valorilor naturale în două coduri în acelaşi timp şi care nu devin izomorfe decît în urma inversiunii semnelor:

Disjuncţia topologică fundamentală constă în despărţirea valorilor mortale (M şi non M) trimise în cer de valorile vitale (V şi non V) situate pe pămînt; o astfel de disjuncţie arată imposibilitatea aserţiunii *M + non V* care ar distruge cultura, salvînd totuşi, datorită legăturilor de rudenie,

o posîbilitate de conjuncţie culturală *non* $M + V$. O a doua distincţie operează disjuncţia între non V, situat în apă, şi V, situat pe pămînt (aceşti termeni sînt de două ori disjuncţi, deoarece conjuncţia lor ar ameninţa cultura); această disjuncţie atrage o conjuncţie spaţială (în cer) între M şi non M, întrucît acesta din urmă se află într-o relaţie de subordonare culturală.

În rezumat, cultura naturală, introducînd un nou cod, consolidează caracterul discret al valorilor naturale; ea arată imposibilitatea conjuncţiilor „contra naturii" şi posibilitatea anumitor altor relaţii „potrivite cu natura". Simbolic, ea ar putea fi notată ca

(non M → M) vs (non V vs V)

OBSERVAŢIE: Limitele acestui studiu nu ne îngăduie să insistăm asupra caracterului *discontinuu* (şi singular) al valorilor culturale (Broască ţestoasă, Mea) care se opune caracterului *continuu* (şi plural) al valorilor nonculturale (Buchet de Flori, Piranha); nu putem insîsta nici asupra instaurării ordinei diacronice a anotimpurilor, rezultat al relaţiilor de subordonare sintagmatică între non M şi M. Claude Lévi-Strauss este destul de limpede în această privinţă.

5. STRUCTURA MESAJULUI

Dăm sub formă de tablou, principalele rezultate obţinute în interpretarea acestui mit bororo:

Conţinuturi	inversate			afirmate
	corelate	topice		corelate
Rezultate din transformări	non V + M	M + non V	V + non M	non M → M / non V vs V
Dimensiune culturală	sexuală	culinară		naturală
Perspectivă stilistică	consumator	obiect de consum		producător

POST-SCRIPTUM

Din motive deontologice, nu putem trece sub tăcere faptul că, citind acest text, Claude Lévi-Strauss a exprimat rezerve în ceea ce privește interpretarea dată de noi faptelor mitice bororo, mai ales, interpretarea secvenței inițiale și a celei finale. Competența noastră în acest domeniu fiind foarte limitată și, ca atare, incomparabilă cu cea a lui Lévi-Strauss, cititorul este rugat să nu subscrie definitiv la interpretarea dată de noi acestui mit-ocurență. Păstrăm, totuși, principiul folosit ca ipoteză interpretativă: între conținuturile topice ale povestirii și conținuturile manifestate în secvențele periferice există o corelație.

CĂUTAREA FRICII[1]

reflecții asupra unui grup de basme populare

REMARCI PRELIMINARE

Reflecțiile care urmează au caracterul unei preanalize și nu pot fi considerate decît ca sugestii sau ipoteze. Ele sînt orientate în două direcții deosebite:

a) pe de o parte, se încearcă sporirea cunoștințelor noastre despre modelele narative:

b) pe de alta se urmărește să se adauge cîteva elemente la problema, grea și delicată, a relațiilor care pot exista între folclor și mitologie.

Corpusul pe care se sprijină aceste reflecții este constituit din treizeci și trei de variante ale basmului popular lituanian care are ca temă aventurile Eroului fără Frică[2]. Această temă foarte răspîndită face parte din imaginația și fabulația populară a întregii Europe, ceea ce, pe de o parte, ne scutește să mai prezentăm aici textul basmului, iar pe de alta, ne permite să presupunem că observațiile relative la structura narativă au o valoare mai generală. Totuși, în măsura în care este studiat conținutul propriu-zis „miraculos" sau mitic al basmului, concluziile care sînt uneori trase de aici au un caracter restrictiv și nu se aplică decît contextului cultural lituanian: dacă uneori sînt posibile extrapolări sau apropieri cu fapte ce aparțin ariei europene sau mitologiei indo-europene, ele ies din cadrul acestui eseu[3].

---

[1] Text scris pentru un volum omagial dedicat lui Claude Lèvi-Strauss.

[2] Cinci variante din acest basm se găsesc în lucrarea lui J. Basanavičius, *Apie gyvenima vėliu bei velniu*, Chicago, 1905. Restul variantelor îl datorăm bunăvoinței Institutului de Limbă și Literatură Lituaniană a Academiei de Științe din Lituania ale cărei arhive posedă alte 27 de variante manuscrise. O ultimă variantă a fost publicată, în traducere poloneză, de Dowojna Sylwestrowicz, *Podania Zmuidzkie*, vol. II, p. 419.

[3] Mărturisim că nu știm ce cuprinde importanta lucrare pe care Ivanov și Toporov au consacrat-o mitologiei bielo-ruse, foarte apropiată de cea lituaniană.

1. STRUCTURA NARATIVĂ

Unul din mijloacele de a explora un domeniu necunoscut este, evident, să plecăm de la ceea ce este cunoscut. Cunoştinţele noastre cele mai solide în domeniul basmului popular i le datorăm lui Propp; acesta a analizat grupul de basme populare reunite prin tradiţie sub desemnarea de basme miraculoase. Basmele din grupul restrîns care face obiectul cercetării noastre au, ca şi basmele explorate de Propp, acest caracter „miraculos": s-ar putea crede chiar că basmul nostru nu este decît un subgrup al genului „miraculos". Din păcate, caracterul miraculos propriu-zis al basmelor, de fapt, n-a putut fi descris de către Propp din lipsa unei suficiente cunoaşteri a codului lor (universul semantic de care ţin). Trebuie să adăugăm că una din originalităţile analizei lui Propp constă tocmai în definiţia formală a basmului (considerat ca gen particular, ca unul din tipurile posibile ale structurii narative), fără să ţină seama de conţinutul lui.

Căutînd să exploatăm descoperirea lui Propp, am încercat să desprindem principalele categorii semantice care dau structurii narative cadrul ei formal [1]. De aceea, va fi bine să reluăm pe rînd principalele categorii recunoscute, ca să vedem cum se comportă ele în povestirea isprăvilor Eroului fără Frică.

1.1. EROUL ŞI ORDINEA SOCIALĂ

Situaţia iniţială a basmului miraculos pare să comporte un anumit număr de constante:

1) În ea se afirmă existenţa unei ordini sociale manifestată prin deosebirea de vîrstă şi întemeiată pe recunoaşterea autorităţii bătrînilor.

2) Este caracterizată de ruperea acestei ordini din pricina nesupunerii reprezentanţilor generaţiei tinere (dar nu a eroului însuşi) şi, ca urmare, de apariţia unei nenorociri, a unei alienări a societăţii.

---

[1] Cf. lucrarea noastră *Sémantique structurale*, Paris, Larousse, 1966 cu deosebire ultimele trei capitole care tratează despre structurile narative.

3) Rolul eroului — un individ care se desprinde astfel de societate — constă în faptul de a-și asuma o misiune, cu scopul de a pune capăt alienării și de a restabili ordinea socială perturbată.

Considerat din acest unghi, basmul studiat de Propp pare că face parte dintr-o subclasă de povestiri (conținînd povestirile mitice, literare, sau pur și simplu poveștile pe care omul și le spune lui însuși), ce pot fi desemnate ca povestiri despre reinstaurarea ordinii sociale.

Față de această subclasă, basmul cu Eroul fără Frică prezintă deosebiri destul de marcate:

1) Mai întîi, el comportă afirmarea unei ordini sociale întemeiate pe autoritate în sens larg: supunerea față de cei bătrîni și frica de sacru.

2) În mod curios, această ordine socială nu este răsturnată de către tînăra generație, ci din pricina purtării neobișnuite a eroului al cărui caracter asocial este marcat foarte limpede. Poate că ar fi mai just să spunem că, de fapt, nu se vede nici răsturnarea ordinii sociale nici consecințele supărătoare care ar decurge de aici deoarece ruptura și alienarea nu se situează la nivelul societății, ci la nivelul individului: nerecunoașterea (în care trăiește) a autorității profane și sacre este încercată de erou ca o lipsă, ca o alienare; ea constituie astfel resortul povestirii, care se prezintă ca o căutare a autorității de recunoscut.

3) Eroul lipsit de funcție socială caută să pună capăt propriei lui alienări, să găsească principiul ordinii în care s-ar putea integra.

Prin urmare, Eroul fără Frică nu caută să restaureze ordinea socială, ci să găsească o ordine a lumii.

1.2. ABSENȚA CONTRACTULUI ȘI CĂUTAREA REMITENTULUI

Din aceste date inițiale rezultă o transformare importantă și previzibilă a structurii povestirii.

Povestirea reinstaurării ordinii sociale se organizează, după cum am văzut, pe două axe semantice fundamentale:

1. Remitentul (adică autoritatea socială care-i încredințează eroului o misiune de salvare) îl investește pe erou cu rolul de destinatar și stabilește astfel o relație contrac-

tuală, știut fiind că îndeplinirea contractului va fi urmată de o recompensă; povestirea ia astfel forma mai generală a schimbului.

2. Contractul instituie axa căutării, manifestare narativă a dorinței subiectului de a ajunge la obiect; el explică astfel prezența corpului povestirii care se articulează ca o activitate programată.

Povestirea care încearcă să *instaureze* o ordine *nouă*, mai curînd decît una preexistentă, se prezintă astfel:

1) Două situații sînt posibile: a) fie că *eroul* pleacă de bunăvoie, b) fie că este alungat fără să primească vreo misiune; ambele situații arată absența remitentului și-l lipsesc pe erou de calitatea, ce i se cuvine în mod firesc, de destinatar. Axa *remitent* vs *destinatar* nu este, așadar, manifestată, iar căutarea nu se poate baza pe ea. Astfel eroul este, întrucîtva, încarnarea libertății pure de acțiune.

2) Prioritatea axei *subiect* vs *obiect* nu poate decît să provoace sincretisme de actanți, a căror primă victimă este naratorul. Astfel eroul fără contract devine propriul său remitent: în timp ce-și săvîrșește isprăvile, nu numai că refuză recompensa (în felul acesta remitenții accidentali nu sînt calificați), dar chiar dă el recompense celor care îi arată unde poate întîlni frica. Avem de-a face, așadar, cu sincretismul subiectului și al remitentului. Pe deasupra, faptul că obiectul căutării este frica înseamnă că subiectul caută ceva sau pe cineva care — metonimic sau direct — să-l înfricoșeze, adică pe cineva a cărui autoritate s-o poată recunoaște. Căutarea lui este, de fapt, căutarea remitentului. Putem deci spune că în aceste basme există un sincretism al obiectului cu remitentul.

Continuînd acest raționament, se poate spune că dorința de a găsi remitentul o implică pe aceea de a deveni destinatar: obiectul căutării este, așadar, contractul.

1.3. ÎNCERCAREA: VICTORIE SAU EȘEC

Analizarea de către Propp a structurii narative a lăsat să se desprindă, în afară de contract, existența unei alte sintagme narative fundamentale: *încercarea*. Odată pornit în căutare, eroul realizează o serie de performanțe care,

gradate într-un anumit fel, trebuie să ducă la victoria ce urmează însuşirii obiectului alienării. Subgrupul nostru de basme are, fără nici o îndoială, această structură sintagmatică elementară situată pe axa dorinței: dorința constituie, într-adevăr, pe planul comportării exterioare, rațiunea de a fi a combativității eroului nostru și a voinței lui de a învinge. Ca să fie cu adevărat erou, el trebuie să dorească să învingă și în genul de povestiri la care ne referim, chiar trebuie să fie victorios.

După cum știm, frica este obiectul căutării sale și încercările la care este supus sînt concepute toate în așa fel încît să-l înfricoșeze. În aceste încercări, opozantul nu poate fi decît eventualul remitent (sau emanația lui, manifestarea lui hiponimică). Prin urmare, povestirea ajunge la o situație paradoxală: eroul se află în prezența a două exigențe contradictorii; trebuie să dorească victoria, însă obținînd-o, nu înseamnă că și-a atins obiectul căutării sale; pentru a-și îndeplini misiunea, el trebuie să fie învins; dar dacă este învins, încetează de a mai fi erou. Acest gen narativ este guvernat simultan de două principii: a) caracterul eroic al eroului (regulă a structurii actanțiale), b) necesitatea ca povestirea să aibă un sfîrșit, adică încercarea să ducă la obținerea obiectului (regula structurii funcționale). Aparent cele două principii se exclud reciproc.

La prima vedere, problema este fără dezlegare și ne putem chiar întreba dacă genul de povestiri pe care l-am avut în vedere este compatibil cu manifestarea unor conținuturi ca acestea. Asupra acestei chestiuni vom reveni.

În orice caz trebuie să notăm încurcătura naratorului pus în fața acestei contradicții. Am avut ocazia să vedem, în altă parte [1], adoptînd punctul de vedere al naratorului, că generarea povestirii îl silește să aibă în vedere atît compatibilitățile cît și incompatibilitățile dintre acest început și sfîrșitul povestirii, și că este mai greu să ții seama de sfîrșit decît de început, fie și numai pentru faptul că numărul de variabile ce trebuie dominate este mai ridicat.

Prin urmare, este firesc ca cele mai multe variante ale basmului nostru să *prefere un erou victorios victoriei lui finale* (adică de fapt, eșecului lui) și ca povestirea să sufere,

---

[1] Cf. mai departe „Structura actanților povestirii".

în timpul procesului de narațiune, o deviație care face să se uite obiectul căutării precum și finalitatea sa: *Eroul*, victorios în lupta împotriva lui Velnias (diavolul), capătă drept răsplată pentru izbînda lui pe fiica regelui și frînele puterii. Din cele treizeci și trei de variante cunoscute, numai șase își amintesc de scopul pe care și-l propusese Eroul; ele adaugă povestirii o secvență-epilog fără legătură, la nivelul structurii narative superficiale, cu povestirea însăși; această secvență încearcă însă să salveze, abătîndu-se de la reguli, structura profundă a povestirii.

Se vede că inversarea situației inițiale care provoacă permutarea sintagmatică a structurilor narative — plasînd contractul după încercare, nu înaintea ei — are drept rezultat stîrnirea contradicțiilor structurale, ceea ce duce, în cele din urmă, la eșecul povestirii considerată sub statutul ei formal.

1.4. SPAȚIUL EROIC: MIRACULOS SAU MITIC?

Ultimul element structural care intră în definiția povestirii ca gen este *disjuncția spațială*. Povestirea este neapărat situată pe două izotopii diferite și disjuncte: locul unde este stabilită societatea și locul unde eroul își realizează isprăvile. Acest al doilea loc, spațiul eroic — unde, dealtfel, se situează aproape tot „miraculosul" din basmul analizat de Propp — este un spațiu închis, delimitat de o deixis socială pe care o marchează întoarcerea eroului. Față de un *aici* social, există un *alt loc* („ailleurs") ce permite izolarea eroului și transformarea valorilor; această transformare, la întoarcerea eroului, se răsfrînge asupra ființei axiologice a societății.

Subgrupul de basme pe care-l avem noi în vedere se caracterizează, dimpotrivă, prin non-întoarcerea eroului. Cu puține excepții, plecarea eroului este definitivă, oricare ar fi soluția finală găsită de narator pentru a sfîrși basmul. Faptul nu este de loc surprinzător de vreme ce eroul este negatorul valorilor pe care se sprijină societatea: autoritatea profană reprezentată de tată și autoritatea sacră al cărei deținător, preotul, nu este decît un simulator deceptiv (un mincinos). Pe de altă parte, eroului din povestirea noas-

tră îi lipseşte dorinţa de a transforma societatea, drept care nu poate fi socotit ca un erou salvator.

Am văzut că de aici rezultă, în planul naraţiunii, o deviere a povestirii care, avînd un erou fără contract şi fără obligaţia de a se întoarce, nu poate decît să dea naştere unui al doilea basm, fără legătură cu primul. Însă această a doua povestire, desprinsă astfel, îşi pierde automat finalitatea. Isprăvile eroului — deşi înlănţuite de la o variantă la alta potrivit unor principii simple de gradaţie — apar ca nişte episoade discontinui pe care le-am putea înşira într-un singur lanţ de „fapte şi isprăvi" gratuite ale unui erou; activităţile lui alcătuiesc un evantai de manifestări predicative ce ilustrează felul permanent de a fi al eroului şi trimit la „firea" lui. Ele nu apar, deci, ca nişte încercări ce exprimă, antropomorf, transformările conţinuturilor topice. Cu alte cuvinte, a doua povestire, situată în spaţiul eroic, dacă se adună toate variantele cunoscute, pare să fie mai potrivită cu o analiză calificativă şi taxinomică decît cu o analiză funcţională şi ideologică.

De aceea ne putem întreba dacă inversarea sintagmatică constatată pînă acum nu are drept corolar o transformare corespunzătoare a valorilor acordate celor două izotopii ale povestirii; şi dacă spaţiul închis al povestirii nu este cumva spaţiul scurtei şederi a eroului în societatea omenească unde funcţia lui ar fi să amintească, prin negarea valorilor stabilite, existenţa unui alt sistem posibil de valori. „Miraculosul", care este un alt loc, ar căpăta astfel semnificaţia unui mitic omniprezent.

Fără să mergem atît de departe, vom formula ipoteza următoare: basmul pe care îl examinăm are un conţinut mitic, anterior sau difuz, manifestat cu ajutorul unor structuri narative convenţionale care nu-i sînt pe deplin adaptate. Ansamblul secvenţelor povestirii, situate în spaţiul mitic al basmului (considerat în totalitatea variantelor lui), constituie elementele unui inventar care, deşi incomplet, trebuie, în principiu, să permită reconstituirea parţială a codului mitologic.

Astfel, restrîngînd importanţa reflecţiilor noastre la contextul cultural lituanian, vom încerca să vedem ce elemente ale universului mitic pot fi extrase din basmul despre care este vorba şi prin ce procedee se poate realiza aceasta.

2. UNIVERSUL MITIC

2.1. SPAȚIUL MITIC

Plecind, eroul pătrunde într-un univers fundamental diferit de cel pe care l-a părăsit.

1) Deosebirea cea mai sensibilă constă în clasificarea ființelor omenești potrivit categoriei *viață* vs *moarte*; această clasificare este de tip ternar: alături de lumea celor vii, există o lume a morților, iar între cele două, o lume a morților-vii, așa-zisele *vele* (suflete moarte care duc o viață paralelă cu a celor vii și sînt dotate cu o prezență fizică). În afară de *vele*, la această viață participă și așa-zișii *velniai* (care se confundă parțial cu diavolii din credința creștină), precum și stăpinul tuturor, *Velnias*.

2) A doua caracteristică a acestui univers îl apropie de celelalte universuri mitice: aici taxinomia ființelor are un caracter formal, nu non-necesar: intr-adevăr, pe cind clasele de ființe există ca atare, ființele particulare sînt susceptibile de a trece dintr-o clasă în alta (astfel, cei vii trec, datorită vrăjilor, în clasa morților-vii, morții-vii în clasa morților și invers). Aceste transformări nu depind de bunul plac al ființelor înseși, ci doar de puterea a doi din protagoniștii basmului: Velnias (sau prin împuternicire, acoliții săi) și Eroul fără Frică.

Granița care desparte lumea celor vii de lumea morților-vii *(veles)* poate fi marcată cu ajutorul categoriilor temporale *(noapte* vs *zi)* sau spațiale (*sus* = lumea de sub soare vs *jos* = lumea subterană) sau al unor combinații diverse de categorii. Această graniță este, in tot cazul, relativă: cînd un om întîlnește pe un altul, ziua în amiaza mare, el nu știe cu cine are de-a face: cu un om viu, cu o *vele* sau cu un *velnias*. Singurul criteriu ce pare pertinent pentru distingerea unui om viu este frica sa față de non-vii. Dacă nu ținem seama decît de acest criteriu, eroul nostru care nu se teme de nimic nu aparține clasei celor vii. Mai mult: el neagă în mod deliberat și în orice circumstanță existența graniței între cele două lumi; comportarea lui este aceeași față de toți: nu-l miră nici aparițiile stranii, nici faptele neobișnuite; iar cuvintele pe care le rostește sînt marcate intotdeauna de o notă de normalitate. Prin

urmare, eroul participă la o viață dublă; disjuncția dintre viață și moarte nu-l privește.

O astfel de concepție despre viață și despre moarte este conformă unor credințe lituaniene curente încă în secolul al XIX-lea: participarea morților-vii *(vele)* la viața de toate zilele era un lucru de la sine înțeles; lumea de dincolo era cunoscută de o clasă de *aleși* (din care făceau parte, de pildă, cei născuți între joia sfîntă și duminica Paștilor; în această clasă puteau intra însă și cei ce-și însușeau anumite tehnici precise). Miraculosul din basmul popular se confundă, așadar, cu realul mitic; noutatea basmului nu constă nici măcar în faptul că eroul poate pătrunde în universul mitic, ci doar în puterile considerabile pe care le deține acest erou fără vreo calificare prealabilă. Ni se pare că acest fapt constituie un argument în favoarea ipotezei propuse la paragraful 1.4.

2.2. DESPRE FOLOSIREA CORECTĂ A STRUCTURILOR NARATIVE

Spațiul în care evoluează eroul se prezintă ca un univers în mare parte precreștin unde nu există nici opoziția dualistă a vieții și a morții, nici fixitatea clasificărilor ontologice; putem încerca să vedem dacă purtarea eroului și a opozanților lui ne permite să-i cunoaștem mai bine.

Procedeul pe care-l vom adopta într-o asemenea analiză preliminară va consta:

1) în a nu considera secvențele narative decît în ele însele, adică independent de locul lor în fiecare povestire-ocurență și de semnificația funcțională pe care o capătă datorită acestui fapt; secvențele comparabile dispersate în diferite variante vor fi adunate pentru a alcătui (potrivit metodei de analiză a lanțului vorbit practicată în lingvistică) o unică secvență, cît mai lungă și mai completă cu putință;

2) în a nu folosi decît parțial organizarea secvențială a povestirii, pentru a explicita codul nu mesajul.

Este de ajuns să aruncăm o privire superficială asupra înlănțuirilor tipice ale basmelor—variante pentru a recunoaște două feluri de organizări secvențiale: a) structura binară: eroul întîlnește mai întîi morții-vii *(vele)* și abia

după aceea trebuie să înfrunte diavolii *(velniai)*; b) structura ternară care se manifestă sub forma, bine cunoscută, a triplărilor: eroul trebuind, de pildă, să petreacă trei nopți la rînd într-un anumit loc și să treacă printr-o serie de încercări din ce în ce mai grele.

În primul caz, crescendo-ul povestirii poate fi interpretat taxinomic ca manifestare] a unei relații ierarhice între *vele* și *velniai*, permițînd astfel să se distingă o clasă a stăpînilor acestui univers; în al doilea caz, procedeul triplării — — cu semnificația sa paradigmatică de totalitate și, sintagmatică, de sfîrșit — indică limpede că ultima încercare le va subsuma pe cele precedente și va aduce soluția hotărîtoare.

Însă, în povestirile cu triplare, chiar dacă încercările din nopțile precedente sînt distribuite diferit de la o variantă la alta, noaptea a treia este consacrată confruntării eroului cu Velnias. Aceasta ne este de ajuns pentru a socoti că Eroul fără frică este situat ierarhic pe același plan de putere cu Velnias, care pînă atunci fusese stăpînul necontestat al universului în care se află cei doi protagoniști.

Rezultă de aici o consecință practică pentru continuarea analizei: în loc să căutăm printre diferitele secvențe, care dintre ele reprezintă starea arhaică și care sînt versiunile moderne ale basmului — sarcină care se poate dovedi necesară, dar care introduce criterii istoriciste și, odată cu ele, greutăți care-i descurajează adesea pe cercetători — va fi de ajuns să alegem acele basme în care punctul culminant este reprezentat de lupta eroului cu Velnias; vom proceda astfel chiar dacă, după aceea, va trebui să completăm, prin procedura indicată la începutul acestui paragraf, diferitele secvențe ale grupului de variante ce constituie basmul nostru de referință.

2.3. DOI MAEȘTRI

Episodul care relatează întîlnirea Eroului cu Velnias (în cinci variante foarte apropiate una de alta) surprinde prin caracterul său neașteptat, aproape insolit. Să-l redăm pe scurt.

1. Epifania lui Velnias este opusă obişnuitului pandemonium de inspirație creștină: Velnias este un bătrîn înalt de statură, uneori chiar un uriaș, cu barba lungă și albă care-i ajunge pînă la genunchi.

2. Încercarea, asupra căreia cad în prealabil de acord, are loc într-o fierărie subterană, nu în locul vrăjit unde se situa aşteptarea eroului: confruntarea cere, deci, o adevărată disjuncție spațială.

3. Contractul încheiat între protagonişti prevede că, în caz de înfrîngere a eroului, Velnias îi va dezvălui taina fricii, dar că eroul va plăti cu moartea sa. Eroul acceptă contractul, fără ca aceasta să afecteze în vreun fel dorința lui de a învinge: *Velnias* recunoaște dealtfel că descoperirea fricii, sancționată cu moartea, nu ține de lumea pe care o stăpînește el.

4. Înfruntarea va fi o încercare a puterilor: cad însă la învoială ca lupta cu mîinile goale să fie eliminată și aleasă lupta mijlocită de un instrument: securea (sau ciocanul) și nicovala. În numeroase variante, 'eroul este înfățișat ca un fierar; forma de luptă aleasă nu numai că-i pune pe luptători pe picior de egalitate, dar indică și că ei aparțin aceleiași sfere de activitate și de putere.

5. Eroul iese învingător nu fiindcă îngroapă mai adînc nicovala în pămînt, ci fiindcă barba bătrînului s-a prins în crăpătura pe care a făcut-o el (Eroul) în nicovală. Victoria nu provine așadar nici dintr-o forță fizică superioară, nici din vreo operație magică, ci doar din ingeniozitatea eroului.

Avem impresia că asistăm la o înfruntare între doi meșteri fierari ale căror manifestări de putere pot fi comparate și ale căror domenii de activitate se încalcă reciproc.

2.4. EROUL CULTURAL

Evenimentele din nopțile precedente trebuie judecate ținînd seama de această înfruntare. Isprăvile eroului sînt mai curînd niște demonstrații de îndemînare decît de forță. Numărul și distribuirea lor se schimbă, dealtfel, de la o variantă la alta, drept care vom lua ca punct de reper adjuvanții pe care îi alege eroul pentru a izbuti să petreacă

trei nopți în palatul vrăjit. Acești adjuvanți, în număr de trei:

1) focul,
2) masa de lucru,
3) pila de lustruit,

corespund cu trei isprăvi ale eroului; triplările — trei nopți ce trebuie petrecute într-un loc vrăjit, trei încercări de înfruntat — nu se suprapun și lasă episodul luptei cu Velnias în afara structurii acestor isprăvi pregătitoare.

Funcția adjuvanților în organizarea actanțială a povestirii este aceea de a servi ca manifestări hiponimice, ca exteriorizări, sub formă de obiecte sau de ființe, ale atributelor naturii profunde a eroului; astfel, acești trei adjuvanți, luați laolaltă, se prezintă ca niște unelte ale unui maestru în arte și meserii, ca niște prelungiri mijlocitoare ale puterii proprii eroului lumii culturale. Încercările în care își găsesc locul adjuvanții nu fac decît să confirme această primă impresie. Nu avem destul loc aici pentru a le reda în amănunt: de aceea nu vom extrage decît elementele care ni se par deosebit de semnificative.

1. Masa de lucru îi servește eroului pentru a prinde în cursă (ca apoi să le *ucidă* și să le arunce în mlaștină) două pisici negre (evident, acoliți ai lui Velnias): eroul acceptă propunerea lor să joace cărți împreună, dar mai întîi le convinge că bunacuviință le cere să-și pilească unghiile, drept care le prinde labele în masa de lucru.

2. Pila servește la lustruirea craniului morților de care, neobișnuiții vizitatori din noaptea următoare, se slujesc într-un joc de-a ghiulele, avînd ca jetoane oasele tibia. Și de astă dată, înainte de a intra în joc, eroul transformă în obiecte culturale capetele de mort a căror semnificație ar putea părea obscură dacă nu le-am întîlni și în alte secvențe: în morfologia mitică a corpului, capul este acea deixis unde se situează principiul vital al mortului-viu *(vele)*: ca acesta să-și poată „regăsi liniștea", trebuie să i se taie capul și să-i fie pus în coșciug, între picioare, căci de nu, noapte de noapte se va rostogoli urlînd prin cimitir. Deși contextul nu este explicit, se poate presupune că eroul smulge capetele morților-vii din mîinile duhurilor rele *(velniai)* și le redă astfel liniștea.

3. Focul pare să joace rolul fundamental: de aceea episodul învierii mortului, legat de foc, este și cel mai amănunțit; se reîntîlnește, izolat, în numeroase alte variante. Focul acesta este focul din vatră; el servește la pregătirea mesei de seară. Tocmai în timp ce se fierbe carnea — în concomitență și/sau în contiguitate — mortul se rostogolește, în bucăți, căzînd din horn chiar în foc sau pe aproape: eroul îi dă voie mortului să cadă, dar îl previne totuși să nu cumva să cadă în cratiță; astfel el operează disjuncția între *carnea fiartă* (pe care și-o pregătește eroul și pe care o mănîncă cei vii) și *carnea crudă* (cu carne de om — nu cu oase — se hrănesc morții-vii, *velniai*). Focul, cu atributul căldură, intră în prima fază a operației de înviere: eroul, după ce a recompus corpul mortului, îl ridică în picioare ca să-l încălzească lîngă foc, însă, în cele din urmă, învierea se datorează căldurii trupului eroului care se culcă alături de mort, în pat sau în sicriu.

Adjuvanții sînt, așadar, atributele esențiale ale firii eroului: focul este principiul vital, este căldura ce dă viață corpului, dar tot el este și mijlocul de transformare a naturii în cultură; uneltele sînt expresia ingeniozității și a geniului tehnic proprii eroului care exercită o atracție chiar și asupra unor ființe neomenești și care umanizează lumea. Firea eroului și sfera în care se exercită puterea lui sînt, în felul acesta, precizate.

2.5. STĂPÎNUL VIEȚII ȘI AL MORȚII

Întrucît atenția noastră a fost concentrată asupra mijloacelor de care dispune eroul, a trebuit să amînăm întrebarea asupra sensului pe care trebuie să-l atribuim isprăvilor sale. Acestea ne-au apărut ca niște demonstrații de iscusință. Căci, pe de o parte, isprava nu este săvîrșită în momentul jocului de cărți sau al jocului cu ghiulele — care n-ar fi decît niște încercări simulate — ci înaintea momentului înfruntării. Pe de altă parte, învierea nu înseamnă eliberarea sufletului, în sens creștin, smulgerea lui din ghiarele diavolului: cel înviat din morți îl urăște pe erou și se ia la luptă cu el. Isprăvile eroului sînt acte dezinteresate, manifestări ale puterii lui.

Înlănțuirea celor trei încercări și consecința finală se situează pe o singură axă. Eroul apare ca stăpîn al vieții și al morții. Această axă este axa semantică pe care se situează articularea ființelor în clase potrivît modului lor de existență, iar eroul este metasubiectul în stare să opereze transformări ce determină trecerea acestor ființe dintr-o clasă în alta. În timp ce prima transformare constă în trimiterea ajutoarelor lui Velnias la moartea absolută (considerată ca pol negativ), a doua transformare, victoria asupra lui Velnias, rupe vraja, și, prin urmare, transformă ființele care se găseau în starea de *vele* — morții-vii — în vii, (viața situîndu-se la polul pozitiv al axei). Celelalte două transformări constau în transgresarea frontierei în ambele sensuri, între două tipuri de morți: eroul redă capetelor de *vele* moartea-odihnă, transformînd morții-vii în morți; înviind un mort culcat în sicriu sau tăiat în bucăți, îi redă statutul de *vele*. (Nemulțumirea acestuia și lupta pentru dreptul de a se așeza pe bancă lîngă foc — una dintre reprezentările lituaniene obișnuite ale morții pașnice — arată originile basmului și preferința pentru moartea adevărată).

În basmul nostru există, așadar, două transformări către viață și două către moarte; din cele două îndreptate către moarte, una răspunde dorinței celui interesat, în timp ce cealaltă este împotriva voinței lui: iată, deci, un ansamblu convingător.

2.6. EROU SAU ZEU?

Am stăruit asupra isprăvilor eroului, socotindu-i comportările ca semne revelatoare ale firii sale, și am căutat să aprofundăm cunoașterea acestui campion anonim ale cărui singure titluri de noblețe sînt faptele lui, întrucît antagonistul eroului, Velnias, maestru in magie, ne este mult mai bine cunoscut. Știind toate acestea, înfruntarea finală capătă mai mult relief: fiind aproape egali ca forță, ei ocupă, în ierarhia ființelor, un rang apropiat. Sînt doi stăpînitori ai puterii supreme: puterea de viață și de moarte care și astăzi încă este simbolul maxim al suveranității. Această putere se manifestă prin folosirea unor tehnici asemănătoare și deosebite în același timp: ingeniozitatea

se opune magiei. Fiecare își are domeniul propriu pentru exercitarea puterii: unul stăpînește viața înainte de moarte și lumea solară, altul, viața după moarte, lumea nocturnă și subterană; însă fiecare încalcă domeniul celuilalt și lupta dintre ei nu are cum să înceteze.

Lăsăm altor cercetători sarcina de a spune dacă elementele codului mitic pe care am încercat să le desprindem permit să se facă un pas înainte și să i se dea acestui dușman al lui *Velnias* numele de *Perkūnas:* erou mitologic, care, ca și eroul nostru, duce, așa cum arată alte surse, o luptă veșnică împotriva lui Velnias. Dacă această ipoteză prezintă o valoare oarecare, ancheta noastră va putea adăuga noi elemente la comparația dintre *Velnias* și *Varuna* [1].

3. EPILOG

3.1. RECOMPENSA PRECEDE CONTRACTUL

Marea majoritate a variantelor acestui basm uită situația inițială și încheie povestirea prin victoria eroului care ajunge regent al regatului și ginere al regelui. Există totuși șase variante care respectă finalitatea basmului și permit eroului să găsească frica într-o secvență adăugată, fără legătură narativă aparentă cu corpul povestirii.

Față de acest epilog sînt posibile două atitudini: a) îl putem lua drept o raționalizare umoristică, sau b) putem spune că reprezintă rămășițele unui al doilea volet al povestirii care, dacă ar fi reconstituit, poate că ne-ar da cheia unei epopei mitice. Însă o asemenea reconstituire este foarte hazardată deoarece nu dispunem decît de prea puține materiale, iar cunoștințele noastre despre elementele codului mitic sînt insuficiente. Vom încerca totuși s-o schițăm în liniile ei mari, deoarece omiterea acestui episod i-ar putea induce în eroare pe cititorii care nu au acces la sursele lituaniene; pe de altă parte, avantajele unei încercări de reconstruire sînt foarte mari. Trebuie să ne întrebăm dacă, por-

[1] Această echivalență ne-a fost amintită de către R. Jakobson care, preluînd-o de la Saussure, a dezvoltat-o; îi mulțumim pentru faptul de a ne fi sugerat astfel considerațiile de față.

nind numai de la datele structurale, putem sau nu prevedea un punct de convergență în care să se situeze o a treia divinitate din panteonul lituanian. S-a spus că acest panteon are, desigur, o structură ternară, însă părerea aceasta este socotită ca o născocire romantică.

Un episod umoristic ca acela în care, pentru a-l înfricoșa pe erou, se varsă peste el, în timp ce doarme, o căldare cu apă rece, capătă o nouă semnificație de îndată ce, în loc să-l tratăm izolat, îl integrăm în corpul povestirii mitice. Din acest moment, într-adevăr, regența pe care eroul o capătă ca răsplată pentru victoria lui asupra lui *Velnias* nu se exercită în cadrul societății umane, ea exprimă mai curînd, vom vedea mai departe, puterea lui de stăpîn peste lumea solară.

Din contractul pecetluit prin căsătorie lipsește una din părțile contractante, Remitentul: eroul continuă, dealtfel, să invoce frica, iar acest apel, adevărată obsesie, este cel ce o hotărăște pe soția lui să acționeze. Fiica regelui este, se știe, obiectul a cărui transmitere pecetluiește contractul: însă ea este, în același timp, și obiectul dorinței eroului, adică reprezentantul metonimic al remitentului, stăpînul Fricii. Pentru a-și legitima domnia peste cei vii și pentru a perfecta contractul eroul trebuie să recunoască autoritatea regelui mitic a cărei fiică este soția sa. Contractul se prezintă sub forma permutată obișnuită: recompensa precede acceptarea.

3.2. CINE-L ÎNFRICOȘEAZĂ PE EROU?

Pînă în prezent, n-am folosit nici unul din elementele codului, ci ne-am mulțumit să extrapolăm datele structurale ale povestirii potrivit ipotezei că episodul la care ne referim face parte dintr-o singură și unică povestire. Să ne folosim acum de puținul pe care-l putem ști.

Fata regelui urmează sfaturile unei cerșetoare, una din acele ființe rătăcitoare dintre care se recrutează, cel*mai adesea, *prezicătorii* „(les voyants"). Să vezi, să poți pătrunde cu privirea tainele lumii de dincolo este ceva ce ține de știință. Astfel, printr-o substituție hiponimică (cerșetoarea

fiind adjuvantul fiicei regelui, iar aceasta o manifestare a remitentului), putem considera că remitentul-rege este termenul ce lipsește structurii ternare: el reprezintă *Știința* alături de *Voință* (pe care o încarnează eroul în acțiune) și de *Putere* (care este de natură magică și, ca atare, potențialitate a lui Velnias)'

Încercarea la care este supus eroul îl găsește *dormind*, adică incapabil să acționeze așa cum cere situația lui de erou, și *culcat*; acești doi termeni constituie, împreună, starea care corespunde, în lumea celor vii, celei pe care o cunoaștem în moarte: odihna. Universul este împărțit: eroul este stăpînul lumii celor *vii*, iar Velnias, al *morților-vii (vele)*, așa că remitentului — pe care îl căutăm și noi ca și eroul — nu-i rămîne decît lumea morților, care și ea trebuie să aibă un stăpîn. Velnias se manifestă în lumea celor vii printr-o prezență nocturnă, zgomotoasă; domeniul în care intervine remitentul este cel al somnului; se știe că somnul este plin de vise — în credințele lituaniene fiind adesea socotit drept echivalent al viziunii — datorită cărora putem ajunge la fragmente de cunoaștere.

Prezența metonimică a remitentului în încercare se manifestă sub forma unei găleți cu apă rece, în care, după sfatul cerșetoarei, trebuie să mișune peștișori și mormoloci. Dacă această prezență forfotitoare este ușor de interpretat ca principiu vital ce coexistă cu apa rece, moartea este și ea o formă de existență: mormolocii au rolul de a semnala toate metamorfozele posibile. Răceala morții se opune căldurii vieții. Întrucît pămîntul și lumea subterană sînt atribuite lui Velnias, iar eroul, în măsura în care poate fi asimilat lui Perkūnas, divinitate cerească, un fel de Jupiter Tonans, este stăpînul focului, remitentului îi rămîne un domeniu neatribuit încă: cel al apei.

Iată, în sfîrșit, că frica este cunoscută, oroarea sacră în fața stăpînului morții este încercată, remitentul este recunoscut, iar contractul ce legitimează regența eroului asupra lumii celor vii este acceptat. Organizarea puterii divine s-ar sprijini așadar pe o tripartiție funcțională, în corelație cu articularea în trei moduri distincte a formelor posibile ale existenței umane; o taxinomie a inteligibilului organizează viața forfotitoare și schimbătoare. Basmul cu

eroul fără frică ar fi, așadar, povestirea instaurării ordinii sacre, divină și umană în același timp.

Nici noi nu știm ce să credem despre valoarea acestor ipoteze. Naratorul sau copistul unuia din basme, vreun prusac de treabă, raționalist după moda veacului al XIX-lea, termină povestirea notînd că există, din păcate, mulți oameni proști cărora le este frică de apa rece. Frică naturală sau culturală?

STRUCTURA ACTANȚILOR POVESTIRII[1]

încercare de abordare generativă

1. ANALIZĂ PRELIMINARĂ

1.1. CONSTITUIREA ȘI CARACTERISTICA CORPUSULUI

PENTRU A SPORI CUNOȘTINȚELE noastre despre modelele de construire și îmbinare a personajelor în discursul narativ, ne propunem să vedem dacă, pornind de la o structură de bază unică, se poate explica atît generarea actanților unei povestiri cît și numărul de povestiri posibile în funcție de distribuirea diferită a acestor actanți.

În acest scop, am constituit un corpus experimental de dimensiuni reduse. El comportă unsprezece variante ale unei secvențe narative extrase din versiunea lituaniană a basmului popular cu Eroul fără Frică, bine cunoscut în comunitățile lingvistice europene, din Finlanda pînă în Sicilia, și pe care, dealtfel, l-am și studiat mai înainte; subiectul lui poate fi numit, așa cum am arătat, Căutarea Fricii.

Nu vom analiza aici situația inițială a povestirii; amintim că ea prezintă următoarele caracteristici minimale:

a) structura familială redusă la doi actori: Tatăl și Fiul;

b) caracterul asocial al eroului-fiu: refuzarea ordinii profane (nesupunere sau indisciplină); ignorarea ordinii sacre (dorința de a cunoaște Frica).

Pornind de la această situație inițială, se produce, în fiecare din cele treizeci și trei de variante cunoscute ale versiunii lituaniene, o disjuncție spațială: eroul părăsește locul unde trăiește de obicei și pleacă să caute Frica într-un alt loc fără nici o legătură cu acel *aici* din secvența inițială.

[1] Apărut în *Festschrit André Martinet*, „Word", vol. 23, nr. 1—2—3.

1.2. AUTONOMIA SECVENȚEI

Din cele treizeci și trei de variante examinate, douăzeci și două consideră această disjuncție drept plecarea de bunăvoie a unui erou activ, în timp ce celelalte unsprezece variante intercalează, între secvența inițială și începutul căutării, o secvență adițională care va face obiectul analizei noastre. Putem rezuma această secvență spunînd că tatăl eroului își încredințează fiul unui personaj dotat cu atributele autorității sacre, în vederea unei ucenicii a fricii: se subînțelege că această ucenicie se va face cu ajutorul unei probe simulate, deceptive.

Prin urmare, un anumit număr de caracteristici categoriale îngăduie să decupăm, în lanțul discursului-povestire, o secvență narativă autonomă, fapt ce justifică alcătuirea *corpusului* avut în vedere. Aceste caracteristici sînt următoarele:

a) Categoriei *activitate* vs *pasivitate*, ce-l codifică pe erou, îi corespunde, selectiv, categoria *absență* vs *prezență* din secvența deceptivă.

b) Disjuncției spațiale binare a povestirii obișnuite (pe care am caracterizat-o prin dicotomia *aici* vs *alt loc*) i se adaugă un al treilea termen pe care l-am putea numi un *acolo* („là"): în felul acesta secvența deceptivă posedă o deixis autonomă.

c) În sfîrșit, secvența comportă o caracteristică externă care o distinge de toate celelalte: ea conține o încercare deceptivă în care prin categoria *existență* vs *aparență (être* vs *paraître)* existența ei profană este camuflată de o aparență sacră.

Aceste determinări sînt suficiente pentru a putea extrage secvența în discuție, socotită ca o unitate narativă autonomă la nivelul discursului-povestire.

1.3. DESCRIEREA

Vom alege o variantă a povestirii, denumită P_3, pentru a prezenta secvența integral, în manifestarea ei lingvistică. Totuși, pentru a ușura înțelegerea considerațiilor care vor urma, vom da versiunea românească a textului secvenței,

decupată și organizată în sintagme narative (al căror caracter destul de general s-a desprins din analizele structurilor narative făcute mai înainte).

0. *Segment inițial:* D' = *tatăl;* S = *fiul*

A fost odată un tată și un fiu. Fiul nu știa ce-i frica.

1. *Substituirea remitentului:* D' = *tatăl;* D'' = *preotul*

Drept care tatăl îl dădu pe mîna unui preot: poate că acesta îl va face să afle ce-i frica. Îl duse la preot și-l lăsă acolo.

2. A. *Stabilirea contractului*

2.1. *Misiune pozitivă:* D''→S

Preotul începe să-l trimită în fiecare seară, la căderea nopții, după bere.

2.2. *Misiune negativă:* D''→0

Preotul pune o slujnică de la bucătărie să se îmbrace în veșminte albe și îi poruncește să se ducă să stea sub bolta porții din zidul ce împrejmuia biserica și casa parohială:

„Cînd se va întoarce, nu-l lăsa să treacă", îi zise el slujnicei.

3. *Încercarea*

3.1. *Înfruntarea antagoniștilor:* *S* vs *O*

Ea se duce, așadar, și stă sub boltă, chiar la mijlocul intrării. Întorcîndu-se din oraș, băiatul zărește un ins alb ce stă în picioare.

3.2. *Interpretarea*

Se apropie și spune: „Ce faci aici? Dă-te laoparte și lasă-mă să mă duc acasă!" Ea nu se mișcă.

3.3. *Amenințarea*

Atunci el îi spune: „Dă-te laoparte că, de nu, îți trag una în cap cu urciorul ăsta și te omor!"

3.4. *Victoria* (fără consecință)

Fata se înfricoșă și se dădu laoparte.

REMARCĂ: Se va observa că încercarea este dublată şi marcată de un crescendo evident.

2. B. *Îndeplinirea contractului*

2.1. *Misiunea pozitivă: îndeplinită*
2.2. *Misiunea negativă: neîndeplinită*
Băiatul se duce la preot. Acesta îl întreabă: „Întorcîndu-te acasă, n-ai văzut pe nimeni?" — El răspunde: „N-am văzut pe nimeni. Era, ce-i drept, cineva îmbrăcat în alb şi care stătea în picioare în mijlocul porţii, dar l-am ameninţat cu urciorul şi s-a dat laoparte".

Dublare

2 A bis. *Stabilirea contractului*

2.1. *Misiunea pozitivă*
Seara următoare, fu trimis din nou . . .

3 bis. *Încercarea*

3.1. *Înfruntarea antagoniştilor*
Băiatul se întoarce şi vede pe cineva îmbrăcat în alb care-i stă în cale.
3.2. *Interpelarea*
Îi spune: „Iar eşti aici!"
3.3. *Ameninţarea*
„Dă-te laoparte, de nu, îţi trag una cu urciorul şi te omor." De data asta fata nu se dă laoparte.
3.4. *Victoria* (cu consecinţe)
Atunci băiatul îi trase una cu urciorul în cap şi o omorî.

2 B bis. *Îndeplinirea contractului*

2.1. *Misiunea pozitivă: neîndeplinită.*
2.2. *Misiunea negativă:* şi *îndeplinită* şi *neîndeplinită.*
Băiatul se duce la preot. Preotul îi spune: „Ce-ai făcut cu berea şi cu urciorul?"
Băiatul îi spune: „Am zărit pe cineva îmbrăcat în alb care stătea în picioare sub bolta porţii. I-am tras una cu urciorul în cap: urciorul s-a spart, dar am omorît (vedenia) aceea albă".

4. *Sfîrşitul secvenţei*
Preotul fu cuprins de frică: se duse să caute trupul fetei şi îl îngropă pe ascuns.

REMARCĂ: Se va nota inversiunea: frica ce trebuia să-l cuprindă pe destinatarul-fiu l-a cuprins pe remitentul-preot.

1.4. PRIMUL COMENTARIU

Secvenţei, care este o unitate lingvistică a discursului, i-am suprapus o reţea de unităţi narative, de ordin semantic, care provin de la cunoaşterea de către noi a armaturii povestirii în general. Această secvenţă comportă, după cum se vede, toate elementele necesare existenţei unei povestiri: ele sînt în număr de trei: *disjuncţie*, *contract*, *încercare*. Prin urmare, secvenţa este, — şi aceasta este una din definiţiile ei posibile — o unitate a discursului narativ autonom, susceptibilă să funcţioneze ca povestire, dar putînd fi şi integrată, ca parte constitutivă, într-o povestire mai mare: locul pe care-l va ocupa va hotărî funcţia ei în economia globală a structurii narative.

Secvenţa ocurenţială prezentată aici oferă şi o anumită distribuţie de *actori* (numită lexicalizare), pornind de la *actanţi* (unităţi semantice ale armaturii povestirii). Actantul subiect-erou este reprezentat de către actorul Fiu, pe cînd actantul remitent este reprezentat atît de către actorul Tată cît şi de către actorul Preot. Un al patrulea actor, Slujnica de la bucătărie, reprezintă opozantul, însă aceasta nu înseamnă că ei nu i-ar putea fi atribuită decît exclusiv funcţia trădătorului: se va spune mai curînd că opozantul-trădător, ca actant, este lexicalizat atît de Slujnică cît şi de Preot.

Dacă vrem să mergem mai departe cu lămurirea raporturilor dintre actori şi actanţi, trebuie să facem apel la un anumit comparatism, adică la suprapunerea tuturor celor unsprezece variante disponibile, pentru a vedea care sînt diversele distribuţii ale actorilor ce pot fi întîlnite aici.

2. PERSONAJELE

2.1. DEMERS DISTRIBUŢIONAL

		EROUL	REMITENT		
				TRĂDĂTOR	
GRUPA	VARIANTE	S	D'	D''	O
A	P_3	Fiul	Tatăl	Preotul	o Slujnică
	P_5	Fiul	Tatăl (german)	Preotul	o Slujnică
	P_{31}	Fiul	Tatăl (german)	Preotul	o Slujnică
	P_{32}	Fiul	Tatăl	Preotul	Bătrînul cu părul cărunt
B	P_{21}	Fratele mai mic	Fratele mai mare Preot	un german	cineva
C	P_{13}	Fiul	Tată — paracliser	Tată — paracliser	Tată — patacliser
	P_{25}	Fiul	Tată — paracliser	Tată — paracliser	Tată — paracliser
D	P_{20}	Fiul	Tatăl	Paracliserul	Paracliserul
	P_{28}	Fiul	Tatăl	Paracliserul	Paracliserul
E	P_{27}	Fiul	—	—	un rîndaş
	P_{30}	Fratele mai mic	—	—	Fratele mai mare

Acest tablou comparativ, destinat, în primul rînd, să uşureze înţelegerea schematică a ansamblului variantelor secvenţei, mai oferă şi alte avantaje: 1) el explică, într-o

oarecare măsură, distribuția actorilor și 2) permite să se reducă cele unsprezece variante în cinci grupe, A, B, C, D și E, în cadrul cărora nu mai rămîn decît niște *variații stilistice (Rîndaș* vs *Fratele mai mare*, în grupul E), sau *schimburi sporadice* (hapax) (cadavrul bătrînului cu părul cărunt, în grupul A) etc.

Scopul studiului comparativ al actorilor este integrarea acestora în clasele de actanți; acest studiu poate fi apropiat de procedurile distribuționale ale lingvisticii: se bucură de avantajele acesteia dar îi împărtășește și greutățile. Astfel, se poate spune că toți actorii „Fiu" sau „Frate mai mic" constituie o singură clasă H și, prin urmare, un singur actant Erou, deoarece această afirmație poate fi controlată, pe plan formal, prin distribuirea identică a actorilor și prin noncomutabilitatea lor cu actorii înscriși în alte coloane; eroul nu poate fi nici remitent, nici trădător. În schimb, procedura își pierde din eficacitate cînd este vorba de discriminarea între D'' și O sau între D' și D''. În primul caz (D'' *vs* O), putem admite, pornind de la ocurențele grupurilor A și B, că este vorba de doi actanți noncomutabili și că ocurențele grupurilor C și D nu constituie decît cazuri de sincretism. Totuși, plecînd de la grupurile C și D, putem, la fel de bine, să nu vedem în D'' și O decît un sîngur actant, ocurențele grupurilor A și B reprezentînd același actant în distribuție complementară.

Aceeași ambiguitate de interpretare se întîlnește cînd vrem să verificăm formal dacă există o relație între coloanele D' și D''. Această dificultate nu este o exclusivitate a semanticii; ea caracterizează oricare descriere lingvistică; hotărîrea definitivă, cînd este vorba să ne pronunțăm dacă există un singur fonem sau două, urmează în general alte criterii, exterioare procedurii utilizate, de pildă, simplitatea sau eficacitatea descrierii. Pentru a ocoli obstacolul, în loc să recurgem la construirea actantului considerat ca un *arhi-actor*, se poate adopta o altă cale: să căutăm să desprindem unități semantice mai mici, un fel de *sub-actori*, a căror îmbinare să explice manifestarea diversificată a actorilor și să ușureze astfel înțelegerea actanților invarianți.

2.2. ACTORII ŞI ROLURILE

Putem rezerva termenului *actor* statutul său de unitate lexicală a discursului; conţinutul său semantic minimal se defineşte prin prezenţa semelor: a) *entitate figurativă* (antropomorfă, zoomorfă sau altfel), b) *însufleţit* şi c) susceptibil de *individuaţie* (în cazul anumitor povestiri, mai ales literare, concretizarea se face prin atribuirea unui nume propriu). În felul acesta ne dăm seama că un anumit actor este capabil să-şi asume unul sau mai multe roluri: astfel, în grupul C, un singur actor — care nu este dotat cu un nume propriu, aşa cum se întîmplă aproape totdeauna în basmele populare — este şi Preot şi Paracliser în acelaşi timp; în grupul B, un singur actor îşi asumă rolul Fratelui mai mare şi pe cel al Preotului. Pornind de aici putem încerca să definim conceptul de *rol*: la nivelul discursului, el se manifestă, pe de o parte, ca o calificare, ca un atribut al actorului; pe de altă parte această calificare nu este, din punct de vedere semantic, decît denumirea ce-şi subsumează un cîmp de funcţii (adică de comportamente fie notate efectiv în povestire, fie doar subînţelese). Conţinutul semantic minimal al *rolului* este, prin urmare, identic cu acela al actorului, *cu excepţia, totuşi, a semului de individuaţie* pe care nu-l comportă: rolul este o entitate figurativă animată, însă anonimă şi *socială*; actorul, în schimb, este un *individ* care se integrează şi îşi asumă unul sau mai multe roluri.

Dacă aşa stau lucrurile, jocul narativ se joacă nu la două, ci la *trei nivele* distincte: *rolurile*, unităţi actanţiale elementare ce corespund cîmpurilor funcţionale concrete, intră în compunerea a două feluri de unităţi mai largi: *actorii*, unităţi ale discursului, şi *actanţii*, unităţi ale povestirii. Rămîne de văzut dacă această nouă distincţie este rentabilă pe planul analizei concrete.

2.3. ROLURILE ŞI INTERPRETAREA LOR

Dacă încercăm să aplicăm concluziile de mai sus la elucidarea problemei remitentului şi dacă privim coloanele D' şi D'', făcînd abstracţie de orice distribuire a actorilor,

ne dăm seama că două tipuri de roluri se manifestă în mod limpede:

Preot Paracliser	*vs*	Preot Fratele mai mare

REMARCĂ: Lăsăm deoparte, deocamdată, *germanul, deceptor (mincinos, înșelător) caracteristic pentru folclorul lituanian.*

Grupate astfel, rolurile țin, pe de o parte, de analiza funcțiilor: tatăl se comportă ca un preot; pe de altă parte, datorită conținuturilor lor investite, între ele se stabilește o opoziție pertinentă. Această opoziție, manifestată la nivelul narațiunii, poate fi transferată la nivelul structurii conținutului și exprimată cu ajutorul unei categorii semice simple, ca:

sacru (s_1) vs *profan* (s_2)

Astfel, rolurile nu sînt decît manifestarea, pe plan narativ, a unei categorii *sacru* vs *profan*, situată pe axa autorității.

Dacă socotim că paracliserul și fratele mai mare reprezintă lexicalizarea alternată a preotului și, respectiv, a tatălui, putem folosi majusculele pentru a indica manifestările *puternice* și minusculele pentru manifestările *atenuate*. Ținînd seama de faptul că cele două roluri pot fi combinate și manifestate sincretic de către un singur actor, sau prezentate disjunctiv sub forma a doi actori, se obține schema care prezintă toate posibilitățile teoretice de manifestare ce decurg din categoria de articulație propusă:

Grup	Sincretism: D′ = D″	Disjuncție: D′ *vs* D″	Grup
B	$s_2 + S_1$	s_2 *vs* S_1	X
α	$S_2 + S_1$	S_2 *vs* S_1	A
C	$S_2 + s_1$	S_2 *vs* s_1	D

REMARCĂ: Întrucît nu are un remitent explicit, Grupul E nu este luat în considerație.

3. PROBLEMA REMITENTULUI

3.1. FORMULAREA TEORETICĂ

Aceste prime rezultate ne îndeamnă să imprimăm interpretării care se schiţează un demers generativ mai bine marcat. O astfel de interpretare trebuie, mai întîi, să îndeplinească două condiţii:

a) trebuie să indice termenul *ab quo*, adică structura de bază pornind de la care pot fi generate toate celelalte structuri;

b) trebuie să explice, într-un anumit fel, principiul cauzal care declanşează însuşi procesul de generare: altfel nu se va putea înţelege de ce structura de bază, simplă şi economică prin definiţie, nu se reproduce ca atare, de ce un basm sau un mit nu ar fi povestite mereu sub una şi aceeaşi formă.

Soluţia căutată nu poate să ia decît forma unui model construit pe baza unor ipoteze ce răspund acestor condiţii. Modelul va fi socotit satisfăcător dacă poate explica, în mod coerent şi univoc, ansamblul posibilităţilor de manifestare stabilite în prealabil, ţinînd însă seama de cele două condiţii.

Să presupunem aşadar că a) structura de bază este aceea pe care noi am desemnat-o prin x, şi că b) principiul de generare stă în „alexicalitatea" acestei structuri de bază, adică în imposibilitatea în care se găseşte o comunitate istoric definită de a se manifesta în discurs. În practică, ar fi vorba, deci, de un basm imposibil în care a) fiul, care neagă autoritatea profană şi pe cea sacră, s-ar afla în conflict cu tatăl său care, în acelaşi timp, ar fi şi preot, un basm b) pe care naratorul nu l-ar putea recita în faţa auditorilor săi, întrucît societatea ţărănimii catolice nu admite că preotul poate avea un fiu. Presupunînd că povestitorul se încăpăţînează să-şi dezvolte povestirea, pentru a ocoli această interdicţie iniţială, el va putea dispune de un număr oarecare de canale de transformare ce vor face naraţiunea viabilă. Le vom indica mai întîi global, numerotîndu-le în vederea comentariului:

$$\text{Structura de bază: } \left\{ \begin{array}{l} s_2 + S_1 \overset{5}{\Longrightarrow} s_2 \; vs \; S_1 \\ \;\; 2 \Uparrow \\ S_2 + S_1 \overset{3}{\Longrightarrow} s_2 \; vs \; S_1 \\ \;\; 1 \Downarrow \\ S_2 + s_1 \overset{4}{\Longrightarrow} S_2 \; vs \; s_1 \end{array} \right.$$

3.2. INTERPRETAREA MODELULUI

Structura complexă, aceea care reuneşte cele două roluri într-un singur actor, nu va fi posibilă decît cu condiţia de a se găsi dezechilibrată: fie că preotul se atenuează devenind paracliser (1), fie că tatăl este înlocuit prin fratele mai mare (2).

În primul caz (1) este vorba de transformarea structurii complexe echilibrate în *structură complexă negativă:*

$$S_2 + S_1 \Longrightarrow (1)\ S_2 + s_1$$

În al doilea caz (2), aceeaşi structură complexă şi echilibrată se transformă în *structură complexă pozitivă:*

$$S_2 + S_1 \Longrightarrow (2)\ s_2 + S_1$$

A doua posibilitate constă în disjuncţia a două roluri ce vor fi manifestate sub formă de doi actori deosebiţi, tatăl şi preotul. În acest caz (3) este vorba despre transformarea structurii complexe în *structură elementară*, adică într-o categorie semică ce-şi manifestă cei doi termeni separat:

$$S_2 + S_1 \Longrightarrow (3)\ S_2\ vs\ S_1$$

Structura elementară, luată la rîndul ei ca model de manifestare, poate da loc unor noi transformări de gradul al doilea. Structura ei complexă negativă se transformă în *structură elementară negativă:*

$$S_2 + S_1 \Longrightarrow (1)\ S_2 + s_1 \Longrightarrow (4)\ S_2\ vs\ s_1$$

sau structura complexă pozitivă se poate transforma în *structură elementară pozitivă:*

$$S_2 + S_1 \Longrightarrow (2)\ s_2 + S_1 \Longrightarrow (5)\ s_2\ vs\ S_1$$

Dacă acum comparăm ansamblul transformărilor posibile efectiv manifestate, ne dăm seama că numai structura ce rezultă din transformarea (5) nu este manifestată sub forma unei variante autonome a secvenţei. Explicaţia acestui fenomen poate fi dublă: a) orî această variantă nu are manifestare, sau, şi mai simplu, ea nu ne este cunoscută deoarece n-a fost înregistrată; b) ori există raţiuni obiective, interdicţii pe care nu le-am identificat pînă acum, care împiedică această manifestare.

4. PROBLEMA TRĂDĂTORULUI

4.1. TRANSFORMAREA CONŢINUTURILOR

Modelul propus pentru rezolvarea problemei remitentului constă în introducerea unei baze generative de actori, necesară pentru a explica situația inițială a povestirii; în felul acesta se organizează una din structurile esențiale ale narațiunii: *contractul*. Aplicînd aceleași metode pentru a explica progresul povestirii, continuarea analizei va pune în evidență noi complicații ale modelului.

Aceste complicații sînt absolut firești întrucît ele provin de la proprietățile structurale fundamentale ale povestirii însăși. De vreme ce recunoaștem caracterul algoritmic al narațiunii și înțelegem prin povestire („récit") un discurs închis avînd o finalitate internă și în același timp un punct final, trebuie să admitem că naratorul nu este liber să dispună după bunul său plac de actorii introduși în faza inițială: el trebuie să țină seama de soluția finală pe care se gîndește s-o dea. O analiză care caută să reproducă procesul de generare a povestirii în ansamblu trebuie, prin urmare, să descrie transformările ținînd seama nu numai de situația inițială, ci și de perspectiva soluției finale.

Aceasta limitează, în mare măsură, cîmpul de aplicare al metodei pe care încercăm s-o folosim: cunoașterea prealabilă a proprietăților naturale ale modului narativ este din ce în ce mai necesară și nu poate fi obținută decît prin procedeele interpretative ale descrierii. Cît despre narator, înainte de a nara ceva, el trebuie să dețină ceea ce putem numi facultatea narativă, adică, de fapt, cunoașterea implicită a modelului narativ.

Naratorul trebuie să știe, de pildă, că stabilirea contractului, adică introducerea remitentului care-l transformă pe erou în destinatar, trebuie să fie urmată de sintagma narativă protocolară numită *încercare*. Dacă încercarea, așa cum am căutat să arătăm în altă parte, nu este decît manifestarea superficială, situată pe planul antropomorf al transformării conținuturilor profunde ale povestirii, naratorul, ca să-i ducă pe actorii introduși mai înainte către încercare, trebuie să prevadă în ce fel va efectua înfruntarea dintre ei pentru a produce transformarea finală dorită.

În secvența pe care ne-am propus s-o studiem, lucrurile se petrec în felul următor: remitentul (care este reprezentantul autorității sacre (S_1) îl trimite pe destinatarul-erou să îndeplinească o misiune în cursul căreia acesta va trebui să treacă printr-o încercare. Însă, în același timp, el trimite un alt destinatar-opozant, cu misiunea de a împiedica izbînda destinatarului-erou. În felul acesta, remitentul apare — auditorului nu eroului — ca reprezentant al falsului sacru ($\bar{S}_2$); și se poate spune că scopul încercării, dacă aceasta reușește, este revelarea neadevărului ei, adică transformarea lui S_1 în $\bar{S}_1$. Însă eroul nu poate obține acest rezultat cu ajutorul încercării decît atacînd opozantul care, de fapt, nu ține de sacru (conținutului său i se poate spune deci S_2 *bis*) dar care se prezintă sub aparențele nonprofanului $\bar{S}_2$ bis. Numai suprimînd această falsă aparență, negînd caracterul nonprofan al opozantului, eroul are oarecare șansă să dezvăluie impostura remitentului.

De aici deducem că structura trădătorului, la nivelul conținuturilor investite, este dublă, și că dacă încercarea reușește, trădătorul trebuie să apară și ca ($\bar{S}_1$) și ca (S_2 *bis*). Să ne amintim că am hotărît să dăm numele de *roluri* conținuturilor categoriale predispuse la lexicalizare; pentru manifestarea trădătorului există două roluri: cel al falsului remitent ($\bar{S}_1$) și cel al opozantului profan (S_2 *bis*); în discursul narativ aceste roluri pot fi manifestate fie în mod conjugat, într-un singur actor, fie disjunct, în doi actori.

4.2. MANIFESTAREA TRĂDĂTORULUI

Aceste considerații despre încercare și consecințele ei ne permit să ne întoarcem la actorii din prima generație și să-i luăm de unde i-am lăsat. În fața eroului destinatar, am putut pune, teoretic, cinci actori-remitenți, reprezentanți ai sacrului (S) și prin urmare, am putut astfel să întrevedem cinci povestiri diferite, toate posibile din punct de vedere structural. Întrucît structura trădătorului comportă neapărat rolul ($\bar{S}$), iar rolul acesta nu este decît transformarea negativă a rolului (S) — care este cel pe care

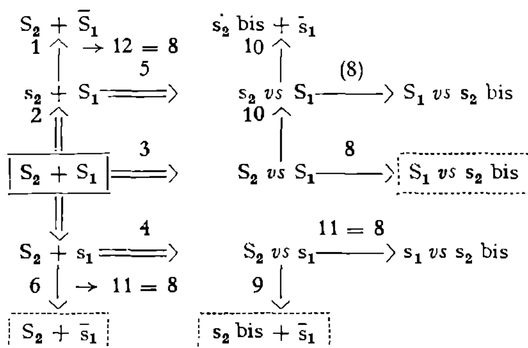
şi-l asumă cei cinci remitenţi-actori —, este evident că aceiaşi actori trebuie să apară şi la sfîrşitul povestirii, ca trădători demascaţi. Singura incertitudine care rămîne este aceea de a şti dacă al doilea rol va fi asumat de către acelaşi actor ($S_1 \rightarrow \bar{S}_1$) sau de către un actor nou, special introdus pentru acest singur rol (S_2 *bis*). Aceasta înseamnă că, în teorie, trădătorul poate fi manifestat:

fie ca structură complexă ($\bar{S}_1 + S_2$ *bis*)

fie ca structură elementară disjunctă ($\bar{S}_1$ *vs* S_2 *bis*)

Acum sîntem în măsură să reluăm primul model şi să-l perfecţionăm prevăzînd pentru fiecare remitent reprezentant al sacrului posibilitatea de a apărea la sfîrşitul povestirii ca un trădător integral, ce-şi asumă ambele roluri ($\bar{S}_1 + S_2$ *bis*), sau doar sub forma falsului destinatar ($\bar{S}_1$) a cărui emanaţie profană va lua atunci forma de actor-opozant (S_2 *bis*).

Iată deci schema de ansamblu în care prima serie de transformări este indicată prin săgeţile duble, iar a doua serie, prin săgeţile simple.

4.3. INTERPRETAREA MODELULUI

Posibilităţile teoretice privind începutul povestirii şi structura remitentului lăsau să se prevadă dezvoltarea unui singur şi acelaşi basm în cinci variante; consideraţiile privind sfîrşitul povestirii şi structura trădătorului permit ipoteza unei

noi bifurcații precum și o dublare a fiecărei variante pornind din momentul în care în povestire apare sintagma narativă comportînd încercarea: găsim zece variante posibile, dintre care doar trei sînt efectiv realizate sau, cel puțin, cunoscute și înregistrate (în schemă, ele sînt reprezentate ca niște căsuțe dreptunghiulare punctate). Aceasta înseamnă, pur și simplu, că, din cele cinci posibilități de a începe un basm, naratorii n-au reținut decît patru, și că din cele opt posibilități de a-l încheia, n-au fost reținute decît trei. Distanța care desparte posibilul de manifestat, chiar dacă admitem existența unor variante neînregistrate, este prea mare: prin urmare, ea cere o explicație.

4.3.1. O nouă regulă de incompatibilitate

Pentru a înlesni lectura schemei, structura de bază (situată, într-o căsuță punctată, la stînga liniei din mijloc) a fost luată ca punct de plecare fundamental, dar, în același timp, niciodată manifestat: am admis ipoteza că societatea țărănimii catolice lituaniene nu-și poate imagina că preotul poate fi în același timp și tatăl eroului. Transformarea (1) (ale cărei prelungiri se situează pe linia de jos) constă în transformarea preotului în paracliser pentru a face povestirea posibilă. Transformarea (2) (ale cărei prelungiri alcătuiesc linia de sus) îl schimbă pe tată în frate mai mare, permițîndu-i astfel să rămînă preot.

În mod curios, variantele posibile pe linia superioară nu sînt realizate; sau, dacă situația inițială este admisă, ele eșuează mai tîrziu. Am notat că transformarea (5), care deosebește doi actori (*fratele mai mare* care-și trimite fratele mai mic la *preot* pentru ca acesta să-l învețe ce este frica), nu este realizată. Lucrul nu este chiar așa surprinzător: mai departe, o asemenea povestire s-ar fi confundat neapărat cu situația care rezultă din transformarea (3): faptul că autoritatea profană este încarnată de tată sau de fratele mai mare este prea puțin important: eroul, de îndată ce a ajuns la preot, se desprinde de familia lui, care reprezintă autoritatea profană, iar comportarea lui urmează alte reguli.

În schimb, eşecul variantei ieşite din transformarea (2) cere să fie justificat. Situaţia lui iniţială există în varianta P_{21}: fratele mai mare, care în acelaşi timp este şi tată, se nelinişteşte văzînd lipsa oricărei urme de frică la fratele lui mai tînăr care, pe deasupra, se mai şi laudă într-una cu asta. Teoretic, sînt posibile două soluţii: sau se va identifica cu opozantul şi va încerca să-l înfricoşeze chiar el pe erou (7); sau va trimite în locul său un opozant profan, o slujnică de la bucătărie, de pildă, ceea ce va face ca urmarea povestirii să se identifice cu basmul de referinţă (12—8). Dar, în realitate, nici una din aceste soluţii nu este adoptată, iar varianta se desfăşoară şchiopătînd: apare un nou remitent (un german); misiunea lui este să trimită pe „cineva", noaptea, în clopotniţa bisericii, pentru a-l înfricoşa pe erou: însă eroul îl omoară pe necunoscut. Soluţia şchioapătă de două ori; căci dacă actorul-german se comportă, în alegerea locului pentru încercare, ca actorul-paracliser (9), omorul prin care se termină povestirea o apropie de soluţia (8). Varianta este interesantă ca exemplu caracteristic de *naraţiune compozită* şi ar merita să fie studiată mai îndeaproape; ea arată de pe acum că: a) corpul povestirii, adică încercarea, nu mai ţine nicidecum seama de structura iniţială şi că, pe deasupra, b) consecinţa este eşuarea povestirii: trădătorul (germanul? fratele mai mare?) nu este demascat.

REMARCĂ: Recurgerea la un *deceptor* — în folclorul lituanian germanul este cînd reprezentantul falsei autorităţi sacre (una din înfăţişările Diavolului), cînd acela al falsei autorităţi profane — merită şi ea să fie relevată. Ar putea indica una din funcţiile narative ale deceptorului: aceea de a salva, prin natura lui ambiguă, o situaţie narativă grea.

O ipoteză ar putea justifica aceste eşecuri: ansamblul variantelor al căror remitent este preotul — frate mai mare al eroului nu se poate realiza, căci: a) dacă opozantul ar fi disjunct de preot, variantele ar duce la o soluţie care s-ar confunda cu transformarea (8); b) dacă preotul ar fi în acelaşi timp şi opozant, încercarea ar avea drept consecinţă *uci-*

derea preotului, soluție care este *incompatibilă cu contextul istoric dat*.

Această ipoteză poate fi sau nu valabilă; formulînd-o, dorim să subliniem mai ales faptul că povestirea folclorică, în măsura în care ea este solid încadrată în contextul său istoric, se poate lovi de incompatibilități care împiedică manifestarea unor variante teoretic posibile; și, ceea ce este mai important, aceste reguli de incompatibilitate pot fi prevăzute atît prin analizarea situației inițiale, cît și prin analizarea celei finale.

4.3.2. Eșecul încercării

Linia care pleacă orizontal de la structura de bază și comportă transformarea (3) corespunde soluției adoptate de către basmul nostru de referință. Pentru pregătirea încercării, două soluții sînt posibile: ori preotul își va asuma el însuși rolul opozantului (10) și va fi omorît (ceea ce, potrivit ipotezei noastre, nu este imaginabil și nu se va realiza); ori va trimite un opozant disjunct (8). Singura soluție care duce totuși la victoria aparentă a eroului și la eșecul încercării în sine este următoarea: negarea nonprofanului care se exprimă prin omorîrea opozantului este bine realizată, însă disjuncția celor două roluri ale trădătorului nu permite revelarea falsului sacru. Pe planul structural al povestirii, aceasta implică dublarea încercării (care, dealtfel, are efectiv loc). Nonpertinența uciderii opozantului dovedește că ceea ce am tratat noi la început ca o variantă autonomă (grupul B), în realitate este o variantă stilistică: preotul trimite eroul în cavoul bisericii ca să caute tabacherea pe care anume a lăsat-o la căpătîiul cadavrului unui bătrîn cu barbă sură. Faptul că opozantul este deja mort sau că este omorît de erou nu schimbă cu nimic fondul povestirii, atîta vreme cît încercarea este incapabilă să provoace revelarea trădătorului.

Se poate totuși nota, pentru o mai bună cunoaștere a narațiunii, că ceea ce permite apariția *variațiilor stilistice* și a unor *hapax* este nonpertinența structurală a sintagmei narative; bătrînul cu barbă sură apare, în alte variante, viu și chiar stăpîn pe un anumit univers sacru.

4.3.3. Reuşita încercării

Aşadar, a treia posibilitate iniţială — care constă în reducerea sacrului şi în lexicalizarea lui sub formă de paracliser (1 şi 4) — este aceea care se dovedeşte, în cele din urmă, ca fiind singura într-adevăr rentabilă, întrucît ea permite formarea a două variante diferite ale povestirii (6 şi 9). Să remarcăm că, din patru soluţii finale posibile, două sînt eliminate, adică nonrealizate sau noncunoscute: este vorba de transformările care implică disjuncţia structurală a trădătorului. Paracliserul, însărcinat să inculce frica de sacru, nu este în măsură să trimită în locul său un opozant — substitut: din punct de vedere structural, o astfel de transformare (11) ar duce la soluţia (8) (avută în vedere pentru preot) care determină eşecul încercării. De remarcat este faptul că naratorul nici măcar nu simte nevoia să adopte această cale atunci cînd îl pune pe paracliser în locul preotului, deşi povestirea este posibilă sub această formă superficială şi se poate desfăşura într-un decor exterior diferit.

Cele două încercări efectiv realizate şi cele două povestiri pe care le putem socoti ca reuşite au, la nivelul structurii actanţilor, o caracteristică comună: trădătorul îşi asumă rînd pe rînd cele două roluri, al falsului remitent şi al opozantului. Ele se deosebesc totuşi prin aceea că, în primul caz (6), trădătorul-paracliser este în acelaşi timp şi tatăl eroului, în vreme ce, în al doilea caz (9), nu este. Faţă de această distincţie, cele două încercări şi consecinţele lor se dezvoltă, în manifestarea lor, în mod deosebit:

Grup	Trădător	Loc	Atitudinea opozantului	Forma victoriei	Consecinţă pentru erou	Tipul încercării
C	Paracliser-tată	biserică	agresivitate	omorîre	Este alungat	Încercare hotărîtoare
D	Paraclisier-non tată	clopotniţă	pasivitate	rănire	Este alungat (cu bani)	Încercare calificantă

Compararea acestor două povestiri ne lămurește o serie de puncte:

a) În măsura în care, așa cum am propus la început, secvența poate fi considerată ca o povestire autonomă ce comportă propria ei finalitate, scopul povestirii este atins în ambele variante: potrivit previziunilor și dorinței implicite a naratorului, cele două povestiri au drept consecință finală revelarea falsului sacru și pedepsirea imposturii.

b) Cele două povestiri rămîn totuși fundamental deosebite: cea de a doua nu servește decît la dezvăluirea imposturii sacrului, în timp ce prima neagă, în același timp, și autoritatea profană reprezentată de tată. De fapt, ceea ce hotărăște urmarea povestirii este alegerea inițială a formei sub care se va manifesta remitentul (structură elementară și doi actori; sau structură complexă și un singur actor): se vede că cele două căi ale povestirii sînt paralele și, practic, lineare. În măsura în care opozantul (S_2' *bis*) se confundă cu natura tatălui (S_2 *bis*) (adică cu autoritatea profană în manifestarea ei puternică), încercarea este și ea sancționată puternic, adică prin omorîrea tatălui. În al doilea caz, în care opozantul (S_2 *bis*) nu este decît substitutul atenuat al acestei autorități, sancțiunea ia forma de marcă: opozantul este marcat de o rană care permite mai tîrziu recunoașterea falsului sacru. Tot astfel, în primul caz, eroul, eliberat de orice legătură, este alungat *într-un alt* loc definitiv; în timp ce, în al doilea caz, după ce s-a calificat pentru o eventuală întîlnire cu adevăratul sacru, el este mai întîi trimis la tatăl său, care-i înlesnește plecarea definitivă dîndu-i bani pentru călătorie. Astfel, prima încercare are un caracter hotărîtor, în timp ce a doua, doar calificant.

4.3.4. Funcționalitatea secvenței

Considerațiile de mai sus ne obligă să stabilim o relație între numărul și tipul variantelor realizate, pe de o parte și, numărul și natura încercărilor caracteristice pentru acest gen de povestiri, pe de altă parte. Ipoteza noastră constă în postulatul că numărul mic de variante cunoscute nu este o întîmplare sau o consecință a lipsei de imaginație a naratorului; el este condiționat de niște proprietăți structurale

limitative, caracteristice povestirii. Astfel, încercînd să simplificăm modelul interpretativ al basmului fantastic propus de Propp, am oferit o primă tipologie a încercărilor; credem că, potrivit funcției pe care o au în economia generală a povestirii, acestea pot fi:

calificante,
hotărîtoare sau
glorificante.

Dacă la această listă adăugăm al patrulea tip, *pseudo-încercarea*, care provoacă dublarea povestirii și se caracterizează prin eșecul ei ajungem să nu mai vedem, în total, decît patru probe posibile.

Fiecare secvență narativă poate să constituie, ea singură, o povestire autonomă și să aibă propria ei finalitate, însă ea se poate situa și în cadrul unei povestiri mai vaste pentru a îndeplini aici o funcție specială. De aceea putem spune că, orice secvență narativă, în măsura în care comportă o încercare, va fi susceptibilă să primească un fel de a doua semnificație, o semnificație funcțională determinată de situația secvenței într-un complex narativ superior. Constatăm cu mirare că acestei tipologii funcționale a încercărilor îi corespunde, în basmul pe care-l folosim ca exemplu, o tipologie a opozanților și a locurilor încercării.

Nr. crt.	Încercare	Opozant	Loc	Grupul de variante
1	nedeterminată	cineva (fără remitent)	cimitir	E
2	pseudo-încercare (pentru dublare)	slujnica de la bucătărie	curtea bisericii	A (și B)
3	calificantă	paracliser-non tată	clopotnița	D (și B)
4	hotărîtoare	paracliser-tată	biserică-altar	C
5	glorificantă	reprezentant al sacrului	lumea cealaltă	—

Din cele cinci încercări examinate, încercările (1) și (5) cer un scurt comentariu:

(1) Grupul de variante E prezintă fenomenul degradării basmelor — degradare marcată, în cazul nostru, de slăbirea sacrului — și ridică interesanta problemă metodologică a reconstituirii lor. Aceasta ni se pare posibilă, însă ar depăși cadrul articolului nostru: ea nu ar face decît să recunoască, în variantele nedeterminate, unul din cele trei tipuri posibile: (2), (3) sau (4).

(5) N-am notat proba glorificantă decît ca să n-o uităm: ea se situează la sfîrșitul povestirii, luată în ansamblu, nu la început, și cere dezvăluirea nu a trădătorului, ci pe aceea a eroului.

Vedem, așadar, că secvența considerată în funcționalitatea ei nu poate comporta decît trei ieșiri: prima invită la dublarea încercării pentru a sugera dificultatea; a doua îl califică pe erou pentru aventura principală; a treia, în sfîrșit, semnificînd refuzul total atît al falsului sacru cît și al falsului profan, exclude eroul și căutarea de către el a comunității, determinată din punct de vedere social, a celor vii.

4.3.5. Corelația între actori și încercări

Trebuie să notăm o ultimă corelație: ea se stabilește între tipurile de încercări și soluțiile finale posibile, pe de o parte, și numărul de actori introdus la începutul povestirii, pe de alta.

a) Varianta a cărei încercare este hotărîtoare nu comportă decît doi actori: fiul-erou și tatăl, remitent și trădător în același timp. Ea sintetizează povestirea la maximum și îi conferă o autonomie aproape totală: în raport cu urmarea povestirii, secvența nu este nici presupozantă, nici presupusă.

b) Varianta a cărei încercare este calificantă comportă trei actori: eroul, tatăl lui și paracliserul. Sporirea numărului actorilor determină o deschidere a povestirii: eroul, odată calificat, este socotit capabil să săvîrșească alte isprăvi. Secvența este presupozantă, dar nu presupusă.

c) Varianta a cărei încercare se termină printr-un eșec cuprinde patru actori: fiul, tatăl, preotul și slujnica de la bucătărie. Prin eșecul ei, ea invită la reînceperea povestirii.

Considerată in ea însăși, secvența este inutilă; in principiu, ea este și presupozantă și presupusă. Funcția ei pare să fie prelungirea și complicarea povestirii: ea permite să se introducă, în secvența următoare, noi actori și noi încercări; dublarea ei semnalează, formal, ca efect de sens, dificultatea intrinsecă a întreprinderii.

Această relație între situația inițială și situația finală, între numărul actorilor și tipul de încercări de care este legată povestirea, pune o altă problemă: aceea a *densității* povestirii.

LINGVISTICA STRUCTURALĂ ȘI POETICA[1]

1. SPECIFICUL POEZIEI

1.1. LINGVISTICA STRUCTURALĂ ȘI POETICA

RELAȚIILE DINTRE LINGVISTICA structurală și poetică nu pot fi decît strînse: nu numai identitatea obiectului de studiu, în ambele cazuri de natură lingvistică, ci și felul de a concepe modul lor de existență (anume: ca un sistem de relații, ca o structură complexă) ne îndreptățește să credem că o aceeași metodologie de bază poate servi atît analizei obiectelor lingvistice cît și celei a obiectelor poetice; iar procedeele de descriere ale poeticii trebuie să fie, cel puțin într-o primă fază, aplicarea și prelungirea procedeelor elaborate în lingvistică.

1.2. UNIVERSUL SEMANTIC ȘI DOMENIUL LITERAR

Obiectele poetice, deși își au specificul lor, aparțin totuși domeniului literar, care se desprinde, cu articulația lui proprie, din universul semantic ce cuprinde totalitatea semnificațiilor acoperite de o limbă naturală. Domeniul literar, el însuși, se distinge de celelalte domenii autonome (religie, drept etc.) prin faptul că nu este caracterizat de existența unei zone particulare a substanței conținutului. Dimpotrivă, „formele" conținutului care, la prima vedere, par să definească acest domeniu (tropi și genuri) sînt metalingvistice în raport cu limbile naturale și fac parte din proprietățile structurale generale ale limbajului.

---

[1] Apărut în „Revue internationale des sciences sociales", vol. XIX, nr. 1, 1967.

Comunicarea lingvistică comportă, în general, o redundanţă foarte puternică pe care, din punct de vedere al informaţiei, o putem considera drept un „prilej pierdut". Originalitatea obiectelor „literare" (termenul este cu desăvîrşire impropriu) pare să se poată defini printr-o altă particularitate a comunicării: epuizarea progresivă a informaţiei, corelativ al desfăşurării discursului. Acest fenomen general este sistematizat sub forma închiderii („clôture") a discursului: această închidere, oprind valul de informaţii, dă o nouă semnificaţie redundanţei, care, în loc să constituie o pierdere de informaţie, dimpotrivă, va pune în valoare conţinuturile selecţionate şi închise („clôturés"). Aşadar, prin închidere, discursul se transformă în obiect structural, iar istoria în permanenţă.

Se vede că „literatura", scrisă sau orală, nu constituie un domeniu semantic, ci un ansamblu de structuri lingvistice utilizate fie ca nişte categorii de construcţie, fie ca nişte reguli de funcţionare, pentru a organiza conţinuturile ce se manifestă în cadrul secvenţelor discursive închise.

1.3. CERCETARE LITERARĂ ŞI CERCETARE POETICĂ

Pe cînd cercetarea aşa-zis literară îşi propune descrierea schemelor şi a modelelor structurale ce ţin de *forma conţinutului* şi care ajută la organizarea substanţei acestuia, cercetarea poetică operează pornind de la un subansamblu de secvenţe discursive închise, caracterizate printr-o organizare paralelă a *formei expresiei*. Deşi poetica lucrează pe un corpus, din punct de vedere empiric mai restrîns, ea apare totuşi ca o intreprindere mai vastă şi mai complexă: ea trebuie să-şi alcătuiască instrumente metodologice şi tehnologice care să permită nu numai descrierea articulaţiilor formale ale celor două planuri, cel al semnificantului şi cel al semnificatului, ci şi explicarea corelaţiei specifice pe care obiectul poetic o stabileşte între aceste două planuri.

2. COMUNICAREA POETICĂ

2.1. UNITĂŢI LINGVISTICE ŞI UNITĂŢI POETICE

Mesajul poetic se transmite sub formă de discurs articulat într-o limbă naturală oarecare. În afară de unităţile lingvistice propriu-zise, în care acest discurs poate fi divizat, *noi unităţi* poetice, dublîndu-le pe cele dintîi, apar atît pe planul expresiei cît şi pe cel al conţinutului. Caracteristicele lor sînt următoarele: a) pot fi recunoscute datorită redundanţei sintagmatice (în cadrul unui text închis) sau paradigmatice (aceasta permiţînd să se suprapună mai multe texte comparabile); b) nu sînt concomitente nici cu articulaţiile sintactice, nici cu articulaţiile prosodice ale discursului natural, iar prin faptul că depăşesc limitele frastice, ele constituie mari secvenţe discursive; c) sînt unităţi structurale, caracterizate deci prin existenţa unei relaţii între cel puţin doi termeni.

O astfel de concepţie despre comunicarea poetică (sinteză a definiţiilor stilului date de Bloch şi Hill) nu tratează problema conţinutului mesajului poetic transmis prin aceste unităţi — ceea ce, în stadiul actual, este firesc — ; ea pune totuşi problema semnificaţiei structurilor expresiei care fac parte din acelaşi mesaj, şi, afirmînd natura lingvistică a unităţilor poetice, nu se pronunţă nici asupra dimensiunilor lor, nici asupra articulaţiei lor interne; ea ridică astfel problema nivelelor de comunicare poetică şi a tipologiei structurale a unităţilor ei.

2.2. UNITĂŢI POETICE: SCHEME SINTAGMATICE

Dacă acceptăm ca punct de plecare interpretarea distribuţionalistă (Levin) * potrivit căreia unităţile poetice nu sînt decît proiectări ale schemelor sintagmatice *(patterns)* recunoscute pe planul analizei semnelor, putem distinge, atît pe planul expresiei cît şi pe cel al conţinutului, două nivele ierarhice de comunicare poetică, fiecare caracterizat prin

* Samuel E. Levin, *Lingvistic Structures in Poetry*, The Hague, Mouton, 1962.

prezenţa unor unităţi poetice deosebite prin dimensiunile lor sintagmatice iniţiale:

Planul limbajului / Dimensiuni	Expresie	Conţinut
Sintagmă	Scheme fonematice	Scheme gramaticale
Enunţ	Scheme prosodice	Scheme narative

În felul acesta, între schemele expresiei şi cele ale conţinutului, pare să se stabilească un anumit izomorfism; el devine evident dacă punem în paralelă unităţile de dimensiuni comparabile: schemelor fonematice, alcătuite din anumite distribuţii ale fonemelor ce constituie grupuri silabice, le corespund, în linii mari, schemele sintactice sau morfologice („cuplările" lui Levin); schemelor prosodice, care utilizează cînd frazele cu modulaţie, cînd accentele grupurilor silabice (cu îmbinarea celor două nivele ale expresiei în cazul schemelor proprii poeziei ritmate şi rimate în acelaşi timp), le corespund schemele narative, care nu ar fi decît aplicarea categoriilor constitutive ale enunţului la secvenţele discursive transfrastice. Este evident că o subîmpărţîre a nivelelor descrise precum şi o clasificare mai subtilă a schemelor poetice sînt posibile şi chiar previzibile: atît una cît şi cealaltă se sprijină, într-adevăr, pe principiile bine cunoscute ale analizei lingvistice a constituenţilor imediaţi.

2.3. ANALIZA SCHEMELOR SINTAGMATICE

În afara stabilirii listei schemelor poetice, în acest stadiu al analizei, poetica are o dublă sarcină: a) descrierea nivelelor de comunicare poetică, fiecare nivel fiind luat separat, şi b) stabilirea corelaţiilor între fiecare din nivelele poetice şi nivelul lingvistic corespunzător, aşa cum se află el mani-

festat pe planul semnelor. *Distorsiunea* comunicării pe care o pune în evidență această comparație — unii văd în ea unul din elementele posibile pentru definirea stilului — este ireversibilă, datorită faptului că aceleași scheme capătă de fiecare dată o dublă funcție: în cadrul limitelor frazei (comunicare obișnuită) și în cadrul unor unități discursive mai întinse. Analiza va căuta așadar să recunoască aceste distorsiuni și să stabilească pertinența lor. Ea nu trebuie totuși confundată cu cercetarea corelațiilor între diferitele nivele ale comunicării poetice.

2.4. TRANSFORMAREA RELAȚIILOR HIPOTAXICE ÎN RELAȚII DE ECHIVALENȚĂ

De îndată ce se stabilește inventarul schemelor poetice, problema semnificației lor nu mai poate fi evitată. Tot ce se poate spune în această privință provine direct din impulsul revoluționar dat cercetărilor de către definirea limbajului poetic drept proiectare a echivalențelor pe lanțul sintagmatic (R. Jakobson). Dacă ținem seama că majoritatea discursivă a limbajului constă, cel mai adesea, în stabilirea de relații *ierarhice*, preluînd aceste relații hipotaxice, comunicarea poetică le transformă în relații de *echivalență*, adică de fapt în relații de conjuncție și de disjuncție. Schemele fonematice și gramaticale se transformă astfel în matrice poetice, iar schemele prosodice și narative în modele de „genuri". Acest dublu statut al unităților poetice — care sînt, în același timp, atît scheme sintagmatice cît și modele paradigmatice — nu face decît să confirme observația lui Lévi-Strauss potrivit căreia orice metaforă se împlinește în metonimie, și invers.

2.5. STRUCTURA PARADIGMATICĂ A SUBSTANȚEI POETICE

Acest fapt își capătă întreaga lui semnificație dacă se ține seama că relațiile astfel transformate sînt metalingvistice: ele nu leagă între ele ocurențele, ci *clasele* de foneme

sau de lexeme (morfeme). De aceea, asemenea transformări de relații, cînd afectează două foneme sau două lexeme, pot fi luate drept tulburări ale *structurii* interne a acestor unități: ele neutralizează relațiile hipo- sau hipertaxice între feme sau seme în cadrul fonemelor sau al lexemelor; ele dau valoare trăsăturilor distinctive care pot fi identice (conjunctive) sau opuse (disjunctive). Astfel de restructurări ale substanței pot fi recunoscute și înregistrate prin procedeul general de omologare, potrivit căruia A:A' : : B : B', și a cărui „cuplare" (Levin) nu este decît un caz de specie.

Relațiile poetice au așadar drept funcție *organizarea paradigmatică a substanței investite*, atît aceea a conținutului cît și aceea a expresiei. Astfel, într-o primă etapă, schemele alcătuite din asonanțe și aliterații sau din asemănări și apropieri semantice pot fi analizate și reconstruite, operînd cu trăsăturile lor pertinente, în matrice femice sau semice făcute din identități și opoziții. Totuși, redundanța nu înseamnă doar repetarea formelor, ci și aceea a *substanțelor*, ea constituie o izotopie fundamentală unde se situează, atît în planul conținutului cît și în cel al expresiei, comunicarea poetică.

2.6. IZOTOPIA POETICĂ ȘI PLANUL DISCURSULUI

Conceptul de izotopie a comunicației ni se pare indispensabil pentru a întemeia, pe planul *conținutului*, nu numai tropologia, ci și „canonica" structurilor narative închise. Se poate aprecia mai întîi distanța care desparte această izotopie (concepută ca un fascicol redundant de categorii semice) de manifestările discursive particulare, și defini prin această distanță statutul structural al tropilor, pentru a alcătui apoi, cu ajutorul unei tipologii a relațiilor poetice (sinecdoce, metonimii, antifraze etc.) recunoscute în manifestarea sintagmatică a discursului, un inventar complet al acestor tropi. Pe de altă parte, tocmai prin determinarea nivelului izotopic al povestirii, Lévi-Strauss a putut stabili analiza mitului lui Oedip; iar cutare sonet de Louise Labé

poate părea ca fiind constituit dintr-o serie de transformări izotopice ale unui singur enunț: „Te iubesc" (Ruwet) *.

Aceleași procedee de descriere pot fi aplicate și mai ușor la planul *expresiei*: în felul acesta, pornind de la o izotopie fonetică, articulată în termenii trăsăturilor distinctive, nu în foneme, se pot stabili atît structurile de „tonalitate generală" a obiectelor poetice cît și o „tropologie" a expresiei.

2.7. „SCRIITURILE" ȘI „CODURILE" POETICE

Această răsturnare a raporturilor dintre izotopia comunicării poetice (sau „literare") și planul manifestării discursive restabilește legăturile cu tradiția antică în ceea ce privește poetica (și retorica); în ultima vreme ea a provocat o reînnoire a cercetărilor în acest domeniu.

La nivelul relațiilor formale constitutive ale unităților poetice, conceptul de scriitură (Barthes) ** ar putea să permită clasificarea formelor literare și poetice cu caracter colectiv, și să înlesnească o tipologie a „stilurilor".

La nivelul izotopiei substanței conținutului, o serie de cercetări ce converg către același țel pun în valoare unele categorii ale izotopiei semantice (categoriile: gen/număr, însuflețit/neînsuflețit, material/moral) ce se bazează pe proiectarea relațiilor morfo-sintactice ale enunțului (acord și recțiune). Însă aceste cercetări ajung să recunoască astfel existența izotopiilor semiologice, rezultate din utilizarea, prin comunicare poetică, a unor coduri într-o mare măsură izomorfe și traductibile unele în altele (Bachelard, Lévi-Strauss) care organizează diferitele ordine senzoriale; astfel ele conferă statut structural vechii noțiuni metafizice de „corespondențe".

Dezvoltarea — previzibilă — a cercetării poetice în aceste două direcții paralele și transpunerea acelorași concepte pe planul expresiei nu vor face decît să sublinieze și mai mult natura plurilineară a comunicării discursive.

---

* N. Ruwet: *Un sonnet de Louise Labé*, in „Langage, musique, poésie", Paris, Seuil, 1972, pp. 176—199, publicat mai întîi în „Linguistics", 3 (1964), pp. 62—83, cu titlul: *Analyse structurale d'un poème français : Un sonnet de Louise Labé*.

** R. Barthes: *Le dégré zéro de l'écriture*, Paris, Gonthier, 1954.

3. CORELAȚIA DINTRE EXPRESIE ȘI CONȚINUT

3.1. RESTRICȚIA IMPUSĂ COMBINATORIEI POETICE ȘI COOCURENȚA FORMELOR

Toată lumea este de acord că deosebirea între literar și poetic nu este numai de ordin cantitativ, și că poezia nu se definește, în relațiile ei cu literatura, pur și simplu prin adăugarea unui plan suplimentar al expresiei (chiar dacă acesta posedă o articulație paralelă și uneori izomorfă cu planul conținutului): poezia rezultă, mai curînd, din „fuziunea intimă" a celor două planuri. Acest ultim concept, încă foarte vag, se cere tradus în termenii lingvisticii structurale.

În această interpretare, primul element îl constituie închiderea („clôture") oricărui obiect poetic: universul poetic închis posedă două inventare limitate de categorii (femice și semice) și două structuri (cea a expresiei și cea a conținutului). Numai pornind de la aceste două inventare închise poate opera combinatoria poetică pentru a da naștere manifestării poetice discursive, situată la nivelul semnelor. Prin urmare, orice discurs poetic este manifestarea a două combinatorii paralele restrînse; de aici decurge o probabilitate, teoretic elevată, ca schemele poetice ale expresiei și ale conținutului să fie în poziție concomitentă. Coocurența formelor a două planuri este unul din elementele definiției limbajului poetic.

3.2. ADECVAREA STRUCTURALĂ DINTRE EXPRESIE ȘI CONȚINUT

Această coocurență trebuie, pe deasupra, să fie definită sub raportul statutului ei structural. Pentru a-și păstra caracterul lingvistic, ea nu trebuie să se situeze la nivelul interjecțiilor, unde fuziunea sensului cu sunetul ar fi totală (Ruwet); după cum nu poate nici să-și apropie toate caracteristicile dublei articulări, întrucît, în acest caz, ar ajunge la arbitrarul semnelor din limbile naturale. Prin urmare, adecvarea structurală dintre distribuțiile omologate ale expresiei și ale conținutului se manifestă la nivelul matricelor femice și semice (ele însele rezultînd din transformă-

rile schemelor fonematice și gramaticale). Aceste matrice, obținute printr-un joc de identități și opoziții categorice, sînt, evident, structuri formale care articulează, pe de o parte, substanța expresiei, și, pe de alta, pe aceea a conținutului. Coocurența formelor expresiei și ale conținutului se transformă, așadar, în adecvare, cînd matricele femice și semice, identice în ceea ce privește structura lor formală, articulează simetric substanța expresiei și a conținutului. Adecvarea matricelor (ilustrată din belșug prin analizele de sonete făcute de Jakobson, de Lévi-Strauss și de Ruwet) a fost pusă în evidență și în domeniul etimologiei (Guiraud)* nu numai prin preluarea onomatopeelor în vederea articulării lor lingvistice, dar și la nivelul structurilor subiacente care, sub numele de „etimologii populare", redistribuie în noi clase etimoanele de diverse proveniențe. Același fenomen se întîlnește, la un alt nivel și sub o formă mai puțin rafinată, în jocurile de cuvinte și în calambururi.

Tuturor acestor fenomene le este comună reducerea distanței dintre semnificant și semnificat: s-ar zice că limbajul poetic, deși tot limbaj rămîne, caută să ajungă la „strigătul originar" situîndu-se astfel la jumătatea drumului între articularea simplă și dubla articulare lingvistică. De aici rezultă un „efect de sens", comun diferitelor exemple citate, „efectul de sens" al unui „adevăr redescoperit", originar sau original, după caz. În această semnificație iluzorie a unui „sens profund", ascuns și inerent planului expresiei, s-ar putea situa, mai ales, problema anagramelor. Din păcate, cercetarea poetică nu este destul de dezvoltată pentru a putea întrevedea de pe acum rezolvarea problemei (pusă de Jakobson) a *semnificației* formelor poetice: *un mod de a o rezolva ar fi să se confere semnificația* „permanență" fenomenului de redundanță, și semnificația „adevăr" adecvării dintre conținut și expresie.

Această adecvare, al cărei statut structural este precizat treptat de poetica intrafrastică, trebuie să fie căutată și la nivelul transfrastic, unde poetica va fi chemată să reînnoiască vechea problematică a genurilor poetice, definite, tradițional, și ele, prin adecvarea „formei cu fondul".

---

* P. Guiraud: *Structures étymologiques du lexique français*, Paris Larousse.

4. OBIECTUL POETIC

4.1. CONVERGENȚA STRUCTURILOR DE CONSTRÎNGERE

Scopul poeticii este dublu: pe de o parte, ea caută să înțeleagă și să descrie, în termenii lingvisticii structurale, comunicarea poetică; pe de alta, ea trebuie să fie în măsură să explice ființa structurală a oricărui obiect poetic particular.

Un obiect poetic oarecare (distih, sonet sau epopee) apare ca punct de convergență a tuturor nivelelor de comunicație poetică și, în același timp, ca loc de selectare a anumitor unități poetice prin excluderea altora. Această alegere pare să fie condiționată de două feluri de constrîngeri: a) cele care pornesc de la limba naturală folosită și care, tocmai din pricina aceasta, limitează alegerea conținuturilor și a expresiilor posibile; pot fi desemnate sub forma unei scriituri sociale, impusă aprioric (această scriitură putînd fi negată, dar nu ignorată); b) cele care pornesc de la aceeași limbă naturală, învățată și însușită ca idiolect de către indivizi, pot fi considerate ca ținînd de un stil individual, impus de structura lingvistică a personalității; ea își datorează originalitatea atît acestei structuri cît și interacțiunilor distorsionante ale celorlalte structuri semiotice, nelingvistice, proprii fiecărui individ.

Este limpede că aceste constrîngeri (formulate de Barthes) constituie un determinism foarte slab: convergența a două tipuri de structuri diacritice complexe provoacă apariția unui eveniment — obiect poetic cu caracter probabilitar. Așadar, analiza obiectului poetic presupune, teoretic, cunoașterea scriiturii sociale care-l susține, precum și descrierea prealabilă a structurii lingvistice proprii personalității poetului. În practică, cele două tipuri de cercetare merg paralel și se completează unul pe celălalt.

Cunoașterea insuficientă a acestor condiționări, precum și natura probabilitară a obiectului manifestat, nu permit încă, după cît se pare, punerea corectă a problemei valorii estetice a obiectului poetic, în afară de cazul că s-ar încerca să se deducă această valoare fie din alegerea nivelelor sau a unităților poetice, fie din corelațiile simetrice sau asimetrice recunoscute între nivelele înregistrate.

4.2. DESCRIEREA FORMALĂ ȘI CEA SUBSTANȚIALĂ

În analiza obiectelor particulare, poetica ajunge, în mod inevitabil, să confunde descrierea schemelor și a structurilor formale cu aceea a substanțelor care se găsesc investite în ele; în felul acesta ea se apropie de preocupările semanticii și ale foneticii. Astfel, cele mai bune descrieri recente (*Pisicile*)* țin atît de cercetările poetice *stricto sensu* cît și de explorările semantice. Deasemeni — dar fără a dovedi aceeași pricepere — școli întregi (neocritica franceză, de pildă) se consacră descrierilor semantice ale universurilor poetice închise.

Această alunecare nu este decît extrapolarea concepției jakobsoniene despre poezie socotită ca proiectare a echivalențelor în discurs; considerat ca un întreg închis, discursul poetic devine imediat perceptibil și ușor de memorat ca o structură acronică, ca un „obiect total". Analizele parțiale relevă existența unor matrice paradigmatice a căror omologare nu are decît un sens și nu poate avea ca rezultat decît descrierea discursului poetic sub forma unei structuri ierarhice: articularea lui formală este — sau va fi curînd — previzibilă; substanța lingvistică investită constituie *unicitatea* lui. Astfel, poetica, în măsura în care-și propune să nu explice numai comunicarea poetică, ci și structura obiectelor poetice, se vede chemată să-și extindă cîmpul investigațiilor — și să includă în el descrierea substanței lingvistice (semantică și fonetică) așa cum se manifestă ea în aceste obiecte poetice; ea are în vedere, în același timp, și posibilitatea unei tipologii a conținuturilor și a „tonalităților muzicale" a unor sisteme închise cum sînt obiectele poetice.

4.3. STRUCTURI ACRONICE ȘI STRUCTURI DIACRONICE

După cîte știm, în ultimul timp, au putut fi înregistrate progrese esențiale mai ales în domeniul analizei conținuturilor semantice. Ar fi de dorit ca descrierea planului expresiei, părăsind nivelul fonetic cu caracter impresionist, să caute să desprindă structurile fonematice comparabile, întemeiate pe analiza trăsăturilor distinctive.

---

* Aluzie la analiza structurală făcută de R. Jakobson și C. Lévi-Strauss la poemul *Les Chats*, de Baudelaire.

Diferite cercetări recente (cu deosebire cele ale lui Jakobson și Lévi-Strauss) au pus în evidență existența, în opere închise, la nivelul articulării conținutului, a posibilității unei duble lecturi a unui aceluiași obiect poetic (sau „literar"). În primul caz, obiectul apare ca un „sistem închis" ale cărui articulări parțiale se integrează într-o structură paradigmatică. În al doilea caz, obiectul este lizibil ca un „sistem deschis", care, la un moment dat al desfășurării lui discursive, manifestă o continuitate ce poate fi interpretată ca o transformare diacronică a conținutului în măsură să constituie un „înainte" și un „după" semantic. Acestei posibilități, insolită la prima vedere, a unei duble lecturi îi corespunde o dublă schematizare a poemului. Astfel, o nouă distincție — de astă dată funcțională — este stabilită între unitățile poetice cu ajutorul analizei izotopiei, implicită sau explicită, a obiectului. Dealtfel, conceptului de izotopie, postulat la nivelul comunicării, îi corespunde conceptul de taxinomie, care explică obiectul poetic, socotit ca un sistem închis; iar rupturile izotopiei pot fi interpretate ca niște transformări lingvistice care operează asupra unor ansambluri taxinomice.

5. EUFORIA POETICĂ

5.1. CONOTAȚIA EUFORICĂ ȘI DISFORICĂ

Dacă este indiscutabil faptul că, în ansamblul ei, comunicarea poetică este creatoare de euforie, tot astfel, nu încape nici o îndoială că substanța fonetică și semantică, obiectul acestei comunicări, este conotată, la nivelul tuturor articulărilor ei, prin categoria proprioceptivă care-și manifestă, rînd pe rînd, cînd termenul euforic, cînd pe cel disforic. Contradicția frapantă ce rezultă din această manifestare ar putea fi abolită dacă am admite, așa cum am propus, *existența unei semnificații a formelor* poetice deosebită de *semnificația substanței*: în vreme ce substanța este conotată prin variațiile izotopice, euforice și disforice în același timp, forma poetică (manifestată, fundamental, prin redundanță și prin adecvarea dintre expresie și conținut) ce provoacă „efectele de sens", ținînd de permanență și de adevăr, ar fi pură euforie.

SCRIITURA CRUCIVERBISTĂ[1]

1. COMUNICARE ȘI MEDIAȚIE

1.1. COMUNICAREA CRUCIVERBISTĂ

ORICE PROBLEMĂ CRUCIVERBISTĂ se compune din: a) o grilă de denumiri și b) un inventar de definiții.

Dacă ne limităm, așa cum avem intenția, doar la explorarea relațiilor existente între aceste două componente[2], putem spune, simplificînd mult lucrurile, că autorul cruciverbist (cruciverbistul-producător), la o anumită etapă a construirii problemei, trebuie să alcătuiască un inventar de definiții pornind de la o grilă completată în întregime, în timp ce cruciverbistul consumator, dimpotrivă, va avea la dispoziția lui un inventar de definiții cu ajutorul cărora va trebui să reconstituie grila în întregime. Între aceste două stări, diacronic distincte, se situează procedurile pe care le putem considera, în primul caz, ca proceduri proprii unei *codificări*, iar în al doilea, ca proceduri ale unei *decodificări* sau *descifrări :* acești doi termeni care desemnează transcodarea, nu se deosebesc între ei, în principiu, decît din punct de vedere al *orientării* operațiunilor. Însă, la fel de bine, putem spune că procedura se rezumă, în ambele cazuri, la un algoritm de demersuri; pornind de la niște instrucțiuni inițiale, aceste demersuri se dezvoltă ca reguli ale unei iscusințe implicite pe care trebuie să o formulăm.

Oricum, comunicarea cruciverbistă apare ca o *comunicare amînată*[3] și caracterizată prin prezența unui mesaj-obiect

---

[1] Apărut cu acest titlu in *To Honor Roman Jakobson*, La Haye-Paris, Mouton et Co, 1967.

[2] Vom lăsa, deci, deoparte problema structurii grafematice a grilei și a rolului ei în procedurile de descoperire.

[3] În această privință comunicarea poate fi comparată cu un subansamblu de comunicări numite, în lipsa unui termen mai adecvat, estetice (cum este comunicarea poetică, plastică, cinematografică etc.).

mediatizat, intercalat între remitent și destinatar și care tocmai de aceea cere introducerea unor proceduri de reconversiune.

1.2. COMUNICAREA CRUCIVERBISTĂ ȘI COMUNICAREA POETICĂ

Faptul că arta cruciverbistă se servește de o expresie grafematică proprie să amîne comunicarea și că, pe deasupra, planul expresiei și cel al conținutului sînt împletite în momentul comunicării, o apropie, aparent, de limbajul poetic. Totuși, deosebirile sînt evidente:

1. Împletirea planurilor expresiei și conținutului se manifestă, în cuvintele încrucișate, la nivelul grilei de la care autorul pornește pentru a opera transcodarea semnificației; în poezie, dimpotrivă, „fuziunea" structurilor conținutului cu cea a expresiei se face în momentul manifestării, așa cum se prezintă ea cititorului.

2. De aici decurge o a doua deosebire: pe cîtă vreme comunicarea poetică, de natură sintagmatică, presupune un cod paradigmatic implicit, în lectura cruciverbistă decodificarea semnificației are în vedere și reconstituirea unei grile, adică un fel de cod. Însă, în primul caz, codul ține de semnificat și servește drept grilă interpretării poeziei; în al doilea caz, dimpotrivă, grila este pur grafematică și, ca atare, lipsită de semnificație.

În ciuda caracterului foarte sumar al acestor generalizări, putem spune despre comunicarea cruciverbistă că ea nu este *apoetică*, ci *antipoetică*: datorită unora din trăsăturile ei importante, comunicarea cruciverbistă apare ca o inversare negativă a principiilor organizării poetice. Astfel, lectura ei își propune, pornind de la sens, să obțină nonsens, și, pornind de la manifestarea liberă pe care o pune în evidență inventarul nearticulat al definițiilor sale, să găsească un cod restrictiv. Lectura poetică, dimpotrivă, cel puțin în anumite forme ale ei care ne sînt mai bine cunoscute, pornește de la nonsensul aparent, pentru a căuta semnificația, și își impune o restricție severă a semnificantului considerat ca loc de manifestare al unor alegeri presupus libere.

Există totuși și asemănări: unele sînt mai mult sau mai puțin implicite și au servit drept bază pentru descoperirea divergențelor; altele, dimpotrivă, deși parțiale, sînt evidente.

Ele nu țin ce-i drept, decît de planul conținutului și nu se referă decît la aspectul literar al comunicării poetice. Într-adevăr, problema relațiilor între un element al grilei și elementul corespunzător din inventar se pune în termeni care pot fi comparați cu cei pe care trebuie să-i introducem cînd ne ocupăm de studierea figurilor așa-zis stilistice ale limbajului literar. Studiind un corpus foarte simplu, alcătuit din cuvinte încrucișate pentru franceza „cultivată" [1], se poate încerca o abordare simplificată a unor probleme stilistice.

1.3. DEFINIȚIE ȘI DENUMIRE

Unitățile lingvistice ale grilei și ale inventarului se prezintă ca niște cuvinte și, respectiv, ca niște expansiuni sintagmatice ale acestor cuvinte. Inventarul oferit cititorului apare ca un dicționar invers, alcătuit dintr-o listă de definiții (Df) a căror grilă conține denumirile (Dn).

Limbajul literar prezintă adesea situații asemănătoare: un număr destul de mare de unități ce-i sînt proprii este constituit nu din cuvinte ci din segmente mai mari pe care le putem lua drept expresii sintagmatice. Acesta este, mai ales, cazul comparațiilor, al imaginilor, al anumitor simboluri poetice. De aceea, admițînd ipoteza că figura stilistică poate fi definită ca distanța dintre două expresii diferite ale unui aceluiași conținut, se poate încerca asimilarea acestor expansiuni literare cu definițiile (Df) și căuta stabilirea, pentru fiecare Df, a unei Dn corespunzătoare. Folosind niște Dn disponibile în limba naturală, sau, la nevoie, construind unele Dn artificiale, s-ar putea pune astfel primele pietre la temelia unui *dicționar* al limbajului poetic, limitat la corpusuri definite; acest dicționar ar putea explica atît polisemia cît și posibilitățile de reconversiune între coduri multiple. Sîntem departe de a încerca să ne ascundem greutățile unei astfel de întreprinderi: prima dintre ele este

---

[1] Am ales, într-adevăr, 40 de grile obișnuite din *Mots croisés* de Max Favalelli, 2e recueil, 1964, éd. du Livre de Poche.

aceea că expansiunea sintagmatică nu constituie singurul criteriu, nici cel mai important, pentru a aprecia distanța dintre Df și Dn.

1.4. ECHIVALENȚĂ ȘI DISTANȚĂ

Distanța, termen care ne ajută să desemnăm provizoriu relația între Dn și Df, este, în mod vizibil, o noțiune ambiguă. Ea indică în același timp: a) că cei doi termeni, Dn și Df, sînt, într-un anumit fel, echivalenți, întrucît, pornind de la unul, este posibil să-l găsim pe celălalt, și b) că această echivalență este totuși ascunsă, de vreme ce este vorba s-o găsim.

REMARCĂ Distanța, chiar dacă nu este înțeleasă decît intuitiv, apare ca o variabilă, ce poate servi, eventual, pentru a caracteriza și a opune anumite subgenuri semiotice: astfel, ea apare în cel mai înalt grad în ghicitorile armenești unde echivalența, deși cerută, este practic imposibil de definit; ea scade, uneori, pînă la dispariția completă, în anumite dicționare științifice.

Se poate încerca precizarea conceptului de distanță opunîndu-l celui de echivalență. Se va spune deci că echivalența între Dn și Df este o regulă de joc implicită: ea constituie, pentru cititor, un obiectiv, o stare *ad quem*; autorul, dimpotrivă, pornește de la echivalență ca de la o stare *ab quo*, și caută să complice jocul ascunzînd-o. În primul caz este vorba să se *creeze distanța* făcînd echivalența implicită, iar, în al doilea, să se *suprime distanța* explicitînd itinerariile complicației.

Atît într-un caz cît și în celălalt, sarcina lingvistului constă în descrierea procedeelor de manipulare a conținuturilor, acestea sînt considerate echivalente ca nuclee ale lui Dn și Df și suferă o serie de conversiuni și de transformări; în cele din urmă, ele sînt acoperite, în manifestarea lor lexematică, de expresii diferite, distanțate, adesea de nerecunoscut. Faptul că rezultatul acestei explicitări a manifestărilor este prezentat sub formă de reguli de con-

versiune, sau ca o descriere de rețele de relații, are prea puțină importanță: este de ajuns ca aceste manifestări să nu fie socotite ca *orientate*, de vreme ce, teoretic cel puțin, procedura creatoare a autorului împrumută căi pe care procedura interpretativă a cititorului trebuie să le găsească și să le parcurgă în sens invers.

Ipoteza noastră de lucru constă deci în a spune că, odată ce echivalența între conținuturile Dn și Df este postulată, aceasta nu poate fi stabilită decît prin suprimarea distanței (Di):

$$C(Dn) \simeq C(Df) - Di$$

Acum trebuie să vedem, mai precis și mai amănunțit, în ce constă această distanță.

2. DISTANȚA SINTACTICĂ

2.1. STATUTUL SINTACTIC AL DEFINIȚIEI

Dacă Df este o expansiune sintagmatică a denumirii (Dn), ea poate fi caracterizată prin unitatea sintactică de la care împrumută dimensiunile. Luînd ca etalon de măsură enunțul simplu, se pot prezenta trei cazuri: Df poate fi:

a) fie mai întinsă decît enunțul simplu;

b) fie egală cu enunțul;

c) fie doar cît o parte din enunț.

În *corpusul* nostru, cazul a) este statistic rar; cum, pe deasupra, orice enunț complex poate fi redus la forma canonică a enunțului simplu, nu vom ține seama de el în cele ce urmează.

În cazul b), în care Df posedă structura enunțului complet, Dn este prezentă în enunț sub forma unei anafore corespunzătoare unuia din elementele enunțului.

În cazul c), statistic cel mai frecvent, Df se prezintă:

1) fie ca o unitate sintactică de aceeași natură cu Dn;

2) fie ca o unitate de natură diferită.

Se vede că, în ultimul caz c), se poate vorbi fie de izomorfism, fie de heteromorfism sintactic (această împărțire corespunde distincției pe care Jakobson a stabilit-o între metaforă și metonimie).

Înainte de a ne continua analiza, trebuie să dăm un număr suficient de mostre din corpusul ales.

2.2. DEFINIȚII FRASTICE

a) *Derivați de gradul întîi*

(1) Dn = A_1 (Subiect)
Din fericire (el) înțelege cînd te atinge — Orb
A anilor necruțătoare urmă (el) este — Rid

(2) Dn = A_2 (Obiect)
Poți să(-l) iei fără să păgubești pe cineva — Avut
Nu întotdeauna este ușor s-*o* repari — Uitare

(3) Dn = A_4 (Destinatar)
Îi sîntem datori că ne-a luminat — Edison
I se întîmplă să aibă picioarele lungi — Minciună

(4) Dn = C (Circumstanță)
Ieși de *acolo* cu obrazul curat — Baie

b) *Derivați de gradul al doilea*

(1) Dn = Complement al substantivului
Dinții *ei* nu mușcă — Greblă

(2) Dn = Epitet
Un *asemenea* ton nu are nimic plăcut — Ridicat

(3) Dn = Substantiv al grupului nominal
Cea din sud este latină — America

(4) Dn = Atribut
Rareori lenea este *așa ceva* — Atu

OBSERVAȚII: 1. Df. frastică prezintă oarecum în stare pură relațiile gramaticale dintre Dn și Df; Dn fiind prezentă în enunț sub forma ei anaforică, relația între ele (Df-Dn), pe plan sintactic, este stabilită în acest fel; pe de altă parte, este postulată echivalența de conținut între Dn și Df; în același timp se manifestă și o relație de nonechivalență sintactică: ea apare ca o

relație între parte (Dn), și întreg (Df)[1]. În tot cazul se vede că în felul acesta sînt semnalate relațiile de *echivalență* și de distanță *hipotaxică*.

2. Absența verbului din mostra prezentată și, în general, a grupului predicativ, nu este o omisiune a noastră, ci o caracteristică a scriiturii cruciverbiste studiate. S-ar putea spune că astfel de absențe sau de prezențe, puține la număr, pot servi ca indici inițiali pentru conceperea unei tipologii, foarte relative, a *scriiturilor*. În măsura în care o scriitură „literară" se definește statistic, stabilirea normelor relative a) la limba naturală folosită (se pare că franceza modernă folosește mult mai puține anafore verbale decît franceza veche, de exemplu), b) la regulile genului studiat (cruciverbistul „cultivat" are tendința să folosească „stilul substantiv" al secolului al XX-lea) ar putea permite calcularea deviațiilor semnificative care caracterizează o scriitură specifică.

3. În sfîrșit, o ultimă trăsătură caracteristică: exemplele alese, reprezentative pentru tot corpusul, arată limpede că o anaforă este aproape întotdeauna însoțită, în același enunț, de un nehotărît; cu alte cuvinte, cînd Df se prezintă ca un enunț complet din punct de vedere sintactic, acest enunț apare, în același timp, ca golit de o parte din conținutul lui, nepăstrînd decît valori gramaticale ca: *se*, *el*, *noi* etc., în așa fel încît, din punct de vedere semantic, el devine echivalentul expansiunilor subfrastice pe care le vom ilustra mai jos.

2.3. DEFINIȚII SUBFRASTICE

2.3.1. Relații izomorfe

Acum cînd am împărțit, din punct de vedere sintactic, expansiunile lui Df în izomorfe și heteromorfe, vom alcătui mai întîi o selecție din prima categorie. Se înțelege că, soco-

[1] Pentru relațiile proprii derivaților de gradul al doilea, cf. mai departe, 2.3.1.3.

tite ca părți ale enunțului simplu, aceste sintagme apar cînd ca derivați de gradul întîi, cînd ca derivați de gradul al doilea.

a) *Derivați de gradul întîi*

(1) Df = grup nominal; Dn = A_1 (Subiect)

Obiect de veșnică minciună	— Vîrsta
Soare egiptean	Ra

(2) Df = grup verbal; Dn = F (Verb)

Caută nod în papură	— Sicîie
Pregătește căderea	— Sapă

b) *Derivați de gradul al doilea*

(1) Df = grup adjectival; Dn = A_1 (Subiect)

Cuminte cînd doarme	— Copil
Lustruită cînd iese din albie	— Piatră

(2) Df = Grup adjectival; Dn = Epitet sau Atribut

Dobîndit fără osteneală	— Înnăscut

OBSERVAȚII: 1. Deși, de obicei, enunțul este decupat în subiect și predicat, aici nu ni s-a părut posibil să socotim sintagma atributivă ca asimilabilă grupului verbal. Segmentul Df, extras din enunț, poate fi luat drept atribut la fel de bine ca și subiect în expansiune. Generalizînd această remarcă, se poate spune, potrivit tradiției jakobsoniene, că predicatul atributiv stabilește mai întîi echivalența (chiar dacă conținutul lui apare după aceea ca hiponimic), în timp ce predicatul verbal este mai întîi o hipotaxă, chiar dacă conținutul lui poate da la iveală o echivalență implicită.

2. Rezultă că procedura folosită în toate aceste cazuri pentru a crea distanța între Dn și Df este o *substituție:* două conținuturi, socotite echivalente, sînt manifestate sintactic la două nivele deosebite de derivație.

3. În această perspectivă, problema derivaților de gradul al doilea ar putea primi o soluție cel puțin provizorie: definițiile (Df) de acest gen, deși substitutive și susceptibile să postuleze, datorită acestui fapt,

o echivalență sintactică, sînt net hiponimice în ceea ce privește conținutul, deoarece relația între substantiv și epitet apare ca atribuirea unei clasificări posibile, constitutive, a „substanței" actantului.

2.3.2. Relații heteromorfe

Al doilea subgrup de Df ale căror ocurențe au ca trăsătură comună faptul de a fi expansiuni sintactice se distinge de primul prin aceea că enunțul simplu nu mai constituie locul unde se produc *substituțiile paradigmatice;* el oferă însă posibilități de schimbări reciproce, de *permutări sintagmatice.*

Vom prezenta, ca și mai înainte, exemple caracteristice pentru acest *corpus:*

a) *Derivați de gradul întîi*

(1) Df = grup predicativ; Dn = A_1 (Subiect)

N-a avut nici un motiv să fie geloasă	— Eva
Ajută la citit	— Ochelari
Permite stringerea legăturilor	— Apropiere

(2) Df = grup circumstanțial; Dn = A_1 Subiect

Adesea la cele două capete ale existenței	— Pat
În loc de minte	— Gol

b) *Derivați de gradul al doilea*

(1) Df = Grup predicativ; Dn = Adjectiv

Are răspuns la toate	— Erudit
Face ca stringerile de mînă să fie neplăcute	— Umed

OBSERVAȚII: 1. Această selecție nu poate explica importanța numerică a fiecărui tip de definiții; de aceea, trebuie să notăm că Df predicative sînt esențiale pentru acest subgrup. Într-adevăr, Df circumstanțiale sînt puțin numeroase și pot fi toate interpretate, prin explicitarea copulei, ca Df atributive. Pe de altă parte, rarele Df față de care Dn se prezintă ca derivație de gradul al doilea sînt agramaticale (Umed), sau convertesc derivatul de gradul al doilea în derivat de

gradul întîi (Erudit). Subgrupul se reduce, aşadar, în esenţă, doar la un singur tip: Df predicative.
2. Nu vrem, deocamdată, să ne spunem punctul de vedere în dezbaterea privitoare la natura relaţiei sintactice între subiect şi predicat; va fi de ajuns să spunem că distanţa între Dn şi Df poate fi interpretată, pentru acest subgrup, ca o *permutaţie sintagmatică*, enunţul servind drept cadru acestei operaţiuni.

2.4. DEFINIŢII METALINGVISTICE

Pentru a fi exhaustivi, trebuie să semnalăm existenţa unui ultim grup de Df pe care le putem numi metalingvistice.

1. *Explicite*

Nu i se poate aplica lui Oblomov	— Activ

2. *Implicite*

Articulează o argumentaţie	— Căci
Precizează un itinerar	— Prin

Se vede că dimensiunile (Dn) funcţionează aici ca obiecte metalingvistice, nu ca semne lingvistice obişnuite. Din punct de vedere strict sintactic, adică din punctul nostru de vedere în cazul de faţă, ele nu constituie un subgrup autonom.

2.5. INTERPRETAREA DISTANŢEI SINTACTICE

Înainte de a încerca o interpretare a relaţiilor pe care le-am identificat mai sus, trebuie să vedem dacă nu cumva inventarul lor poate fi redus şi mai mult. Se pare că, aşa cum am văzut, statutul definiţiilor (Df) ce au dimensiunile enunţului este ambiguu. Am văzut, într-adevăr, că o astfel de Df, deşi îşi păstrează statutul de enunţ, se apropie din punct de vedere semantic de definiţiile subfrastice heteromorfe. În exemple ca:

Trebuie să-l agiți cînd îl folosești — Clopoțel
Unora le place grasă — Carnea

și alte zeci ca acestea, prezența unui actant-obiect anaforic atrage după sine manifestarea unui actant-subiect pur gramatical, lipsit de conținut investit, și lasă toată greutatea definiției pe seama unei scheme binare constituite de către a) predicat și b) un al doilea element luat la întîmplare din enunț. — În măsura în care numai heteromorfismul funcțiilor sintactice și procedura de permutație sintagmatică intervin pentru a evalua distanța dintre Dn și Df, se poate încerca o simplificare asimilînd Df frastice celor heteromorfe.

În acest caz, nu ne mai rămîn decît două tipuri de definiții pe care, schematic, le putem prezenta astfel:

Unități sintactice / Definiții	Elementele constitutive ale enunțului	Nivele de derivare
Substantive	izomorfe	heteromorfe
Permutative	heteromorfe	heteromorfe

Se vede că distanța sintactică între Dn și Df se pretează la o dublă interpretare.

2.6. EXPANSIUNE ȘI CONDENSARE

Astfel, din punct de vedere al planurilor de derivare, adică, al nivelului ierarhic unde se află situate unitățile avute în vedere, Dn și Df, împărțirea definițiilor (Df) în două grupe nu este pertinentă: atît într-un caz cît și în celălalt, Dn, care are dimensiunile cuvîntului grafic, se transformă în Df în expansiune. Aceasta înseamnă că distincția cu ajutorul articulării categoriei sintactice

condensare vs expasiune

pe care încercăm s-o introducem nu este rentabilă în cadrul

„genului" cruciverbist, ceea ce n-o împiedică totuși să fie un element definitoriu al acestui gen dacă îl opunem altor genuri cu care poate fi comparat.

Într-adevăr, stilistica literară se lovește de acest soi de probleme cînd încearcă să precizeze, de exemplu, opoziția între emfază sau supraîncărcarea barocă și litota clasică. De asemenea, cînd N. Ruwet, de pildă, sugerează că un sonet de Louise Labé nu este altceva decît un ansamblu de transformări ale enunțului: „te iubesc", el nu face decît să situeze, la un alt nivel, problema expansiunii sintagmatice sau discursive. Termenul expansiune, odată admis, îl presupune pe cel de condensare, și astfel ajungem să ne gîndim la posibilitatea a două tipuri de scriitură, sau, mai curînd, la o distanță stilistică cu dublă orientare, mergînd cînd în sensul expansiunii, cînd al condensării.

Am desemnat categoria *expansiune/condensare* ca fiind de natură sintactică pentru a marca mai bine că, deși măsurabilă la nivelul manifestării (întrucîtva cu *centimetrul*, în cazul expresiei grafice, sau cu *secunda*, dacă expresia este fonică), ea ține de structura sintactică și poate fi definită în termeni de sintaxă. Dar am făcut aceasta și pentru a sublinia independența ei față de conținutul investit: nu avem decît să ne gîndim la una din definițiile curente ale spiritului francez din secolul al XVIII-lea (care constă, pare-se, în a vorbi cît mai puțin despre lucrurile importante și cît mai mult despre fleacuri) pentru a vedea că cele două categorii se pot prezenta ca fiind concomitente și inversate:

$$\frac{\text{Expansiune sintactică}}{\text{Sărăcie semantică}} \simeq \frac{\text{Condensare sintactică}}{\text{Bogăție semantică}}$$ [1]

Categoria *expansiune/condensare* nu trebuie confundată cu evaluarea distanței dintre Dn și Df cu ajutorul relațiilor sintactice care îmbină elementele constitutive ale enunțului. Astfel, cînd se vorbește despre scriitura litotică a clasicismului francez, există două lucruri care nu sînt întotdeauna distinse: folosirea litotei, în măsura în care ea este semnificativă statistic, dovedește o grijă pentru economisirea

---

[1] Am încercat să dăm o definiție cantitativă a categoriei „bogăție"/„sărăcie" semantică, propunînd drept criteriu numărul de seme prezente într-un semem (cf. lucrarea noastră *Sémantique structurale*).

mijloacelor întrebuințate și poate fi considerată ca o manifestare condensatoare. Însă frecvența (în aceleași texte) a figurilor antropomorfice (în care diferitele părți ale corpului ce sînt numite trimit neîncetat la o natură umană totală implicită) poate defini o scriitură metonimică; aceasta, deși folosește rețeaua interrelațiilor „corpului omenesc" și nu pe cea a „enunțului", prezintă caracteristicile al căror aspect sintactic încercăm să-l precizăm aici.

2.7. SUBSTITUȚIE ȘI PERMUTARE

În scriitura cruciverbistă par să se ivească două tipuri de Df, substitutive și permutative, și două tipuri de relații care distanțează Dn și Df. Distingerea lor se bazează pe permanența elementelor constitutive ale enunțului simplu, independentă de expasiunile de care fiecare din aceste elemente este susceptibil în funcționarea discursului.

În cazul substituției este vorba, de fapt, să se stabilească o relație de identitate sintactică pentru a servi ca bază în diferențierea conținuturilor. Distanța între două sau mai multe manifestări diferite fiind astfel formal negată, un tip de scriitură substitutivă, psihotică sau poetică, se poate dezvolta pînă la redundanță: dacă, pe deasupra, ea optează pentru sintagmele nominale, efectul de sens produs de uniformitatea acestei baze sintactice permite să se vorbească de o rețea de „corespondențe" care, toate, trimit la o permanență anagogică.

Dorința de a schița o interpretare semantică a relațiilor așa-zis formale, ne duce neapărat la Jakobson care, cel dintîi, a pus această problemă în termeni lingvistici. Dacă se admite ideea că redundanța conținuturilor revelă existența unei tematici obsesionale a discursului, nu vedem cum frecvența — statistic semnificativă — a unui anumit tip de relații formale în dauna altor relații de asemenea posibile ar putea să nu pună problema interpretării ei semantice.

Definițiilor substitutive li se opun difinițiile permutative care postulează înlocuirea sintagmatică, schimbul reciproc între elementele constitutive ale unui enunț. Distanța între Dn și Df, în acest caz, nu mai constă în afirmarea unei identități, ci în aceea a unei diferențe, chiar dacă, por-

nind de la această diferență fundamentală, pot fi descoperite identități de conținut. Spre deosebire de scriitura substitutivă „esențială", scriitura permutativă este, în ce o privește, „evenimențială" sau „circumstanțială", iar manifestarea ei poate produce un efect de sens ce trimite la o lume a aparențelor, fortuite și efemere.

Corpusul de care ne servim nu ne dă, de fapt, decît un tip de permutări: entitățile reprezentate de Dn sînt permutate în Df predicative, ceea ce nu face decît să le dubleze caracterul evenimențial. Totuși, distanța nefiind, prin definiție, neapărat orientată, se poate concepe foarte bine, de pildă, cutare poem de Verlaine în care o manifestare puternic nominală ar trimite la o izotopie secundă, verbală sau evenimențială.

3. ECHIVALENȚE ȘI DISTANȚE SEMANTICE

3.1. SCHEMA CANONICĂ A DEFINIȚIEI

După ce am încercat să măsurăm distanța între Dn și Df considerate ca unități sintactice, acum, înainte de a trece mai departe, trebuie să căutăm principiile de organizare internă a definiției (Df).

Monotonia ce decurge din citirea a o mie de definiții cruciverbiste se explică, probabil, nu numai prin relativa simplitate a „genului" studiat, ci și prin numărul redus al constantelor canonice care guvernează articularea lor. Într-adevăr, majoritatea acestor Df — dacă ținem seama de rezervele făcute față de Df frastice — sînt sintagme în expansiune și, tocmai de aceea, principiul lor de construcție este hipotaxa. Dacă nu ținem seama decît de relațiile hipotaxice de gradul întîi, se poate spune că ele sînt susceptibile de un *decupaj binar*. Va fi de ajuns să ilustrăm acest decupaj prin cîteva exemple foarte simple:

1. *Definiții substitutive*

Soare egiptean	— Ra
Regele animalelor	— Leu

2. *Definiții permutative*

Își doboară victima	— Acces
A rămas fără glas	— Uimit

Nu vrem să spunem că toate Df sînt la fel de simple, însă, în ciuda dedublării, a determinărilor de grade sintactice inferioare, a articulațiilor ternare aparente, este oricînd posibil să se reducă o Df cruciverbistă la o articulație binară, ale cărei elemente constitutive sînt unite printr-o relație hipotaxică.

Structura hipotaxică astfel obținută, chiar dacă seamănă cu definiția aristotelică, chiar dacă amintește și definiția dată de Hjelmslev și de n-ar fi vorba decît de divizarea sintagmatică a semnului în părțile lui constitutive), nu ne ajută să înțelegem mai bine natura relațiilor între Df și Dn, și, mai ales, nu ne îndreptățește să transpunem Df, așa cum se face adesea, pe planul paradigmatic transformînd, nu se prea știe cum, relațiile hipotaxice, care-i sînt proprii, în relații hiponimice, care situează Df în cadrul unui arbore taxinomic. Ea permite cel mult să se opereze cu unitățile constitutive discrete, obținute datorită acestui decupaj.

3.2. CONVERSIUNEA NEGATIVĂ

Articulația binară a Df este indirect confirmată prin tratamentul inegal la care este supus conținutul ei cînd Df suferă transformarea negativă față de Dn — procedură frecventă în codificarea cruciverbistă.

1. Astfel, în prezența unui cuplu cruciverbist de tipul:

Nu se pune / pe cap // Încălțăminte

se vede că reconversiunea definiției (Df) negative în Df afirmativă:

Se pune/ în picioare

cere ca operația să fie aplicată simultan sau succesiv celor două elemente ale Df.

2. În cazul următor:

Nu face cinste/ civilizației// Război

aceeași reconversiune nu se aplică decît primului element:

Necinstește/ civilizația

ceea ce arată independența relativă a elementelor constitutive ale Df.

N.B. Se înțelege de la sine că aici este vorba de transformări sau conversiuni de conținuturi, nu de construcții sintactice.

Să notăm că negarea se diversifică în funcționare potrivit termenilor structurii elementare a semnificației la care se referă ea. În cazul (1), este vorba de trecerea lui

$$s \rightarrow -s$$

În cazul (2), conversiunea este cu totul alta, ea împrumută calea lui

$$\text{non } s \rightarrow -s$$

Cele două aspecte ale negării pe care le-am examinat succesiv, adică: (1) caracterul ei total sau parțial și (2) natura somației care se poate referi atît la termenul *neutru* (-s) cît și la termenul *negativ* (non s) al structurii elementare, se regăsesc în transformarea vestitei secvențe antifrastice a lui Corneille:

1) *Va ! je ne te hais/ point//* ⟶ *// Je t'aime/ totalement//*

(Pleacă! nu te urăsc/ nicidecum// — Te iubesc/ din toată inima //) Într-adevăr, fără decupajul binar al secvenței negative, reconversiunea ei afirmativă ar putea da la fel de bine

/ Je suis indifférente à ton égard/

ca și

/ Je t'aime/

Ținînd cont de categoria

$$\frac{s}{\text{a iubi}} \; vs \; \frac{-s}{\text{a fi indiferent}} \; vs \; \frac{\text{non } s}{\text{a urî}}$$

(a nu iubi/ a nu urî)

negarea lui *non s* poate lua două căi deosebite:

(1) non $s \rightarrow -s$
(2) non $s \rightarrow s$

Intervenția celui de al doilea element al secvenței care face parte din categoria

$$\frac{(\text{non } s) \vee (-s)}{\text{nimic}} \; vs \; \frac{s}{\text{tot}}$$

nu prevede decît un singur parcurs:

$$(\text{non } s) \vee (\text{-}s) \rightarrow s//$$

Dacă recunoaştem că negarea este totală şi că ea se referă, în acelaşi timp, la ambele elemente ale secvenţei, ne dăm seama că rezultatul ei se prezintă ca

$$/(s) \vee (\text{-}s)/ + /s/ = s//$$

Aici rolul hotărîtor este jucat de exigenţa izotopiei secvenţei negate: rezultatul negării trebuie să fie omogen. Dubla lectură posibilă pentru primul element este neutralizată, iar ambiguitatea care provine din ea este rezolvată: redundanţa termenului pozitiv (a iubi din toată inima) apare ca singura lectură afirmativă posibilă.

Ne-am oprit mai mult timp la problema transformărilor negative ale conţinutului nu numai din pricina rolului relativ important pe care-l joacă acestea, ca distanţări suplimentare, în spaţiul care se stabileşte intre Dn şi Df. Insistînd asupra caracterului lor oarecum stilistic, asupra faptului că nu sint decît nişte manifestări gratuite care lasă conţinuturile intacte, preferăm, pentru a le desemna, termenul de *conversiune* în locul celui de transformare. Ar fi mai bine să spunem conversiuni şi reconversiuni, căci, dacă interpretarea noastră este acceptată, se vede limpede că ele nu sînt *orientate*, că, în cadrul structurii elementare a categoriei semantice de care ţin, orice cale le este permisă.

Însă această insistenţă mai avea un scop: depăşind cadrul destul de îngust, orice s-ar spune, al jocurilor cruciverbiste, am încercat să punem, prin acest mijloc, problema mai generală a statutului structural al antifrazei care pare să se situeze printre procedurile de transcodare.

În sfîrşit, întrucît distanţarea antifrastică se situează la un nivel de generalitate foarte ridicat, iar această manevrare a conţinuturilor pune la contribuţie relaţiile ce există în interiorul structurii elementare a semnificaţiei, am încercat să facem un pas către înţelegerea mecanismelor care se mişcă in cadrul secvenţei ce constituie definiţia.

3.3. IZOTOPIA SEMANTICĂ

Decupajul binar de care ne-am folosit pentru a reflecta asupra conversiunilor negative a arătat, într-adevăr, că elementele constitutive ale Df, în ciuda relației hipotaxice care le leagă, sînt unite pentru și printr-o funcție de complementaritate; caracterul lor discret servește tocmai la o mai bună stabilire a unui loc semantic unic, o izotopie pe care se află situat conținutul definiției (Df).

Ceea ce este adevărat pentru categoria foarte generală a afirmării și a negării este și pentru alte categorii semice. *Corpusul*, ceva mai deosebit, al Df cruciverbiste ales de noi, elaborat pentru un destinatar „cultivat" și spiritual, pune în evidență un anumit tip de Df care joacă pe sensurile multiple ale cuvintelor. Astfel, printre numeroasele exemple pe care le-am putea folosi,

(1) Un cunoscător / al fiarelor // *Dresor*.

Al doilea element („fiarelor") este susceptibil de o dublă interpretare, după cum își va asuma termenul „animale" sau termenul „lucruri", ambele făcînd parte dintr-una și aceeași categorie semantică. Această alegere determină izotopia întregii Df, elementul „cunoscător", selecționat de primul termen, dînd valoare sememului al cărui efect de sens ar fi „cel care are cunoștințe", în timp ce al doilea termen ar face să apară sememul al cărui efect de sens ar fi „priceput". Să adăugăm că, de îndată ce izotopia corectă a fost aleasă, echivalența între Df și Dn este aproape stabilită.

Același tip de interpretare explică un exemplu ca:

(2) Lustruită cînd iese din albie// *Piatră*.

Elementul „lustruită" poate selecționa, în vederea stabilirii izotopiei, fie sememul al cărui efect de sens este „albie — obiect", atașat termenului „uman" datorită funcționalității albiei, fie sememul „albie de rîu". Trebuie să observăm că alegerea izotopiei potrivite nu stabilește, în cazul de față, echivalența între Df și Dn: relația sintactică ce le distanțează este, într-adevăr, de ordin hiponimic.

Ultimul caz,

(3) Permite strîngerea legăturilor // *Apropiere*.

prezintă, cu puţine excepţii, aceleaşi caracteristici, însă categoria care articulează elementul „legătură" este aceea pe care am putea-o numi, în mod nesatisfăcător: „fizic"/„moral". Stabilirea echivalenţei între Df şi Dn este împiedicată aici de distanţa hipotaxică dintre două codificări.

Trecem foarte repede peste aceste exemple şi ne mulţumim cu o analiză semică mai mult decît aproximativă, întrucît, departe de a voi să reluăm aici problemele soluţionării ambiguităţilor din cadrul secvenţelor sintagmatice, căutăm să desprindem principiul general al articulării definiţiilor (Df). Deşi exemplele alese corespund, în linii mari, diferitelor tipuri de relaţii sintactice dintre Df şi Dn, lăsăm deoparte atît problema stabilirii izotopiei corecte cît şi pe aceea a cunoaşterii denumirii pornind de la Df: orice „cruciverbist" va fi remarcat că Df nu foloseşte decît în mică măsură, la această recunoaştere, întrucît mult mai rentabilă este utilizarea mecanică a grilei. Dealtfel, în limbajul poetic, problema recunoaşterii se pune în termeni foarte deosebiţi: doar existenţa izotopiei generale a textului face posibilă lectura omogenă a definiţiilor (Df), scrise una lîngă alta, însă distanţate prin relaţii sintactice diverse.

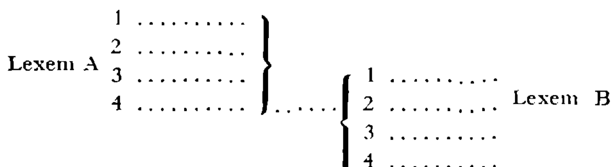
În schimb aceste exemple sînt menite să arate că, după analiza sintactică a distanţei între Df şi Dn, aceea a structurii sintactice a Df nu mai este în măsură să explice manifestările conţinuturilor; şi că, în consecinţă, definiţia hjelmsleviană a Df considerată ca sintagmă analitică nu mai este suficientă.

Totul se petrece ca şi cum organizarea sintactică a discursului, destinată să situeze conţinuturile semantice, n-ar putea face aceasta decît manifestîndu-le într-un fel deformat. Dacă articulaţia hipotaxică a elementelor Df este proprie sintaxei, se poate spune că aceste relaţii hipotaxice sînt abolite, *neutralizate* în momentul lecturii, spre avantajul relaţiilor de echivalenţă, paradigmatice prin natura lor (echivalenţa, drept conjuncţie, fiind neapărat însoţită de disjuncţii). Intuiţia lui Jakobson în legătură cu proiectarea paradigmaticului asupra sintagmaticului, propusă pentru interpretarea limbajului poetic, are, probabil, o însemnătate mai generală: ea ar putea explica separaţia care există între structurile sintactice şi structurile semantice ale discursului.

3.4. O STILISTICĂ A MANIFESTĂRII

De vreme ce prăpastia dintre aceste două tipuri de structuri a fost recunoscută, ea ar trebui adîncită mai înainte ca cineva să se apuce s-o umple. Astfel, cu riscul de a relua tezele pe care le-am mai expus și în altă parte, poate că nu este de prisos să insistăm asupra caracterului nonsemantic al unităților gramaticale și, cu deosebire, asupra celor mai primejdioase dintre ele, lexemele (= „cuvinte"). Acestea, într-adevăr, au un statut sintactic incontestabil, ceea ce nu înseamnă însă că ele pot fi socotite ca unități semantice, ba chiar ca structuri semantice mai complexe. Eforturile lui Katz și Fodor de a le descrie prin arborescențe taxinomice (în legătură cu *bachelor*, de exemplu) și de a introduce astfel elemente de ordine în cadrul structurii lor interne, n-au făcut decît să arate mai limpede că ele țin de sisteme de excludere, de grupări de categorii și de termeni semici înlănțuiți; înlănțuirea urmează principiul compatibilităților și al incompatibilităților (fiecare cale aleasă pentru selectarea semnificației duce la apariția unor unități semantice, sememele, excluzînd toate celelalte căi.

Dacă un lexem este un cadru gramatical (oferind posibilitatea manifestării mai multor sememe), relația hipotaxică între lexeme poate fi neutralizată în avantajul sememelor (sau al unor unități și mai mici, semele) situate pe un plan semantic omogen și legate prin relații paradigmatice. Astfel, presupunînd că cele două elemente ale unei Df comportă lexeme ce pot manifesta, să spunem, fiecare cîte patru sememe, și care sînt legate între ele printr-o relație de subordonare:

sememul A4 poate fi situat pe aceeași izotopie ca și sememul B2; prin urmare, Df, în loc să fie o hipotaxă între A și B, va fi, dimpotrivă, o conjuncție a lui A4 + B2.

Același tip de raționament se aplică la fel de bine și la Dn care, ca lexeme, sînt susceptibile de polisemie. Totuși, întrucît acestea din urmă nu au o articulație binară care să le poată rezolva ambiguitățile, sîntem siliți să admitem că Dn sînt, în principiu, nedeterminate în privința semnificației, că ele nu semnifică decît în funcție de Df, decît datorită relațiilor pe care le întreține cu Df corespunzătoare.

Se poate așadar postula o nouă stilistică, independentă de tropologie; această stilistică ar explica tipurile de *camuflaj* pe care conținuturile semantice sînt susceptibile să le îmbrace cînd se manifestă cu ajutorul unităților gramaticale. Dn, simplu lexem, și Df sintagmă lexicalizată, dar și articulările sintactice variate ale Df pot fi, din acest punct de vedere, considerate ca susceptibile să fie supuse unei clasificări care să descrie o tipologie a distanțelor dintre conținuturile semantice și manifestările lor prin mijlocirea formelor gramaticale. Astfel ajungem din nou la întrebările pe care ni le-am pus în legătură cu exploatarea categoriei *condensare/expansiune*.

Posibilitatea unei astfel de stilistici, situate la un nivel autonom, indică existența limbajelor literare ce se pot defini prin preferința pentru un anumit tip de înveliș gramatical necesar manifestării conținutului. Astfel, limbajul literar care caracterizează clasicismul francez pare să fi numărat, printre postulatele lui estetice, găsirea „cuvîntului just": prin aceasta trebuie să înțelegem: 1) alegerea denumirilor Dn (lexemelor) pentru manifestarea conținutului și 2) dorința de identificare a lexemului cu sememul unic. Este de ajuns să citim cîteva din paginile pe care R. Barthes le-a consacrat, nu prea demult, „clarității franceze", caracterizată prin căutarea unui limbaj care să fie ca o algebră a gîndirii, ca să înțelegem, comparîndu-le cu preocupările teoretice de la Port-Royal, frumusețea onirică și inevitabilul eșec al unei asemenea întreprinderi. Acest limbaj lexematic poate fi, în tot cazul, lesne distins de limbajul sintagmatic al romantismului în care căutarea aceluiași adevăr se face pe calea opusă, folosind comparația, metafora, imaginea, adică expansiunile definiționale ale conținutului.

4. ÎN CHIP DE CONCLUZIE

Încercînd să rezumăm ipotezele la care a ajuns acest studiu, ne exprimăm, în același timp, temerile ca, date fiind limitele foarte înguste ale obiectului său, extrapolările noastre să nu fie excesive.

Reflectînd asupra distanței dintre Dn și Df, am încercat s-o interpretăm ca o relație sintactică. Tropologia ar putea să studieze relațiile formale și să facă din ele o tipologie bazată pe corpul definițiilor sintactice. Problema reinterpretării semantice a relațiilor sintactice se poate pune numai la nivelul scriiturii, de îndată ce, cu ajutorul unei probe statistice semnificative, se stabilește redundanța unui anumit tip de relații.

La un nivel diferit se situează domeniul particular al unei cercetări stilistice care ar avea drept obiect descrierea tipologică a ceea ce înseamnă manifestarea sintactică a conţinutului semantic. Ea nu ar face, dealtfel, decît să reia, în termeni noi, problematica retoricii antice care, în ansamblu, nu concepea măsura configurațiilor stilistice decît pornind de la o izotopie semantică stabilită.

Recunoașterea clivajului care există între structurile sintactice şi structurile semantice ale limbilor naturale ar permite să se depăşească problemele care se pun în legătură cu limbajul literar și să se abordeze mai ușor problema generală a reinterpretării semantice a sistemelor formale.

PROVERBELE ȘI DICTOANELE [1]

1. 0. În limba vorbită, proverbele și dictoanele se distting cu ușurință de ansamblul lanțului prin schimbarea intonației: avem impresia că vorbitorul își părăsește de bunăvoie glasul și împrumută altul pentru a rosti un segment de vorbire care de fapt nu-i aparține și pe care nu face decît să-l citeze. Foneticienii pot, desigur, să precizeze în ce constă exact această schimbare de ton. Judecînd numai după percepție, se poate pretinde că un proverb sau un dicton se prezintă ca elemente ale unui *cod particular*, intercalate în mesajele schimbate între locutori.

1.1. Dacă socotim că proverbele și dictoanele sînt elemente semnificante ale unui cod particular, se poate admite că, alese în limitele unei limbi și ale unei perioade istorice date, ele constituie *serii finite*. De aceea este posibilă studierea lor, concepută ca descriere *a unui sistem de semnificație închis*. Va fi de ajuns să le considerăm pe toate ca niște semnificanți și să se postuleze că au un semnificat global: descrierea schematică și structurală a planului semnificantului va explica configurațiile semnificatului lor.

Mai mult decît atît: dacă cercetarea caracterelor formale ale proverbelor și dictoanelor se dovedește fructuoasă, ea va da încă de pe acum primele indicații asupra semnificației formale a acestui cod particular cu ajutorul căruia se exprimă, după cum se spune de multă vreme, întreaga „înțelepciune a popoarelor". (La fel cum studiul formelor literare prin care se realizează „un gen" poate să ne explice semnifîcația formală a unui gen literar.) În cele ce urmează vom încerca să schițăm această cercetare a caracterelor formale.

---

[1] Apărut în „Cahiers de lexicologie", 1960, nr. 2, sub titlul *Idiotismes, proverbes, dictons*, acest text mai are și acum o anumită valoare didactică.

2.0. Segmentele lanțului sintagmatic, elemente ale acestui cod, pot fi clasate după *dimensiunile* unităților sintactice în care se realizează.

a) dimensiunile *frazei*:

Ce sont les petites pluies qui gâtent les grands chemins
(Buturuga mică răstoarnă carul mare)
Qui veut tuer son chien, l'accuse de rage
(Pentru a face rău, se găsește oricînd un pretext)

b) dimensiunile *propoziției*:

La caque sent toujours le hareng
(Năravul din fire n-are lecuire)
A l'impossible nul n'est tenu
(Nimănui nu i se cere imposibilul)

c) dimensiunile *propoziției fără verb*:

Après la pluie, le beau temps
(După ploaie, vreme bună).
Grand clocher, mauvais voisin
(Clopot mare, vecin neplăcut).

REMARCA I: Ar trebui excluse din acest inventar *propozițiunile-replică* de tipul:

(Le) bon débarras
(Ce ușurare)
Et pour cause
(Este firesc)
A d'autres
(S-o spui altora)

care — pentru a folosi terminologia lui Jakobson — nu țin de cod în cadrul mesajului, ci se prezintă ca mesaje în cadrul povestirii.

REMARCA II: Trebuie, chiar de pe acum, să observăm că aceste distincții după dimensiunile unităților sintactice nu par pertinente, deoarece, ceea ce caracterizează cu adevărat toate elementele semiologice de care ne-am ocupat, este fraza binară (v. 2.2.3).

2.1. În schimb, există o altă distincție care pare importantă, și anume: împărțirea tuturor elementelor semiologice în elemente *conotate sau nu*. Prin conotație înțelegem trans-

ferarea semnificatului dintr-un loc semantic (cel în care s-ar plasa în mod firesc potrivit semnificantului său) în altul.

Proverbele sînt elemente conotate. În cazuri ca acesta:

Bonjour lunettes, adieu fillettes
(Cînd am pus ochelari, nu mai sîntem fetițe)

semnificatul nu se situează la nivelul semnificației lui *lunettes* sau al lui *fillettes*, sensul proverbului se găsește acolo unde se desfășoară considerațiile despre tinerețe și bătrînețe.

Dictoanele sînt, dimpotrivă, elemente necondiționate; nu avem nevoie să căutăm semnificația lui

Chose promise, chose due
(Lucru făgăduit, lucru datorat)

dincolo de intenționalitatea lineară unde se întîlnește această frază.

2.2.0. Cercetarea asupra caracterelor formale ale proverbelor și ale dictoanelor pare compromisă, deoarece caracterele formale ce pot fi descrise se întîlnesc rareori toate laolaltă într-un singur exemplu. Lingvistul nu va fi totuși mirat de aceasta: existența, în limba franceză, a unor cuvinte ca *leste* (vioi, agil) (care nu realizează formal opoziția *masculin* vs *feminin*) sau ca *voix* (voce) (unde distincția *singular* vs *plural* nu este marcată nici măcar grafic), nu pune sub semnul întrebării categoria de gen sau pe cea de număr; așa cum nu se miră nici istoricul de artă: știut fiind că diferitele catedrale gotice nu reunesc aproape niciodată toate trăsăturile distinctive ale goticului.

2.2.1. Proverbele și dictoanele se disting adesea, din punct de vedere formal, prin *caracterul arhaic* al construcției lor gramaticale.

a) Prin absența articolului:

Bon chien chasse de race
(Ce naște din pisică tot șoareci mănîncă)
Mauvaise herbe pousse vite
(Buruiana rea crește repede)

b) Prin absenţa antecedentului pronumelui relativ:

Qui dort dîne
(Cînd dormi, n-ai nevoie de mîncare)
Qui femme a, guerre a
(Cine este însurat nu are linişte)

c) Prin nerespectarea ordinii convenţionale a cuvintelor:

A l'ongle on connaît le lion
(Leul se cunoaşte după gheare)

d) Anumite caractere *lexicale* arhaizante permit datarea proverbelor şi a dictoanelor:

*Contentement passe richesse**
(Mulţumirea face mai mult decît bogăţia)

La prima vedere, trăsăturile arhaice ale proverbelor trimit la perioada cînd s-au format. Un studiu istoric mai profund, care să permită datarea exactă, ar arăta probabil că *forma arhaizantă le este necesară*, că ea constituie una din trăsăturile lor distinctive intrinseci.

2.2.2. În ceea ce priveşte statutul lor verbal (adică folosirea anumitor moduri şi timpuri) proverbele şi dictoanele sînt:

a) la *prezentul indicativ:*

Le mieux est l'ennemi du bien
(Duşmanul binelui este mai binele)
Le renard prêche aux poules
(Vulpea ţine predici găinilor)

b) la *imperativ:*

Aide-toi, le Ciel t'aidera
(Ajută-te singur, Cerul te va ajuta)

c) *imperativul tematizat* la prezentul indicativ reuneşte cele două posibilităţi:

Il faut lier le sac avant qu'il soit plein
(Trebuie să legi sacul înainte de a se umple)
Il ne faut pas réveiller le chat qui dort
(Nu zgîndări rana veche)
Fais ce que tu penses si tu ne peux pas faire ce que tu veux
(Fă ceea ce gîndeşti că trebuie dacă nu poţi face ceea ce vrei)

---

* Folosirea substantivelor abstracte fără articol hotărît se situează înaintea secolului al XVI-lea.

2.2.3. *Structura ritmică binară* a proverbelor și dictoanelor apare ca o trăsătură formală distinctivă mai generală decît dimensiunile unităților sintactice în cadrul cărora se realizează. Prin urmare, elementele ce explică statutul lor original trebuie căutate la nivelul *frazelor de modulație*.

a) Opoziția a două propozițiuni:

Ce que femme veut/Dieu le veut
(Ce vrea femeia, vrea și Dumnezeu)

b) Opoziția a două propozițiuni fără verbe:

Aujourd'hui en fleurs/demain en pleurs
(Astăzi bucurie, mîine durere)

c) Opoziția a două grupuri de cuvinte în cadrul propozițiunii:

A l'ongle/on connaît le lion

REMARCĂ: Uneori această propoziție binară este subliniată de rimă sau de asonanță:

Aux mariages et aux morts/ /le diable fait son effort
(La nunți și la înmormîntări/ /dracu face tot ce poate)
Deux moineaux sur un épi/ /ne sont pas longtemps amis
(Două vrăbii stînd pe același spic, nu rămîn mult timp prietene)

2.2.4. Structura ritmică binară este foarte adesea consolidată prin folosirea, cu evidentă intenție, a opozițiilor pe plan lexical.

a) *repetarea* cuvintelor:

Autant *de têtes*, autant *d'avis*
(Cîte capete, atîtea păreri)
Ce que femme *veut*, Dieu le *veut*

b) punerea în prezență sintagmatică a unor *cupluri opoziționale* de cuvinte:

Bonjour *lunettes*, adieu *fillettes*
Ce sont les petites *pluies qui gâtent les* grands *chemins*
Au long *aller* petit *fardeau pèse*
(La drum lung chiar și o legăturică este grea)

3.0. Aceste cîteva indicații nu au pretenția de a epuiza descrierea caracterelor formale ale proverbelor și dictoanelor.

Putem totuşi spune că ele sînt destul de caracteristice şi că permit, chiar şi în acest stadiu, formularea cîtorva observaţii provizorii asupra semnificaţiei formei proverbelor şi a dictoanelor.

3.1. Formularea arhaizantă a proverbelor şi dictoanelor intercalate în lanţul discursului actual le trimite, se pare, la un trecut nedeterminat, le conferă un fel de autoritate care ţine de „înţelepciunea strămoşilor". Caracterul arhaic al proverbelor constituie aşadar *o scoatere din timp* a semnificaţiilor pe care le conţin; este un procedeu ce se poate compara cu formula „a fost odată" din poveşti şi din legende, destinată să situeze în vremea „zeilor şi a eroilor" adevărurile dezvăluite în povestire.

3.2. Folosirea timpului prezent şi a modului indicativ sau imperativ, în contradicţie aparentă cu ce am spus mai înainte, pune mai bine în evidenţă locul insolit pe care-l ocupă proverbul sau dictonul în discurs. Prezentul folosit aici devine timpul anistoric prin excelenţă care ajută să se enunţe sub forma unor simple constatări *adevăruri eterne*. La rîndul său, imperativul, instituind o reglementare în afara timpului, asigură permanenţa *unei ordini morale* fără variaţii.

3.3. În stadiul actual al cercetărilor despre frazele de modulaţie nu se pot emite decît ipoteze privind semnificaţia structurilor binare. Pare totuşi sugestiv faptul că fraza, concepută sub forma binară a modulaţiei: *întrebare* vs *răspuns*, se prezintă ca o structură *deschisă şi închisă în acelaşi timp*. Trebuie aşteptate rezultatele cercetărilor asupra opoziţiei între structurile binare care caracterizează scriitura clasică şi ritmurile ternare ale romanticilor, pentru a le putea socoti ca semnificanţii (în sistemele noastre simbolice, reprezentările sau aspiraţiile noastre) ale unei lumi desăvîrşite, echilibrate, în repaus.

3.4. Comportamentul „stilistic" al elementelor lexicale ce intră în componenţa proverbelor şi a dictoanelor este mai uşor de interpretat.

Repetiția aceluiași element lexical în cele două părți ale structurii proverbului sau dictonului de tipul:

Autant de têtes, autant d'avis
Loin des yeux, loin du cœur
(Ochii care nu se văd se uită)

permite stabilirea corelațiilor între cele două secvențe articulate în acest fel: apropierea lucrurilor și a comportamentelor asemănătoare tinde spre constituirea unor clase mari de corelații și contribuie, în mod notoriu, la *ordonarea* lumii morale care guvernează o societate.

Realizarea, pe plan sintagmatic, a unor cupluri opoziționale, sistematice prin definiție, de pildă,

Aujourd'hui en fleurs, demain en pleurs

producînd noi opoziții de tipul *fleurs* vs *pleurs*, se folosește de singurul procedeu sintactic accesibil — succesiunea — pentru a pune în evidență relațiile de cauzalitate, de determinare, de dependență, făcîndu-le în același timp să participe la „natura lucrurilor", întrucît ele aparțin sistemului, nu comportamentelor individualizate.

Studiul corelațiilor și al cuplurilor de noi opoziții ce pot fi suprapuse ar permite stabilirea tematismului și a structurii sistemului de semnificații închis pe care-l constituie ansamblul proverbelor și al dictoanelor unei comunități lingvistice la o epocă dată.

4. Cele cîteva explicații de mai sus sînt destinate să postuleze existența unui domeniu semantic independent, afirmînd statutul formal autonom al unor elemente semiologice numite, prin tradiție, proverbe și dictoane.

Sîntem convinși că descrierea sistematică a proverbelor și dictoanelor, interesantă în sine, ar putea propune cîteva elemente pentru explicarea problemelor de stilistică și contribui, prin întocmirea inventarului exhaustiv al corelațiilor și al cuplurilor opoziționale întîlnite în proverbe, la studierea altor simbolisme: cel al miturilor, al viselor, al folclorului.

INDICE DE MATERII

CUPRINS

ISTORIE ȘI COMPARAȚIE

POVESTIREA

MANIFESTAREA

„Pentru Greimas sensul este virtutea proteică generatoare de metamorfoze sub care recunoaştem fapte culturale variate: limba, gestul, mitologia, povestirea, poezia, cuvintele încrucişate, proverbele etc., lumea „simţului comun", un semnificant uriaş, loc de manifestare a sensului; această extindere a semnificantului marchează trecerea de la semantică la semiotică."

MARIA CARPOV

Născut în 1917 în Lituania. Doctor în litere (Sorbona, 1949). Profesor la Alexandria, Ankara, Istanbul, Poitiers. Director de studii (semantică generală) la Şcoala practică de înalte studii, secţia VI, din 1965. Ca urmare a unui eşec în încercarea de a întemeia o lexicologie (bazată pe cuvintele-unităţi) Algirdas Julien Greimas a ajuns la semantică. Datorită necesităţii de a depăşi limitele prea strîmte ale acesteia a ajuns astăzi la o semiotică structurală.

Lei 13,50